กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน : ศึกษากรณีของชุมชนบ้านใจดี ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี

ณัฐฑิณี รตานนท์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (พัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม)
คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
2558

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน :
ศึกษากรณีของชุมชนบ้านใจดี ตำบลหนองขาม
อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี

ณัฐฑิณี รตานนท์
คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ดร.อาแว มะแส)

รองศาสตราจารย์.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(ดร.สุพรรณี ไชยอำพร)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (พัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม)

รองศาสตราจารย์.....ประธานกรรมการ
(ดร.สากล จริยวิทยานนท์)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.....กรรมการ
(ดร.อาแว มะแส)

รองศาสตราจารย์.....กรรมการ
(ดร.สุพรรณี ไชยอำพร)

รองศาสตราจารย์.....กรรมการ
(ดร.สุรสิทธิ์ วชิรขจร)

รองศาสตราจารย์.....คณบดี
(ดร.พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต)

กรกฎาคม 2558

บทคัดย่อ

ชื่อวิทยานิพนธ์	กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน : ศึกษากรณีของชุมชนบ้านใจดี ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี
ชื่อผู้เขียน	นางสาวณัฐฑิณี รตานนท์
ชื่อปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (พัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม)
ปีการศึกษา	2558

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทภายในและภายนอกชุมชน รวมทั้งความเปราะบางที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของคนในชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพ และผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยตามแนวทางเชิงคุณภาพ ในลักษณะของกรณีศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีของชุมชนบ้านใจดี ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี การรวบรวมข้อมูลทำโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants Interview) คือ แกนนำและสมาชิกกลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่มีประสบการณ์สูง จำนวน 12 ครัวเรือน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา จำนวน 2 คน ควบคู่กับการสังเกตโดยตรงเกี่ยวกับบริบทของชุมชนและความเคลื่อนไหวต่างๆ ในการทำกิจกรรม โดยได้ทำการรวบรวมข้อมูลตั้งแต่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557 การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการโดยการวิเคราะห์เนื้อหา การจำแนกประเภทของข้อมูล การสังเคราะห์ข้อมูล และการตีความแล้ว นำเสนอเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า ลักษณะของชุมชนมีสภาพเป็นชุมชนชนบท มีความหนาแน่นของประชากรต่ำ การตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจาย ส่วนใหญ่ของสมาชิกชุมชนเป็นผู้อพยพหนีภัยแล้งจากจังหวัดบุรีรัมย์มาตั้งถิ่นฐานใหม่เพื่อหนีปัญหาความยากจน และมีการนำวิถีการดำรงชีพที่คุ้นเคยจากถิ่นเดิม คือ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้า มาปฏิบัติแล้วพัฒนาขึ้นมาจนสามารถรวมเป็นกลุ่มพัฒนาอาชีพได้ก้าวหน้าพอสมควร แต่ต่อมา กลับประสบปัญหาด้านการผลิต อันมาจากความเปราะบางบางประการ ได้แก่ ความอ่อนไหวของหนอนไหม ความแห้งแล้งของพื้นที่ การขาดเงินทุน การขาดความรู้ที่ดีในการผลิต อีกทั้งยังมีการแทรกแซงจากภายนอกที่เป็นภาคเอกชน จึง

ทำให้รวมตัวกันไม่ติด ประกอบกับได้เกิดโรคระบาดของหม่อนและไหม อันส่งผลให้สมาชิกหลายคนตัดสินเลิกปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้า แต่ก็ยังมีสมาชิกบางส่วนที่อดทน เรียนรู้ และพัฒนาอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมต่อจนประสบความสำเร็จในปัจจุบันและสามารถนำไปสู่การดำรงชีพต่อไปได้

ลักษณะการเรียนรู้ของเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนใจดีเป็นการเรียนรู้โดยลงมือทำจริง ควบคู่กับการเรียนรู้โดยมีตัวแบบ ผ่านการสังเกตและเรียนรู้จากผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์ มีการลองผิดลองถูกด้วยตนเอง แล้วนำมาปรับวิธีการให้เข้ากับยุคสมัย ด้วยการยอมรับสายพันธุ์ไหมและวิธีการเลี้ยงตามหลักวิชาการ ซึ่งได้รับการแนะนำทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและบริษัทเอกชน จนประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับ กลายเป็นตัวแบบให้คนยุคใหม่ ให้คนในชุมชนเห็นเป็นแบบอย่าง และประสบความสำเร็จหลายครัวเรือน ในขณะเดียวกัน มีบางครัวเรือนที่เลิกทำอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมไปทำอาชีพอื่น และบางส่วนที่ทำกิจกรรมการดำรงชีพที่หลากหลาย เพื่อลดความเสี่ยงในการดำรงชีพ

ABSTRACT

Title of Dissertation	Community Learning Process in Selecting Livelihood Strategy Towards Sustainability : A Case Study of Ban Jaidee Community, Nong-Khaam Sub-district, Nong-Ya-Sai District, Suphanburi Province
Author	Miss Nuttinee Ratanon
Degree	Doctor of Philosophy (Social Development and Environmental Management)
Year	2015

This study aimed to investigate the contexts within and outside the community including vulnerabilities related to the livelihoods of local people, community learning process associated with the selection of livelihood strategies that leads to sustainability, and effects of the community learning process on adapting livelihood strategies towards sustainability. Research design was based on the qualitative research approach in which a community case study was adopted. The targeted community was Ban Jai Dee community in Nong-Khaam sub-district, Nong-Ya-Sai district, Suphanburi province**.** Data were collected mainly by means of in-depth interview with 12 key covering community leaders and leading members highly experienced in sericulture, and officials concerned with community development. Direct observation and household case studies were also to obtain additional data about the community contexts and livelihood mobility and activities. Data collection was undertaken from November 1, 2012 to January 31, 2014. Data analysis was conducted by means of content analysis, typology, data synthesis and interpretation. Research findings were presented in a descriptive form.

Results revealed that Ban Jai Dee can be characterized as a rural community with its low population density and scattered settlement. The majority members of this community were migrants who escaped from poverty seriously affected by drought in a remote area of Changwat Buriram. After settling down in this community, they continued their familiar livelihoods

strategies, especially sericulture and weaving. The sericulture and weaving practices were then developed leading to formation of an occupational development group with some progress. Unfortunately this group was then faced with production problems affected by some vulnerabilities including the sensitivity of silk worm, drought in the area, financial shortage, and lack of appropriate knowledge about the production. At the same time, they were also faced with interference from the private sector. These problems were later brought about the instability of the group and led to the decision of some members to give up sericulture and weaving. Nevertheless, some members were enduring and learning to develop sericulture untiringly with satisfactory achievement and still maintain this livelihood strategy up to the present.

Learning characteristics of sericulture farmers in this community could be categorized as learning by doing, along with following role models who were experienced elders. Through trial and error, learners then adapted their practices to coincide with modern time by adopting modern species and culturing methods recommended by both government agencies and private companies. As a result, many households were successful and well acknowledged by new generations in the community as their role models. At the same time, there were some households concluded their sericulture and moved to do other activities. While some households decided to diversify their livelihood activities in order to reduce the risk in their livelihoods.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาอย่างสูงจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์อาแว มะแส อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำปรึกษาตลอดจนปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง ผู้วิจัยตระหนักถึงความตั้งใจจริงและความทุ่มเทของอาจารย์ และขอกราบขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ ชาวบ้านชุมชนบ้านใจดีทุกท่านที่ให้ข้อมูลต่างๆ ที่เอื้อต่อการทำงานวิจัยตลอดจนเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และบริษัทเอกชนทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลที่สำคัญจนทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

อนึ่ง ผู้วิจัยหวังว่า งานวิจัยฉบับนี้จะมีประโยชน์อยู่ไม่น้อย จึงขอมอบส่วนดีทั้งหมดนี้ ให้คณาจารย์ ที่ได้ประสิทธิประสาทวิชาจนทำให้ผลงานวิจัยเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง และขอมอบความกตัญญูกตเวทิตาคุณ แด่บิดา มารดา และผู้มีพระคุณทุกท่าน สำหรับข้อบกพร่องต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นนั้น ผู้วิจัยขอน้อมรับผิดเพียง ผู้เดียว และยินดีที่จะรับฟังคำแนะนาจากทุกท่านที่ได้เข้ามาศึกษา เพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนางานวิจัยต่อไป

ณัฐฑิณี รตานนท์

กรกฎาคม 2558

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ **(3)**

ABSTRACT **(5)**

กิตติกรรมประกาศ **(7)**

สารบัญ **(8)**

สารบัญตาราง **(10)**

สารบัญภาพ **(11)**

บทที่ 1 บทนำ **1**

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย 8

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 8

1.4 ขอบเขตของการวิจัย 9

1.5 นิยามศัพท์ 10

บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง **11**

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพอย่างยั่งยืน 11

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ 21

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว 34

2.4 ความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกับการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน 46

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 51

2.6 ข้อสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม 99

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย **103**

3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา 104

3.2 ชุมชนและบุคคลเป้าหมาย 105

3.3 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา 106
3.4 ลักษณะของข้อมูล และแหล่งของข้อมูล 106
3.5 วิธีการรวบรวมข้อมูล 107
3.6 การตรวจสอบข้อมูล 108
3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล 109
บทที่ 4 ผลการศึกษา 111
4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 112
4.2 บริบททั่วไปของพื้นที่ 114
4.3 ความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ 120
4.4 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน 126
4.5 ผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในชุมชน 133
4.6 กรณีศึกษารายครัวเรือน 140
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ 152
5.1 บริบททั่วไปของชุมชนบ้านใจดี 153
5.2 ความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดี ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ 154
5.3 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน 156
5.4 ผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในชุมชน 158
5.5 อภิปรายผล 158
5.6 ข้อเสนอแนะ 163

บรรณานุกรม 164
ภาคผนวก 172
ภาคผนวก ก แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก 173
ภาคผนวก ข รางวัลเกษตรกรดีเด่นสาขาอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ประจำปี พ.ศ. 2557 176
ภาคผนวก ค นามานุกรม 179
ประวัติผู้เขียน 182

สารบัญตาราง

ตารางที่ **หน้า**

2.1 หลักการพัฒนาที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงวางไว้ 47

2.2 โครงการที่มีส่วนในการเข้าร่วมศึกษา 70

2.3 สรุปกิจกรรมและผลที่เกิดขึ้น 73

2.4 แสดงวิธีการที่ได้ข้อมูลและวิธีวิจัย 83

2.5 รายละเอียดของลักษณะของครัวเรือนใน 14 หมู่บ้าน Thuy Dien 86

2.6 การเปรียบเทียบการทำประมง 88

2.7 กรอบแนวคิดในการศึกษา 92

2.8 สรุปเรื่องทุนกับเกษตรกรแต่ละประเภท 93

4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) 112

สารบัญภาพ

ภาพที่ **หน้า**

2.1 องค์ประกอบและความเชื่อมโยงขององค์ประกอบในการดำรงชีพ 19
2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้แบบการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิคของพาฟลอฟ 22
2.3 ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำของสกินเนอร์ 25
2.4 ทฤษฎีการเรียนรู้ของสังคมของแบนดูรา 26
2.5 ผังแสดงความต้องการ 32
2.6 การไต่ระดับการเรียนรู้ 33
2.7 กระบวนการเรียนรู้ที่ปรับสำหรับการพัฒนาตัวชี้วัดความยั่งยืน 41
2.8 ทุน การดำรงชีพ และความยากจน 45
2.9 ตัวแบบการพัฒนาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ 46
2.10 กระบวนการเรียนรู้กับการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืน 51
2.11 Sustainable Livelihood Framework 68
2.12 ปัจจัยที่มีผลต่อความยืดหยุ่นของสังคม 71
2.13 การปรับใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน 72
2.14 กรอบแนวคิดที่ปรับใช้ในการศึกษาของชุมชนประมง 85
3.1 กรอบแนวคิดนำที่ใช้ในการศึกษา 104

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การวางแผนพัฒนาของประเทศไทยได้ขยายขอบเขตกว้างมากในช่วงแรกของการใช้แผนพัฒนาของชาติ นับตั้งแต่ได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 ถึงแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2504-2534) ได้สร้างผลกระทบของการพัฒนาในทางบวกที่เห็นชัด คือ รายได้ของประชาชาติเพิ่มขึ้น มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ช่วยยกระดับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ในขณะเดียวกันก็ทำให้มีการใช้ทรัพยากรสิ้นเปลือง ซึ่งจัดได้ว่าเป็นอันตรายแก่อนาคตในด้านการเกษตรของประเทศไทยอย่างมาก เพราะเป็นเหตุให้ปริมาณน้ำและความอุดมสมบูรณ์ในดินลดน้อยลง จนมาถึงแผนฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ได้เริ่มมีการนำแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมาใช้เป็นฐาน มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพ อีกทั้งยังเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปด้วย ซึ่งแนวคิดนี้ ได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนถึงในช่วงแผนแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) แต่ผลดีของความพยายามนี้กลับเกิดขึ้นไม่มากนัก เนื่องจากผลการจากการที่พัฒนาที่ผ่านมาได้สะสมปัญหาอย่างต่อเนื่องจนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 ขึ้น จึงได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดของแผนฯ โดยการให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ปรับแนวทางการจัดทำแผนใหม่เป็น “จากล่างขึ้นบน” บูรณาการองค์รวม และส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา และในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ซึ่งพัฒนาต่อเนื่องจากแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่ยังคงยึดกระบวนทัศน์เดิม ควบคู่กับการมุ่งการพัฒนาที่สมดุล ทั้งคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เน้นพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น มีการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ และเน้นพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ครอบคลุมทั้งด้านสุขภาพ การแก้ไขปัญหายาเสพติด และการกระจายรายได้ แม้ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ซึ่งเป็นช่วงที่การเมืองและเศรษฐกิจผันผวน สังคมแตกความสามัคคี สิ่งแวดล้อมและภาวะอากาศแปรปรวน แผนการพัฒนาก็ยังคงยึดกระบวนทัศน์การพัฒนาที่

ต่อเนื่องจากแผนฯ 8 และ แผนฯ 9 โดยการยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นั่นเอง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554)

ผลจากการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ ที่ผ่านมา พอจะสรุปได้ว่า ทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนามากมาย ทั้งที่เป็นผลทางบวกและทางลบ กล่าวคือ ได้มีการพัฒนาการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานในรูปของระบบการคมนาคมและขนส่ง เน้นการยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชากรให้ดีขึ้น พร้อมกับเร่งรัดการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ด้วยการส่งเสริมการลงทุนทั้งจากในและจากต่างประเทศ มุ่งเน้นการกระจายรายได้เพื่อลดช่องว่างทางสังคม โดยการขยายการบริการด้านเศรษฐกิจและสังคมของรัฐไปในเขตชนบท นอกจากนี้ ยังส่งเสริมการวางแผนครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวที่ยากจนลดภาระทางเศรษฐกิจ ลดช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมในหมู่ประชาชนให้มีน้อยลง แก้ปัญหาความยากจนในชนบทล้าหลัง เน้นบทบาทและความร่วมมือจากภาคเอกชนในการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ เพื่อหวังยกระดับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไป โดยการมุ่งปรับโครงสร้างการผลิตให้สอดคล้องและสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของตลาดโลก เน้นให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ ร่วมกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกื้อกูลกับการยกระดับคุณภาพชีวิตและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554)

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความพยายามพัฒนาเพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง แต่กลับมีผลกระทบทางลบอันเนื่องมาจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติอยู่ไม่น้อย ผลกระทบที่สำคัญ คือ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดทั้งสภาวะแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศทรุดโทรมลง จะเห็นได้จากสภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ และแหล่งประมง โดยในส่วนของทรัพยากรที่ดินมีความสัมพันธ์กับการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งในปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าไม้ไม่ถึงร้อยละ 30 ของพื้นที่ประเทศ ในขณะเดียวกัน การใช้ที่ดินที่ด้อยประสิทธิภาพ มีผลผลิตต่อไร่ต่ำ จนทำให้การผลิตในภาคเกษตรมีอัตราการขยายตัวลดลงโดยลำดับ นอกจากนี้จะมีปัญหาทางสังคมเกิดขึ้นมากมายจนเข้าข่ายที่ว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544: 2) อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจและด้านวัตถุตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านสังคม อันเนื่องมาจากประชาชนบางกลุ่มไม่สามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจได้ดีพอ จึงทำให้เกิดปัญหาด้านวัฒนธรรม ค่านิยม สุขภาพจิต ปัญหา

ยาเสพติด ตลอดจนปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินตามมา ดังจะเห็นได้จากการที่คดีอาชญากรรมเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จาก 20 คดีต่อประชากรหนึ่งแสนคนในปี พ.ศ. 2502 เป็น 40 คดีต่อประชากรหนึ่งแสนคนในปี พ.ศ. 2519 และในปี พ.ศ. 2553 มีคดีเกิดขึ้นจำนวนมากขึ้นถึง 516,560 คดี เพิ่มขึ้นจากปี 2552 จำนวน 5,324 คดี หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 1.04 (สำนักงานเทคโนโลยีสารสนเทศ, 2554) นอกจากนี้ การมุ่งเน้นการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่งคั่งด้านรายได้ ทำให้ค่านิยมของคนไทยและสังคมไทยมีความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมของคนในสังคม คือ การย่อหย่อนในศีลธรรม จริยธรรม การขาดระเบียบวินัย และการเอารัดเอาเปรียบระหว่างกัน อันส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมที่ดีงามของคนไทยเริ่มจางหายไป พร้อมๆกับการล่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชนและวัฒนธรรมของท้องถิ่น อีกทั้งยังผลักดันให้เกิดสภาพบีบคั้นทางจิตใจของคนในสังคม จากความแออัดของคนในชุมชนเมืองที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วจากการอพยพของคนจากชนบทโดยขาดการวางแผนที่ดี

ปัญหาของเกษตรกรเป็นปัญหาที่ร้ายแรงปัญหาหนึ่งสำหรับสังคมไทย อันนำไปสู่ปัญหาการรักษาสิ่งแวดล้อมด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากเกษตรกรจำนวนมากพยายามที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีจำกัดในการเพิ่มรายได้ ด้วยการขยายพื้นที่การเกษตรและใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เป็นเคมีภัณฑ์และเครื่องจักรกลเป็นหลักในการผลิต ซึ่งล้วนสร้างผลกระทบทางลบอย่างมากหากไม่มีการจัดการที่ดีพอ ในขณะที่การศึกษาและความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบยั่งยืนยังไม่ค่อยก้าวหน้าและไม่ได้รับการยอมรับปฏิบัติเท่าที่ควร ปรากฏการณ์เช่นนี้น่าจะเป็นโศกนาฏกรรมของส่วนรวมหรือสาธารณะ หากส่วนใหญ่ของเกษตรกรคิดเพียงแต่ว่าต้องการผลิตให้ได้ผลผลิตมากที่สุดเท่าที่พวกเขาจะทำได้ โดยไม่คำนึงถึงปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมใดๆ ที่จะเกิดตามมา แต่สิ่งที่ควรให้ความสำคัญก็คือผลกระทบซึ่งไม่อาจจะจบเพียงที่ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมเท่านั้น ทั้งนี้เพราะนอกจากเกษตรกรจำนวนมากจะคงไม่ได้รับรายได้ที่เพียงพอแล้ว กลับมีภาระหนี้สินมากขึ้น มีที่ดินไม่เพียงพอที่จะทำกินและขาดแคลนแรงงานในเวลาต่อมา เนื่องจากแรงงานบางส่วนได้อพยพไปหางานทำนอกพื้นที่ โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ๆ ในขณะเดียวกัน ปัญหาสุขภาพก็เป็นปัญหาที่มักจะเกิดขึ้นตามมาอีกปัญหาหนึ่ง เนื่องจากความเสี่ยงที่เกษตรกรมักจะได้รับพิษจากสารพิษ ซึ่งมาจากการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชอย่างไม่เหมาะสมและขาดการจัดการที่ดี อีกทั้งยังมีปัจจัยด้านเงินทุนที่ทำให้พวกเขาไม่สามารถมีความมั่นคงในชีวิตได้ ปัญหาสุดท้ายคือการตลาดที่ไม่มีการกำหนดควบคุมราคาสินค้าเกษตรอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับภาวะค่าครองชีพที่เพิ่มขึ้น (เจนณรงค์ เทียนสว่าง, เอมอร อังสุรัตน์, จุฬารัตน์ วัฒนะ และอนุพร สุวรรณวาจกกสิกิจ, 2550: 5) หากจะกล่าวโดยสรุป ปัญหาที่เข้ามากระทบเกษตรกรโดยทั่วไปประกอบด้วยปัญหาดังต่อไปนี้

1) ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม อันได้แก่ ผลกระทบจากแรงบีบภายนอก ทั้งจากการแข่งขันในการผลิต การตลาด การขาดอิสระในการตัดสินใจ การเพิ่มภาระจากการพัฒนาตามกระแสโลกาภิวัตน์ และการขาดแคลนปัจจัยการผลิต ทั้งที่ดิน แรงงาน วัตถุดิบและเงินทุน ส่งผลให้เกิดการมองข้ามวัฒนธรรมท้องถิ่น กลายเป็นการผลิตแบบอินเทรนด์ตามกระแสโลกาภิวัตน์ การลดความสำคัญลงของทุนทางสังคม และจริยธรรม จนกลายเป็นโศกนาฏกรรมของสังคม เพราะรายได้ไม่สมดุลกับต้นทุนค่าใช้จ่าย เนื่องจากราคาปัจจัยการผลิตสูง แต่ราคาขายผลผลิตกลับต่ำ เกษตรกรไม่สามารถควบคุมค่าใช้จ่ายได้ เพราะปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรใช้ส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาภายนอกที่มีราคาแพง ในขณะเดียวกัน เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาขายผลิตผลทางการเกษตรของตนได้ เนื่องจากอยู่ภายใต้การควบคุมของกลไกตลาดและนักธุรกิจ

2) ปัญหาทางการเมือง เกิดวาระซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังนโยบายและการประเมินผลอันเกิดจากการตรวจสอบและการปฏิบัติตามนโยบายไม่ได้ผล เนื่องจากมีการทุจริตอย่างมากมาย รัฐบาลเกิดความไม่เสถียร ทำให้นโยบายเปลี่ยนแปลงโดยตลอด ส่งผลให้ไม่มีการสนับสนุนเกษตรกรโดยตรงอย่างเพียงพอ แต่กลับสนับสนุนการค้าเสรี โดยไม่ดูแลเกษตรกรที่ยากจน นอกจากนี้ ยังมีนโยบายที่ซ้ำซ้อนกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ การแทรกแซงที่ผิดๆ สำหรับราคาสินค้าโภคภัณฑ์ เช่น การสนับสนุนให้ซื้อปุ๋ยราคาถูก เป็นต้น

3) ปัญหาสิ่งแวดล้อม อันได้แก่ การปนเปื้อนและการตกค้างของสารเคมี อันเป็นผลกระทบจากรูปแบบการเพาะปลูกสมัยใหม่ที่ขาดความระมัดระวัง จนเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดภาวะเรือนกระจก ปัญหาสุขภาพจากความเป็นพิษของสารเคมีเกษตร การเพิ่มขึ้นของความเป็นกรดในดิน การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและการใช้สารเคมี การสูญเสียพืชพันธุ์พื้นเมือง การกลายพันธุ์ของศัตรูพืช การใช้ประโยชน์จากที่ดินที่เข้มข้นตลอดทั้งปีโดยไม่ได้พักดิน ทำให้ดินเสื่อมโทรม ขาดความอุดมสมบูรณ์ โครงสร้างของดินเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลพวงจากการเพิ่มขึ้นของการใช้ปุ๋ยเคมี อีกทั้งยังมีการปนเปื้อนของสารเคมีในแหล่งน้ำที่ส่งผลกระทบทางลบตามมาอีกมาก

4) ปัญหาด้านเทคโนโลยี ที่สำคัญได้แก่ ปัญหาความรู้พื้นฐานที่เกษตรกรทั่วไปมีความรู้น้อย และปัญหาการพึ่งพาปัจจัยภายนอก ไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักรกลการเกษตร สารเคมี เมล็ดพันธุ์ ฯลฯ ที่ใช้มากเกินไปและอาจไม่เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่น อันนำไปสู่การสูญเสียความเป็นอิสระในการพึ่งพาตนเอง การมองข้ามภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรที่จัดหาได้ในท้องถิ่น ทั้งนี้เกษตรกรมักจะมีการเน้นการปรับปรุงพันธุ์ใหม่ที่มีผลผลิตสูงแต่ต้องพึ่งพาปุ๋ยและสารเคมีจำนวนมาก

ปัญหาของชาวชนบทที่ส่วนใหญ่ยังดำรงชีพด้วยการเกษตรเป็นหลัก ดังที่ได้นำกล่าวมาข้างต้น พบได้ทั่วไปในทุกภูมิภาคของไทย ชาวบ้านใจดี (นามสมมติ, 2557: ภาคผนวก ค) อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี ก็ประสบกับปัญหาอันเนื่องมาจากงานพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวข้างต้นเช่นเดียวกับชุมชนชนบทอื่นๆ อีกมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากประสบปัญหาความแห้งแล้ง การขาดแคลนน้ำ และการไม่มีทางเลือกอื่นที่เด่นชัดในการดำรงชีพนอกจากการเกษตร ที่ด้านหนึ่งยังต้องพึ่งพิงธรรมชาติ แต่อีกด้านหนึ่งถูกบีบให้ปรับเปลี่ยนให้ทันสมัย โดยขาดการพัฒนาความรู้และเทคนิคอย่างสอดคล้องกัน ทำให้มีราษฎรจากบ้านทุ่งน้ำแข็ง (นามสมมติ, ภาคผนวก ค) ตำบลบ้านคู อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ประมาณ 14 ครอบครัว ซึ่งมีสมาชิกประมาณหนึ่งร้อยคน ได้อพยพมาจับจองที่ทำกินในพื้นที่นี้ เนื่องจากในขณะนั้น บ้านทุ่งน้ำแข็ง ประสบปัญหาภัยแล้งติดต่อกันหลายปี คนในหมู่บ้านยากจนมาก และเมื่อได้ทราบข่าวว่า ทางราชการจะสร้างอ่างเก็บน้ำกระเสียวที่บ้านปิ่นทอง (นามสมมติ, 2557: ภาคผนวก ค) และบริเวณชายป่าใกล้ที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำซึ่งมีคนอพยพเข้าจับจองที่ดินเพื่อทำมาหากินอยู่กันแล้ว จึงได้ตัดสินใจทิ้งบ้านเดิมเดินทางมายังพื้นที่นี้ทั้งหมด โดยได้อพยพมาสร้างบ้านเรือนในเขตบ้าน ใจดี อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2506-2507 สิ่งที่ควรทราบก็คือ ราษฎรกลุ่มนี้บางส่วนที่เคยปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าพื้นเมืองด้วยกี่พุ่งจากบ้านเดิม จึงเกิดความคิดที่จะปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทำการทอผ้า เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของถิ่นกำเนิดให้ลูกหลานได้รู้จักและสามารถทำเป็นอาชีพเสริมได้ด้วย จึงได้ริเริ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าเพื่อใช้กันในหมู่บ้านก่อน โดยในครั้งแรกได้ปลูกหม่อนในพื้นที่ขนาดเล็กคนละงานสองงาน โดยเอาพันธุ์หม่อนมาจากบ้านเดิมที่จังหวัดบุรีรัมย์ ส่วนกี่พุ่งก็จัดทำโดยตัดไม้ในป่ามาสร้างกันเอง เมื่อได้รังไหมออกมา ก็ทำการต้มและสาวไหมเป็นเส้นเพื่อเอามาทอผ้าใช้เองบ้าง ขายบ้าง หรือแบ่งกันใช้ในหมู่ญาติพี่น้องบ้าง ผ้าที่ทอได้ส่วนใหญ่เป็นผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่ง และผ้าขาวม้า นับจากนั้นเป็นต้นมา ชาวบ้านบ้านใจดีก็ได้ยึดอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าเป็นอาชีพเสริมควบคู่กับการทำไร่อ้อย มันสำปะหลัง และไร่ข้าวโพด (คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและวัฒนธรรมชุมชน, ม.ป.ป.: 2-5)

เมื่อเวลาผ่านไป ชาวบ้านใจดี ที่อุตส่าห์อพยพมาจากบ้านเดิมที่ประสบปัญหา และได้พยายามดิ้นรนเพื่อการดำรงชีพบนฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม กลับได้รับผลกระทบและประสบกับปัญหาต่างๆดังที่พบได้ทั่วไปในสังคมเกษตรไทยอีก แต่ดูเหมือนจะเคราะห์ซ้ำกรรมซัด ที่ในปี พ.ศ. 2526-2527 ราคาพืชผลทุกชนิดได้เกิดภาวะตกต่ำที่สุดในรอบสิบปี ชาวบ้านใจดี จึงประสบกับปัญหาความยากจนอดอยากขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ได้คิดหาทางช่วยเหลือชาวบ้าน โดยมองหาอาชีพอื่นๆ อย่างจริงจังขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน จึงได้คิดพัฒนาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้า ซึ่ง

ชาวบ้านมีความรู้เป็นทุนเดิมอยู่แล้วให้ก้าวหน้าขึ้น โดยพยายามที่จะพัฒนาให้เป็นอาชีพหลักให้ได้ จึงได้ติดต่อขอความช่วยเหลือ เรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมลูกผสมและการสร้างโรงเลี้ยงไหมให้ได้มาตรฐาน จากกองพัฒนาอาชีพ สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) แต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าในช่วงแรกๆ กลับประสบกับปัญหาต่างๆ เช่น ไหมตาย ได้เส้นไหมน้อยไม่คุ้มทุน เป็นต้น ทำให้ประสบกับปัญหาการขาดทุน แต่เมื่อมีนักวิชาการภาครัฐยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ ทางกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจึงเริ่มปรับตัวพัฒนาจนประสบความสำเร็จ และสามารถรวมตัวเป็นกลุ่มเครือข่ายทอผ้าปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2530 ผลจากการรวมกลุ่มครั้งนี้ได้เพิ่มอำนาจการต่อรองกับโรงงานสาวไหมและผู้ทอผ้าเพื่อการส่งออก อันเป็นผลให้ราคารังไหมอยู่ในเกณฑ์ที่ยุติธรรม ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ได้มีการกระจายความรู้ขยายการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นเครือข่ายไปยังอำเภอเลาขวัญ บ่อพลอย หนองปรือ ทองผาภูมิ ในจังหวัดกาญจนบุรี อำเภอบ้านไร่ ลานสัก จังหวัดอุทัยธานี อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และบางตำบลในอำเภอด่านช้าง และอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ประมาณกันว่าในขณะนั้นมีสมาชิกผลิตรังไหมในเครือข่ายฯ กว่า 1,000 ครอบครัว มีเนื้อที่ปลูกหม่อนรวมประมาณ 10,000 ไร่ และมีเงินสะพัดไปยังกลุ่มสมาชิกเดือนละไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านบาท (คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและวัฒนธรรมชุมชน, ม.ป.ป.: 2-5)

ผลจากการขยายเครือข่ายฯ อย่างรวดเร็ว โดยมีพื้นที่กว้างครอบคลุมถึงสี่จังหวัดนี้ ในอีกด้านหนึ่งทำให้เกิดช่องว่างขึ้นระหว่างเครือข่ายฯ และกลุ่มสมาชิก ช่องว่างนี้เองที่ทำให้โรงงานสาวไหมและผู้ทอผ้าเพื่อการส่งออก ซึ่งได้รับผลกระทบจากการรวมกลุ่มและเครือข่ายฯ ได้พยายามสลายกลุ่มและเครือข่ายฯ อยู่ตลอดเวลา ด้วยการพยายามชักชวนผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในเครือข่ายฯ เข้าร่วมกับโรงงาน เพื่อให้กลุ่มอ่อนแอลงและขาดพลังต่อรอง ซึ่งได้ผลพอสมควร ทั้งนี้เนื่องจากการขยายเครือข่ายฯ ใหญ่โตมากในเวลาอันรวดเร็ว และสมาชิกเครือข่ายฯ อยู่ห่างไกลกัน ทำให้การสื่อสาร และการประสานงานทำได้ไม่ทั่วถึงและไม่ดีพอ ผลกระทบของการพยายามสลายกลุ่มนี้ทำให้กลุ่มเครือข่ายผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมถูกตัดแบ่งสมาชิกไปให้กับโรงงานถึงร้อยละ 90 ในเวลาต่อมา โดยโรงงานสามารถเข้าไปซื้อรังไหมจากเกษตรกรโดยตรง ไม่ต้องผ่านกลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอีกต่อไป อำนาจการต่อรองของกลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมก็สิ้นสุดลง ถึงแม้นางบุญ แกนนำหลักของกลุ่มเครือข่ายนี้จะได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งคณะกรรมการไหมแห่งชาติในเวลาต่อมา ในนามของตัวแทนกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทั้งประเทศ และยังได้รับรางวัลต่างๆ จากผลสำเร็จในอดีตอีกมาก แต่ก็ไม่อาจจะรักษากลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและเครือข่ายฯ ได้ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะต่อมานางบุญไม่ได้เป็นผู้นำท้องถิ่นอย่างเป็นทางการอีก (เกษียณอายุจากตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน) จึงทำให้อำนาจบางประการลดลง ปัจจุบันกลุ่มนี้เหลือสมาชิกประมาณ 30

รายเท่านั้น อย่างไรก็ดี ในชุมชนยังมีการรวมกลุ่มอื่นๆ เกิดขึ้นตามมา เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพทอผ้าพื้นเมือง เป็นต้น เพื่อขับเคลื่อนในการแก้ปัญหาและพัฒนายุทธวิธีการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของชุมชนให้ดำเนินต่อไปได้ (คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและวัฒนธรรมชุมชน, ม.ป.ป.: 2-5)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่าการดำรงชีพของชาวบ้านใจดีนั้นประสบกับการเปลี่ยนแปลงและปัญหาต่างๆตลอดมา นับตั้งแต่ได้อพยพหนีภัยแล้งจากบ้านเกิดมาสู่บ้านใจดี ซึ่งหวังว่าจะมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์เพียงพอ เพราะมีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่ดีกว่าบ้านเดิม ประกอบกับการเป็นคนพื้นเพเดียวกันและมีความรู้ความชำนาญในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเหมือนกัน น่าจะทำให้กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมประสบความสำเร็จ แต่ปัญหาด้านต้นทุนในการผลิต วัตถุดิบ และการตลาด ที่ซับซ้อนและมักจะอยู่ในการควบคุมของนายทุน ทำให้กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมประสบกับการเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง ด้วยแรงกดดันทางธุรกิจในระบอบทุนนิยม ซึ่งบางครั้งเกิดการผูกขาดการทำธุรกิจของนายทุนที่มีอำนาจในการแข่งขันสูงกว่า และความผันผวนของการตลาดและเศรษฐกิจทั้งในและนอกประเทศ ประกอบกับการที่องค์กรหรือกลุ่มของเกษตรกรขาดความเข้มแข็ง ทำให้ผลลัพธ์ที่คาดหวังในด้านการสร้างรายได้ให้เพิ่มขึ้นอย่างมั่นคง การลดความอ่อนแอและความเสี่ยงในการดำรงชีพ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นนั้น ดูจะเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถของผู้นำชุมชนและนักพัฒนาชุมชนเป็นอย่างยิ่ง ที่จะช่วยกระตุ้นและผลักดันให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และปรับตัวเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืน การดำรงชีพ (Livelihoods) ซึ่งหมายรวมถึงความสามารถในการทำมาหากิน อันประกอบด้วยสินทรัพย์และกิจกรรมที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพ จะได้รับการพัฒนาได้อย่างยั่งยืนก็ต่อเมื่อครัวเรือนเกษตรและชุมชนสามารถรับมือกับการกระทบกระแทก และการกู้คืนจากสถานการณ์ที่มากระทบ อันเป็นการรักษาหรือยกระดับความสามารถและจัดการกับทรัพย์สินของตนในปัจจุบันและให้สามารถสร้างประโยชน์ที่ยั่งยืนสำหรับรุ่นต่อๆ ไป ตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ซึ่งพิจารณาได้จากความสามารถในการหลุดพ้นจากความอ่อนแอและอ่อนไหวที่เป็นปัจจัยหลักที่กำหนดความสำเร็จของการดำรงชีวิต อาจจะต้องอาศัยการเรียนรู้และการปรับตัวเพื่อการพัฒนาที่ไม่จำกัดเพียงแนวทางเดิมๆ แต่อาจต้องหายุทธวิธีใหม่ๆ ที่ต้องอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้เป็นสำคัญ

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะทำการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน โดยการเลือกศึกษากรณีของชุมชนบ้านใจดี เพื่อมุ่งทำความเข้าใจกับบริบทภายในของชุมชน เช่น ทุนด้านต่างๆ ของชุมชนในการดำรงชีพ (Livelihood Assets) วัฒนธรรมของชุมชน และบริบทภายนอกชุมชนว่าจะส่งผลอย่างไรกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน และการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือก

ยุทธวิธีเพื่อการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนนั้นมีรูปแบบ โครงสร้าง ลักษณะ องค์ประกอบ และกระบวนการเป็นอย่างไรจัก อีกทั้งประสบการณ์การเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนจะสามารถทำให้ชุมชนฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ หรือลดความอ่อนแออย่างมีพลวัตได้หรือไม่ อีกทั้งกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกวิธีการดำรงชีพจะสามารถทำให้คนในชุมชนยกระดับคุณภาพชีวิตได้จริงหรือไม่ เพียงใด โดยผู้วิจัยจะมุ่งเน้นการศึกษาทำความเข้าใจกับบริบทภายในของชุมชนองค์ประกอบของบริบทความอ่อนไหวของชุมชน ทุนของชุมชน สถานการณ์และสภาวะโดยรอบ และแนวทางการปรับยุทธวิธีการดำรงชีวิตของชุมชนเพื่อนำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 4 ประการ คือ

1.2.1 เพื่อศึกษาบริบทภายในของชุมชน และบริบทภายนอกชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน ของชุมชนบ้านใจดี อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี

1.2.2 เพื่อศึกษาความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดี ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ

1.2.3 เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพในชุมชนบ้านใจดี

1.2.4 เพื่อศึกษาผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต่อการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในชุมชนบ้านใจดี

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.3.1 ทำให้ทราบถึงบริบทภายในของชุมชน และบริบทภายนอกชุมชนว่าส่งผลอย่างไรกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน

1.3.2 ทำให้ทราบถึงความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดี ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ

1.3.3 ทำให้ทราบถึงรูปแบบ และขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน

1.3.4 ทำให้ทราบถึงผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนว่าเป็นอย่างไรบ้าง ในสภาพปัญหาที่อยู่ภายใต้บริบทภายในชุมชนและบริบทภายนอกชุมชน ตลอดจนพลวัตทางสังคมและเศรษฐกิจชุมชน

1.3.5 เป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้แนวคิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในชุมชนชนบทอื่นๆ ของไทย ที่ประสบปัญหาคล้ายคลึงกัน

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี โดยเลือกทำการศึกษาเฉพาะในเขตพื้นที่ของชุมชนบ้านใจดี อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งอาจจะอยู่ในขอบเขตของการปกครองหรืออยู่นอกเขตการปกครองที่เกิดจากการแบ่งส่วนราชการก็ได้ แต่จะมุ่งเน้นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่ทำการศึกษา

1.4.2 ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายและวิธีการศึกษา การศึกษาครั้งนี้ทำการศึกษาครอบคลุมสมาชิกของชุมชนบ้านใจดี อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นหลัก โดยทำการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เป็นวิธีหลัก นอกจากนั้นยังรวบรวมข้อมูลจากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน ด้วยการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการควบคู่กับการสังเกตความเคลื่อนไหวของกลุ่มและเครือข่าย และบริบทของชุมชน

1.4.3 ขอบเขตด้านเวลา การศึกษาภาคสนามดำเนินการภายในกำหนดระยะเวลา 15 เดือน นับตั้งแต่พฤศจิกายน พ.ศ. 2555 ถึง มกราคม พ.ศ. 2557 หลังจากนั้นจึงนำมาเขียนรายงาน นำเสนอรายงาน

1.4.4 ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาครั้งนี้เน้นศึกษาบริบทของชุมชน ความเปราะบางของคนในชุมชนความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาและการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ภาวะการเป็นผู้นำของสมาชิกในชุมชน การจัดการสินทรัพย์ด้านต่างๆ การสนับสนุนชุมชนจากองค์กรภายนอก ทั้งภาครัฐและเอกชน กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการปรับยุทธวิธีเพื่อการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน

1.5 นิยามศัพท์

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน ศึกษากรณีชุมชนบ้านใจดี ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี มีรายละเอียดดังนี้

การดำรงชีพอย่างยั่งยืน หมายถึง กรอบแนวคิดที่อธิบายความสามารถในการปรับตัวของคนในชุมชนในการทำมาหากินเมื่อเกิดสภาวะวิกฤติ โดยสามารถรับมือกับวิกฤติปัญหาที่เกิดขึ้นจนกระทั่งสามารถฟื้นตัวได้โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความเปราะบางคนในชมชน หมายถึง สิ่งที่ทำให้ชุมชนอ่อนแอ อันได้แก่ วิกฤติหรือปัญหาที่เกิดจากภัยพิบัติ อาทิ อุทกภัย ความแห้งแล้ง โรคระบาด ศัตรูพืช ที่ส่งผลให้เกิดความยากลำบากในการทำมาหากินของคนในชุมชน

สินทรัพย์ในการดำรงชีพ หมายถึง สิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของคนในชุมชน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคมของคนในชุมชน ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางกายภาพ รวมถึงการเข้าถึงแหล่งเงินทุนอันเอื้อประโยชน์ต่อการทำมาหากินของสมาชิกชุมชน

นโยบาย หมายถึง แนวคิดและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องอันช่วยส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคกับการทำมาหากินของคนในชุมชน อาจจะพบในรูปของ กฎ ระเบียบ วัฒนธรรม ปทัสฐานของคนในชุมชน ที่ส่งผลให้เกิดความอ่อนแอ หรือยั่งยืนในการดำรงชีพของชุมชน

สถาบัน หมายถึง องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่มีส่วนสนับสนุนหรือกีดกันการเข้าถึงสินทรัพย์ในการดำรงชีพ ซึ่งมีทั้งองค์กรและกฎเกณฑ์ที่มีรูปแบบอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล อำเภอ กลุ่มต่างๆ ในชุมชน กฎระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

การปรับตัว หมายถึง กลยุทธ์การปรับตัวเพื่อพัฒนาวิธีการทำมาหากินในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม

ยุทธวิธีทางเลือก หมายถึง ทางเลือก โอกาส ที่คนในชุมชนตัดสินใจเลือกใช้ในการดำรงชีพ ซึ่งมีความหลากหลายตามลักษณะพื้นที่ ภูมิประเทศ ที่ถือครอง และช่วงเวลา มีลักษณะเป็นพลวัตและเชื่อมโยง

ผลลัพธ์ของการดำรงชีพ หมายถึง ผลของการใช้ยุทธศาสตร์ทางเลือกที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีพ โดยมีความคาดหวังที่จะมีรายได้เพิ่มขึ้น มีความเป็นอยู่ดีขึ้น มีความเข้มแข็ง มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และสามารถฟื้นฟูอุปสรรคได้

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษากระบวนการเรียนรู้ในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของชุมชนบ้านใจดี ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรีนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งผู้วิจัยได้ค้นคว้าเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการกำหนด กรอบแนวคิดของการวิจัย ในประเด็นสำคัญๆ ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว

2.4 ความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการเรียนรู้กับการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.6 ข้อสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

2.1.1 ความหมายและจุดเน้น

การดำรงชีพ (Livelihoods) ในทางสังคมศาสตร์ หมายถึง การแสวงหาปัจจัยยังชีพหรือการทำมาหากิน ซึ่งครอบคลุมถึง การใช้วิธีการทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นแนวทางหรือการควบคุมของแต่ละครัวเรือนหรือกลุ่มทางสังคมอื่นๆ ที่มีความหมายมากกว่าการหารายได้หรือการเก็บเกี่ยวทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้หรือแลกเปลี่ยนเพื่อตอบสนองความต้องการของปัจเจกและครอบครัว (Wikipedia, 2011c)

แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Approach: SLA) เป็นวิธีคิดเกี่ยวกับขอบเขต วัตถุประสงค์ และลำดับความสำคัญสำหรับการพัฒนา ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำความเข้าใจกับบริบทของการดำรงชีพและการกำหนดนโยบายให้เกิดผลต่อการลดปัญหาความยากจนในชุมชนชนบทได้อย่างเหมาะสม ซึ่ง Department for International Development (DFID) ของประเทศอังกฤษได้นิยามการดำรงชีพอย่างยั่งยืนว่า (DFID, 1999 อ้างถึงใน Fouracre, 2001: 2)

> การทำมาหากิน ประกอบด้วยความสามารถในสินทรัพย์ (รวมทั้งทรัพยากรทางวัสดุและสังคม) และกิจกรรมที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ที่บุคคลจะมีการดำรงชีพอย่างยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อสามารถรับมือกับปัญหาและความเปราะบางที่ประสบตลอดจนสามารถฟื้นคืนจากแรงกระทบ ปรับปรุงหรือยกระดับความสามารถของตนและทรัพย์สิน ทั้งในปัจจุบันและในอนาคตได้ โดยที่ไม่ทำลายแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ

แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเน้นการทำความเข้าใจหลายมิติของความยากจน ความอ่อนแอหรือความเปราะบาง (Vulnerability) โดยมุ่งศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดวิกฤตการณ์อันนำไปสู่ความอ่อนแอ และลดทอนความเข้มแข็งของบุคคลและครัวเรือนในการอยู่รอด โดยนัยนี้ แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องใช้ความรู้ในสหสาขาวิชาชีพ เนื่องจากต้องทำการศึกษาในหลายมิติและหลายศาสตร์ (Ellis, 2000)

ในการอภิปรายในวงกว้างเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความยากจน สภาพแวดล้อม และการดำรงชีพอย่างยั่งยืน Institute of Development Studies (IDS) ในสหราชอาณาจักรได้ให้ความหมายของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนไว้ว่า (Chambers, Conway and Studies, 1992: 5)

> การดำรงชีพประกอบไปด้วยความสามารถในการเข้าถึงสินทรัพย์ (รวมทั้งทรัพยากรทางวัตถุและสังคม) และกิจกรรมที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ การดำรงชีพดังกล่าวจะยั่งยืนก็ต่อเมื่อมีการฟื้นตัวจากความเครียด และการตื่นตระหนก หรือการเกื้อกูลต่อความสามารถและการเข้าถึงสินทรัพย์ โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1990 จนตกผลึกมาเป็น Sustainable Livelihood Approach โดย Department for International Development ของประเทศสหราชอาณาจักร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการส่งเสริมการพัฒนาและการลดความยากจนระหว่างประเทศ หลักการสำคัญของวิธีการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ตามแนวคิดนี้ คือ ยึดคนเป็นศูนย์กลาง มีลักษณะเป็นองค์รวม ได้รับการยอมรับและมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความหลากหลายของระดับ ดำเนินการแบบหุ้นส่วน มีความเชื่อมโยงจากระดับท้องถิ่นถึงระดับชาติ มีความเป็นสหสาขาวิชา ซึ่งเน้นความยั่งยืนของเศรษฐกิจ สถาบัน สังคม และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังมีความเป็นพลวัตที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (สำราญ สะรุโณ, มปป: 22)

นอกจากนี้แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนให้ความสำคัญกับสินทรัพย์หลักเพื่อการดำรงชีพ (Livelihood Assets) 5 ประเภท ดังต่อไปนี้ (Fouracre, 2001: 3; Scoones, 1998: 8)

1) ทุนทางกายภาพ (Physical Capital) หมายถึง การที่ครัวเรือน ชุมชน และประชาชนมีหรือสามารถเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น เครือข่ายถนน โรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ

2) ทุนการเงิน (Financial Capital) หมายถึง การมีเงินทุนหรือความสามารถในการออมทรัพย์และการเข้าถึงสินเชื่อต่างๆ

3) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) หมายถึง การมีหรือเข้าถึงที่ดิน แหล่งน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ

4) ทุนมนุษย์ (Human Capital) หมายถึง การมีทักษะ ความรู้ ความสามารถในการใช้แรงงานและสุขภาพที่ดี เป็นความสามารถในการดำเนินกลยุทธ์เพื่อการดำรงชีพที่แตกต่างกัน และ

5) ทุนทางสังคม (Social Capital) หมายถึง การมีและเข้าถึงเครือญาติ เครือข่ายสมาคม องค์กรที่เป็นสมาชิกและเพื่อนในสังคม เป็นเครือข่ายที่คนในครัวเรือนสามารถพึ่งพาในยามยากลำบาก หรือสามารถขอความร่วมมือได้ ซึ่งรวมถึงเครือข่ายการเป็นสมาชิกของกลุ่มแบบสัมพันธ์ที่มีความไว้วางใจกัน และการเข้าถึงสถาบันทางสังคมที่กว้างขึ้น

นอกจากสินทรัพย์หลักเพื่อการดำรงชีพดังกล่าวแล้ว สิ่งที่ต้องพิจารณาอีกก็คือบริบทของความเปราะบาง (Vulnerability Context) ซึ่งมักจะเกิดความปรวนแปรของสภาพอากาศตามฤดูกาล ภัยพิบัติ แนวโน้มการตลาด อุปสงค์และอุปทานของสินค้าที่ผลิต สภาพมลพิษ ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยภายนอกอันไม่อาจจะควบคุมได้

สำหรับนโยบาย สถาบันและกระบวนการ (Policy, Institution and Processes) เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งของแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ซึ่งหมายถึง สถาบันหลักที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการตามปกติ (หรือรูปแบบของพฤติกรรม) ที่มีโครงสร้างตามกฎและบรรทัดฐานของสังคมที่มีการใช้งานถาวรและแพร่หลาย สถาบันดังกล่าวอาจจะเป็นได้ทั้งสถาบันในระบบและสถาบันนอกระบบ มีรูปแบบหรือไม่มีรูปแบบที่เป็นทางการ ในขณะเดียวกันความเป็นสถาบันอาจจะเลื่อนไหลไม่คงที่ ไม่ชัดเจน และมักจะขึ้นอยู่กับการตีความที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจซึ่งฝังตรึงอยู่ในรูปแบบ ที่ทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างแนวทางการปฏิบัติที่แตกต่างกันของสถาบัน ดังนั้นกฎระเบียบและมาตรฐานจึงเป็นสิ่งที่สำคัญเสมอในการเป็นสถาบัน สถาบันจึงแตกต่างไปจากองค์กรทั่วไปตามที่เข้าใจกัน ดังที่ Davies (1997: 14 อ้างถึงใน Scoones, 1998: 12) ได้อธิบายไว้ว่า

สถาบันมีตัวประสาน (Cement) ทางสังคมที่เชื่อมโยงผู้มีส่วนได้เสียในการเข้าถึงทุนต่างๆ ที่แตกต่างกันไป สถาบัน หมายถึง การใช้อำนาจเพื่อกำหนดแนวทางที่พวกเขาจะผ่านเส้นทางนั้นไป เพื่อการปรับตัวในการดำรงชีพ ไม่ว่าผลที่ได้จะเป็นบวกหรือลบก็ตาม

นอกจากนี้ กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนนี้ยังชี้ให้เห็นถึงการเข้าถึงบริบทของคนที่อาศัยอยู่ในกลุ่มที่แตกต่างกันว่า สามารถเข้าถึงสินทรัพย์ประเภทต่างๆ ได้แตกต่างกันอย่างไร ซึ่งสถาบันและองค์กรสามารถกำหนดนโยบายที่เหมาะแก่การดำรงชีพ และใช้กลยุทธ์ที่แตกต่างกันเพื่อตอบสนองเป้าหมายที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มได้

กลยุทธ์หรือยุทธวิธีการดำรงชีพในชนบท (Rural Livelihoods Strategies) เป็นทางเลือกและโอกาสที่เกษตรกรใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งมักจะมีลักษณะหลากหลาย (Diversity) ตามลักษณะทางพื้นที่ ภูมิประเทศ ขนาดที่ดินถือครอง และช่วงเวลา เป็นลักษณะที่เคลื่อนไหว (Dynamic) กระจายอยู่หลายสถานที่ (Straddling) และมีความเชื่อมโยงกัน (Linkage) ยุทธวิธีการดำรงชีพนี้เป็นประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งในกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน เพราะแสดงให้เห็นถึงการตัดสินใจของเกษตรกรหรือชุมชนในการเลือกการดำรงชีพที่คิดว่าเหมาะสมและนำไปสู่ผลลัพธ์ของการดำรงชีพต่อไป ทั้งนี้ผลลัพธ์ของยุทธวิธีการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Livelihood Outcomes) จะส่งผลต่อการทำมาหากินที่ยั่งยืน โดยที่ปรากฏในชนบทคือสามารถรักษาหรือปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพของบุคคล ครอบครัว หรือชุมชน (ซึ่งอาจจะขึ้นกับความพึงพอใจ ระดับความคาดหวังของการอยู่ดีมีสุข และรายได้ของแต่ละบุคคล) ความสามารถในการลดความอ่อนแอ หรือความเปราะบางที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์ภายนอก และเน้นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนการส่งเสริมและรักษาทุนทางสังคม ซึ่งจะส่งผลให้คุณภาพของชีวิต (Quality of Life) ดีขึ้นด้วย (สำราญ สะรุโณ, มปป.: 21-26)

กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนได้ถูกนำไปใช้ในโครงการต่างๆ อาทิเช่น โครงการจัดการศัตรูพืชแบบบูรณาการ (Integrated Pest Management: IPM) โครงการความไม่มั่นคงด้านอาหารและข้อมูลความเปราะบางและระบบการจัดทำแผนที่ (Food Insecurity and Vulnerability Information and Mapping Systems: FIVIMS) โครงการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจและสังคมและเพศ (The Socio-economic and Gender Analysis Program: SEAG) เครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน (Community-Based Natural Resource Management Network: CBNRM) แนวทางของภูมิภาคละตินอเมริกา (Latin America Approach: LAA) และแนวทางระบบการจัดการฟาร์ม (Farm System Approach: FSA) (Atreya, Sitaula, Johnsen and Bajracharya, 2010: 12)

2.1.2 การศึกษาและการวิเคราะห์การดำรงชีพอย่างยั่งยืน

จุดแข็งสำคัญของแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน คือ สามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาการพัฒนาในวงกว้าง โดยมุ่งเน้นที่ผลของการดำรงชีพแทนที่จะเน้นวัตถุประสงค์ของโครงการ ทำให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลที่ซับซ้อนได้ เพราะหลักการมีความเด่นและชัดเจน อีกทั้งยังสามารถใช้งานจริงได้มากในการคาดการณ์ผลลัพธ์และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม มีผู้ให้ข้อสังเกตว่าแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมีจุดอ่อนที่สำคัญ คือ ประสบการณ์ในทางปฏิบัติมีน้อย ทำให้เกิดความล้มเหลวในการจัดการกับการเมืองและการต่อสู้เพื่อสิทธิของเกษตรกร เพราะต้องใช้เวลาและงบประมาณมาก อีกทั้งยังต้องมีทีมงานที่เป็นสหสาขาวิชาและเชี่ยวชาญ อีกทั้งยังมีความยุ่งยากในการพิจารณาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณเกี่ยวกับสินทรัพย์หรือทุนที่เกี่ยวข้อง และขาดการพิจารณาในส่วนของบทบาทของตลาดซึ่งมีความสำคัญในการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ (Scoones, 1998: 8)

การดำเนินการวิเคราะห์วิธีการดำรงชีพอย่างยั่งยืนสำหรับโครงการพิจารณาแต่ละโครงการมีแนวทางซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน (Scoones, 1998: 5) ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนแรก : ตรวจสอบว่าโครงการที่จะใช้มีความเหมาะสมและมีจำนวนที่เพียงพอที่จะใช้กรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในการวิเคราะห์

ขั้นตอนที่สอง : การประเมินผลกระทบของแต่ละโครงการต่อความยากจนในชนบทนั้นๆ

ขั้นตอนที่สาม : วิเคราะห์มูลค่าเพิ่มโดยการใช้กรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในการลดความยากจน

Scoones (1998) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับกรอบการวิเคราะห์วิถีชีวิตชนบทที่ยั่งยืนให้ความสำคัญกับความพยายามที่จะตรวจสอบด้วยการตั้งคำถาม ดังต่อไปนี้

1) เป็นวิธีที่สามารถประเมินผู้ที่ประสบความสำเร็จในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนและผู้ที่ไม่ประสบความสำเร็จ สิ่งที่เป็นตัวชี้วัดและผลลัพธ์ที่เกี่ยวข้องหรือไม่เพียงใด

2) อะไรคือทรัพยากรของการดำรงชีพ กระบวนการและกลยุทธ์ของสถาบันที่เกี่ยวของกับการดำรงชีพที่มีความสำคัญ และการใช้หรือผลของทรัพยากรต่อความสำเร็จของการดำรงชีพที่ยั่งยืนสำหรับกลุ่มที่แตกต่างกันเป็นอย่างไร

3) อะไรคือความหมายในทางปฏิบัติและนโยบายตลอดจนการดำเนินงานที่สมบูรณ์ให้เกิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

การดำรงชีพประกอบด้วยสินทรัพย์ (ทุนทางธรรมชาติ ทุนทางกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนด้านเงินทุน และทุนทางสังคม) กิจกรรมและการเข้าถึงสิ่งเหล่านี้ ด้วยการเกื้อกูลของสถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ร่วมกันกำหนดการมีชีวิตตัวบุคคลหรือครัวเรือน" (Ellis, 2000: 10 อ้างถึงใน Swan, 2005: 310)

ในการประเมินผลลัพธ์ของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนว่า ผลที่ได้นั้นมีการพัฒนาหรือปรับปรุงคุณภาพวิถีชีวิตหรือไม่อย่างไร Scoones (1998: 6-7)ได้เสนอแนวทางการวิเคราะห์ความสำเร็จว่าได้ดูจากของผลลัพธ์ 5 ประการ ซึ่งประกอบด้วย

1) การสร้างจำนวนวันทำงาน (Creation of Working Days)
2) การลดความยากจน (Poverty Reduction)
3) ความสามารถและความอยู่ดีมีสุข (Well-being and Capabilities)
4) การปรับตัวของการดำรงชีพ ความอ่อนแอ และการฟื้นตัว (Livelihood Adaptation, Vulnerability and Resilience)
5) ความยั่งยืนของฐานทรัพยากร (Natural Resource Base Sustainability)

ในการวิเคราะห์ทรัพยากรของการดำรงชีพนี้ Scoones (1998: 8-11) ได้นำเสนอรายการการวิเคราะห์ ว่าควรประกอบด้วย การเรียงลำดับเหตุการณ์ การทดแทน การจัดกลุ่ม การเข้าถึง การแลกเปลี่ยน และแนวโน้ม ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ทรัพยากรหรือทุนในแต่ละด้าน เพื่อศึกษาผลกระทบที่จะมีต่อการเลือกใช้กลยุทธ์และผลลัพธ์ของการเลือกแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนสี่แนวทางซึ่งประกอบด้วย 1) การทำเกษตรเข้มข้น (Agricultural Intensification) การขยายพื้นที่ทำเกษตร (Extensification of Agricultural Aica) การกระจายความเสี่ยงในการดำรงชีพ (Livelihood Diversification) และการย้ายถิ่น (Migration) พร้อมกับระบุสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีพ (หรือการรวมกันของ “ทุน”) ซึ่งจำเป็นสำหรับการเลือกกลยุทธ์ที่แตกต่างกัน การรวมทุนเป็นสำคัญในกระบวนการของการวิเคราะห์ (Scoones, 1998: 8-9) เนื่องจากกลยุทธ์การดำรงชีพในชนบทมักจะต้องพึ่งพาฐานทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมาก พอร์ตการลงทุนของการดำรงชีพจึงสามารถคาดว่าจะแตกต่างกัน เช่น การไล่ระดับตามระดับของทรัพยากรธรรมชาติ ความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคมของที่มีอยู่ภายในพื้นที่ใดๆ และสิ่งเหล่านี้ยังมีผลกระทบสำคัญในองค์ประกอบของพอร์ตการลงทุนในการดำรงชีพ จำนวนความกว้างของแกนของความแตกต่างที่เกี่ยวข้อง รวมถึงความแตกต่างในการเป็นเจ้าของสินทรัพย์ ระดับรายได้ เพศ อายุ ศาสนา วรรณะ ฐานะทางสังคมหรือการเมืองและอื่นๆ

สำหรับสถาบันเป็นการปฏิบัติโดยปกติหรือรูปแบบของพฤติกรรม ของโครงสร้างที่มีอยู่ภายในกฎระเบียบรวมทั้งบรรทัดฐานของสังคม และมีการใช้อย่างแพร่หลายเป็นเวลายาวนาน สถาบันจึงอาจเป็นได้ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สถาบันนอกจากมีพลวัตอย่างต่อเนื่องกล่าวคืออาจจะถูกเปลี่ยนโฉมหน้าเมื่อเวลาผ่านไป ดังนั้นสถาบันจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการของการเจรจาต่อรองทางสังคม ในแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Scoones, 1998: 12-13)

การพิจารณาระเบียบวิธีการ (Methodological Considerations) กรอบการทำงานสำหรับการวิเคราะห์ของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนที่นำเสนอมีลักษณะเป็นแบบองค์รวมและมุมมองเชิงบูรณาการ

ของกระบวนการ โดยที่คนจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในการบรรลุวิถีชีวิตที่ยั่งยืนได้นั้น ต้องมีการตรวจสอบแต่ละองค์ประกอบที่วางไว้ในกรอบแนวคิด เริ่มจากปัจจัยการดำรงชีพตามบริบท ผ่านทรัพยากรหรือทุนต่างๆ แนวทางที่จะเลือกใช้กลยุทธ์และการได้มาซึ่งผลลัพธ์ ผ่านเลนส์ของสถาบันซึ่งเป็นการดำเนินการอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งต้องอาศัยข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพที่หลากหลาย ดังนั้นควรจะต้องรวบรวมข้อมูลต่างๆ สำหรับการการวิเคราะห์ให้เพียงพอและเหมาะสมกระนั้นก็ตาม ความพยายามเหล่านี้ในการวิจัยอาจจะครบถ้วนที่จะอธิบายทุกด้านของการพัฒนาวิถีชีวิตอย่างยั่งยืนในพื้นที่ที่กำหนด กรอบการทำงานสำหรับการวิเคราะห์ของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนนำเสนอนี้ จะสะท้อนมุมมองแบบองค์รวมและแบบบูรณาการของกระบวนการ คนให้บรรลุ การดำรงชีพอย่างยั่งยืน การวางแผนสำหรับการดำรงชีพอย่างยั่งยืน การเจรจาต่อรอง การดำรงชีพอย่างยั่งยืนในหมู่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย จึงต้องเป็นงานแรกของกระบวนการ เนื่องจากยังมีการเข้าแทรกแซงได้ในทุกช่วงของกระบวนการ เช่น ช่วงของตัวเลือกการแทรกแซงที่เป็นไปได้และการแลกเปลี่ยน (Trade-offs) ระหว่างการต่อรองเหล่านี้เสมอ การเจรจาต่อรองและการอภิปรายที่ชัดเจนต้องดำเนินการต่อไปตลอดกระบวนการศึกษา จนกว่าจะได้ข้อสรุปที่สมบูรณ์หรือเป็นที่ยุติ (Scoones, 1998: 14-15)

กระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวสำหรับการพัฒนาเป็นแนวคิดประกอบกับการวิเคราะห์การดำรงชีพอย่างยั่งยืนที่สำคัญกระบวนการหนึ่ง โดยมีสองกระบวนทัศน์ ซึ่งอธิบายตัวชี้วัดของความยั่งยืน กระบวนทัศน์แรกเป็นกระบวนทัศน์จากผู้เชี่ยวชาญซึ่งเป็นผู้นำ และเป็นการเรียนรู้จากบนลงล่าง ทำตามขั้นตอนระเบียบวิธีการวิจัยและประเมิน นำเสนอลักษณะที่มีการระบุ การเลือกตัวชี้วัดและการวัด ตามแนวทางนิรนัย เน้นการใช้ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ ทำการสรุปโดยเสนอเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่บูรณาการการปฏิบัติที่ดีที่สุดสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นำการประเมินผลความยั่งยืนของท้องถิ่นไปใช้ โดยวิธีการที่นำโดยผู้เชี่ยวชาญรับทราบความจำเป็นของการใช้ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ พร้อมกับความซับซ้อนของระบบที่มีพลวัต แต่ไม่ได้เน้นความซับซ้อนสำหรับการนำไปใช้ในชุมชน กระบวนทัศน์ที่สอง ให้ความสำคัญกับปรัชญาการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการเพิ่มเติมความรู้ด้านสังคมศาสตร์ ได้แก่ มานุษยวิทยา วัฒนธรรม การเคลื่อนไหวทางสังคม การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาเพื่อการพัฒนาและจิตวิทยาสังคม การวิจัยในแนวทางนี้เน้นให้เห็นความสำคัญของความเข้าใจบริบทท้องถิ่น เพื่อกำหนดเป้าหมาย และสร้างความสำคัญและติดตามความยั่งยืนที่ เป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติที่ให้ชุมชนและนักวิจัยเข้าใจมุมมองที่เกี่ยวข้องและความหมายเกี่ยวกับปัญหาในท้องถิ่นที่มีความจำเป็นต้องใช้ กระบวนการในที่นี้เกี่ยวข้องกับผู้ปฏิบัติทางสังคมในกระบวนการวิจัยเพื่อกระตุ้นให้เกิดการกระทำทางสังคมหรือการเปลี่ยนแปลงเป็นการวิเคราะห์การดำรงชีพที่ใช้แนวทางการพัฒนาจากล่างขึ้นบน (Bottom-up) (Reed, Fraser and Dougill, 2006: 407)

การวิเคราะห์การดำรงชีพอย่างยั่งยืน โดยใช้กรอบแนวคิดจากล่างขึ้นบน จะทำการพัฒนาตัวชี้วัดของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนที่สามารถตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติของทุนทางกายภาพ ทุนทางมนุษย์ ทุนทางสังคมและทุนทางการเงิน โดยทำการวิเคราะห์เป็นลำดับขั้นดังนี้

อันดับแรก กรอบตัวบ่งชี้ความยั่งยืนต้องช่วยตัวชี้วัดการพัฒนาต่างๆ เพื่อสร้างบริบทของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมที่พวกเขากำลังทำการศึกษา ซึ่งบริบทนี้จะถูกสร้างโดยชุมชนและสามารถระบุถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคที่เกิดขึ้น หรือหมายถึงการวิเคราะห์ SWOT ของชุมชนนั่นเอง

อันดับที่สอง กรอบตัวบ่งชี้ความยั่งยืนให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการกำหนดเป้าหมาย และการจัดการสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันระบุวิสัยทัศน์ เป้าหมายและการจำลองสถานการณ์ต่างๆ สำหรับความยั่งยืนร่วมกัน

อันดับที่สาม ตัวบ่งชี้ทุกกรอบของความยั่งยืนให้ใช้วิธีการที่จะเลือกตัวชี้วัด ซึ่งสามารถจะวัดความก้าวหน้าที่ชุมชนมีส่วนร่วมระบุศักยภาพในการสร้างตัวชี้วัด และประเมินกับตัวชี้วัดของตัวเอง ถ่วงน้ำหนักและเลือกตัวชี้วัดที่สามารถใช้ได้

อันดับสุดท้าย ทุกข้อมูลจะถูกเก็บรวบรวมและนำวิเคราะห์ หาตัวชี้วัด ซึ่งจะถูกใช้โดยชุมชนไม่ว่าจะเป็นข้อมูลเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่จะสามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อติดตามความก้าวหน้าต่อไป เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายของความยั่งยืน (Reed, Fraser and Dougill, 2006: 408)

การมีชีวิตอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของความสามารถในการเข้าถึง ความเสมอภาคและความยั่งยืน ทั้งในเรื่องแนวทางการดำเนินการและเป้าหมาย อาจเรียกได้ว่าเป็นการดำรงชีพในมิติของสังคมที่ยั่งยืนที่ตั้งอยู่บนความสามารถในการเผชิญกับแรงกดดัน และการทำให้เกิดความตระหนักในสิ่งที่จะเกิดกับคนในอนาคต โดยให้ความสำคัญกับการมีชีวิตอย่างยั่งยืนสุทธิ (Net Sustainable Livelihoods) ซึ่งเป็นการพิจารณาทั้งด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมที่ยั่งยืน ภายใต้การแข่งขันและผลกระทบจากภายนอก โดยนัยนี้ นโยบายที่จะทำให้เกิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนควรเป็นไปเพื่อการสนับสนุนความสามารถในการเข้าถึงแหล่งทุนหรือทรัพยากรต่างๆ การปรับปรุงความเสมอภาคและการเพิ่มขึ้นของสังคมที่ยั่งยืน ปัจจัยสำคัญที่ควรเข้าใจประกอบด้วย 1) อัตราการเจริญพันธุ์ที่ต่ำ 2) ความเข้มข้น ความซับซ้อน และการเปลี่ยนแปลงของระบบการทำฟาร์มขนาดเล็ก 3) แนวโน้มการดำรงชีพของเศรษฐกิจชนบท 4) ปัจจัยที่ทำให้อพยพ (Chambers, Conway and Studies, 1992: 1) ดังนั้น การศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืนจึงขึ้นกับหลักสามประการคือ ความสามารถ (Capability) ความเสมอภาค (Equity) และความยั่งยืน (Sustainability)

Capability คือความสามารถของบุคคลในการทำกิจกรรมและการได้มาซึ่งสิ่งจำเป็นพื้นฐานต่างๆ รวมทั้งความสามารถในการเลือกและแสดงออก ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิต ทำให้บุคคลสามารถต่อสู้กับแรงกดดันต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ และมีความสามารถในการเข้าถึงบริการและข้อมูลในการใช้ทรัพยากรด้วย

Equity ปกติใช้ในการวัดการกระจายของรายได้ แต่ในแนวคิดนี้เสนอว่า ควรพิจารณาการกระจายที่ไม่สมดุลของทรัพย์สิน สมรรถนะ โอกาส และความไม่เท่าเทียมกันในด้านต่างๆ

Sustainability เป็นความสามารถในการดำรงอยู่และปรับปรุงวิถีชีวิต ในขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงของทรัพย์สินและความสามารถ ทั้งในท้องถิ่นและระดับโลก

การดำรงชีพคือการกำหนดทุนหรือสินค้าที่เหมาะสม รวมทั้งการไหลเวียนของอาหารและเงินสดเพื่อตอบสนองความต้องการ ในขณะที่ ความมั่นคง หมายถึง ความมั่นคงของการเป็นเจ้าของในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร รายได้ การเก็บรักษาทุนและป้องกันความเสี่ยงของทุนที่ไม่แน่นอน ส่วนความยั่งยืน หมายถึง การบำรุงรักษาและการทำให้เพิ่มประสิทธิภาพของผลิตภาพของทรัพยากรหรือระยะยาว ครัวเรือนอาจจะพัฒนาไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืนในหลายทาง เช่น การเป็นเจ้าของที่ดิน ปศุสัตว์ ต้นไม้ การมีสิทธิในทุ่งหญ้า การทำประมง การล่าสัตว์ หรือการทำงานรับจ้างที่มั่นคงด้วยค่าจ้างที่เพียงพอ หรือจากกิจกรรมประเภทอื่นๆ (Chambers et al., 1992: 1) องค์ประกอบของการดำรงชีพสามารถแสดงในภาพที่ 2.1 ซึ่งแสดงให้เห็นความเกี่ยวพันกันของความสามารถของการดำรงชีพ การเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ทั้งที่สัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้

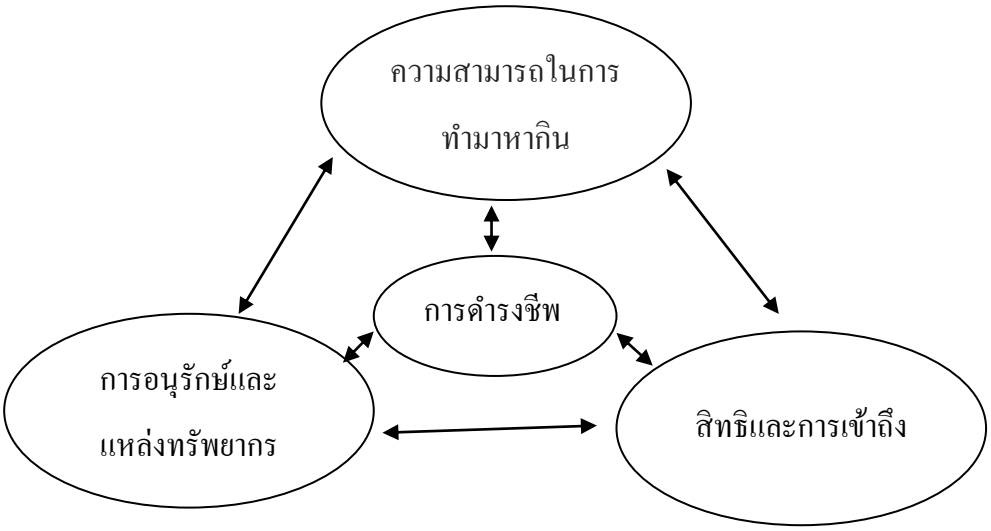

ภาพที่ 2.1 องค์ประกอบและความเชื่อมโยงขององค์ประกอบในการดำรงชีพ
แหล่งที่มา: Chambers et al., 1992: 7.

การศึกษาการดำรงชีพ สามารถศึกษาได้ด้วยการใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยของการวิเคราะห์ โดยแบ่งออกได้ 4 ส่วนคือ บุคคล กิจกรรม สินทรัพย์ และผลลัพธ์ สินทรัพย์แบ่งออกเป็นสินทรัพย์ที่จับต้องได้และมีการเก็บรักษา และสินทรัพย์จับต้องไม่ได้ ซึ่งสามารถดูจากการเข้าถึงและการอ้าง

สิทธิ์ (Claim and Access) ตัวอย่างเช่น การให้การศึกษาแก่สมาชิกของครัวเรือนเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพ (Chambers et al., 1992: 7-8)

ความยั่งยืนแบ่งออกเป็น 2 มิติ คือ Environmental Sustainability กับ Social Sustainability หรือเป็นเรื่องของผลกระทบจากภายนอกและผลกระทบจากภายใน

Environmental Sustainability คำนึงถึงทรัพยากรที่มีการสงวนรักษาไว้สำหรับคนรุ่นต่อๆ ไป ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นสองระดับ คือ ระดับท้องถิ่นและระดับโลก ในระดับท้องถิ่นเป็นการศึกษาผลกระทบจากการดำรงชีพว่า จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีหรือไม่ดีกับแหล่งทรัพยากร เช่น การกลายเป็นทะเลทราย การทำลายป่าไม้ การสงวนใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น สำหรับในระดับโลกก็มักจะเป็นการพิจารณาว่าแนวทารงการดำรงชีพส่งผลกระทบอย่างไรกับสิ่งแวดล้อมในระยะยาว เช่น การสร้างก๊าซเรือนกระจก การใช้เชื้อเพลิงที่หมดไป การปล่อยมลพิษต่างๆ เป็นต้น

Social Sustainability เกี่ยวข้องกับการบีบคั้นและภาวะวิกฤต พลวัตของความสามารถในการดำรงชีพ และ ความยั่งยืนที่ถ่ายทอดไปยังรุ่นต่อๆ ไป ซึ่งเชื่อมโยงกับกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่ประกอบด้วย การจำกัดการใช้ การสะสมกักตุน การจำหน่ายทรัพย์สิน การเปลี่ยนแปลง การอ้างสิทธิ์ และการอพยพ โดยมีแนวทางการวิเคราะห์ 3 ทาง คือ การประเมินค่าการดำรงชีพในอนาคต การให้ความสำคัญกับการเป็นอยู่แบบเข้มข้น และการประเมินผลกระทบของการดำรงชีพ นอกจากนี้ยังต้องพิจารณานโยบายสำหรับผู้ยากไร้มี 3 แนวทาง คือ การยกระดับความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร ปรับปรุงความเสมอภาค และเพิ่มความยั่งยืนทางสังคม ยกระดับความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร เน้นการศึกษา การสาธารณสุขเชิงรุก การช่วยเหลือด้านการพัฒนาการผลิตงานการเกษตร การคมนาคม การสื่อสารและข้อมูล ความยืนหยุ่นทางการเงิน ในขณะที่การปรับปรุงความเสมอภาค เน้นการวิเคราะห์การจัดสรรทุนที่เป็นรูปธรรม เช่น ที่ดิน การให้ความมั่นคงในด้านทรัพยากรธรรมชาติสำหรับคนรุ่นต่อๆ ไป การยกระดับการผลิตและการใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่า ส่วนการให้สิทธิในการเข้าถึงการศึกษา สาธารณสุข และเครดิต การขจัดอุปสรรคที่ทำให้ยากจน ส่วนการเพิ่มความยั่งยืนทางสังคม ให้ความสำคัญกับการโดยใช้กฎหมายที่เป็นธรรม การป้องกันอุบัติภัย การช่วยเหลือผู้ยากไร้ในช่วงที่ลำบาก การเข้าถึงระบบสาธารณสุข และการควบคุมประชากร (Chambers et al., 1992: 10-23)

ในการวิจัยด้านประชากร เกี่ยวกับแนวโน้มและความซับซ้อนของการเปลี่ยนแปลง การดำรงชีพแบบเข้มข้นและการทำงานนอกภาคการเกษตร การดำรงชีพในชนบทอย่างยั่งยืนและการอพยพ แนวทางการศึกษาและปฏิบัติตามแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ควรจะประเมินสภาพแวดล้อมและเศรษฐกิจสังคมภายใต้แนวโน้มการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ทดสอบและพัฒนา

แนวโน้มการดำรงชีพและผลของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน สร้างเครื่องมือในการตั้งเกณฑ์หรือทางเลือกในการคิดลดจากในอนาคต (Chambers et al., 1992: 24)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

มนุษย์มีความกระหายในการเรียนรู้มาตั้งแต่ในอดีต โดยมนุษย์ได้เริ่มต้นการบันทึกตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ อันเป็นที่ทราบกันอย่างแพร่หลาย และมีปรัชญาเมธีที่มีชื่อเสียงหลายท่าน อาทิ Socrates, Plato and Aristotle Socrates ผู้ถือกำเนิดเมื่อประมาณ 470 ปีก่อนคริสตกาล เป็นผู้สนใจใฝ่รู้และสนทนาข้อปัญหากับผู้คนต่างๆ ซึ่งถือเป็นแนวทางการเรียนรู้เฉพาะของ Socrates แต่น่าเสียดายที่ Socrates ไม่มีการจดบันทึกข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้มากนัก ข้อมูลที่ได้จาก Socrates เกิดจากการจดบันทึกของ Plato ผู้เป็นทั้งเพื่อนและศิษย์เอกของ Socrates อีกทั้งยังเกิดในกรุงเอเธนส์เช่นเดียวกันกับ Socrates Plato เกิดเมื่อประมาณ 427-428 ปีก่อนคริสตกาล และเป็นผู้ก่อตั้งสถาบันการศึกษาเรียกว่า Academy ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาอย่างมีระบบและการวิจัยเพื่อแสวงหาความรู้และความจริงในทางปรัชญา สำหรับ Aristotle นั้นเกิดในเมือง Stagira, Macedonia เมื่อประมาณ 384 ปีก่อนคริสตกาล และเป็นศิษย์ของ Plato ในสำนัก Academy แต่ความคิดของอาจารย์และศิษย์คู่นี้มักจะไม่ค่อยสอดคล้องกันนัก ซึ่งแสดงให้เห็นในรูปเขียนของ Raphael ในภาพที่มีชื่อว่า School of Athens ที่อาจารย์และศิษย์ยืนอยู่คู่กันตรงกลางของภาพ ในมือต่างถือตำราคนละเล่ม Plato ผู้เป็นอาจารย์อยู่ด้านซ้ายมือของภาพ ส่วน Aristotle อยู่ด้านขวามือ แต่ต่างฝ่ายต่างชี้มือขวาของตนในทางตรงกันข้าม Plato ชี้นิ้วขึ้นสู่ท้องฟ้าส่วน Aristotle ชี้นิ้วลงสู่ดิน เนื่องจาก Plato มีแนวคิดที่ครอบคลุมทั้งสิ่งที่พิสูจน์และสัมผัสได้กับสิ่งที่ไม่อาจสัมผัสได้และอยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ ส่วน Aristotle นั้นมีแนวคิดของความเชื่อในสิ่งที่ปรากฏเชิงประจักษ์และมีเหตุมีผล ซึ่งเท่ากับเป็นแนวคิดเชิงวิทยาศาสตร์ หรืออาจจะกล่าวว่า Aristotle เป็นผู้นำนักปรัชญาสายธรรมชาติ (Van Doren, 1992: 42-45)

แนวคิดของ Aristotle เป็นที่ยอมรับและใช้เป็นหลักในการแสวงหาความรู้เป็นเวลานานตราบจนกระทั่งเกิดการครอบงำของศาสนาจนทำให้วิทยาการทางวิทยาศาสตร์ที่อาจจะขัดกับหลักการความเชื่อทางศาสนาถูกปิดกั้น ต่อมาได้เกิดการฟื้นฟูศิลปะวิทยาการ (Renaissance) ขึ้นทำให้แนวคิดเชิงวิทยาศาสตร์ได้มีโอกาสพัฒนาอีกครั้งต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน นักวิชาการผู้มีชื่อเสียงในยุคนี้ เช่น Francis Bacon ได้อธิบายผลงานที่มีชื่อเสียงของเขาคือ Advancement of Learning ในลักษณะที่เป็นแนวคิดเชิงวิทยาศาสตร์ที่เน้นกระบวนการเรียนรู้อย่างมีเหตุผลที่แตกต่างจากแนวคิดของ Aristotle ที่เน้นการหาข้อสรุปแบบนิรนัย (Deduction) ในขณะที่ Francis Bacon เน้นกระบวนการ

หาข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction) อย่างไรก็ตามทั้งกระบวนการแบบนิรนัยและอุปนัยเป็นกระบวนการสำคัญของการเรียนรู้ ในยุคสมัยใหม่ (Van Doren, 1992: 137-140) ซึ่งต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นทฤษฎี เช่น ทฤษฎีการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิค ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำ และทฤษฎีการเรียนรู้ของสังคม

2.2.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิค

ทฤษฎีนำเสนอโดย Ivan Petrovich Pavlov ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสรีรวิทยา (Nobel Prize in Physiology) ในปี พ.ศ. 2447 (Wikipedia, 2011b) เป็นผู้ริเริ่มตั้งทฤษฎีนี้เป็นคนแรก โดยเสนอว่า การเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิค คือ การตอบสนองที่เป็นไปโดยอัตโนมัติ เมื่อนำสิ่งเร้าใหม่มาควบคู่กับสิ่งเร้าเดิม ซึ่งนักจิตวิทยาเรียกพฤติกรรมการตอบสนองนี้ว่า พฤติกรรมเรสปอนเด้นท์ (Respondent) ซึ่งเป็นปฏิกิริยาตอบสนองตามธรรมชาติ ในการศึกษาของ Pavlov นั้น มีสิ่งเร้าอยู่สองประเภท คือ สิ่งเร้าที่เป็นกลาง (Neutral Stimulus) และสิ่งเร้าที่ไม่ได้วางเงื่อนไข (Unconditioned Stimulus) สิ่งเร้าที่เป็นกลางคือสิ่งเร้าที่ไม่ก่อให้เกิดการตอบสนอง ซึ่งในการทดลองของ Pavlov คือ เสียงกระดิ่ง ในขณะที่สิ่งเร้าที่ไม่ได้วางเงื่อนไขที่ได้ คือ ผงเนื้อ มีกระบวนการที่สำคัญ 3 ประการ อันเป็นผลจากการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไข ประการแรก คือ ความสามารถของอินทรีย์ที่จะตอบสนองในลักษณะเดิมต่อสิ่งเร้าที่มีความคล้ายคลึงกันได้ ประการที่สอง คือ การจำแนกเป็นความสามารถของอินทรีย์ในการที่จะจำแนกความแตกต่างของสิ่งเร้าได้ และประการที่สาม คือ การลบพฤติกรรมชั่วคราว เป็นสภาพที่พฤติกรรมการตอบสนองลดน้อยลง อันเป็นผลสืบเนื่องจากการที่ไม่ได้รับสิ่งเร้าที่ไม่ได้ถูกวางเงื่อนไขและการฟื้นตัวของการตอบสนองที่วางเงื่อนไข หลังจากเกิดการลบพฤติกรรมชั่วคราวแล้วสักระยะหนึ่ง พฤติกรรมที่ถูกลบเงื่อนไขแล้วอาจฟื้นตัวเกิดขึ้นมาอีกหากได้รับการกระตุ้นโดยสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข จากหลักการข้างต้นนี้สามารถสรุปหลักการเรียนรู้ของ Pavlov เป็นแผนผัง ดังภาพที่ 2.2

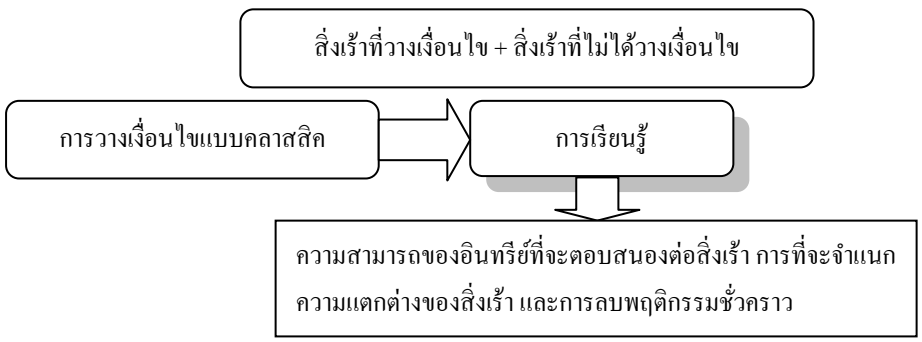

ภาพที่ 2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้แบบการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิคของ Pavlov

แหล่งที่มา: Wikipedia. 2011b, 22 February 2011.

Pavlov เชื่อว่าการเรียนรู้ของสิ่งมีชีวิตจำนวนมากเกิดจากการวางเงื่อนไข (Conditioning) กล่าวคือ การตอบสนองหรือการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นต่อสิ่งเร้าหนึ่งมักมีเงื่อนไขหรือสถานการณ์กำหนดเสมอ ซึ่งในสภาพปกติหรือในชีวิตประจำวัน การตอบสนองเช่นนั้นอาจไม่มี เช่น กรณีสุนัขได้ยินเสียงกระดิ่งและน้ำลายไหล เสียงกระดิ่งเป็นสิ่งเร้าที่ต้องการให้เกิดการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไข ซึ่งตามปกตินั้นเสียงกระดิ่งไม่ได้ทำให้สุนัขน้ำลายไหล แต่ต้นการทดลองที่ต้องการให้สุนัขน้ำลายไหลเมื่อได้ยินเสียงกระดิ่ง จึงนำเสียงกระดิ่งไปควบคู่กับสิ่งเร้าที่ไม่ได้วางเงื่อนไข ซึ่งในที่นี้คือการให้ผงเนื้อ เมื่อทำการจับคู่ระหว่างสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขและสิ่งเร้าที่ไม่ได้วางเงื่อนไขไปเรื่อยๆ อินทรีย์หรือในที่นี้คือสุนัขก็จะเกิดการเรียนรู้สิ่งเร้าคู่กัน เมื่อสุนัขได้ยินเสียงกระดิ่งโดยที่ไม่มีผงเนื้อสุนัขก็น้ำลายไหลได้ เมื่อแยกสิ่งเร้าไปนานๆ เข้า สุนัขก็เรียนรู้การที่จะจำแนกความแตกต่างของสิ่งเร้าได้จนกระทั่งสามารถลบพฤติกรรมชั่วคราว เมื่อสุนัขได้ยินเสียงกระดิ่งอีกโดยที่ไม่มีผงเนื้อน้ำลายสุนัขก็จะไม่ไหล Pavlov เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า สิ่งเร้าที่มีเงื่อนไข (Conditioned Stimulus) และปฏิกิริยาน้ำลายไหล เป็นการตอบสนองที่เรียกว่าการตอบสนองอย่างมีเงื่อนไข (Conditioned Response) องค์ประกอบสำคัญใน "การเรียนรู้" ตามหลักการของทฤษฎีการเรียนรู้แบบการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิคนั้น การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องประกอบด้วยส่วนประกอบ 4 อย่าง คือ สิ่งเร้า แรงขับ การตอบสนอง และสิ่งเสริมแรง โดยที่สิ่งเร้าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้อินทรีย์มีปฏิริยาโต้ตอบออกมา แรงขับจะทำให้อินทรีย์เกิดปฏิกิริยาหรือมีพฤติกรรมที่นำไปสู่การเรียนรู้ต่อไป การตอบสนองเป็นปฏิกิริยาหรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาเมื่ออินทรีย์ได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้า ในขณะที่สิ่งเสริมแรงเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดแรงขับให้เกิดการตอบสนองมากขึ้น

สำหรับแนวทางการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิคนั้น ทิศนา แขมมณี (2548: 52-53) ระบุว่า

1) พฤติกรรมการตอบสนองของมนุษย์เกิดจากการวางเงื่อนไขที่ตอบสนองต่อความต้องการทางธรรมชาติ

2) พฤติกรรมการตอบสนองของมนุษย์สามารถเกิดขึ้นได้จากสิ่งเร้าที่เชื่อมโยงกับสิ่งเร้าตามธรรมชาติ

3) พฤติกรรมการตอบสนองของมนุษย์ที่เกิดจากสิ่งเร้าที่เชื่อมโยงกับสิ่งเร้าตามธรรมชาติจะลดลงเรื่อยๆ และหยุดลงในที่สุดหากไม่ได้รับการตอบสนองตามธรรมชาติ

4) พฤติกรรมการตอบสนองของมนุษย์ต่อสิ่งเร้าที่เชื่อมโยงกับสิ่งเร้าตามธรรมชาติจะลดลงและหยุดไปเมื่อไม่ได้รับการตอบสนองตามธรรมชาติ และจะกลับปรากฏขึ้นได้อีกโดยไม่ต้องใช้สิ่งเร้าตามธรรมชาติ

5) มนุษย์มีแนวโน้มที่จะจำแนกลักษณะของสิ่งเร้าให้แตกต่างกันและเลือกตอบสนองได้ถูกต้อง

ในทำนองเดียวกัน กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์ (2523: 151-152) ได้นำเสนอกฎแห่งการเรียนรู้ในทางจิตวิทยาการศึกษา โดยการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้แบบการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิค ดังนี้

1) กฎแห่งการลดภาวะ (Law of Extinction) คือ ความเข้มข้นของการตอบสนองจะลดน้อยลงเรื่อยๆ ถ้าอินทรีย์ได้รับสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขเพียงอย่างเดียว หรือความมีสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขกับสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไขห่างออกไปมากขึ้น เช่น การให้แต่เสียงกระดิ่งอย่างเดียว โดยไม่ให้ผงเนื้อบดตามมา จะทำให้สุนัขเกิดปฏิกิริยาน้ำลายไหลลดลงเรื่อยๆ

2) กฎแห่งการฟื้นคืนสภาพ (Law of Spontaneous Recovery) คือ การตอบสนองที่เกิดจากการวางเงื่อนไขที่ลดลง เพราะได้รับแต่สิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขเพียงอย่างเดียว จะกลับปรากฏขึ้นอีกและเพิ่มมากขึ้นๆ ถ้าอินทรีย์มีการเรียนรู้อย่างแท้จริง โดยไม่ต้องมีสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไขมาเข้าคู่ช่วย เช่น การให้แต่เสียงกระดิ่งอย่างเดียว โดยไม่ให้ผงเนื้อบดตามมาบ่อยเข้า สุนัขก็จะไม่เกิดปฏิกิริยาน้ำลายไหลตามปกติ

3) กฎแห่งสรุปกฎเกณฑ์โดยทั่วไป (Law of Generalization) คือ ถ้าอินทรีย์มีการเรียนรู้ โดยการแสดงอาการตอบสนองจากการวางเงื่อนไขต่อสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขหนึ่งแล้ว ถ้ามีสิ่งเร้าอื่นที่มีคุณสมบัติคล้ายคลึงกับสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขเดิม อินทรีย์จะตอบสนองเหมือนกับสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขนั้น เช่น ถ้าสุนัขมีอาการน้ำลายไหลจากการสั่นกระดิ่งแล้ว เมื่อสุนัขตัวนั้นได้ยินเสียงระฆังหรือเสียงฉาบจะมีอาการน้ำลายไหลเช่นกัน เพราะเป็นสิ่งเร้าอื่นที่มีคุณสมบัติคล้ายคลึงกับสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขไว้แต่เดิม

4) กฎแห่งความแตกต่าง (Law of Discrimination) คือ การที่อินทรีย์มีการเรียนรู้โดยการตอบสนองจากการวางเงื่อนไขต่อสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขหนึ่งแล้ว ถ้าสิ่งเร้าอื่นที่มีคุณสมบัติแตกต่างจากสิเร้าที่วางเงื่อนไขเดิม อินทรีย์นั้นจะตอบสนองแตกต่างไปจากสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขนั้น เช่น ถ้าสุนัขมีอาการน้ำลายไหลจากการสั่นกระดิ่งแล้ว เมื่อสุนัขได้ยินเสียงประทัดหรือเสียงปืนก็จะไม่มีอาการน้ำลายไหล เพราะสิ่งเร้าอื่นนี้มีคุณสมบัติแตกต่างจากสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขไว้เดิม

2.2.2 ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (Operant Conditioning)

Skinner (1904-1990) เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้ โดยที่ Skinner มีความคิดว่าพฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์นั้น เกิดจากมนุษย์เป็นผู้ลงมือกระทำเอง ไม่ใช่เกิดจากการจับคู่ระหว่างสิ่งเร้าใหม่กับสิ่งเร้าเก่าตามทฤษฎีของ Pavlov Skinner เสนอว่า “พฤติกรรม” ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ ได้แก่ 1) สิ่งที่ทำให้ให้เกิดขึ้นก่อน (Antecedent) 2) พฤติกรรม (Behavior) และ 3) ผลที่ได้รับ (Consequence) ซึ่งสามารถจะเรียกย่อๆ ว่า A-B-C โดยองค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้จะดำเนินการแบบต่อเนื่องกันไปและนำไปสู่ผลที่ได้รับ คำสำคัญในทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำมีดังนี้คือ การเสริมแรง (Reinforcement) สามารถแยกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ การ

เสริมแรงทางบวก (Positive Reinforcement) และการเสริมแรงทางลบ (Negative Reinforcement) โดยการเสริมแรงทางบวก คือสิ่งที่เป็นตัวสนับสนุนให้เกิดการแสดงพฤติกรรมขึ้น เช่น การให้รางวัล (Reward) ส่วนการเสริมแรงทางลบ (Negative Reinforcement) คือ สิ่งที่มีผลยับยั้งการเกิดการแสดงพฤติกรรม เช่น การลงโทษ (Punishment) แนวความคิดทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำของ Skinner นี้ได้ถูกนำมาใช้เพื่อทำการปรับพฤติกรรมของบุคคล โดยอาจจะใช้ทั้งในการเสริมแรงทางบวกและการเสริมแรงทางลบประกอบกัน หากต้องการให้เกิดการกระทำพฤติกรรมใดก็จะใช้การเสริมแรงทางบวก หากไม่ต้องการให้กระทำพฤติกรรมใดก็จะใช้การเสริมแรงทางลบ ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (Operant Conditioning) ของ Skinner สามารถแสดงเป็นแผนผังได้ดังภาพที่ 2.3

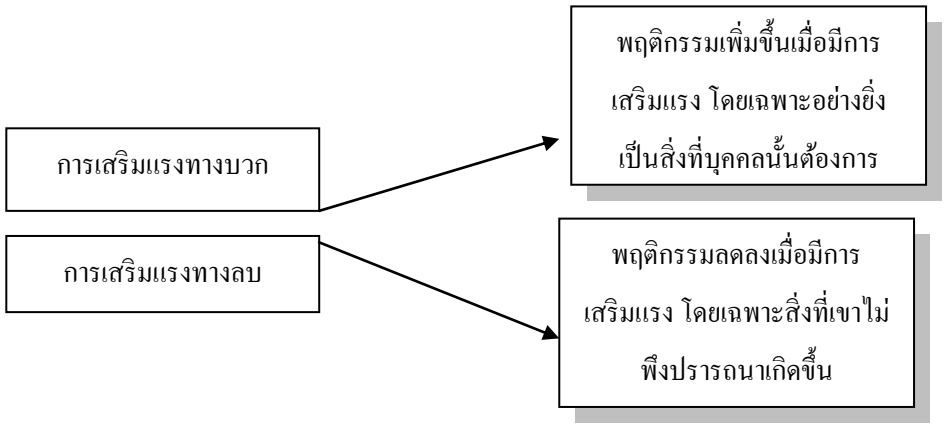

ภาพที่ 2.3 ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำของ Skinner
แหล่งที่มา: Wikipedia. 2011b, April 15, 2011.

การปรับพฤติกรรม (Behavior Modification) สามารถทำให้การนำแนวความคิดทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำของ Skinner ในเรื่องกฎแห่งผลมาใช้อย่างเป็นระบบ เพื่อทำการปรับพฤติกรรมของบุคคล โดยการใช้ทั้งการเสริมแรงทางบวกและการเสริมแรงทางลบประกอบกัน เช่น การให้รางวัลและการลงโทษ ซึ่งใช้ในการเรียนการสอนและการประเมินเน้นตามกันอย่างแพร่หลาย

2.2.3 ทฤษฎีการเรียนรู้ของสังคม

ทฤษฎีการเรียนรู้ของสังคม เสนอโดย Bandura (1977) เป็นนักจิตวิทยาและศาสตราจารย์เกียรติคุณในสาขาวิชาจิตวิทยาสังคมที่ Stanford University แบนดูราสนใจศึกษาพฤติกรรมทางสังคมและการเรียนรู้ การวิจัยครั้งแรกของเขาเป็นการศึกษาถึงบทบาทของการสร้างแบบจำลองทาง

สังคมในการสร้างแรงจูงใจ ความคิดและการกระทำของมนุษย์ การเริ่มต้นของการวิจัยของ Bandura นั้น เป็นการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) โดยเขาได้ดำเนินการวิเคราะห์รากฐานของการเรียนรู้ของมนุษย์และความโน้มเอียงของเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งแบนดูราเชื่อว่าสิ่งแวดล้อมและผู้เรียนมีความสำคัญเท่าๆ กัน โดยเขาอธิบายว่าพฤติกรรมของคนเราส่วนมากเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกต (Observational Learning) หรือการเลียนแบบจากตัวแบบ (Modeling) และตัวแบบนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่มีชีวิตเสมอไป อาจเป็นสัญลักษณ์ เช่น ตัวแบบที่เห็นในโทรทัศน์ ภาพการ์ตูน หนังสือ หรือคำบอกเล่า เป็นต้น โดยมีกระบวนการของการเรียนรู้ทางสังคมสี่กระบวนการคือ 1) กระบวนการให้ความสนใจ (Attentional Process) 2) กระบวนการเก็บข้อมูล (Retention Process) 3) กระบวนการขับเคลื่อนการผลิตซ้ำ (Motor Reproduction Process) และ 4) กระบวนการกระตุ้นและสร้างแรงบันดาลใจ (Motivational Process) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้ของสังคม (Social Cognitive Theory) หรือทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูราสามารถนำเสนอเป็นรูปภาพได้ดังภาพที่ 2.4 (Bandura, 1977: 23)

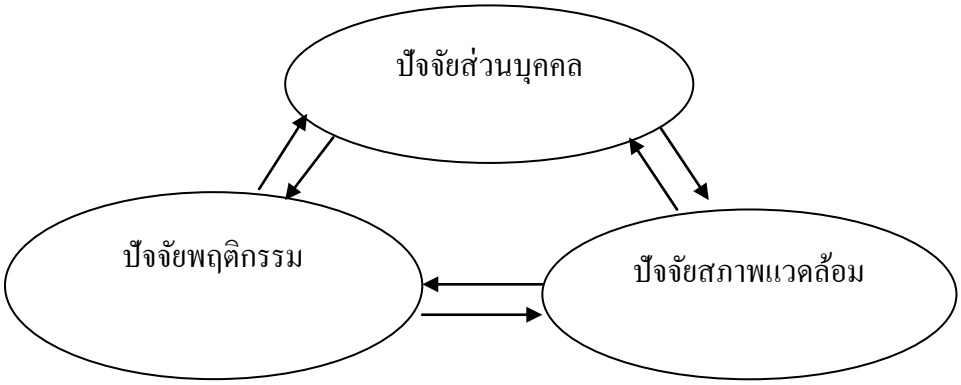

ภาพที่ 2.4 ทฤษฎีการเรียนรู้ของสังคมของ Bandura
แหล่งที่มา: Bandura, 1977: 23.

ในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูราจะมุ่งไปที่การที่ผู้คนเรียนรู้จากการสังเกตผู้อื่นตามสภาพแวดล้อม พฤติกรรมและความรู้ที่ตนเองมีอยู่ โดยเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการเรียนรู้ ทฤษฎีทางสังคมกับความรู้ความเข้าใจขั้นตอนของการแสวงหาความรู้หรือการเรียนรู้ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการสังเกตของแบบอย่างหรือตัวแบบ การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมจะเน้นไปที่ความรู้และความเข้าใจที่เกิดขึ้นจากการได้รับสื่อ ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสื่อที่มีต่อการสร้างพฤติกรรมของผู้รับผ่านสื่อและจะส่งผลของการกระทำตามมา นอกจากนี้ Bandura ยังเน้นวิธีที่ง่ายที่สุดที่จะแสดงการพัฒนา

จริยธรรมผ่านการพิจารณาจากปัจจัยหลายๆ ปัจจัย ไม่ว่าจะเป็นทางสังคม และความรู้ความเข้าใจสิ่งแวดล้อม กระนั้น ก็ตามทฤษฎีความคิดทางสังคมไม่ได้พูดและเน้นในสิ่งที่เป็นคุณธรรมและศีลธรรม

2.2.4 การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Adult Learning)

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่มีลักษณะเฉพาะของผู้ใหญ่ ซึ่งต้องคำนึงถึงสิ่งที่เป็นแรงจูงใจทำให้อยากเรียน หลักและเงื่อนไขในการเรียนรู้ และองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ จึงจะสามารถจัดการเรียนรู้ได้ตรงตามความต้องการ อันจะก่อให้เกิดความพึงพอใจ เต็มใจ อยากเรียนรู้ และสามารถนำสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ไปใช้ประโยชน์ได้จริงตาม ความต้องการ

ศาสตร์ในการสอนผู้ใหญ่เป็นที่รู้จักในชื่อว่า Andragogy ซึ่งเป็นศาสตร์และศิลป์ของการสอนของผู้ใหญ่โดยเฉพาะ โดยเชื่อในสมมติฐานที่ว่า แรงจูงใจในการเรียนรู้เกิดจากปัจจัยภายใน (Intrinsic Motivator) เช่น ความภาคภูมิใจในตนเอง (Self Esteem) ความสำเร็จ ความรับผิดชอบที่เพิ่มขึ้นหรือคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป็นต้น Malolm (1984 อ้างถึงใน สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ, 2548) ได้เขียนสมมติฐานเกี่ยวกับการเรียนรู้ของของผู้ใหญ่ไว้ในหนังสือชื่อ “The Adult Learner: A Neglected Species” โดยกล่าวถึงทัศนคติสำคัญในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่มี 4 ประการ (Four Critical Assumption) ดังนี้

1) ผู้ใหญ่ต้องการรู้ว่าทำไมเขาควรจะต้องเรียนรู้เรื่องหนึ่งๆ
2) ผู้ใหญ่ต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directing)
3) ผู้ใหญ่มีประสบการณ์ที่หลากหลายและมากกว่าเด็ก
4) ผู้ใหญ่พร้อมที่จะเรียนรู้ เมื่อเขาต้องเผชิญกับสถานการณ์ในชีวิตจริง ที่มีความจำเป็นบีบบังคับให้ต้องรู้หรือสามารถทำบางสิ่งบางอย่างให้ได้ เพื่อทำให้เกิดผลงานที่มีประสิทธิผลและน่าพึงพอใจมากขึ้น

นอกจากนี้เขายังได้ยกตัวอย่างกรณีของการทำงานพัฒนาสุขภาพชุมชน ว่าการจัดการเรียนรู้มีความสำคัญอย่างยิ่ง และเป้าหมายส่วนใหญ่ที่เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ ก็คือ “ผู้ใหญ่” เช่น ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข แม่บ้าน พ่อบ้าน ผู้สูงอายุ ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่ไม่ใช่นักเรียนในโรงเรียน คนเหล่านี้ไม่มีหน้าที่โดยตรงที่จะมานั่งเรียน ดังนั้นการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจึงมีความจำเป็นต้องใช้หลักการเรียนรู้ของผู้ใหญ่เป็นสำคัญ

2.2.4.1 หลักการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 70 ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ได้นำเสนอแนวกรอบคิดที่นักวิชาการและผู้จัดฝึกอบรมนิยมนำมาศึกษาและใช้อย่างกว้างขวาง โดยได้อธิบายถึงลักษณะการเรียนรู้ของผู้ใหญ่เอาไว้ 4 ข้อ คือ (อรทัย ศักดิ์สูง, 2543)

1) เมื่อคนเราเติบโตขึ้น เป็นผู้ใหญ่มีแนวโน้มที่จะชอบการชี้นำด้วยตัวเอง (Self-direction)

2) ประสบการณ์ของผู้ใหญ่นั้นเป็นทรัพยากรการเรียนรู้ที่ทรงคุณค่า ดังนั้นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง (Active Participation) จากประสบการณ์ของผู้ใหญ่ควรจะนำมาใช้เป็นวิธีการจัดการฝึกอบรม

3) ผู้ใหญ่นั้นมักจะให้การตระหนักรู้ถึงเรื่องราวเฉพาะที่มาจากชีวิตจริง ดังนั้นการจัดฝึกอบรมควรจะใช้เรื่องในชีวิตจริงมาเป็นแนวทางการจัดการฝึกอบรม

4) ผู้ใหญ่ต้องการที่จะเรียนรู้ทักษะและใฝ่หาความรู้ที่จำเป็นในการเพิ่มขีดความสามารถของตนในการทำงานนำทักษะที่ได้เรียนรู้มาใช้งานได้ทันที

นอกจากนี้ (อรทัย ศักดิ์สูง, 2543) ได้กล่าวถึงหลักการเรียนรู้แบบผู้ใหญ่ ที่สำคัญมี 3 ประการด้วยกันดังต่อไปนี้

1) การเรียนแบบผู้ใหญ่นั้น ตัวผู้เขียนเองต้องเป็นผู้รับผิดชอบการเรียนของแต่ละคน

2) ความรับผิดชอบหลักของผู้สอน คือ การบริหารกระบวนการเรียนการสอนของผู้ใหญ่ให้มีประสิทธิภาพ

3) ผู้เรียนต้องได้รับการกระตุ้นให้ผู้เรียนได้ใช้ความคิดและตัดสินใจให้ตัวเขาเอง

การที่จะทำให้บรรยากาศการเรียนรู้ของผู้ใหญ่น่าเรียนนั้น ผู้ดำเนินการต้องมีความเข้าใจถึงลักษณะการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่นั้นมีหลัก อยู่ 5 ประการ ดังนี้

1) มีภาวะผู้นำผู้ใหญ่ที่จะเข้ารับการเรียนรู้ฝึกอบรมนั้นจะต้องมีภาวะผู้นำในการที่จะกำหนดทิศทางการเรียนรู้ที่ตนเองจะได้รับ

2) ประสบการณ์ประสบการณ์จะถูกนำไปใช้ในระหว่างการทำกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดให้ เช่น การอภิปราย กรณีศึกษา หรือ การแก้ปัญหา การจดจำนั้นจะเกิดขึ้นได้ดีหากผู้เรียนได้พัฒนาการจำ โดยนำสิ่งที่เรียนและฝึกเหล่านั้นมาใช้ปฏิบัติในทันที และตามด้วยกิจกรรมที่ได้มีการทบทวนหรือการให้เขียนสรุปความรู้

3) การเรียกร้องความสนใจการเรียกร้องความสนใจมีพลังในการที่จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจ ผู้ใหญ่จะเกิดการจูงใจให้เรียนรู้เมื่อเขามีความต้องการที่จะรู้อะไรบางอย่าง ดังนั้นผู้สอนควรที่จะทำการกระตุ้นอารมณ์ของความอยากเรียนรู้ของผู้เรียนให้เกิดขึ้น

4) ให้ความนับถือการสอนผู้ใหญ่นั้นผู้สอนต้องทำให้ผู้เรียนเห็นความแตกต่างและขีดความสามารถที่จะทำให้เป็นพวกเดียวกับผู้เรียนรู้มากขึ้น ผู้เรียนนั้นมักจะเปิดใจในการเรียนรู้ถ้ามีความรู้สึกยอมรับนับถือ

5) การเรียนรู้ที่มีลักษณะแบบ Novel: ลักษณะการเรียนรู้แบบ Novel Styles คือมีความแตกต่างของรูปแบบการเรียนรู้ เพราะผู้ใหญ่แต่ละคนอาจมีความสามารถการเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไป ถึงแม้คุณลักษณะดังกล่าวจะแฝงอยู่ความอยากเรียนรู้เหมือนๆ กัน

ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่พัฒนาขึ้นและใช้กันอย่างแพร่หลาย คือ การจัดการเรียนรู้โดยให้ความสำคัญกับกับ ประสาทสัมผัส ซึ่งการจัดการเรียนรู้ในลักษณะนี้แบ่งได้คนออกเป็น 3 กลุ่ม การเรียนรู้ของคนทั้ง 3 กลุ่มนี้มีความแตกต่างกันในกันหลายด้าน เช่น ความถนัด ระดับความสามารถ หรือประสบการณ์ของแต่ละคน ดังต่อไปนี้ (อรทัย ศักดิ์สูง, 2543)

กลุ่มผู้เรียนแบบ Visual กลุ่มนี้มักจะชอบความสนุกหรือชอบที่จะเรียนในรูปแบบที่เน้นการใช้สื่อด้วยภาพ สี แผนภูมิ

กลุ่มผู้เรียนแบบ Audio กลุ่มนี้มักจะชอบความสนุกหรือชอบที่จะเรียนในรูปแบบการพูดหรือฟังมุมมองที่แตกต่าง

กลุ่มผู้เรียนแบบ Kinesthetic กลุ่มนี้มักจะชอบความสนุกหรือชอบที่จะเรียนในรูปแบบที่มีการเคลื่อนไหว

2.2.4.2 การเรียนรู้จากการลงมือทำ (Learning by Doing)

Learning by Doing เป็น การเรียนรู้จากการกระทำ ซึ่งเน้นให้ผู้เรียนได้การลงมือปฏิบัติกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือการได้ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่มีความหมายต่อตนเองแล้วสร้างเป็นองค์ความรู้ของตนเองขึ้นมา การเรียนในลักษณะนี้จะทำให้ผู้เรียนเกิดทั้งการดูดซึม (Assimilation) และ การปรับความแตกต่าง (Accommodation) ผสมผสานกันไป เช่นเดียวกัน

Doing by Learning คือ การทำเพื่อที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ ขั้นตอนนี้จะต้องผ่านขั้นตอนทั้ง 3 จนประจักษ์แก่ใจตนเองว่าการลงมือปฏิบัติกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือการได้ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่มีความหมายนั้น สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้ได้และเมื่อเข้าใจแล้วก็จะเกิดพฤติกรรมในการเรียนรู้ที่ดี รู้จักคิดแก้ปัญหา รู้จักการแสวงหาความรู้ การปรับตนเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ฯลฯ นั่นก็คือเกิดภาวะที่เรียกว่า Powerful Learning ซึ่งก็คือเกิดการเรียนรู้ที่จะดูดซึม (Assimilation) และ การปรับความแตกต่าง (Accommodation) อยู่ตลอดเวลาอันจะนำไปสู่คำกล่าวที่ว่า คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น นั่นเอง

ในการเริ่มต้นของแต่ละบุคคลนั้นอาจมีความแตกต่างกันออกไป บางคนอาจจะเริ่มที่ Experiment หรืออาจจะเริ่มที่ Learning by Doing เลยก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้เดิมที่มีอยู่ในสมองของแต่ละบุคคลนั้นไม่เท่ากัน

จากหลักการเรียนที่กล่าวมาทำให้สามารถสรุปให้เป็นหลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ได้ดังนี้ (อรทัย ศักดิ์สูง, 2543)

1) หลักการที่ผู้เรียนได้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง หลักการเรียนรู้ตามทฤษฎี Constructionism คือ การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง โดยให้ผู้เรียนลงมือประกอบกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองหรือได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกที่มีความหมาย ซึ่งจะรวมถึงปฏิกิริยาระหว่างความรู้ในตัวของผู้เรียนเอง ประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมภายนอก โดยมีความเชื่อว่าการเรียนรู้จะได้ผลดีถ้าหากว่าผู้เรียนเข้าใจในตนเอง มองเห็นความสำคัญในสิ่งที่เรียนรู้และสามารถเชื่อมโยงความรู้ระหว่างความรู้ใหม่กับความรู้เก่า (รู้ว่าตนเองได้เรียนรู้อะไรบ้าง) และสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา

2) หลักการที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ โดยครูควรพยายามจัดบรรยากาศการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมการเรียนด้วยตนเอง ด้วยการจัดให้มีทางเลือกในการเรียนรู้ที่หลากหลาย (Many Choices) และเรียนรู้อย่างมีความสุข สามารถเชื่อมโยงระหว่างความรู้ใหม่กับความรู้เก่าได้ ส่วนครูจะเป็นเพียงผู้ช่วยเหลือและคอยอำนวยความสะดวกเท่านั้น

3) หลักการเรียนรู้จากประสบการณ์และสิ่งแวดล้อม หลักการนี้เน้นให้เห็นความสำคัญของค่านิยมการเรียนรู้ร่วมกัน (Social Value) โดยจะพยายามทำให้ผู้เรียนเห็นว่าคนเป็นแหล่งความรู้อีกแหล่งหนึ่งที่สำคัญ การสอนตามทฤษฎี Constructionism เป็นการจัดประสบการณ์เพื่อเตรียมคนออกไปเผชิญโลก แต่ถ้าผู้เรียนเห็นว่าคนเป็นแหล่งความรู้สำคัญและสามารถแลกเปลี่ยนความรู้กันได้ เมื่อเขาจบออกไปก็จะปรับตัวได้ง่ายและทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ

4) หลักการที่ใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ การรู้จักแสวงหาคำตอบจากแหล่งความรู้ต่างๆ ด้วยตนเองเป็นผลให้เกิดพฤติกรรมที่ฝังแน่นเมื่อผู้เรียน เรียนรู้ว่าจะเรียนรู้ได้อย่างไร (Learn how to Learn)

2.2.5 ปัจจัยสภาพแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้

ผู้ใหญ่มีการเรียนรู้และตอบสนองที่แตกต่างกันในแต่ละสภาพแวดล้อม ดังนั้นการจัดเตรียมสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมก็จะเป็นการเอื้อต่อการเรียนรู้ สรุปของปัจจัยสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไว้ดังนี้ (อาชัญญา รัตนอุบล, 2542)

1) ปัจจัยทางกายภาพ ได้แก่ การจัดสภาพการเรียนรู้ ระดับของเสียง แสง อุณหภูมิ โครงสร้างช่วงเวลาในหนึ่งวัน

2) ปัจจัยทางอารมณ์ ได้แก่ ความต้องการทางสังคม ซึ่งมีความสัมพันธ์กันกับรูปแบบที่ต้องจัดให้เหมาะสมว่า จะจัดให้มี การเรียนรู้ด้วยตัวเองหรือการเรียนรู้กับผู้อื่น นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงแรงจูงใจ ซึ่งประกอบด้วยแรงจูงใจภายนอก และแรงจูงใจภายใน

3) ปัจจัยทางการเรียนรู้ ได้แก่ ปัจจัยเกี่ยวกับ การจัดสภาพการเรียนรู้ การใช้เสียง ภาพ การเคลื่อนไหว ฯลฯ สิ่งสำคัญที่เป็นปลายทางของนักจัดการเรียนรู้ คือ การเป็นผู้เชี่ยวชาญในการจัดการเรียนรู้ให้ผู้ใหญ่

นอกจากนี้ อารัญญา รัตนอุบล (2542) ยังได้สรุปว่าทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่ดีนั้น คือ การมีส่วนร่วมของผู้เรียน และการแบ่งปันประสบการณ์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกัน ทั้งนี้เพราะผู้ใหญ่จะสนใจเรียนเมื่อพวกเขาสามารถเชื่อมโยงวัตถุประสงค์ของการเรียนเข้ากับกิจกรรมที่พวกเขาทำในการทำงานได้ นอกจากนี้ผู้ใหญ่ยังเป็นผู้ที่บอกให้เราทราบว่าพวกเขาต้องการเรียนรู้อะไร มีศักยภาพของความถนัดและขีดความสามารถอย่างไร

2.2.6 แนวทางการจัดการเรียนการสอนให้กับผู้ใหญ่

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนที่ดีให้กับผู้ใหญ่ได้ดังนี้ (อาชัญญา รัตนอุบล, 2542)

1) ทำความเข้าใจพื้นฐานการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน
2) จัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้
3) จัดทำหลักสูตรที่สามารถตอบสนองความต้องการใช้งานในชีวิตประจำวันให้เกิดประสบการณ์
4) ใช้ประสบการณ์ที่มีของผู้เรียนมาประยุกต์เข้ากับการเรียน
5) ผู้สอนควรชี้ให้เห็นประโยชน์และการเสียประโยชน์ของการมาเรียน
6) ให้เกียรติผู้เรียน
7) กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตัวเอง
8) จัดรูปแบบการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับผู้เรียน

การที่จะให้การเรียนรู้ประสบความสำเร็จในระดับสูงเกี่ยวข้องกับจากความพอดีระหว่างการออกแบบโครงการเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้รับผลประโยชน์และขีดความสามารถขององค์กรที่ให้ความช่วยเหลือ โดยมีงานวิจัยที่แสดงความสัมพันธ์ที่สำคัญระหว่างงาน บริบทและตัวแปรขององค์กร สรุปว่าผลการดำเนินงานขององค์กรเป็นหน้าที่ของความพอดีระหว่างตัวแปรเหล่านั้น ความต้องการของผู้รับผลประโยชน์ของหน้าที่ที่มีการทำงานของการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

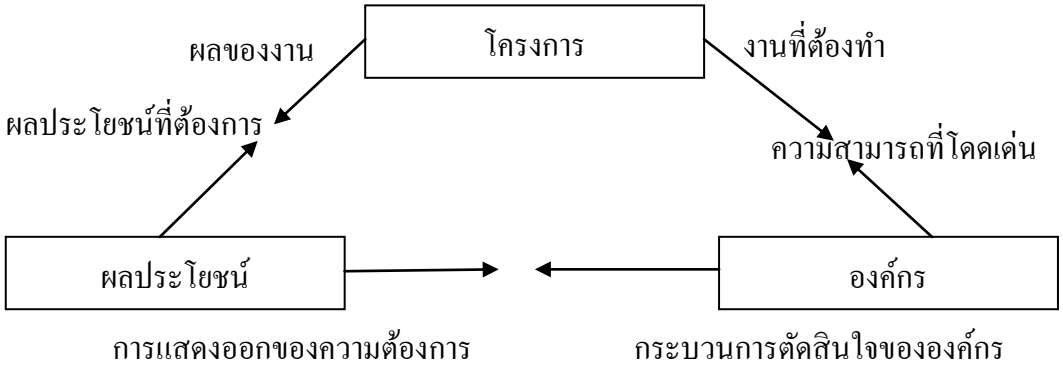

ภาพที่ 2.5 ผังแสดงความต้องการ

แหล่งที่มา: Mimeographed paper, Ministry of Health, 1978.

บริบทที่ได้รับผลประโยชน์ของผู้ที่อยู่อาศัยและไม่สามารถกำหนดได้อย่างเพียงพอสำหรับวัตถุประสงค์ของการตรวจสอบปัจจัยนำเข้าของโครงการที่เป็นอิสระจากบริบทที่กล่าว สิ่งที่เกิดระหว่างผลประโยชน์และองค์กรในการให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสมที่สำคัญ คือ การที่ได้รับผลประโยชน์ซึ่งสามารถกำหนดการสื่อสารให้ตรงกับความต้องการของพวกเขา และกระบวนการตามที่องค์กรตัดสินใจ ความสัมพันธ์ระหว่างโครงการและองค์กรที่สำคัญ คือ ความพอดีระหว่างความต้องการของผลงานของโครงการและความสามารถที่โดดเด่นขององค์กร สิ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ คือการที่ชาวบ้านและบุคลากรในโครงการใช้ความรู้ของตนและทรัพยากรร่วมกัน เพื่อสร้างโครงการที่ประสบความสำเร็จอย่างสมดุล ระหว่างความต้องการของชุมชน ความสามารถของผู้รับผลประโยชน์และบุคคลภายนอกที่ให้ความช่วยเหลือ ความคืบหน้าได้ทำการจัดการกับปัญหาของความสมดุลระหว่างผู้รับประโยชน์และโครงการ การให้ความสนใจอย่างใดอย่างหนึ่งได้รับเพื่อสร้างองค์กรที่สนับสนุนความต้องการของโครงการโดยรวมหรือเพื่อการปรับความสามารถขององค์กรที่มีอยู่เพื่อให้พอดีกับความต้องการเหล่านั้น

นอกจากนี้ อารัญญา รัตนอุบล (2542) ยังได้สรุปสามขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ ว่ามีดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การเรียนรู้เพื่อให้เกิดมีประสิทธิผล

ขั้นที่ 2 การเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ

ขั้นที่ 3 การเรียนรู้เพื่อขยาย

โดยขั้นตอนเหล่านี้จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องสัมพันธ์กัน ดังปรากฏในภาพที่ 2.6

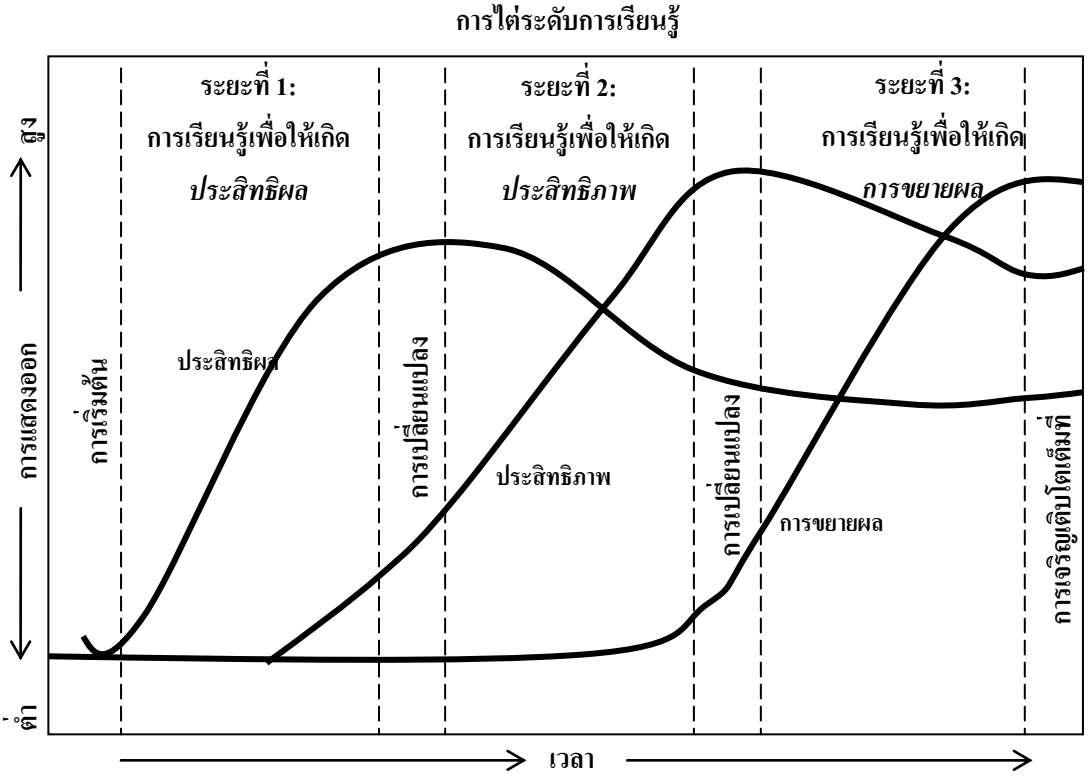

ภาพที่ 2.6 การไต่ระดับการเรียนรู้
แหล่งที่มา: อาชัญญา รัตนอุบล, 2542: 44.

ขั้นที่ 1 โปรแกรมเริ่มต้นที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากขั้นตอนที่ 1 ถึง 2 ในขั้นนี้เมื่อมีการพบว่ามีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อความต้องการที่ระบุไว้แล้ว มันก็ประสบความสำเร็จในระดับที่ยอมรับจากความพอดีระหว่างผลประโยชน์ รูปแบบโครงการทำงานและความสามารถของทีมวิจัย

ขั้นที่ 2 ในขั้นนี้ความกังวลเลื่อนไปที่การลดความต้องการการป้อนข้อมูลต่อหน่วยของผลผลิต ผ่านการวิเคราะห์อย่างระมัดระวังของขั้นที่ 1 ประสบการณ์และการจัดกิจกรรมภายนอกที่ไม่จำเป็นต่อการมีประสิทธิผลจะถูกตัดออก ให้เหลือ แต่เพียงกิจกรรมที่สำคัญ นอกจากนี้ยังควรจะมีความสนใจอย่างจริงจังกับปัญหาของการบรรลุความพอดีระหว่างความต้องการของโครงการและการบรรลุผลตามขีดความสามารถขององค์กรที่ตระหนักถึงข้อจำกัดขององค์กร ที่จะต้องได้รับการยอมรับในหลักของการขยายตัวขอโครงการ

ขั้นที่ 3 เมื่อโครงการได้เลื่อนสู่ระดับที่ยอมรับได้ของประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีรูปแบบที่เหมาะสมและเสถียร เกิดการขยายการฝึกอบรมและความต้องการของระบบการจัดการขั้น

พื้นฐานทำงานออกมาแล้ว วิธีการที่จะถูกจัดเตรียมสำหรับการเปลี่ยนแปลงเพื่อการขยายตัวเป็นขั้นตอนต่อไปคือ ควรเน้นการที่จะขยายตัวของกำลังการผลิตขององค์กร แม้ว่าการปรับแต่งอย่างต่อเนื่องอาจจะต้องอยู่ในโครงการเพื่อตอบสนองความต้องการของการดำเนินงานขนาดใหญ่ โดยเป็นจุดสิ้นสุดของระยะที่ 3 โปรแกรมก็ควรมีการดำเนินไปยังจุดของการดำเนินการขนาดใหญ่ที่ค่อนข้างมีเสถียรภาพ

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว

2.3.1 ความหมายของการปรับตัว

Darwin (1980 อ้างถึงใน ชูทิตย์ ปานปรีชา, 2537: 499) เป็นผู้เริ่มใช้คำว่า การปรับตัว หรือ Adaptation เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1859 โดยได้สรุปใจความสำคัญว่า สิ่งมีชีวิต ที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมของโลกที่เต็มไปด้วยภัยอันตรายได้เท่านั้นที่จะดำรงชีพอยู่ได้ ในทัศนะของ Darwin หมายถึง การปรับตัวให้เป็นไปตามความต้องการของร่างกายหรือในแง่ชีววิทยา (Biological Needs) ต่อมา นักจิตวิทยาได้ใช้คำเดียวกันนี้ในความหมายทางจิตวิทยาซึ่งตรงกับคำว่า Adjustment หมายถึง การปรับตัวให้เป็นไปตามความต้องการของจิตใจ (Psychological Needs)

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการปรับตัว Grasha and Kirschenbaum, 1980: 49) ได้ให้ความหมายของการปรับตัวว่า หมายถึง วิธีการต่างๆ ที่บุคคลจัดการกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง ซึ่งไม่ต่างจากความเห็นของ Arkoff (1968: 4) ที่ได้ การปรับตัว สะท้อนถึง การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมโดยที่บุคคลพยายามที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่กดดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเหมาะสม และเป็นที่ยอมรับของคนอื่นๆ ในสังคมด้วย การปรับตัวจึงการประนีประนอมความต้องการของบุคคลและสิ่งแวดล้อมนั่นเอง ในขณะที่ Allen (1990: 1-18) ได้แสดงทัศนะของการปรับตัวไว้ว่า คือ ความเข้าใจ พฤติกรรม ความคิด ความรู้สึกของตัวเองและของผู้อื่นอย่างถ่องแท้ จนสามารถที่จะพัฒนากลยุทธ์เพื่อจัดการกับความต้องการของตน ภายใต้สภาวการณ์ที่ท้าทายในชีวิตประจำวันได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เนื่องจากทั้งพฤติกรรม ความคิด และความรู้สึกที่บุคคลแสดงออกนั้น ล้วนแล้วแต่มีสาเหตุซ่อนอยู่มากมาย ส่วน Lefton and Valvatne 1992: 504) มีความเห็นว่า โดยทั่วไปแล้วการปรับตัว มักจะหมายถึงการที่สามารถจัดการกับสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งในมุมมองของสำหรับนักจิตวิทยาแล้ว การปรับตัว มีลักษณะเป็นกระบวนการที่บุคคลกระทำเพื่อจัดการกับสิ่งแวดล้อมและความต้องการของตนที่เป็นต้นเหตุของความกดดันหรือความบีบคั้นโดยใช้ความสามารถที่บุคคลมีอยู่อย่างเต็มที่ โดยมีลักษณะสำคัญๆ 5 ประการคือ 1) เป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ รวมทั้งยังสามารถวัดและประเมินผลได้ 2) เป็นผลของความมานะพยายามของบุคคล ไม่ได้เกิดขึ้น

โดยอัตโนมัติ 3) เป็นการจัดการกับสถานการณ์ต่างๆ ที่ไม่สามารถควบคุมได้ 4) มุ่งที่จะจัดการกับพฤติกรรมและความคิด และ 5) เป็นกระบวนการเรียนรู้

2.3.2 ลักษณะของการปรับตัว

ดุษณี แก้วกำเนิด (2533: 609-611) ได้แบ่งลักษณะของการปรับตัวทางสังคมออกเป็น 7 วิธี คือ

1) การไม่ปรับตัวหรือปรับไม่ทัน หมายถึง การคงพฤติกรรมเดิมไว้ ซึ่งอาจเป็นเพราะขาดความรู้ความสามารถและประสบการณ์พื้นฐาน ทำให้ไม่รู้ว่าจะปรับตัวอย่างไร ปรับตัวไม่ทัน หรือจงใจจะไม่ปรับตัว

2) การยอมตาม หมายถึง การปรับตัวในรูปแบบของการยอมรับการเห็นพ้อง (Consensus) การหาทางประนีประนอม (Accommodation) การกลืนกลาย (Assimilation) และการร่วมมือ (Cooperation)

3) การปรับตัวผิดทาง หมายถึง การปรับตัวไปในทางที่ไม่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป เพราะขาดความรู้ ประสบการณ์ เป้าหมายที่เหมาะสม และค่านิยมพื้นฐาน

4) การแข่งขันหรือหาแนวทางใหม่ในการประพฤติปฏิบัติ หมายถึง การปรับตัวโดยใช้วิธีการที่แตกต่างและดีกว่าวิธีการที่คนในสังคมสังคมกำลังดำเนินการอยู่ แต่ยังคงยึดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เดิมไว้

5) การยึดมั่น หมายถึง การปรับตัวโดยเคร่งครัดในระเบียบพิธีการ โดยไม่สนใจเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของงานหรือกิจกรรม

6) การหลบหนี หรือหลบเลี่ยง หมายถึง การปรับตัวโดยการละทิ้งเป้าหมายและวิธีการเดิมแล้วตั้งเป้าหมายและวิธีการใหม่ขึ้น เมื่อเกิดปัญหาหรืออุปสรรคที่ทำให้ไม่สามารถบรรลุความต้องการเดิมได้

7) การขัดขืนหรือขัดแย้ง หมายถึง การปรับตัวโดยการคงพฤติกรรมเดิมที่ไว้ไม่ยอมปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม และยังแสดงพฤติกรรมต่อต้านและขัดแย้งกับแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่คนส่วนใหญ่ยอมรับ

2.3.3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัว

ชูทิตย์ ปานปรีชา (2537: 499-500) กล่าวถึงความจำเป็นและปัจจัยที่ทำให้คนต้องปรับตัวไว้ว่า คนเราต้องรู้จักการปรับตัวเนื่องจากมีสิ่งเร้าหรือแรงผลักดัน 2 อย่าง คือ

1) สิ่งเร้าจากภายใน เป็นความต้องการทางใจ ซึ่งมีอยู่ในตัวคน ได้แก่ ความรัก ความอบอุ่น ความปลอดภัย การยอมรับของสังคม ยกย่องและนับถือ ความสำเร็จในชีวิต ทำให้ทุกคนต้องปรับตัวต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้รับความต้องการดังกล่าวเป็นลำดับขั้นตอนทฤษฎีของมาสโลว์

2) สิ่งเร้าจากภายนอก เป็นความต้องการของสังคมและสภาพแวดล้อม ซึ่งได้แก่ วัฒนธรรม จารีตประเพณี ค่านิยม ศาสนา กฎระเบียบข้อบังคับ ทำให้ทุกคนต้องปรับตัวเพื่อสนองกับความต้องการต่างๆ และอยู่ได้โดยไม่มีความกดดันทางจิตใจมากนัก

หากจำแนกในรายละเอียดปัจจัยที่ทำให้คนเราปรับตัวได้ดี มี 7 ประการด้วยกัน ดังนี้

1) การรับรู้และเข้าใจสถานการณ์หรือปัญหาอย่างถูกต้องและตรงกับความจริง ทำให้แก้ไขถูกจุด

2) มนุษย์สัมพันธ์ดีทำให้ได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากครอบครัว ญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง และบุคคลอื่นในสังคม

3) การได้รับการเลี้ยงดูอย่างถูกต้องตั้งแต่วัยเด็กส่งผลให้เมื่อโตขึ้นมาจะมีความเข้มแข็ง หนักแน่น อดทน กล้าเผชิญหน้า นิ่งเฉย หรือถอยหนี

4) การมีประสบการณ์ในการแก้ไขสถานการณ์หรือปัญหามามากพอ ซึ่งทำให้รู้ว่าเมื่อใดควรแก้ไขปัญหาด้วยการต่อสู้หรือเผชิญหน้า นิ่งเฉย หรือถอยหนี

5) การมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดพอควร

6) สถานการณ์ที่ต้องเผชิญหรือปัญหาไม่รุนแรง ยุ่งยาก หรือซับซ้อนมากนัก

7) การมีเวลาเพียงพอเนื่องจากสถานการณ์ หรือปัญหาบางอย่างต้องใช้เวลาในการปรับตัวหรือแก้ไข

2.3.4 ผลของการปรับตัว

ชูทิตย์ ปานปรีชา (2537: 500-501) กล่าวถึงผลของการปรับตัวได้ว่า อาจจะเกิดได้ทั้งผลด้านดีและผลเสีย โดยมีรายละเอียดของผลแต่ละด้านดังต่อไปนี้

1) ผลดีในการปรับตัวได้ ถ้าคนเราสามารถปรับตัวได้ จะเกิดผลดี ดังนี้

(1) ทำให้ชีวิตอยู่รอดปลอดภัย เมื่ออยู่ในสถานการณ์อันตราย หรือมีภัยพิบัติต่างๆ

(2) ทำให้ชีวิตดำเนินไปอย่างมีความสุข มีประสิทธิภาพ มีความสำเร็จในชีวิต สามารถสนองตอบความต้องการของร่างกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

(3) ทำให้มีบุคลิกภาพดีต่อไปในอนาคต ทั้งนี้เนื่องจากการที่สามารถปรับตัวได้ดีในแต่ละวัยชี้ให้เห็นว่าจะมีความสามารถในการปรับตัวได้ดีต่อไปในอนาคตซึ่งจะเป็นรากฐานที่ดีในการด้านความมั่นคงของบุคลิกภาพต่อไปเมื่อเป็นผู้ใหญ่

(4) สามารถขจัดปัญหาไม่สบายใจ ความเครียดรวมทั้งความคับข้องใจออกไปได้

2) ผลเสียที่จะเกิดขึ้น ถ้าหากปรับตัวไม่ได้ มี ดังนี้

(1) เกิดภาวะวิกฤติ (Crisis) หรือความไม่สมดุล (Disequilibrium) ทางจิตใจอยู่เสมอ เนื่องจากมองสถานการณ์หรือปัญหาทุกอย่างเป็นเรื่องใหญ่ เลวร้าย มีภัยอันตราย

(2) เป็นคนมีบุคลิกภาพไม่เหมาะสม จากความล้มเหลวในการปรับตัวหลายครั้งในอดีต โดยเฉพาะในวัยเด็กและวัยรุ่น อาจจะทำให้เกิดบุคลิกภาพไม่เหมาะสมหลายอย่าง เมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ เช่น ต้องพึ่งพาผู้อื่นอยู่เสมอ ไม่มั่นใจตนเอง ไม่กล้าตัดสินใจด้วยตัวของตัวเอง เป็นคนหวาดกลัวระแวง เป็นคนลังเล ย้ำคิดย้ำทำ ชอบแยกตัวเอง ไม่ชอบเข้าสังคม หรืออยู่ในสังคมหรือเป็นคนตื่นเต้น ตกใจ เสียขวัญง่าย หรือถูกชักจูงง่าย เป็นต้น

(3) เปลี่ยนที่อยู่ เปลี่ยนงาน เปลี่ยนอาชีพอยู่บ่อยๆ เนื่องจากปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ลักษณะชนิดของงาน และผู้ร่วมงานไม่ได้

(4) เกิดโรคจิตโรคประสาทได้ เนื่องจากมีความคิดวิตกกังวลอยู่เสมอมีความผิดปกติในแนวความคิด การรับรู้และการตัดสินใจ

(5) ติดสุราและยาเสพติด มีคนจำนวนไม่น้อยเมื่อมีความล้มเหลวในการปรับตัวก็จะหาทางออกด้วยการดื่มสุรา เพื่อขจัดความรู้สึกไม่สบายใจ ให้ลืมปัญหาที่มี และเพื่อให้นอนหลับได้ ใช้ยาเสพติดเพื่อให้เกิดอารมณ์สุข มีความเพลิดเพลินไปตามจินตนาการจากฤทธิ์ของยา ผลที่สุดทำให้เป็นคนติดสุราและยาเสพติดได้

จากแนวทางและเกณฑ์ที่นักจิตวิทยาได้เสนอไว้เพื่อประเมินความสามารถในการปรับตัวที่ได้กล่าวในข้างต้นนั้น พอสรุปได้ว่า ความสามารถในการปรับตัว หมายถึง ความสามารถที่จะปรับหรือเปลี่ยนแปลง ความรู้สึก ความคิด ความต้องการ และพฤติกรรมให้สอดคล้องและกลมกลืนกับสถานการณ์หรือสภาพการต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม และการที่บุคคลจะสามารถปรับตัวได้ดีหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของบุคคลและสิ่งแวดล้อมซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดดังต่อไปนี้

Arkoff (1968: 213-242) มีความเห็นว่าผู้ที่ปรับตัวได้ดี คือผู้ที่มีความเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพสูง ซึ่งได้แก่คนที่มีคุณลักษณะ 3 ประการดังต่อไปนี้

1) มีความสุข (Happiness) หมายถึง ความพึงพอใจ ความสงบแห่งจิตใจ และความรู้สึกปลอดภัย

2) มีความกลมกลืน (Harmony) หมายถึง ความสามารถรักษาสมดุลระหว่างความต้องการของตนเองและสิ่งแวดล้อมได้

3) มีการความนับถือตนเอง (Self-Regard) หมายถึง การรู้จักตัวตนที่แท้จริงของตัวเอง มีความมั่นคงในตนเอง ยอมรับตัวเอง เห็นคุณค่าของตัวเองและรู้จักเปิดเผย

4) มีความเจริญแห่งตน (Personal Growth) หมายถึง การสำนึกในความสามารถแห่งตน พัฒนาตนเองเจริญถึงขีดสุดเท่าที่จะสามารถทำได้

5) มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแห่งตน (Personal Integration) หมายถึง การมีพฤติกรรมมั่นคง สม่ำเสมอ และคงเส้นคงวา

6) มีวุฒิภาวะ (Personal Maturity) หมายถึง การมีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ สมกับวัยและมีบุคลิกภาพสมบูรณ์

7) มีการติดต่อกับสิ่งแวดล้อม (Contact with the Environment) หมายถึง การรู้จักและรับรู้สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ได้ตรงตามความเป็นจริง

8) มีประสิทธิภาพในสิ่งแวดล้อม (Effectiveness in the Environment) หมายถึง ความสามารถในการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ในสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะความสามารถที่จะรักผู้อื่น และความสามารถในการทำงาน

9) มีความเป็นอิสระจากสิ่งแวดล้อม (Independence of the Environment) หมายถึง ความสามารถที่เบี่ยงเบนออกจากรูปแบบของกลุ่มหรือสังคมได้บ้าง ขณะเดียวกัน ในบางสถานการณ์สามารถที่จะคล้อยตามกลุ่มได้อย่างเหมาะสม

Morris (1990: 514-515) ได้เสนอว่าคนที่มีการปรับตัวดี ควรมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1) สามารถรักษาสมดุลระหว่างการคล้อยตามและการเป็นตัว ของตัวเอง

2) รู้จักควบคุมตัวเองและมีความกลมกลืน

3) สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตัวเองได้ตามความเหมาะสม ขณะเดียวกันก็รู้จักปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับตัวเองได้ด้วย

4) รู้จักจุดเด่นและจุดอ่อนของตัวเอง

5) มีความนับถือและเชื่อมั่นในตัวเอง พร้อมที่จะเผชิญกับความขัดแย้งในจิตใจและปัญหาความยุ่งยากต่างๆ โดยไม่วิตกกังวลมากเกินไป

จะเห็นได้ว่านักจิตวิทยาที่กล่าวถึงในข้างต้น มีความเห็นเรื่องคุณลักษณะของผู้ที่ปรับตัวได้ดีสอดคล้องและใกล้ชิดเคียงกันปรับตัวได้ประกอบด้วยการความนับถือตนเอง การรู้จักควบคุมตัวเองและมีความกลมกลืน การมีมีวุฒิภาวะ และสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตัวเอง

กล่าวโดยสรุป จากการประมวลทฤษฎีในเรื่องของการปรับตัว คือ กระบวนการทางจิตใจที่ใช้เพื่อให้บรรลุความต้องการของคน สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อคงไว้ซึ่งสุขภาพจิตดี ในปัจจุบันสังคมและสิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงไปมากส่วนหนึ่งเกิดขึ้นในนามของการพัฒนา ทำให้คนต้องปรับตัวมากขึ้นเพื่อให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ต้องรู้จักการปรับตัว เนื่องจากมีแรงผลักดันภายในตัวคนเพื่อสนองความต้องการของคนและสนองตอบ

ความต้องการของสังคม และสิ่งแวดล้อม ผู้ที่จะสามารถการปรับตัวได้ดีต้องมีการรับรู้และเข้าใจสถานการณ์หรือปัญหาอย่างถูกต้องเป็นจริง มีมนุษย์สัมพันธ์ดี มีความเข้มแข็ง หนักแน่น อดทน มีประสบการณ์ในด้านนี้มาก่อน มีสติปัญญาดีพอควร สถานการณ์หรือปัญหาที่มีไม่รุนแรงซับซ้อนและมีเวลาพอในการปรับตัว ผลดีในการปรับตัวได้แก่ ทำให้ชีวิตอยู่รอดปลอดภัย สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข มีประสิทธิภาพ มีความสำเร็จในชีวิต สร้างบุคลิกภาพที่ดีในอนาคต สามารถขจัดความไม่สบายใจ ความเครียดและความคับข้องใจออกไปได้ ในทางตรงกับข้ามถ้าปรับตัวไม่ได้จะเกิดผลเสีย ทำให้เกิดวิกฤติหรือความไม่สมดุลทางจิตใจอยู่เสมอ เป็นคนมีบุคลิกภาพไม่เหมาะสม ทำให้ต้องเปลี่ยนที่อยู่ ที่ทำงาน หรืออาชีพอยู่บ่อยๆ เกิดโรคจิตหรือโรคประสาท หรืออาจต้องพึ่งสิ่งเสพติดจนกลายเป็นคนติดสุราและยาเสพติด และการปรับตัวจะดีหรือไม่ดียังขึ้นกับปัจจัยหลายประการ คือ ครอบครัว สภาพความเป็นอยู่ และสัมพันธภาพในครอบครัว ถ้าบุคคลมีพื้นฐานดีครอบครัวดี ก็จะมีความสามารถปรับตัวได้ดีและรวดเร็ว

การปรับตัวในการดำรงชีพที่หลบหนีไม่พ้นสำหรับสังคมที่กำลังพัฒนาและมุ่งเน้นไปที่การปรับปรุงกลยุทธ์การดำรงชีพในชนบทให้สอดคล้องกับโครงสร้างของสังคมใหญ่ อย่างไรก็ตามในบริบทการพัฒนาประเทศที่ได้รับการส่งเสริมผ่านความทันสมัยตามนิยามของโลกตะวันตกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างผ่านการขับเคลื่อนโดยนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศให้เติบโตตามแนวทางที่ทันสมัย ทำให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชนบทต้องปรับกลยุทธ์ในการดำรงชีพชีวิตของพวกเขา โดยมีแนวโน้มทางการนำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกับความรู้ที่สมัยใหม่และเทคนิคที่ทันสมัย

งานวิจัยเกี่ยวกับการปรับตัวในการดำรงชีพในชนบท จากการศึกษาของ Masae and Charoenjiratrakul (2013: 57-67) ในบริเวณพรุควนเคร็ง พบว่า ชาวบ้านมีความต้องการที่จะให้มีรายได้เงินสดเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน อันเป็นผลจากการที่มาของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ในขณะเดียวกันก็มีความต้องการที่เพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติในตลาดที่ทันสมัย สภาพการณ์ดังกล่าวส่งผลให้คนในชุมชนปรับกลยุทธ์ในการดำรงชีพของพวกเขาและการจัดการทรัพยากรที่มีจำกัดตามธรรมชาติ คำถามที่สำคัญคือวิธีการปรับปรุงการดำรงชีพสามารถเข้าถึงความสำเร็จที่น่าพึงพอใจหรือไม่และการพิจารณาและความสำคัญของทรัพยากรการผลิตในท้องถิ่นมีเพียงใด สิ่งที่พบอย่างสำคัญคือความต้องการที่เพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์ธรรมชาติในตลาดที่ทันสมัยส่งผลต่อการปรับตัวในดำรงชีพ กระบวนการผลิตและการตลาดของผลิตภัณฑ์ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติมีการปรับให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางสังคมและระบบตลาดของสินค้าประเภทนี้

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ชัดอย่างชัดเจนในการดำรงชีพของห้ากิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจ ในขณะที่ครัวเรือนส่วนใหญ่ในพื้นที่ดำรงชีพจากการประกอบอาชีพต่างๆ เช่น การประมง การปลูกข้าว การเลี้ยงสัตว์ หัตถกรรมและการทำงานนอกฟาร์ม บางส่วน

ของกิจกรรมเหล่านี้ถือเป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพใหม่ในพื้นที่ เช่น การทำสวนยาง การเลี้ยงปลาที่ทันสมัย ในขณะที่ครัวเรือนบางส่วน ปรับเปลี่ยนไปทำกิจกรรมอื่น เช่น การแปรรูปปลาและหัตถกรรม และการทำงานนอกฟาร์มโดยเฉพาะงานนอกฟาร์มเป็นงานที่ได้รับความนิยมมากขึ้น เพราะสามารถสร้างรายได้เงินสดที่มั่นคงกว่าการทำงานในฟาร์ม สิ่งที่เกิดขึ้นในทั้งการผลิตและการตลาดและความพยายามที่เกี่ยวข้องกันไม่เพียงแต่มาจากปัจจัยภายในซึ่งชาวบ้านได้เรียนรู้จากปัญหาต่างๆ ที่คนประสบและมีความพยายามนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมายกระดับ แต่ยังมาจากปัจจัยนอกชุมชนอีกด้วย เช่น การก่อสร้างถนนเพื่อเชื่อมต่อซึ่งอยู่ชุมชนในชนบทไกลไปยังพื้นที่เมือง ถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญโดยเกิดขึ้นจากความพยายามของรัฐในการพัฒนาชุมชนเหล่านี้ไปสู่ความทันสมัย ความพยายามของรัฐในการพัฒนาถนนและโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ และการผลิตที่ทันสมัยในพื้นที่ชนบท ดังเช่น พรุควนเคร็งนี้นำไปสู่การปรับโครงสร้างในสังคมชนบทให้กลายเป็นสังคมที่พึ่งพาตนเองน้อยลงและมีชีวิตขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจการตลาดเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นยังพบว่าการแบ่งงานปรากฏชัดขึ้นในการทำหัตถกรรมโดยเน้นความชำนาญเฉพาะด้านมากขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพสินค้าซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่แต่ละคนทำงานหลายอย่างตามความจำเป็นในการอยู่รอด มาการกำหนดของบทบาทใหม่ระหว่างชายและหญิงโดยเป็นการบทบาทที่เพิ่มขึ้นของสมาชิกชายสามารถสังเกตได้ในการมีส่วนร่วมในการผลิตหัตถกรรม ซึ่งแต่เดิมถือเป็นกิจกรรมของฝ่ายหญิงเท่านั้น อีกทั้งมีการรวมกลุ่มขึ้นในการผลิตยังเพื่ออำนวยความสะดวกในกระบวนการผลิตทั้งหมดและเพื่อปรับปรุงการตลาดของผลิตภัณฑ์อันเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งโครงสร้างและหน้าที่ของชุมชน สำหรับปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญ คือ บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแสดงความเต็มใจในการสนับสนุนกิจการรวมกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชนเข้าด้วยกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวทางการดำรงชีพที่จะไปสู่ความยั่งยืนโดยการผสมผสานการดำรงชีพและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเข้าด้วยกัน

Reed et al. (2006) ได้อธิบายถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวสำหรับการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน โดยกล่าวถึงองค์ประกอบและตัวบ่งชี้ความยั่งยืน โดยมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดขอบเขต และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษารายละเอียดของบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อม และความสัมพันธ์กับส่วนอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 ตั้งเป้าหมายสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 4 พัฒนายุทธศาสตร์สำหรับแต่ละเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 5 เลือกตัวชี้วัดที่มีศักยภาพ ในการเป็นตัวแทนองค์ประกอบของระบบ

ขั้นตอนที่ 6 ประเมินศักยภาพของตัวชี้วัดร่วมกับผู้ใช้งาน

ขั้นตอนที่ 7 ชุมชนนำเอาตัวชี้วัดไปทดลองประยุกต์ใช้เพื่อการทดสอบ
ขั้นตอนที่ 8 สรุปตัวชี้วัดที่เหมาะสม
ขั้นตอนที่ 9 กำหนดมาตรฐานสำหรับค่าต่ำสุดและสูงสุด และเป้าหมาย
ขั้นตอนที่ 10 เก็บรวบรวม วิเคราะห์ และเผยแพร่ข้อมูล
ขั้นตอนที่ 11 ประเมินผลความก้าวหน้าของเป้าหมายความยั่งยืน
ขั้นตอนที่ 12 ปรับปรุงยุทธศาสตร์เพื่อให้มั่นใจว่าจะบรรลุเป้าหมาย

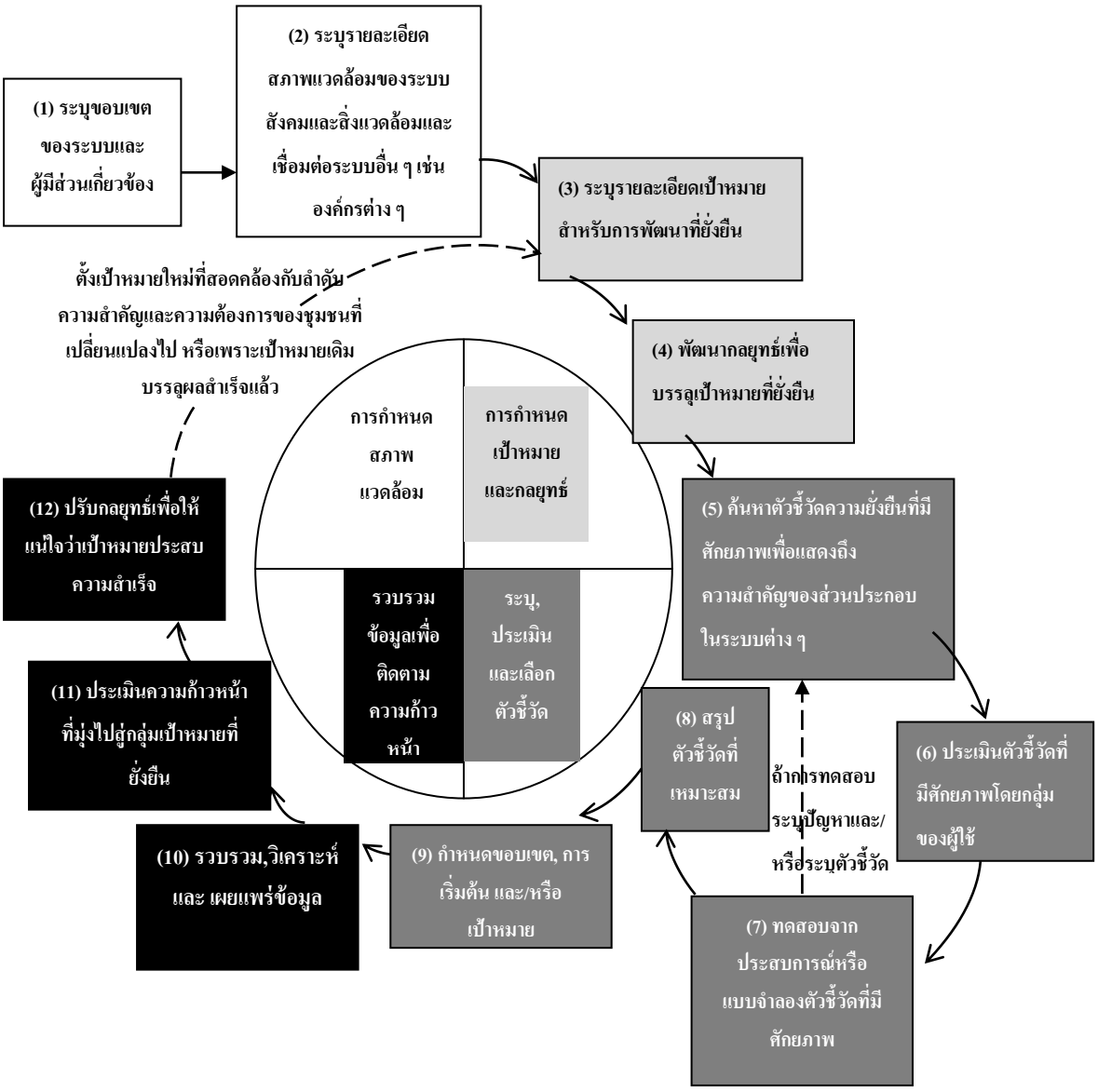

ภาพที่ 2.7 กระบวนการเรียนรู้ที่ปรับสำหรับการพัฒนาตัวชี้วัดความยั่งยืน
แหล่งที่มา: Reed et al., 2006: 414.

กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวนี้มีลักษณะที่บูรณาการการปรับตัวจากด้านล่างขึ้นด้านบนและจากด้านบนลงด้านล่าง และจัดว่าเป็นการในที่ผสมผสานวิธีการที่ดีแต่มีความแตกต่างกันในนำมาอยู่กรอบเดียวกับทฤษฎี จึงสามารถนำไปใช้เป็นการประเมินความยั่งยืนของท้องถิ่นใดๆก็ได้ตามความเหมาะสม วิธีการนี้จะเน้นการสื่อสารและการปรับมุมมองที่ใช้ร่วมกันในการพัฒนาอันเป็นกลยุทธ์การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ภาพที่ 2.7 จึงสามารถสะท้อนออกมาทั้งการรวมกันของวิธีการที่แตกต่างกันที่เหมาะกับ งานที่แตกต่างและเป็นการบูรณาการของวิธีการเพื่อให้บรรลุงานเดียวกัน (ตามหลักการของสามเส้า) ผู้ปฏิบัติงานการพัฒนาที่ยั่งยืนควรเริ่มต้นด้วยการกำหนดผู้มีส่วนได้เสีย ระบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ปัญหา เป้าหมายและกลยุทธ์ผ่านการวิจัย ทั้งวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณที่เกี่ยวข้องโดยควรเลือกที่จะระบุวิธีการทดสอบ การเลือกและการใช้ตัวชี้วัดความยั่งยืนร่วมของขั้นตอนจากด้านล่างขึ้นด้านบนและจากด้านบนลงด้านล่าง กระบวนการที่เสนอนี้เป็นส่วนสำคัญในการบรรลุความรู้เกี่ยวกับการผสมผสานที่จำเป็น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งแวดล้อม สังคม และปฏิสัมพันธ์ของระบบเศรษฐกิจที่เหมาะสมยิ่งขึ้น อีกทั้งยังให้ข้อมูลของปัจจัยการผลิตเพิ่มเติมเพื่อการริเริ่มการพัฒนาอย่างยั่งยืนของท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ที่จำเป็นจะมีผลในการตัดสินใจภายใต้สภาวะสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ได้อย่างราบรื่น ผลลัพธ์จากขั้นตอนที่แตกต่างกันอาจไม่เสริมกันแต่จะไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง แต่โดยกระบวนการที่ระบุไว้นี้ ผลของความที่แตกต่างกันของผลลัพธ์ วิธีการตรวจสอบและทฤษฎีที่มีการตรวจพบจะนำไปสู่การระบุผู้มีส่วนได้เสียที่เหมาะสม ระบบที่น่าสนใจ ปัญหา เป้าหมายและกลยุทธ์และทำให้การกำหนดตัวชี้วัดความยั่งยืนที่เกี่ยวข้องมากขึ้น (Reed et al., 2006: 416)

ภายใต้ชุดของความสัมพันธ์ระหว่างทุนและความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ นี้ ชาวนาเป็นเพียงผู้ผลิตอาหารราคาถูกสำหรับเศรษฐกิจในเมือง แต่รายได้ของชาวนากลับต่ำและฐานสินทรัพย์มีจำกัด การโยกย้ายอพยพ และประสบปัญหากับความเสื่อมสลายของทรัพยากรที่เกิดจากกลยุทธ์การดำรงชีพเชิงอยู่รอด ในขณะที่ความเสื่อมสลายของทรัพยากรโดยตรงอันเกิดจากกิจกรรมขององค์กรทุนนิยมที่มีการดำเนินงานในระยะเวลาค่อนข้างสั้นและสร้างความเสื่อมสลายอย่างรวดเร็ว อันเนื่องจากทรัพยากรทางธรรมชาติถูกใช้ไปในการแปลงให้เป็นทรัพยากรทางการเงินเป็นสำคัญ (Bebbington, 1999: 2024) การเปลี่ยนกลับเกี่ยวข้องกับเงินลงทุนในศักยภาพการผลิตของเหล่านั้น เช่น ปุ๋ย ควรมีหน่วยงานที่รับผิดชอบตั้งขึ้นมาเพื่ออำนวยความสะดวกแก่เกษตรกรเป็นต้น สำหรับการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การแข่งขันของฟาร์มของครัวเรือนภายในระบบทุนนิยมโดยการเพิ่มผลผลิตของ เกษตรกรรายย่อยจะประสบกับ 2 สภาพเท่านั้น คือจะหายไปจากระบบหรือปรับตัวอย่างมากเพื่อให้ทันสอดรับกับความสมัย ที่จะบรรลุความสำเร็จในการแข่งขันของการผลิต ดั่ง

ตัวอย่างของชีวิตชาวนาและการเปลี่ยนวิถีชีวิตชนบทของแอนเดียนในเทือกเขาแอนดี ที่จะความกังวลกับการเริ่มต้นในการทำการเกษตรในระบบทุนนิยม จากมุมมองนี้การเพิ่มขึ้นของสิ่งที่เรียกว่า ฟาร์มครอบครัวที่เน้นการผลิตโดยการเพื่อทุน (Capitalized Family Farms: CFFs) สามารถที่ประสบความสำเร็จจากการสะสมและการทำการเกษตรเข้มข้นทางเศรษฐกิจได้ ความสำเร็จของหลายครอบครัว เหล่านี้เกิดขึ้นเนื่องจากได้รับความสามารถในการเข้าถึงที่ดิน การเงิน เวลา และแรงงาน ความสามารถในการที่จะต่อรองราคาในตลาดให้สูงกว่ามูลค่าของผลิตภัณฑ์ และความเชื่อของนโยบายของรัฐในการสนับสนุนหากดำเนินการตามแนวทางนี้ ก้าวต่อไปของการพัฒนาซึ่งเริ่มที่จะชี้ให้เห็นลักษณะที่คล้ายกันของการทำให้การเกษตรเข้มข้นได้ดีที่สุดสำหรับการผลิตขนาดเล็ก ดังนั้นในขณะที่องค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงและทรัพยากรที่เกษตรกรสามารถเข้าถึงได้คล้ายกับบรรดาของ CFFs ที่กลไกของการเข้าถึงทรัพยากรมีความแตกต่างกันในกรณีที่เกษตรกรรายย่อย มีองค์กรตลาดของรัฐและภาคประชาสังคมมีบทบาทที่สำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา แต่ในหลายกรณีที่นโยบายและสถาบันไม่เกื้อหนุนสิ่งที่เกิดขึ้นกับการทำให้กลายเป็นกรรมกรซึ่งไม่ได้นำไปสู่ความยั่งยืนมากขึ้นของการเกษตรและวิถีแบบพัฒนา

วิถีชีวิตต้องได้รับผลกระทบและต้องมีการปรับตัวกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อค่าจ้างต่ำและเป็นอันตรายต่อสุขภาพสูง อันเป็นผลมาจากการใช้สารเคมีในไร่นาการปรับตัว นี้อาจเกี่ยวข้องกับแรงกดดัน หรือกฎระเบียบ สำหรับการรักษาความปลอดภัยในสถานที่ทำงานมากขึ้นและการควบคุมของอันตรายต่อสุขภาพ การสนับสนุนให้กับองค์กรที่ทำงานกำหนดมาตรการที่เหมาะสม การฝึกอบรมทักษะพิเศษและอื่นๆ ให้กับเกษตรกรในกรณีที่แนวทางการเกษตรเข้มข้น มักจะส่งผลการจำกัดการจ้างงานอื่นๆ ในชนบทจากการแทนที่ของเทคโนโลยี การปรับตัวหลักในการดำรงชีพอาจเป็นการย้ายถิ่นชั่วคราวหรือถาวร ซึ่งมักจะพบเห็นได้บ่อยผลที่ตามมาคือเงินที่ส่งจากแรงงานอพยพซึ่งบางครั้งเป็นแรงงานข้ามชาติจากประเทศสหรัฐอเมริกา ทำให้ครอบครัวของพวกเขาไม่เพียงยังคงอาศัยอยู่ในชุมชนได้ แต่ยังรวมถึงการปรับปรุงการเกษตร และที่อยู่อาศัยให้มีสภาพดีขึ้น ดังนั้นจึงเป็นข้อมูลที่ควรศึกษาโดยเฉพาะกรณีที่มีการโยกย้ายซึ่งนอกเหนือจากเป็นกลยุทธ์การอยู่รอดแล้วยังได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์การสะสมทั้งใน รูปแบบของที่อยู่อาศัยหรือการลงทุนการผลิต โดยในบางพื้นที่ในชนบทได้เกิดขึ้นอันเป็นการเพิ่มตัวเลือกอื่นๆในการดำรงชีพแก่คนอีกด้วย (Bebbington, 1999: 2025-2027) เพื่อให้สามารถส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำรงชีพของคนในท้องถิ่นด้วยการให้สมาชิกครอบครัวมีทักษะที่จะทำงานที่จำเป็น (ทุนมนุษย์) และการเข้าถึงตัวแทนของทางเลือกที่หลากหลายนี้ การพัฒนาให้มีความชัดเจนอันเป็นได้ รูปแบบทั่วไปของชุมชนมีที่ประสบความสำเร็จบางอย่างในการดำรงชีพได้

สภาพการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นโดยที่เกี่ยวข้องปัญหาของการเข้าถึงสิ่งจำเป็นในวิถีชีวิตชนบทโดยที่มากขึ้น ซึ่งคนในชนบทที่ยังไม่มีความสามารถในการปรับปรุงวิถีชีวิตหลักของพวกเขาเหตุผลสำคัญมักดูเหมือนจะมาจากความล้มเหลวหรือความไม่สามารถที่จะเข้าถึงทุนต่างๆ ได้ ถ้าเราแล้วไปสร้างกรอบสำหรับการวิเคราะห์ความยากจนในชนบทจึงควรศึกษาสิ่งต่างๆ เหล่านี้ สินทรัพย์ที่หลากหลายที่คนในชนบทพึ่งพาวิถีชีวิตของการดำรงชีพ วิธีการที่ผู้คนมีความสามารถในการเข้าถึงเพื่อปกป้องและรักษาสินทรัพย์เหล่านี้ และความสามารถของคนในการแปลงสินทรัพย์ดังกล่าวเป็นรายได้ ศักดิ์ศรี และพลังและซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืน (Bebbington, 1999: 2028)

กรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นมาควรที่จะครอบคลุมถึงมาตรวัดของการวิเคราะห์ในสองวิธีคือ ควรจะช่วยให้เราสามารถวิเคราะห์ที่ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจภายในครัวเรือน เศรษฐกิจระดับภูมิภาค และเศรษฐกิจมหภาค และควรที่จะสามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของครัวเรือนกับสถาบันและองค์กร ข้อเสนอแนะที่เป็นส่วนหนึ่งของกรอบการแก้ปัญหาในการดำรงชีพที่มีประโยชน์ต่อการปรับวิถีชีวิตและการเพิ่มประสิทธิภาพของมนุษย์ไปสู่ความอยู่ดีมีสุขภายใต้บริบทของทุน (ทุนธรรมชาติ, ทุนทางการเงิน, ทุนมนุษย์, ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม) (ดังภาพที่ 2.8) คือการจัดการกับทรัพยากร (หรือปัจจัยการผลิต) ด้วยการนำกลยุทธ์การทำมาหากินที่เป็นไปได้ด้วยการจัดสรรสินทรัพย์ให้คนที่ความสามารถและผลที่ได้ทำให้ชีวิตมีความหมายและทำงานได้ (Bebbington, 1999: 2029) การพัฒนาที่ยั่งยืนอาจจะพิจารณาได้ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงของการมีอยู่โดยรวมของทุนทั้งสี่ประเภทและการเปลี่ยนแปลงของทุนที่มีอยู่ องค์ประกอบของทุนนี้หากการพัฒนาโดยนัยที่เพิ่มขึ้นของทุนที่คงเหลืออยู่โดยรวมย่อมบ่งชี้ถึงความยั่งยืน การพัฒนาคือการทำงานการผลิตสินทรัพย์โดยทุนมนุษย์นั่นเอง

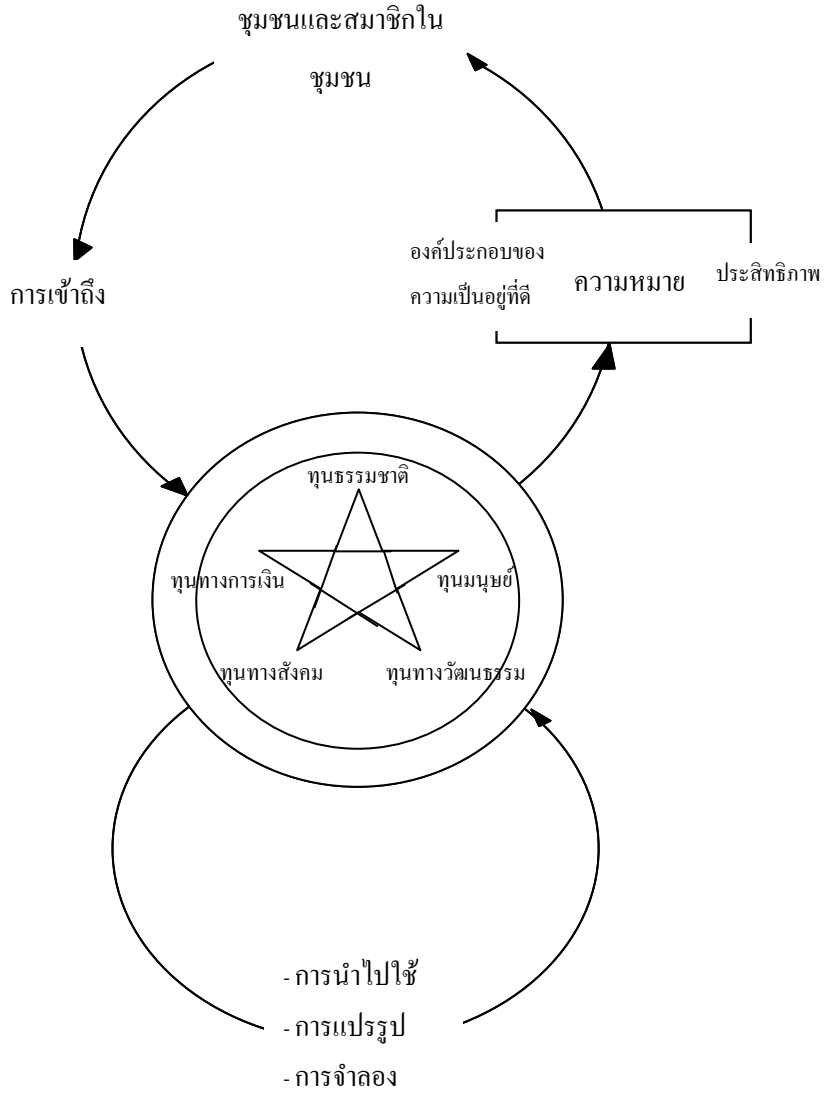

ภาพที่ 2.8 ทุน การดำรงชีพ และความยากจน
แหล่งที่มา: Bebbington, 1999: 2029.

ทุนด้านต่างๆ ควรจะมีแผนในการดำเนินตามวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน หากสามารถวางแผนได้อย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มคนจะช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพและความเกี่ยวข้องของการลงทุนภาครัฐ ซึ่งด้านหนึ่งอาจพิจารณาความยากจนที่สามารถวัดได้ตรงตามค่าใช้จ่าย รายได้ หรืออื่นๆ โดยใช้ตัวบ่งชี้ที่กำหนดไว้ในเชิงปริมาณ ส่วนอีกด้านหนึ่งคือการพิจารณาความยากจนด้วยการศึกษาจากประสบการณ์ส่วนตัวของคนเหล่านี้เป็นสำคัญ วิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมสามารถนำเสนอวิธีที่ดีที่สุดสำหรับการประเมินความยากจนและรับทราบสิ่งที่คนระบุตัวเองเป็นมิติหลักและตัวชี้วัด

ดังนั้นเราจึงจำเป็นต้องไม่คำนึงเพียงแต่มีวิธีการที่มีการแปลสินทรัพย์เป็นรายได้ แต่ยังมีผลกระทบต่อความรู้สึกของประชาชนถึงความอยู่ดีมีสุขด้วย โดยยึดเอาทุนทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยนำเข้าที่สำคัญและผลของกลยุทธ์การดำรงชีพ ซึ่งทุนทางวัฒนาธรรมนี้เป็นรูปแบบของทุนที่จะให้เห็นอย่างชัดเจนไม่ได้และรับรู้ทางปริมาณไม่ได้ แต่ทุนทางวัฒนธรรมเป็นพลังทำให้เกิดจุดสำคัญว่าสินทรัพย์ของประชาชน ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งที่มาของการยังชีพแต่ยังมีความหมายของพลังแฝงไว้ด้วย (Bebbington, 1999: 2031-2034)

ลักษณะที่ประชาชนเข้าถึงสินทรัพย์ทุนห้าประเภทและวิธีการที่คนในชุมชนร่วมกันแปลงสินทรัพย์ดังกล่าวในการดำรงชีพ อาจจะสะท้อนออกมาในรูปของการที่ประชาชนจะสามารถขยายฐานสินทรัพย์หรือทุนผ่านการมีส่วนร่วมกับผู้อื่น ผ่านทางความสัมพันธ์อย่างสร้างสรรค์ภายใต้ตรรกะของรัฐและภาคประชาสังคม วิธีการที่สามารถปรับใช้และเพิ่มขีดความสามารถที่จะทำให้ชีวิตมีความหมายมากขึ้น และมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงกฎกติกาสำคัญที่กำกับดูแลทรัพยากรและการควบคุมการกระจายของทรัพยากรในการทำกิจกรรมเพื่อสร้างรายได้ โดยมีทุนที่สำคัญก็คือ ทุนทางสังคม เพราะเป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มและทุนทางสังคมจับต้องได้ยากกว่าทุนประเภทอื่น ทั้งนี้ทุนทางสังคมสามารถเสริมสร้างคุณภาพและสร้างความยั่งยืนของการดำรงชีพได้ด้วย (Bebbington, 1999: 2039)

2.4 ความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกับการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน

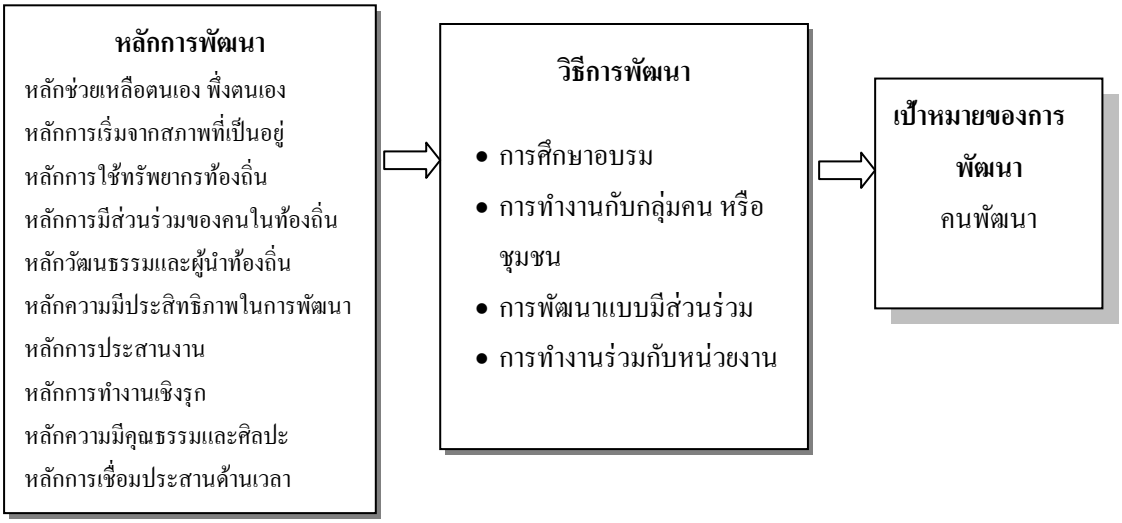

ภาพที่ 2.9 ตัวแบบการพัฒนาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
แหล่งที่มา: สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2551: 87.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2551: 80-87) ได้ทำการวิจัยเอกสารและโครงการหลักของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ แล้วเสนอ ตัวแบบการพัฒนาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ซึ่งสรุปย่อสาระสำคัญของแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนดังแสดงในภาพที่ 2.9 การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนตามแนวทางของตัวแบบการพัฒนาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ มีรายละเอียดดังนี้

2.4.1 เป้าหมายของการพัฒนา

เป้าหมายสำคัญของการพัฒนา คือ การทำให้คนเป็น คนพัฒนา หรือเป็น คนเจริญ โดยเมื่อคนได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญทางปัญญา และมีคุณธรรม สามารถดำรงชีพอยู่ในสังคมได้เป็นอย่างดีแล้วก็เห็นแก่ผู้อื่นตามสมควร สามารถร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น คน จึงเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนา

2.4.2 หลักการพัฒนา

สำหรับแนวทางในการปฏิบัติที่จะต้องยึดถือเป็นหลักในการดำเนินการพัฒนาสังคมให้บรรลุเป้าหมายนั้นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้ทรงวางหลักการพัฒนาที่กำหนดไว้ดังนี้

ตารางที่ 2.1 หลักการพัฒนาที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงวางไว้

	หลักการพัฒนา
หลักช่วยเหลือตนเอง พึ่งตนเอง	เป็นการพัฒนา “คน” เพื่อให้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในตัวคนมากที่สุด จนก่อให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนในตนเอง ดังนั้นคนที่ช่วยตนเองและพึ่งตนเองได้จะช่วยให้ท้องถิ่นมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน
หลักการเริ่มจากสภาพที่เป็นอยู่	เป็นการพัฒนาจากสิ่งที่เขามีอยู่ แล้วจึงใส่ปัจจัยนำเข้าเข้าไป เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ทำให้ชาวบ้านสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ จนเกิดการพัฒนาคนและท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

หลักการพัฒนา	
การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพราะเป็นสิ่งใกล้ตัว	การใช้ทรัพยากรจากบริบทที่ใกล้ตัว ทำให้ชาวบ้านเกิดการพึ่งตนเองมากที่สุดและสามารถที่จะวางแผนการใช้ทรัพยากรที่พอดี ทำให้ผลผลิตที่เกิดขึ้นไม่มากหรือน้อยไป การอาศัยทรัพยากรที่ไกลตัวเป็นการใช้เงินมาก และอาจเกินความจำเป็นของท้องถิ่น
การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น	การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้านในท้องถิ่น เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ร่วมกันจนเกิดปัญญา สามารถที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้ยั่งยืนได้
หลักวัฒนธรรมและผู้นำท้องถิ่น	การพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน จะต้องดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของไทยที่ดีงาม และผู้นำท้องถิ่นจะต้องเป็นต้นแบบของการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยให้ดำรงอยู่สืบไป เป็นการแก้ปัญหาท้องถิ่นล่มสลาย ทำให้ทั้งเข้มแข็งและยั่งยืน
หลักความมีประสิทธิภาพในการพัฒนา	จัดทำในรูปของหนึ่งโครงการมีลักษณะเป็นหนึ่งหน่วยระบบ มีผลผลิตที่คาดหวัง มีปัจจัยนำเข้าและกระบวนการทำงานที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นระบบ เมื่อโครงการดำเนินงานไปแล้ว สามารถประเมินผลและประสิทธิภาพได้
หลักการประสานงาน	การดำเนินงานของราชการและเอกชน จะต้องมีการประสานความร่วมมือในการทำงานทั้งนี้เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของกระบวนการพัฒนา ถ้าทุกหน่วยงานของราชการและเอกชนสามารถประสานงานให้ความร่วมมือกันได้อย่างดี จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

	หลักการพัฒนา
หลักการทำงานเชิงรุก	เป็นการแก้ปัญหาหรือพัฒนาหมู่บ้านอย่างตรงประเด็นในการทำงานเชิงรุกนั้น ชาวบ้านในท้องถิ่นจะเข้าร่วมทำให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้ในการทำงานระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาคนในท้องถิ่น และพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
หลักความมีคุณธรรมและศิลปะ	การพัฒนาคนหากมุ่งแต่ความรู้ความสามารถทางด้านเศรษฐกิจอย่างเดียวจะทำให้ความเป็นไทยขาดหายไปจากท้องถิ่น สิ่งสำคัญคือคุณธรรมและศิลปะที่แสดงความเป็นท้องถิ่นไทย ดังนั้นการพัฒนาจะต้องทำควบคู่กับคุณธรรมและศิลปะ
หลักการเชื่อมประสานด้านเวลา	เป็นการพัฒนาโดยเชื่อมสภาพของท้องถิ่นในปัจจุบันของไทยเข้ากับเทคโนโลยีที่ทันสมัยที่เหมาะสมกับการพัฒนาท้องถิ่น เทคโนโลยีที่นำเข้ามาจะต้องไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพความเป็นท้องถิ่นของไทย เทคโนโลยีที่ดีนั้นจะต้องเป็นเทคโนโลยีที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาคน แล้วส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

แหล่งที่มา: สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2551: 87-90.

วิธีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมกับการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

วิธีการปฏิบัติที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาซึ่งเน้นที่ตัว “คน” เป็นสำคัญนั้นคงมีซึ่งประกอบด้วย 4 วิธีการคือ

1) วิธีการให้การศึกษาอบรม เป็นการให้ความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องที่ต้องการให้บรรลุผลตามเป้าหมาย รวมทั้งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพื่อฝึกความชำนาญในการทำเรื่องนั้นๆ ให้ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

2) วิธีการทำงานกับกลุ่มคน เป็นการทำงานที่อาศัยกลุ่มคน หรือชุมชนเป็นหลัก โดยให้เชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาปัจเจกชนซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือชุมชน ซึ่งทำได้ยากกว่า การพัฒนาคนโดยผ่านกลุ่มนี้จะทำได้ง่าย เพราะโดยปกติชาวบ้านมักจะอิงกลุ่มในการทำความเข้าใจเรื่องต่างๆ ด้วยการเรียนรู้ผ่าน ช่วยกันจำ สอนกันเองในลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ และนำผลการเรียนรู้ไปใช้ได้อย่างมั่นใจ

3) วิธีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นการพัฒนาที่นักพัฒนาจากภายนอกชุมชนดำเนินการพัฒนาในชุมชนพร้อมกับทำการศึกษาวิจัยงานพัฒนาของชุมชนที่ทำงานไปด้วย โดยมีประชาชนในโครงการหรือชาวบ้านเป็นผู้เข้าร่วมกระบวนการพัฒนา ทั้งในผู้ถูกพัฒนา นักพัฒนา และฐานะนักวิจัยพร้อมๆ กัน การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้จะช่วยส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจเรื่องที่จะได้รับการพัฒนา หรือได้รับการกระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ดีขึ้น โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและประสบการณ์ชีวิต อันจะนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นของตนเองร่วมกับนักพัฒนาจากภายนอกได้ ในขณะเดียวกันก็จะทำหน้าที่ในฐานะนักวิจัย เฝ้าดู และวิเคราะห์วิจารณ์กระบวนการพัฒนาด้วยความรู้ ความสามารถที่มีอยู่เดิมผสมผสานกับแนวความคิดใหม่ที่นำมาแนะนำให้ใช้โดยนักพัฒนาจากภายนอกชุมชน

4) วิธีการทำงานกับหน่วยงานภายนอก เป็นการทำงานที่อาศัยหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นๆ มาร่วมช่วยงาน หรือช่วยสนับสนุนปัจจัยต่างๆ ที่ท้องถิ่นยังขาดอยู่ รวมทั้งช่วยเป็นพี่เลี้ยงให้แก่ชุมชนหรือท้องถิ่นจนกว่าจะรับช่วงงานไปดำเนินการเองได้ ในทางปฏิบัติวิธีการทั้ง 4 วิธีดังกล่าวนี้ไม่อาจจะแยกได้ชัดจะมีบางส่วนที่เชื่อมโยงหรือซ้อนทับกันและเอื้อประโยชน์ต่อกันหากมีการจัดระบบให้ดีซึ่งจะช่วยให้เกิดผลและมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยชุมชนจะต้องสร้างแผนและตั้งเป้าหมายของการพัฒนาให้ชัดดังกล่าวมาใช้เพื่อเป้าหมายร่วมที่เหมือนกัน (วรทัศน์ อินทรัคคัมพร, 2540: 20)

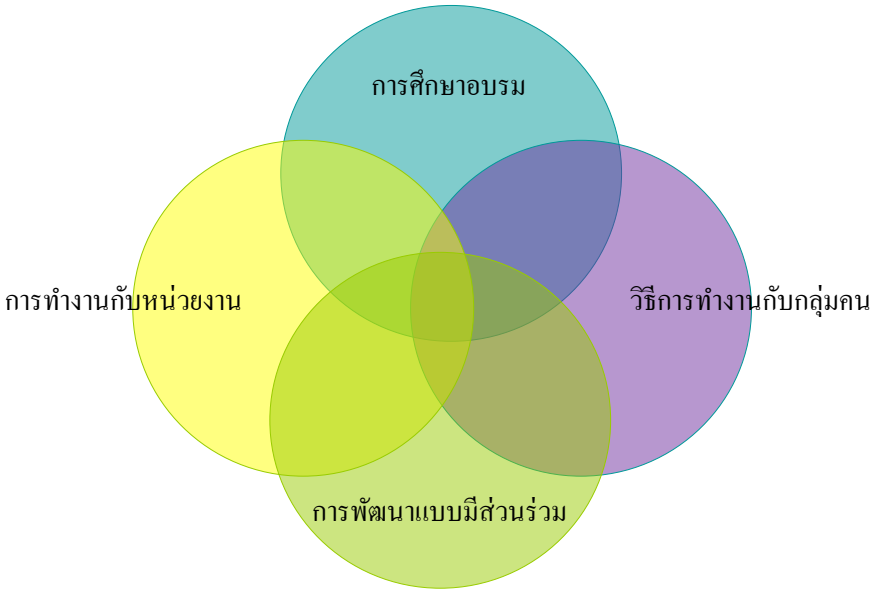

ภาพที่ 2.10 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนกับการเลือกวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน
แหล่งที่มา: วรทัศน์ อินทรัคคัมพร, 2540: 20.

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตัวอย่างงานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน ดังเช่นการศึกษาของ วรรณี ทองระย้า (2549: 122-125) ที่ได้ศึกษากระบวนการจัดการความรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกของเกษตรกร : กรณีศึกษาโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริบ้านหลั่น หมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท จำแนกกลุ่มเกษตรกรที่มีการยอมรับในแนวคิดและสามารถปฏิบัติการออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มก้าวหน้าเป็นกลุ่มที่มีการยอมรับในแนวคิดและสามารถปฏิบัติเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนและสามารถอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจได้ 2) กลุ่มเรียนรู้ คือ กลุ่มที่ยอมรับในแนวคิดแต่ขาดการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนโดยเลือกนำความรู้บางประการที่คิดว่าเหมาะสมกับตัวเองไปประยุกต์ใช้ และ 3) กลุ่มเริ่มต้น คือ กลุ่มที่ยอมรับในแนวคิดแต่เลือกที่จะไม่นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ เพราะขาดการยอมรับจากสมาชิกในครัวเรือน กลุ่มก้าวหน้ามีพฤติกรรมในการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับบริบทของสังคมปัจจุบันด้วยการทำการเกษตรแบบ 2 วิถี คือ การผลิตเพื่อการค้าควบคู่กับการผลิตตามแนวทางของเกษตรกรรมยั่งยืน ดังนั้นหากจะให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนก็ควรเลือกดำเนินการกับกลุ่มก้าวหน้าเป็นอันดับแรก ซึ่งจะส่งผลดีต่อ

การดำรงชีพสู่ความยั่งยืน และหากได้รับการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้อย่างถูกต้องและสอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรและสอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปอาจทำให้กลุ่มเริ่มต้นกลุ่มเรียนรู้ได้มีโอกาสขยายผลสู่กลุ่มก้าวหน้าได้โดยอาศัยกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มก้าวหน้า อุปมาเปรียบบุคคลเหมือนดอกบัว 4 จำพวก ที่ควรมุ่งเน้นพัฒนาผู้ที่สมควรจะพัฒนาได้ก่อนพวกอื่น

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาปัจจัยสำคัญที่จะให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา และเสริมสร้างศักยภาพของคนในชุมชนเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ดังเช่นงานวิจัยของ บุญนาค อยู่ทองหลาง (2546: 210-220) ได้ศึกษา กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเครือข่ายองค์กรธุรกิจชุมชนโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การสร้างอนาคตร่วมกัน การเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษาดูงาน การวิเคราะห์ SWOT การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ การจัดทำแผนแม่บทชุมชน การจัดทำแบบสำรวจข้อมูลกลุ่ม การจัดทำแผนการผลิตและแผนการตลาด การจัดทำเครื่องชี้วัดความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่ม การสรุปผล และการนำไปใช้ในการพัฒนา ล้วนแต่เป็นปัจจัยสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ ดัชนีตัวชี้วัดความสำเร็จของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการดำเนินงานธุรกิจชุมชน ได้แก่ การมีกิจกรรมร่วมกันในการแก้ไขปัญหาหรือเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่มเพื่อให้เกิดการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน การมีส่วนร่วมของสมาชิกมีการบริหารจัดการที่ดี กิจกรรมมีความต่อเนื่องสามารถตอบสนองต่อชุมชนอย่างบูรณาการ มีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องมีความพยายามพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น โดยสรุปปัจจัยสำคัญของกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนก็คือการมีส่วนร่วมของสมาชิก

ในขณะที่ งานวิจัยของ พัทธมน เอี่ยมสุองค์ (2552: 65-116) แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงตำบล ป่าสัก อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นวิธีวิทยาวิจัย ได้นำเสนอแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ มีขั้นตอนดังนี้ 1) การทำความเข้าใจกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและค้นหาทีมวิจัยร่วม 2) การทบทวนโครงการส่งเสริมการประกอบอาชีพตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลป่าสักและกิจกรรมที่เกษตรกรดำเนินการ ณ ขณะนั้น 3) พัฒนาโจทย์วิจัย 4) ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน 5) สรุปบทเรียนการดำเนินงาน ทำการสื่อสารกับหน่วยงานในพื้นที่และคนในชุมชน และ 6) วิเคราะห์ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ซึ่งจากการวิจัยพบว่าปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงของคนในชุมชนได้แก่ 1) ปัจจัยภายในระดับบุคคล อาทิ พื้นฐานครอบครัวอาชีพ ทัศนคติ 2) ปัจจัยภายในระดับกลุ่ม อาทิ

ศักยภาพของผู้นำ ความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่ม และ 3) ปัจจัยภายนอก เช่น อบต. มหาวิทยาลัย องค์กรอิสระต่างๆ เมื่อเกษตรกรเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ร่วมกัน สามารถช่วยให้เกษตรกรเกิดทักษะที่ดีขึ้นในหลายด้าน อาทิ การเป็นผู้นำ การกล้าแสดงออก การแสดงความคิดเห็น ความกระตือรือร้น ความเสียสละ ฯลฯ โดยในกระบวนการต่างๆ ได้มีการสอดแทรกแนวคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือ การรู้จักพอประมาณ การมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกัน รวมถึงต้องมีความรู้ที่ควบคู่กับคุณธรรมด้วย กิจกรรมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ต่างๆ เช่น การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนแนวคิด เพื่อให้เกษตรกรได้คิดวิเคราะห์เมื่อเห็นพ้องจึงนำแนวทางนั้นมาปฏิบัติร่วมกัน กระบวนการที่ได้ร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกันเป็นกลุ่มเป็นแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยการประยุกต์ใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยจะเริ่มตั้งแต่ร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมเสนอแนะ ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลที่เกิดจากการดำเนินงานและร่วมสรุปผลที่ได้จากบทเรียน ตลอดจนร่วมหาวิธีแก้ไขปัญหา และร่วมพัฒนาต่อไป ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่าหลังจากงานวิจัยดังกล่าวสิ้นสุดลง พบว่ากลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงยังคงมีกิจกรรมและการประชุมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยได้ทีมพี่เลี้ยงใหม่มาหนุนเสริมและสนับสนุนกระบวนการต่างๆ ซึ่งเป็นบุคคลจากหน่วยงานในพื้นที่อย่างนักวิชาการของกรมส่งเสริมการเกษตร จากสำนักงานเกษตรอำเภอเมือง และเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก ดังนั้นการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางที่เหมาะสมแต่ทั้งนี้ผลสัมฤทธิ์ที่ได้ขึ้นกับปัจจัยต่างๆ เช่น ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยของกลุ่มและปัจจัยจากภายนอกเช่นการสนับสนุนของภาครัฐและองค์กรต่างๆ แต่แนวทางหลักของแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงก็คือการมีส่วนร่วมของสมาชิก

ส่วนในเรื่องของการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เกิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนนั้น สมชาติ ธรรมขันทา (2550: 93-95) ได้ศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรประมงอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกี๋ยง ผลการศึกษา พบว่า ในอดีตมีปลาอยู่หลากหลายชนิด และมีปริมาณปลามาก ใช้เครื่องมือทำการประมงแบบพื้นบ้านจับปลาเพื่อการบริโภค แต่ปัจจุบันปลาบางชนิดหายไปจากลำน้ำ ปลาหลายชนิดมีปริมาณลดลง เนื่องจากใช้เครื่องมือทำการปะมงที่ทันสมัยมากขึ้นเป็นการทำการประมงเพื่อการค้า ชุมชนจึงร่วมกันกำหนดรูปแบบและวิธีการแก้ไขปัญหาขึ้น ได้แก่ การสร้างแหล่งอนุรักษ์พันธ์ปลา งดจับปลาในฤดูวางไข่ การปล่อยพันธ์ปลาและกบลงในลำห้วย การเลี้ยงปลาไว้บริโภคในครัวเรือน การกำหนดกฎระเบียบชุมชนขึ้นมาบังคับใช้เอง และมีการติดตามผลอย่าง

ต่อเนื่องเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตระหนัก และร่วมมือกันค้นหาปัญหาและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาชุมชนกับสิ่งแวดล้อมนั้น มีการศึกษาวิจัยโดย Shivakoti, Axinn, Bhandari and Chhetri (1999) คณะผู้วิจัยเสนอว่า การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเป็นขั้นตอนเริ่มต้นของตัวแบบ (Model) ใหม่ของความสัมพันธ์ระหว่างประชากรกับสิ่งแวดล้อม โดยการวิจัยได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบริบทของชุมชนและการใช้ที่ดินในเขตพื้นที่การทำการเกษตร คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาลักษณะของบริบทของชุมชนต่างๆ เช่น โรงเรียน โครงสร้างพื้นฐานและการขนส่ง เป็นต้น และศึกษาลักษณะผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดิน การวิจัยนี้ใช้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาของชุมชนในชนบท 132 แห่ง ในประเทศเนปาล เพื่อทดสอบสมมติฐาน ผลจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างมากกับการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตร การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งของคุณภาพสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ การศึกษานี้ยังมีความสอดคล้องกับความคิดที่ว่าการเปลี่ยนแปลงในบริบทของชุมชนอาจยังอาจเป็นเงื่อนไขสำคัญของสภาพความสัมพันธ์ของประชากรกับสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการพัฒนาหรือการจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ ควรมีการศึกษาให้รอบคอบละเอียดถี่ถ้วนก่อนเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงบริบทของชุมชนอาจส่งผลกระทบที่สำคัญของสภาพแวดล้อมด้วย

ตัวอย่างงานวิจัยที่ใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ได้แก่ การศึกษาของ บัญชา สมบูรณ์สุข ปริญญา เฉิดโฉม ปรัตถ พรหมมี และรจเรข หนูสังข์ (2547) ซึ่งได้ศึกษาความยั่งยืนของระบบการทำฟาร์มสวนยางขนาดเล็ก โดยอาศัยกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework) และปัญหาของระบบการทำฟาร์มสวนยาง พบว่า ปัญหาสำคัญ คือ คุณภาพผลผลิตและราคาตกต่ำ ปัญหาเงินทุนและปัญหาโรคและแมลงศัตรูพืชระบาด ปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ครัวเรือนที่พบ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในองค์กรทางการเกษตรในท้องถิ่น ความรู้และทักษะและระดับการใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม สำหรับการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมที่เสนอแนะโดยคณะทำงานมีรูปแบบประกอบด้วย 1) องค์ประกอบ การปรับตัว 2) องค์ประกอบทางการผลิต 3) องค์ประกอบสนับสนุนการผลิต และ 4) องค์ประกอบการเปลี่ยนแปลงระบบ ซึ่งเป้าหมายของการปรับตัว คือ การเพิ่มรายได้ของครัวเรือนและความยั่งยืนในการดำเนินการผลิตเป็นสำคัญ โดยได้นำเสนอกระบวนการปรับปรุงการผลิตเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของเกษตรกรที่ทำนาเป็นอาชีพมีหลัก พื้นที่บ้านพรวน ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้กรอบแนวคิดของวิธีการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเช่นกัน การวิจัยครั้งนี้ทำให้เกิดความเข้าใจระบบการผลิต โดยเกษตรกรใช้ยุทธ์วิธีการดำรงชีพ ด้วยการผลิตการเกษตร

ขนาดเล็กและหลากหลาย มีกิจกรรมการผลิตการเกษตรเฉลี่ย 5-6 กิจกรรม กระบวนการในการปรับปรุงการผลิตมีลำดับเป็นขั้นเป็นขั้นตอน ประเมินผลการปรับปรุงการผลิตและดำเนินการผลิตตามระบบใหม่ ล้วนแต่เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการปรับปรุงการผลิตที่นำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืน ปัจจัยด้านลบ คือ ปัจจัยด้านบริบทของความอ่อนแอและไม่แน่นอน (Vulnerability Context) ได้แก่ การเกิดภาวะน้ำท่วม ฝนแล้ง การเกิดโรคระบาดสัตว์เลี้ยงหรือศัตรูพืช ความจำเป็นต้องใช้หนี้ตามระยะเวลาที่กำหนด ลักษณะความเคลื่อนไหวและแนวโน้มของราคาและผลผลิต การแพร่กระจายของเทคโนโลยี การพัฒนาความเจริญของเมือง ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจัยของการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างและกระบวนการ (Transforming Structures & Processes) ได้แก่ การดำเนินโครงการส่งเสริมการเกษตร การรวมกลุ่มเกษตรกร ศักยภาพผู้นำและการเปลี่ยนผู้นำเกษตร และการบังคับใช้กฎหมาย ปัจจัยต้นทุนที่มีผลต่อความสำเร็จของการปรับปรุงการผลิตการเกษตรที่นำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืน คือ ความเหมาะสมของดินทำการเกษตร จำนวนพื้นที่ร่องสวนไม้ผล การเปิดรับข่าวสารการเกษตร ศักยภาพความเป็นผู้นำ จำนวนการผลิต และพื้นที่ปลูกพืชฤดูแล้งในนาข้าว เกษตรกรควรจัดการภาวะผลกระทบที่ก่อให้เกิดการสนับสนุนต่อการผลิต ได้แก่ วางแผนการผลิตพืชหรือสัตว์ให้หลีกเลี่ยงปัญหาที่จะเกิดจากอุทกภัย ติดตามข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวของเทคโนโลยีสมัยใหม่ และข้อมูลการตลาด ด้านผลลัพธ์การปรับปรุงการผลิต พบว่าส่วนใหญ่ทำให้รายได้และจำนวนผลผลิตอาหารเพิ่มขึ้น ความเป็นอยู่ดีขึ้น ความมั่นคงรายได้เพิ่มขึ้น ความสามารถใช้หนี้มากขึ้น ขาดเงินใช้จ่ายลดลง การเจ็บป่วยลดลง ความขัดแย้งลดลง ว่างงานลดลง การใช้สารเคมีลดลง แต่ความเสียหายจากศัตรูพืชและราคาผลผลิตตกต่ำไม่ลดลง สภาพดิน จำนวนสัตว์ พืช และป่าไม้ลดลง การศึกษาครั้งนี้แสดงว่าการใช้กรอบแนวคิดของวิธีการดำรงชีพอย่างยั่งยืนทำให้เกิดความเข้าใจระบบการผลิต การใช้ยุทธ์วิธีการดำรงชีพของเกษตรกร บริบทของความอ่อนแอและไม่แน่นอน นโยบายและการวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

ข้อค้นพบจากงานวิจัยข้างต้นสอดรับกับงานวิจัยของ Butler and Mazur (2007: 604-617) ซึ่งทำการศึกษาเรื่องหลักการและกระบวนการสำหรับการเสริมสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนในประเทศยูกันดา โดยพบว่าการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหลากหลายของกลยุทธ์การดำรงชีพและวิธีการที่พวกเขาจะรวมอยู่ในโครงสร้างทางสังคมอาจจะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการพัฒนากรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนสามารถใช้ในการกระตุ้นให้เกิดนวัตกรรมในท้องถิ่น ผู้ประกอบการและเพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของบุคคลและสถาบัน แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนคือการเพิ่มฐานสินทรัพย์และเสริมสร้างความสามารถในการใช้ประโยชน์จากสินทรัพย์ดังกล่าว ความหลากหลายหรือการมีทางเลือกในด้านของอาหารและแหล่งรายได้ต้องมีเครือข่ายที่ซับซ้อนของ

ความสัมพันธ์ทางสังคมที่จะค้ำจุนมัน การพัฒนาที่จะประสบความสำเร็จควรเกี่ยวข้องกับประชาชนและชุมชนที่เพิ่มการพึ่งตนเองมากขึ้น การใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการใช้ทรัพยากรและเพิ่มความสามารถในการทำงานร่วมกันของชุมชนจะสามารถพัฒนาให้ชุมชนมีความยั่งยืนได้ สำหรับการใช้กรอบแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนนั้นสามารถช่วยให้บุคคลระบุและใช้ทรัพย์สินของตนเองทรัพยากร การมองเห็นภาพแหล่งที่มาของแหล่งทุนต่างๆ ที่มีอยู่โดยรอบ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นประสบการณ์และทักษะ สถาบันในท้องถิ่นและองค์กร รวมไปถึงข้อกำหนดขนบธรรมเนียม ประเพณีและแนวนโยบาย ซึ่งทั้งหมดระบุอยู่ในกรอบแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน โดยมีการเพิ่มความกังวลเกี่ยวกับการละเลยของสมาชิกในสังคม เกี่ยวกับประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทั้งหมดที่มีส่วนร่วมในการลดลงของความเป็นชุมชนในชนบทและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมองค์กร ความสัมพันธ์และการปฏิบัติที่มีความสำคัญในการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ให้ยั่งยืน ดังนั้นการทำความเข้าใจวัฒนธรรมองค์กรอาจเปิดเผยข้อมูลเชิงลึกที่มีประโยชน์เกี่ยวกับประสิทธิภาพที่มีศักยภาพในการอำนวยความสะดวกต่อการพัฒนาชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้และบรรลุการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมากขึ้น เช่นเดียวกับวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและหน่วยงานภายในกลุ่มระหว่างกลุ่มและองค์กรอื่นๆ สามารถส่งผลกระทบต่อความไว้วางใจและความเชื่อมั่นภายในและการรับรู้จากภายนอกได้ ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับวิธีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มและองค์กรอื่นๆ ที่จัดตั้งขึ้นก็คือ การบำรุงรักษาความสัมพันธ์และเสริมสร้างความเข้มแข็งระหว่างกลุ่มและองค์กรอื่นๆ ซึ่งการใช้แนวทางขององค์กรแห่งการเรียนรู้จะสามารถช่วยเพิ่มขีดความสามารถของกลุ่มเพื่อให้บรรลุการดำรงชีพอย่างยั่งยืนได้อีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษา พบว่า แนวทางการสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้จะสามารถทำให้ชุมชนทำความเข้าใจสาเหตุของความยากจนและความหิวโหยของตน การเพิ่มความสามารถของตน การรู้จักใช้สินทรัพย์และกิจกรรมที่จะช่วยในการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยของโครงสร้างที่จำกัดการสำนึกของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนทำให้ชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีขึ้น ผลจากการศึกษานี้ได้ระบุกระบวนการหลายอย่างที่มีความจำเป็นในการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จของโครงการส่งเสริมการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยพบว่าหลักการและกระบวนการสำหรับการเสริมสร้างการพัฒนาการดำรงชีพอย่างยั่งยืนได้แก่ 1) การสร้างองค์กรการเรียนรู้ 2) การมุ่งเน้นคนเป็นสิ่งแรก 3) การเพิ่มขีดความสามารถ 4) การเพิ่มความหลากหลาย 5) การสร้างความเข้มแข็งของการใช้สินทรัพย์ในท้องถิ่นและความสามารถในการใช้

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการปรับตัวของเกษตรกรเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ได้แก่งานวิจัยของกมลทิพย์ กำชัย (2555: 161-182) ซึ่งได้ศึกษาการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกร กรณีศึกษา

ของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้การวิเคราะห์แนวทางการดำรงชีพห้าด้าน คือ ความไม่แน่นอนในผลผลิตการเกษตรและการดำรงชีพ ความสามารถในการพึ่งตนเองและการควบคุมตนเอง ทุนสำหรับการดำรงชีพ กลยุทธ์ในการดำรงชีพ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับการศึกษาการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกรของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าเกษตรกรมีแนวทางการเลือกการดำรงชีพหกแนวทาง คือ ลดค่าใช้จ่ายและต้นทุนในการผลิต เพิ่มรายได้และเงินออม ปรับสภาพความเป็นอยู่ อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและแบ่งปันกันในชุมชน มุ่งเน้นการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อสร้างสมดุลระหว่างครัวเรือนและชุมชน ซึ่งนำไปสู่ความสามารถในการแก้ปัญหาและยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ภายใต้สภาพของปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นอยู่ รวมทั้งสภาพของปัญหาที่มีอยู่ด้วย การเกษตรแบบยั่งยืน (Sustainable Agriculture) มีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยการเกษตรแบบยั่งยืนนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตให้ยั่งยืนได้ การเปลี่ยนแปลงนี้จะทำให้พวกเขามีแนวโน้มที่จะมีสุขภาพดี มีครอบครัวที่มีความแน่นแฟ้นและอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีสำหรับการใช้ชีวิต ตลอดจนได้รับรายได้ที่เหมาะสมจากการขายผลผลิตของพวกเขาในตลาด สิ่งสำคัญคือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเดียวกันซึ่งสร้างเครือข่ายทางสังคมให้เกิดขึ้น เพื่อให้พวกเขาสามารถสนับสนุนคนอื่นได้ด้วย กิจกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดการรวมตัวกันและแบ่งปันความคิดของพวกเขา วิธีการคิด ความรู้และประสบการณ์ตรงที่ได้รับ สิ่งเหล่านี้ช่วยให้พวกเขาเรียนรู้สิ่งรอบตัวของเกษตรกรสามารถสร้างความรู้และความเข้าใจต่อการปฏิบัติหลังจากการแลกเปลี่ยนความคิดการวิเคราะห์ปัญหาและหาทางแก้ปัญหาร่วมกัน เกษตรกรเป็นรายบุคคลนำการแก้ปัญหาที่ได้ไปสู่การปฏิบัติ และมีการติดตามประเมินผลว่าหลังจากการปฏิบัติแล้วประสบผลสำเร็จหรือไม่อย่างไรด้วยเพื่อนำไปพัฒนาให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่ดีขึ้นในอนาคต

ความรู้อาจจะมาจากสามวิธีดังต่อไปนี้ 1) จากการศึกษาซึ่งอาจจะมีการศึกษาด้วยตนเอง 2) จากความรู้ที่ได้รับผ่านมาจากคนอื่นๆ และ 3) จากการแลกเปลี่ยนความคิดกับคนอื่นๆ การสังเกตเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผลบางอย่าง หรือจากประสบการณ์ตรง ในทำนองเดียวกัน ตามทฤษฎีการเรียนรู้ของบลูม (Bloom) มีหกขั้นตอนการเรียนรู้พื้นฐานที่มีความรู้ ความเข้าใจ การประยุกต์ใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์และการประเมินผลเพื่อที่จะตัดสิน การศึกษาในครั้งนี้ได้ทำการวิเคราะห์ในห้าด้านของความสมดุลในการใช้ชีวิตในการเรียนรู้ดังต่อไปนี้ 1) วิเคราะห์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับการผลิตและการดำเนินชีวิตของเกษตรกร ซึ่งมีความไม่แน่นอน 2) การวิเคราะห์ความเชื่อมั่นในตนเองของเกษตรกรและการควบคุมตนเองของเกษตรกร 3) วิเคราะห์ทุนของเกษตรกรสำหรับการดำรงชีพ 4) วิเคราะห์กลยุทธ์การดำรงชีพของพวกเขา และ 5) การ

วิเคราะห์ผลที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติของเกษตรกร จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรมีความเข้าใจดีถึงการเกษตรแบบยั่งยืน ระบบการผลิตที่ทำให้เกิดความหลากหลายของการผลิตทั้งจากพืชและสัตว์ ซึ่งสามารถเป็นภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยงใดๆ ที่เกิดจากธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้ ทำให้เกษตรกรรู้สึกภาคภูมิใจในอาชีพของพวกเขาและรักษามันไว้เป็นมรดกแก่ลูกหลานของเขา สิ่งเหล่านี้ทำให้เกษตรกรมีแรงจูงใจที่จะปรับรูปแบบการเพาะปลูกของพวกเขาให้เป็นการเกษตรที่ยั่งยืน นอกจากนั้นยังค้นพบว่าปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของเกษตรกรผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจประกอบด้วย 1) ปัจจัยทางเศรษฐกิจอันประกอบด้วยหนี้ ความยากจน แหล่งที่มาของเงินลงทุน ราคาของผลผลิตและต้นทุนการผลิต 2) ปัจจัยทางสังคมที่ประกอบด้วยสถานการณ์ของครอบครัวและค่านิยมของครอบครัว 3) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ และ 4) การขาดแคลนน้ำ ซึ่งหากเกษตรกรเลือกที่จะทำการเกษตรแบบยั่งยืนพวกเขาก็จะได้รับผลผลิตที่มีความหลากหลายสูงของทั้งของพืชและสัตว์ วิธีการของการทำมาหากินก็จะอุดมสมบูรณ์ตามความเหมาะสมและเงินไม่ใช่เป็นสิ่งจำเป็นที่สุดสำหรับการบริโภคในครอบครัวอีกต่อไป จากการใช้การวิเคราะห์แนวทางการดำรงชีพ ผู้วิจัยพบว่ามีหลายปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเกษตรแบบยั่งยืน คือ เศรษฐกิจสังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการขาดแคลนแรงงานในไร่ ที่นำไปสู่ความสนใจของเกษตรกรในการเรียนรู้ที่จะสร้างความสมดุลใหม่ของชีวิตของพวกเขาและการปรับพฤติกรรมของพวกเขาและการแก้ปัญหาต่อไปนี้ 1) ภาระหนี้ 2) ความยากจน 3) พฤติกรรมภายใต้แนวโน้มการคุ้มครองผู้บริโภค 4) ปัญหาสุขภาพ 5) อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ 6) การศึกษาและการเรียนรู้ 7) สภาวะตลาด และ 8) ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน (กมลทิพย์ กำชัย, 2555: 161-182)

งานวิจัยของ Pretty (1995) เป็นการศึกษาถึงการทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งของคำว่ายั่งยืน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าวิธีการทางปฏิฐานนิยมไม่อาจจะอธิบายความหมายอันลึกซึ้งของคำว่า "ยั่งยืน"ได้ดีพอ จึงเสนอการใช้การมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการช่วยให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงแนวคิดและการปฏิบัติไปสู่การเกษตรอย่างยั่งยืน ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่าการเกษตรสมัยใหม่มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรจากภายนอกเพื่อเพิ่มผลผลิต แต่สิ่งที่ได้กลับไม่ยั่งยืน จึงมีการปฏิรูปการเกษตรที่พยายามใช้ทรัพยากรภายในที่มีอย่างมีประสิทธิภาพทำให้เกษตรกรมีความยั่งยืน โดยนัยนี้ ความยั่งยืนมีความหมายที่กว้างและมีการตีความกันอย่างหลากหลายและหลายประเด็นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ขึ้นอยู่กับผู้ให้คำนิยามว่าความยั่งยืนมีความหมายตามนัยของตนอย่างไร สำหรับสิ่งที่เน้นในงานวิจัยนี้ก็คือการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าในทางการเกษตร และการจะเปลี่ยนแปลงแนวทางการทำการเกษตรให้มีความยั่งยืน ซึ่งต้องใช้เวลาและกระบวนการในการเรียนรู้ไม่มีสูตรสำเร็จสำหรับการเกษตรแบบยั่งยืน การเกษตรแบบยั่งยืนไม่ได้ขึ้นกับการใช้เทคนิค

หรือเทคโนโลยีใหม่ๆ และการปฏิบัติเท่านั้นยังขึ้นกับหลักแนวคิดและการทำอย่างไรให้ประสบความสำเร็จ การมีส่วนร่วมเป็นแนวองค์ประกอบสำคัญในระบบของการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงไม่อาจจะเกิดขึ้นได้เลยหากขาดความร่วมมือของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แนวคิดของการมีส่วนร่วมมีสองแนวคิดโดยแนวคิดแรกเสนอว่า หากให้ชุมชนมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดความร่วมมือในการพัฒนามากขึ้น อีกแนวคิดหนึ่งเสนอว่าการมีส่วนร่วมเป็นสิทธิที่ชุมชนควรได้รับและทำให้เกิดกิจกรรมร่วม เพิ่มขีดความสามารถ เสริมความเข้มแข็งและสร้างองค์กร ซึ่งนำไปสู่มีส่วนร่วมในการประเมินชนบท (Participatory Rural Appraisal) ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางการพัฒนาที่ดี สิ่งที่เป็นข้อคำถามก็คือความน่าเชื่อถือของสิ่งที่ค้นพบ การปรับใช้หรือประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น ความน่าเชื่อถือของผลที่ได้และความเป็นวัตถุวิสัย (ปรวิสัย) ของการวิจัย ซึ่งความน่าเชื่อถือได้ของการวิจัยเชิงคุณภาพได้รับการพัฒนาโดย Gubaโดยนิยามสี่คำนี้ขึ้นมา ความน่าเชื่อถือ (Credibility) การถ่ายโอน (Transferability) การเชื่อถือได้ (Dependability) และความสอดคล้อง (Conformability) การสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่ได้เกิดจากการสอนแบบในโรงเรียน แต่ความเป็นการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีส่วนร่วมและยินดีกับผลลัพธ์ที่ได้จึงจะเป็นการพัฒนาอย่างแท้จริงสำหรับเกษตรกร กระบวนการในการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจึงน่าจะเหมาะสำหรับการเปลี่ยนแปลงสู่การเกษตรแบบยั่งยืนเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืนต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการปรับตัวของเกษตรกรเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืนยังมีกรณีของนุจนาจย์ เงิดชัยภูมิ และบุศรา ลิ้มนิรันดร์กุล (2555: 245-248) ทำการศึกษาเรื่องการปรับตัวของเกษตรกรรายย่อยในการลดต้นทุนการผลิตข้าวนาน้ำฝน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ วิเคราะห์การปรับตัวของเกษตรกรรายย่อยที่ลดการนาและลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกและภายในระบบของการทำนา งานวิจัยนี้ใช้วิธีการผสมผสานทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพโดย การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อย การสังเกตจากการลงพื้นที่ ศึกษาข้อมูลจากตัวแทนกลุ่มเกษตรกร 50 ครอบครัว ผู้นำชุมชน แกนนำกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ผู้อาวุโสในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน ฯลฯ รวมทั้งสิ้นจำนวน 10 ราย จากการศึกษาพบว่าการปรับตัวของเกษตรกรรายย่อยในด้านการผลิตข้าวนั้น เกษตรกรเรียนรู้ที่จะเก็บน้ำฝนไว้ใช้ในช่วงที่ฝนทิ้งช่วงหรือตลอดฤดูกาลผลิตข้าวโดยการขุดสระน้ำขนาดเล็กไว้ใช้ นอกจากนั้น ยังมีการลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก โดยการใช้สารสกัดชีวภาพซึ่งสกัดจากเศษวัสดุที่หาได้ในฟาร์ม นอกจากนี้ยังพบการปรับตัวโดยยังเน้นการปลูกข้าวเป็นหลักในการบริโภคและประกอบอาชีพเสริม เช่น การทอผ้าไหม การรับจ้าง เป็นต้น เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและลงทุนในการผลิตทางเกษตร และมีการเตรียมตัวรับกับการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพอากาศที่มีความแปรปรวน เช่น แห้งแล้ง ฝนตก น้ำท่วม เหล่านี้ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อเกษตรกรที่ผลิตข้าวในเขตพื้นที่

อาศัยน้ำฝน การปรับตัวของเกษตรกรรายย่อย โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยที่เกษตรกรได้ปรับใช้ในการฟื้นฟูการทำนาน้ำฝนที่นำไปสู่ความยั่งยืนโดยผนวกภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ภายใต้สภาวะที่มีความผันผวนด้านสภาพอากาศและเศรษฐกิจ จากการศึกษาพบว่า มีการปรับตัวด้านการผลิตข้าวโดย การปรับเปลี่ยนรูปแบบการปลูกข้าว โดยเกษตรกรมีรูปแบบการผลิตข้าวที่หลากหลายให้เหมาะสมกับพื้นที่และสถานการณ์ ทำการสำรองน้ำโดยการขุดสระน้ำขนาดเล็ก การใช้เทคโนโลยีลดต้นทุนการผลิตแทนแรงงานที่ขาดแคลน และปรับเปลี่ยนรูปแบบการปลูกข้าวโดยเกษตรกรปรับจากการปลูกข้าวแบบนาดำ มาเป็นการปลูกข้าวแบบนาหว่านซึ่งต้นทุนต่ำลง นอกจากนั้นยังพบว่า มีการปรับตัวด้านอาชีพเสริม เกษตรกรหันมาประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนโดยอาชีพที่พบ คือ อาชีพทอผ้าไหม รับจ้าง ค้าขาย เลี้ยงสุกร และอาชีพจักสาน เกษตรกรจึงเลือกปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อความอยู่รอดและคงอยู่ในอาชีพทำนา โดยการใช้เทคโนโลยีและการจ้างทำนา อีกทั้งการทำอาชีพเสริมเป็นการลดต้นทุนและเสริมรายได้ ซึ่งการปรับตัวด้านการผลิตข้าวของเกษตรกรในรูปแบบนี้เรื่อยไปก็สามารถนำไปสู่การทำการเกษตรและการการดำรงชีพอย่างยั่งยืนได้ แต่ทว่าหากสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรเองขาดการสานต่อการทำนาแล้วอาจต้องเจอภาวะที่ไม่มีคนทำนาเกิดขึ้นในอนาคต วัฒนธรรมข้าวจะสิ้นสุดลงตามไปด้วย

งานวิจัยของ ชีวิน อริยะสุนทร (2555: 89-104) ได้ศึกษาเรื่อง เกษตรพันธสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ได้ผลการวิจัยสรุปได้ว่าวิถีการผลิตของเกษตรกรในชนบทได้เปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อการค้าที่ต้องพึ่งพิงปัจจัยจากภายนอกมากขึ้นทุกขณะทั้งในเรื่องปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีในการผลิต และการตลาดซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชนบท การผลิตแบบพาณิชย์เกษตรพันธะสัญญา (Contract Farming) เป็นระบบความสัมพันธ์ในการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างเกษตรกรผลิตกับบริษัทผู้รับซื้อผลผลิต ในระบบเกษตรพันธะสัญญาบริษัทจะกำหนดราคารับซื้อผลผลิตในจำนวนที่แน่นอนเพื่อเป็นการสร้างหลักประกันทางการตลาดให้แก่เกษตรกร ส่วนบริษัทก็สามารถลดความเสี่ยงทางด้านปริมาณและคุณภาพได้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาว่า เกษตรกรและชุมชนมีการปรับตัว รับมือและต่อรองอย่างไรต่อการเข้ามาของวิถีผลิตแบบพันธะสัญญาโดยได้ยกเอาการทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เป็นกรณีศึกษา การศึกษาพบว่าเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองไม่สามารถที่จะเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาได้เนื่องจากมีข้อจำกัดทางด้านเงินทุนเพราะเกษตรกรจะต้องใช้ที่ดินเป็นหลักทรัพย์ในการกู้เงินกับธนาคารหรือสหกรณ์มาลงทุนในการเลี้ยงไก่ โดยเฉพาะการเลี้ยงไก่ในระบบโรงเรือนแบบปิดซึ่งต้องลงทุนสูงกับโรงเรือนและค่าอุปกรณ์ต่างๆ นอกจากนั้นในการวิจัยครั้งนี้กลับพบว่า

แม้เกษตรกรจะสามารถเข้าถึงสินเชื่อในรูปของปัจจัยการผลิตที่ได้รับจากบริษัทแต่เกษตรกรยังคงต้องประสบกับปัญหาของคุณภาพของปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณภาพของอาหารไก่หรือลูกไก่ โดยที่เกษตรกรแทบจะไม่สามารถต่อรองกับบริษัทได้เลย กระบวนการปรับตัวและการรับมือของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาในชุมชนอาจแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

1) การปรับตัวทางเศรษฐกิจของเกษตรกรต่อการผลิตแบบพันธะสัญญา เกษตรกรอาจย้ายไปเลี้ยงกับอีกบริษัทหนึ่ง ซึ่งบริษัทก็ยินยอมผ่อนปรนตามความต้องการของเกษตรกรบ้างเพื่อรักษาความสัมพันธ์กับเกษตรกรเอาไว้

2) การปรับตัวทางสังคมของเกษตรกรต่อการผลิตแบบพันธะสัญญา การการปรับตัวในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและการเข้าไปมีส่วนร่วม โดยการรวมตัวกันและมีกิจกรรมร่วมกันในสังคมของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ทั้งนี้ก็เพื่อให้มีน้ำหนักในการต่อรองกับบริษัทมากขึ้น รวมถึงการร่วมคิดร่วมทำในการแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในการเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา

การจัดการกับสถานการณ์และปัญหาใน 3 ประเด็นสำคัญคือ การจัดการแลกเปลี่ยนความรู้และเทคนิคการเลี้ยงไก่ระหว่างสมาชิก สองการจัดตั้งเงินทุนสำรองเพื่อการกู้ยืมในกรณีที่สมาชิกของกลุ่มประสบปัญหาขาดทุนหรือต้องการซ่อมบำรุงโรงเรือนและอุปกรณ์ในการเลี้ยงไก่ และสามการเรียกร้องการชดเชยจากการทำลายไก่ในช่วงการแก้ไขปัญหาไข้หวัดนกต่อภาครัฐ จะเห็นว่าการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญาไม่ได้ส่งผลดีต่อเกษตรกรเสมอไปเนื่องจากภาวะพึ่งพิงของเกษตรกรที่มีกับบริษัทและการขาดอำนาจต่อรองกับบริษัทในด้านของลูกไก่ ปัจจัยการผลิตและราคารับซื้อผลผลิต ดังนั้นเกษตรกรจึงต้องมีการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรองและร่วมกันแก้ปัญหาต่างๆ (ชีวิน อริยะสุนทร, 2555)

งานวิจัยของ Hussein and Nelson (1998: 3-23) ได้ศึกษาเส้นทางทางเลือกในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนซึ่งดำเนินการโดยคนในชนบทในการตั้งค่าการขัดแย้งทางนิเวศเกษตรในสี่ประเทศ คือ บังคลาเทศ มาลี เอธิโอเปีย และซิมบับเว มีข้อเสนอว่าคนในชนบทการสร้างวิถีชีวิตของพวกเขาผ่านทางสามกลยุทธ์หลัก อันได้แก่ การเกษตรเข้มข้น การดำรงชีพที่หลากหลายและการย้ายถิ่น การดำรงชีพอย่างยั่งยืน ถูกนำมาใช้ที่นี่เพื่ออ้างอิงถึงการดำรงชีพที่สามารถรับมือกับและคืนสภาพจากความเครียดและแรงกระแทกในการรักษาหรือ เพิ่มขีดความสามารถและสินทรัพย์ของทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ขณะที่ไม่ทำลายฐานทรัพยากรทางธรรมชาติ (Hussein and Nelson, 1998: 3)

สองกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่พบ คือ การอพยพและการทำการเกษตรเข้มข้น ซึ่งหมายถึงปัจจัยการผลิตที่เพิ่มขึ้นเฉลี่ยของแรงงานหรือทุนที่ดินขนาดเล็ก ที่ปลูกอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวหรือบนที่ดินที่ปลูกและเลี้ยงเพื่อวัตถุประสงค์ในการเพิ่มมูลค่าของผลผลิตต่อพื้นที่ การอพยพและการลงทุนในการทำเกษตรเข้มข้นมักจะร่วมกันเพื่อเพิ่มรายได้ ซึ่งเป็นกิจกรรมการกระจายความเสี่ยงที่เป็นพื้นฐานของคนในชนบทของกลยุทธ์การดำรงชีพ ดังนั้นทั้งปัจจัยผลักและปัจจัยดึงอาจจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการของการกระจายความเสี่ยงในการดำรงชีพ และกระบวนการนี้อาจ

เป็นสิ่งที่สำคัญและพบมากในอนาคต ประการแรกการกระจายความเสี่ยงในการดำรงชีพเป็นเรื่องปกติสำหรับคนส่วนใหญ่ในส่วนของชนบท กิจกรรมนอกภาคเกษตรเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของกระบวนการความหลากหลาย กิจกรรมความหลากหลายของการดำรงชีพเป็นแนวโน้มที่จะเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาวิถีชีวิตที่ยั่งยืน ประการที่สองคือการกระจายความเสี่ยงในการดำรงชีพขึ้นกับส่วนผสมของแรงจูงใจและแตกต่างกันไปตามบริบท ประการที่สามคุณสมบัติของการกระจายการดำรงชีพขึ้นอยู่กับหลักตามบริบทภายในที่จะเกิดขึ้น การเข้าถึงที่แตกต่างกันกับกิจกรรมที่หลากหลายและการกระจายของผลประโยชน์ของความหลากหลาย ประการสุดท้ายกลุ่มที่ยากจนที่สุดในชนบทอาจจะมีโอกาสน้อยที่สุดของการกระจายการดำรงชีพ

งานวิจัยของ Nicol (2000: 13-19) ศึกษาการใช้หลักการของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมาปรับใช้กับโครงการชลประทาน จะเน้นกระบวนการทางการเมืองโดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคมมีการทำธุรกรรมหรือปฏิสัมพันธ์กัน การทำธุรกรรมผ่านทางสังคมเป็นหลักโดยสมาชิกของชุมชนและสังคม และข้อจำกัดของทุนมนุษย์และโอกาสในที่นี้ การเจรจาต่อรองในเรื่องการบริหารจัดการน้ำ การเข้าถึงอย่างมีนัยสำคัญสามารถปรับเปลี่ยนผลด้านบวกและผลด้านลบ ทั้งวิถีชีวิตของการเสริมหรือทำลายชุมชนได้ ในด้านผลบวกสามารถสร้างรายได้เพิ่ม จากการเพิ่มขึ้นของรายได้นำไปสู่การใช้น้ำเพิ่มขึ้นในครัวเรือน สังคมที่ดีมากขึ้นจะถูกสร้างขึ้นโดยการลดการเข้าคิวรอที่จุดเก็บรวบรวมน้ำและช่วยลดความเครียดมากขึ้น ในการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของทรัพยากรน้ำทำได้โดยการจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็ก ทำการป้องกัน บริหารและจัดการปริมาณและคุณภาพน้ำผ่านแนวทางของสหกรณ์ สำหรับในด้านลบแรงกดดันทางการเมืองที่อาจบังคับชุมชนละทิ้งแผนในการหาแหล่งน้ำที่ดีขึ้นในสถานที่อื่น อันเนื่องจากเกิดคำถามของกรรมสิทธิ์ของกระบวนการและโครงสร้างภายในชุมชนก่อให้เกิดข้อพิพาทระหว่างครัวเรือน ดังนั้นหลักการของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของโครงการชลประทานเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคมมีการทำธุรกรรมหรือปฏิสัมพันธ์กันตามแนวทางของแนวทางของสหกรณ์

ส่วนงานวิจัยของ Mohamed and Dodson (1998: 113-116) ได้ศึกษาโครงการวิจัยที่ได้ดำเนินการเพื่อประเมินศักยภาพในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำขนาดเล็กเพื่อสร้างวิถีชีวิตชนบทอย่างยั่งยืน โดยแนวคิดว่าการสร้างฟาร์มเพื่อให้เป็นแหล่งทางเลือกของรายได้และเป็นแหล่งโปรตีนราคาถูกของชุมชน พบว่า โครงการที่มีศักยภาพในการสร้างวิถีชีวิตที่ยั่งยืนได้ แต่ที่ปัญหาด้าน Socio-Political ก็ควรจะพิจารณาตามกระบวนการทางชีวภาพเท่าๆ กับความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ การศึกษาใช้เทคนิควิธี Rapid Rural Appraisal (RRA) และ Participatory Rural Appraisal (PRA) วิธีการหลักที่ใช้ คือ แบบสอบถามและการสัมภาษณ์แบบกึ่งและไม่มีโครงสร้าง โดยได้ทำการศึกษาและประเมินโครงการนำร่องในด้านของชีววิทยาและนิเวศวิทยา การถ่ายทอดด้าน

เทคโนโลยี การฝึกอบรม การส่งเสริม เศรษฐกิจและการตลาด กฎหมายและบทสรุปของโครงการ พบว่า ปลาเทราท์ที่มีการผลิตได้นั้นประสบความสำเร็จในด้านการตลาดและได้ผลกำไรมาก ความต้องการมากที่สุดคือการรับรู้ทางการเงินร้อยละ 37.7 ของผู้ตอบแบบสอบถามจัดอันดับรายได้เป็นความต้องการที่สำคัญที่สุดและอีกร้อยละ 42.8 จัดอันดับว่ารายได้เป็นสิ่งสำคัญ เมื่อถามถึงผลประโยชน์ที่เป็นไปได้ของโครงการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำร้อยละ 60.9 ของผู้ตอบแบบสอบถามระบุรายได้เป็นประโยชน์ ที่อยู่อาศัยและรายได้ถูกระบุว่าเป็นสองความต้องการที่สำคัญในพื้นที่และมีประเด็นที่ควรจะอยู่ในระดับแรกๆ ในวาระการประชุมของหน่วยงานท้องถิ่นและหน่วยงานการพัฒนาในการแก้ไขปรับปรุง พบว่าโครงการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเผชิญความท้าทายการพัฒนาดังกล่าวมหาศาล การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำไม่สามารถคาดว่าจะมีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญถึงแม้ว่ามันอาจหนุนการดำรงชีพของบางครัวเรือนได้ก็ตาม แต่การจ้างงานและรายได้จากฟาร์มยังไม่อาจทำให้ทุกครัวเรือนมีรายได้ตามต้องการ ปัญหาที่เกิดขึ้นและครอบงำมากที่สุดคือไม่เป็นธรรมและถูกแสวงหาผลประโยชน์การปฏิบัติด้านแรงงาน ลักษณะของยุคเหยียดสีผิวที่ยังคงมีอยู่ในฟาร์ม เช่นเดียวกับการศึกษาของ Marschke and Berkes (2006) ที่ทำการศึกษาชุมชนชาวประมงในกัมพูชา พบว่า วิถีชีวิตของชุมชนชาวประมงในกัมพูชามีความซับซ้อนและเป็นพลวัต ความผันผวนในความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรรอบตามฤดูกาลของการใช้ทรัพยากรและการเปลี่ยนแปลงในการเข้าถึงการสร้างเงื่อนไข ที่จะทำให้เกิดความท้าทายสำหรับครัวเรือนในชนบท เช่นเดียวกับแรงขับทางเศรษฐกิจและนโยบาย การวิเคราะห์ของความกดดันในการดำรงชีพและแรงกระทบที่เกิดในสองหมู่บ้านชาวประมงกัมพูชาแสดงให้เห็นว่าการกระจายความเสี่ยงเป็นกลยุทธ์ที่ใช้กันทั่วไปสำหรับการรับมือและปรับใช้ การวิเคราะห์การตอบสนองในระดับหลายโดยเน้นกลยุทธ์การสร้างความยืดหยุ่นในระดับครัวเรือนและชุมชนให้ความกระจ่างของการดำรงชีพ การศึกษามุมมองระดับท้องถิ่น ความยืดหยุ่น การเป็นอยู่ที่ดีถูกใช้เป็นตัวแทนของความยืดหยุ่นของการผลิตทั้งสามกลุ่มของการตอบสนองที่เกี่ยวข้องและความสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจทรัพยากรภาคครัวเรือนและสถาบันการศึกษาระดับหมู่บ้านมีการแสดงผล ความสามารถในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและเรียนรู้จากความท้าทาย กลยุทธ์การดำรงชีพเพื่อตอบสนองต่อความกดดันและแรงกระแทกมีแนวโน้มที่จะเป็นได้ทั้งเชิงรุกและการรับปฏิกิริยา เช่น การปลูกป่าชายเลนหรือการส่งสมาชิกในครัวเรือนในการค้นหาแนวทางการดำรงชีพอื่นๆ หรือทำกิจกรรมนอกหมู่บ้าน ครัวเรือน ในเกาะ Sralao มีการพิจารณาการกระจายความเสี่ยงในการทำประมงโดยทำกิจกรรมอื่นและการส่งเสริมอาชีพของสมาชิกในครัวเรือน เช่น ไปรับจ้างแรงงาน ในพื้นที่ทั้งในระดับหมู่บ้านและสถาบันที่มีการได้ประโยชน์จากนโยบายสร้างใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนของชุมชนตามการริเริ่มการจัดการแต่ในขณะนี้ได้รับการออกแบบการจัดการและนโยบายการพัฒนาทรัพยากรในประเทศกัมพูชาล้มเหลวในการแก้ไขการผันผวนตามฤดูกาล ความหลากหลายของกิจกรรมการดำรงชีพและโอกาส

ตัวอย่างเช่น การพัฒนาวิสาหกิจขนาดเล็กไม่เห็นจะสามารถเป็นรูปแบบที่ทำงานร่วมกับนโยบายของชุมชนประมงได้ นอกจากนั้น Reed, Fraser and Dougill (2006: 297-324) ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งน้ำของอินเดีย กำลังมองหาที่ผลกระทบที่มีห้าประเภทของสินทรัพย์ทุนและกลยุทธ์ที่จำเป็นสำหรับความหมายของชีวิต การศึกษานี้ยังตรวจสอบความอ่อนไหวและความมั่นคงของสินทรัพย์ทุนเหล่านี้ด้วย รวมทั้งการวิเคราะห์ที่ผู้คนเข้าร่วมในโปรแกรมและให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตของพวกเขาผ่านการแบ่งปันผลประโยชน์ของตน ต้นน้ำลำธารไม่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์โดยตรงต่อการชลประทานขนาดใหญ่ ในสภาพแวดล้อมที่เปราะบางดังกล่าว อย่างไรก็ตามการพัฒนาลุ่มน้ำเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่ไม่ได้เป็นเงื่อนไขที่เพียงพอสำหรับการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในชนบท นโยบายและโครงการควรมุ่งที่การสร้างสภาพแวดล้อมสำหรับความต้องการที่หลากหลาย การสร้างกิจกรรมการดำรงชีพซึ่งเป็นทางเลือกของครัวเรือน การพัฒนาแหล่งน้ำจะรักษาวิถีชีวิตชนบทถ้ามันสอดคล้องกับเกณฑ์ความยั่งยืนที่แข็งแกร่งในการเพิ่มทุนหรือสินทรัพย์ทั้งห้าของการดำรงชีพ การวิเคราะห์แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าที่แม้จะเป็นแหล่งต้นน้ำในส่วนที่ไม่มีของโครงการลุ่มน้ำตัวอย่างมีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญเกี่ยวกับทุนของการดำรงชีพทั้งหมด นอกจากนี้ในการดำรงชีพจะเชื่อมโยงกับความยืดหยุ่นหรือความไวของสินทรัพย์ของการดำรงชีพที่มีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพภูมิอากาศ สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาลุ่มน้ำที่ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพจะมีผลกระทบเป็นช่วงตามหมู่บ้านที่ได้รับ แต่ผลกระทบเหล่านี้ไม่เป็นผลดีกับชุมชนในแง่ของผู้มีส่วนร่วมหรือการพัฒนาอย่างยั่งยืน ศักยภาพของโครงการลุ่มน้ำจะเป็นประโยชน์หากว่าพวกจะสามารถเชื่อมโยงไปยังกิจกรรมอื่นๆ ที่จำเป็นเพื่อสนับสนุนการพัฒนาการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

งานวิจัยของ Iiyama, Kariuki, Kristjanson, Kaitibie and Maitima, 2008: 393-395) ทำการศึกษาการเลือกกลยุทธ์ในการดำรงชีพของชาวแอฟริกัน พบว่าเกษตรกรในแอฟริกาเปลี่ยนกลยุทธ์การดำรงชีพของพวกเขาผ่านการทำงานในฟาร์มและนอกฟาร์ม มีการทำกิจกรรมตามกลุ่มครัวเรือนตามกลยุทธ์การกระจายความเสี่ยงการดำรงชีพที่คล้ายกันและสำรวจความต้องการสำหรับระดับรายได้และการจัดการดินอย่างยั่งยืน ห้ารูปแบบกลยุทธ์การกระจายความเสี่ยงในการดำรงชีพหลักได้ถูกติดตาม การวิเคราะห์กลุ่มที่ได้ดำเนินการโดยใช้ตัวแปรที่เป็นตัวแทนของผลงานโดยคิดเป็นร้อยละ จากรายได้รวมที่มาจากพืช ปศุสัตว์ สำหรับแหล่งที่มาจากนอกฟาร์มและค่าเช่าที่ดิน สามารถแบ่งกลุ่มเกษตรกรออกได้เป็น ดังนี้

คลัสเตอร์ 1 สามารถอธิบายเป็น ความเชี่ยวชาญในกิจกรรมนอกฟาร์ม
คลัสเตอร์ 2 สามารถจะมีลักษณะเป็น ความเชี่ยวชาญในการปศุสัตว์แบบดั้งเดิม
คลัสเตอร์ 3 ถูกสร้างขึ้นจาก ครัวเรือนที่มีการรวมกันของพืชหลักและปศุสัตว์
คลัสเตอร์ 4 สามารถกำหนดเป็น ที่รวมของผลไม้และสัตว์ที่แปลกใหม่
คลัสเตอร์ 5 หมายถึง ความเชี่ยวชาญในการรายได้จากนอกฟาร์มปกติ

กลุ่ม 4 และ 5 มีความเกี่ยวข้องอย่างมากกับการคลุมดินลดหลั่นกันไปถึงขนาดปานกลางในขณะที่กลุ่ม 1 และ 2 ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องมากนักมากกว่าครึ่งหนึ่งของครัวเรือนที่สำรวจ (ร้อยละ 57) ตกอยู่ในสองกลุ่มที่มีรายได้หลักขึ้นอยู่กับกิจการนอกฟาร์มกิจกรรมสร้างรายได้เป็นกลุ่ม 1 และกลุ่ม 5 ผลที่ได้นี้สนับสนุนแนวโน้มรายงานโดยผู้เขียนคนอื่นๆ ที่พบว่าความไม่เท่าเทียมกันระหว่างรายได้ครัวเรือนภายในชุมชนแอฟริกันจำนวนมากในชนบทและเป็นส่วนที่จะแตกต่างกันไปในกิจกรรมนอกภาคเกษตรและในภาคการเกษตร กลยุทธ์เหล่านี้กระจายความเสี่ยงในการดำรงชีพในทางกลับส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจของครัวเรือนเกี่ยวกับการยอมรับและการดำเนินการตามมาตรการการจัดการดิน เราพบว่าครัวเรือนที่มีส่วนร่วมในกลุ่มของพืชสวน และสัตว์ที่แปลกใหม่หรือผู้ที่มีรายได้ปกตินอกกิจกรรมฟาร์ม มีแนวโน้มที่จะลงทุนในมาตรการการจัดการดินที่นอกเหนือจาก ผู้ที่อยู่กับผลตอบแทนจากกิจกรรมการดำรงชีพในระดับต่ำ พวกเขาสามารถที่จะลงทุนเงินสดในการปฏิบัติดังกล่าวและมีความหลากหลายยังเป็นพืชเชิงพาณิชย์มากขึ้นและกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ที่ต้องใช้ปัจจัยการผลิตและการจัดการมากขึ้น ในทางตรงกันข้ามเราพบว่าครัวเรือนยากจนที่มีความหลากหลายน้อยกว่านั้น รายได้จะขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ (กลุ่ม 1) และสัตว์ของพวกเขาซึ่งปล่อยให้แทะเล็มในพื้นที่ส่วนกลาง (กลุ่ม 2) ซึ่งโดยปกติจะมีรายได้น้อยมาก ค้นพบแสดงให้เห็นว่าสินทรัพย์ทุนมนุษย์ (ความรู้และทักษะ) ของครัวเรือนที่เป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างความแตกต่างของกลยุทธ์การดำรงชีพที่พวกเขาดำเนินการและวิธีการที่ทำให้ประสบความสำเร็จพวกเขา จากทั้งรายได้และการจัดการดิน พบว่าเรื่องสำคัญของระดับการศึกษามีความสำคัญค่อนข้างสูงกับกลยุทธ์การเลือกการดำรงชีพและในการเปิดความสัมพันธ์ของการลงทุนที่ได้รับผลตอบแทนสูงจากการลงทุนในการจัดการดินที่ดีขึ้น สามารถระบุว่าครัวเรือนที่รายได้ต่ำมากผล ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงแนวทางการดำรงชีพมากนัก นอกจากนั้นยังพบว่าส่วนใหญ่การดำรงชีพขึ้นอยู่กับการใช้ทรัพยากรของธรรมชาติ ผู้นำชุมชนความมีความกังวลที่ความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตอาจทำให้คนยากจนขึ้นจากผลประโยชน์ที่เกิดจากทุนทางสังคมและความรู้สึกของผู้คนที่นำมาร่วมกันเพื่อเจรจาและตกลงกฎการเข้าใช้และการบังคับใช้จะมีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าวิธีที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะเรื่องจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน

การศึกษาของ Kirkpartick (2005: 9-12) เกี่ยวกับชาวนาในประเทศกัมพูชาได้ใช้กรอบแนวคิดของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมาใช้โดยมีการปรับเอาทุนทางกายภาพรวมกับทุนทางการเงินเหลือทุนทางธรรมชาติ ทุนทางการเงิน ทุนทางมนุษย์และทุนทางสังคม ซึ่งทุนทางมนุษย์และทุนทางสังคมเป็นทุนที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Assets) แต่สามารถเข้าถึงและใช้การได้ สำหรับสถาบัน (Institute) มีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นส่วนหนึ่งของปทัสฐานและระเบียบสังคมที่มีความกำกวม ขึ้นกับการตีความซึ่งนำไปสู่การแทรกแซงเพื่อการพัฒนาผลลัพธ์ ผลลัพธ์ที่

พึงประสงค์มี 5 ประการ คือ รายได้มากขึ้น ความเป็นอยู่ดีขึ้น ลดความอ่อนแอลง เพิ่มความมั่นคงทางอาหาร และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ Kirkpartick (2005) ทำการศึกษาด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์และการสำรวจผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เป็นแนวทางหลักในการศึกษาครั้งนี้ ชาวนาเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุด ทำนาปีละ 1 ครั้ง และทำประมง กับหาของป่าเป็นรายได้เสริม สำหรับทรัพยากรธรรมชาติเป็นตาข่ายความมั่นคงในการดำรงชีพ (Livelihood Safety Net) เพราะลงทุนน้อย เป็นของส่วนรวม สามารถนำไปใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ Kirkpartick (2005) ใช้การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเป็นหลัก และทำการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เพื่อตรวจสอบและเพิ่มข้อมูล เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการหาการประเมินชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งจากภาคสนามและเอกสาร ทำการวิเคราะห์จุดวิกฤต (Critical Analysis) ทำโดยการตีความ แนวคิดและกิจกรรมของผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อสะท้อนเสียงของชุมชนกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ชุมชนที่ทำการศึกษาทำนาเป็นหลักแต่ประสบกับปัญหาการที่ภาครัฐให้สัมปทานเอกชนปลูกยางพารา ทำให้สูญเสียที่ดินไปให้กับรัฐโดยได้ค่าชดเชยเพียงเล็กน้อย การหาของจากป่า เช่น น้ำมันยางก็ประสบกับปัญหาของการทำสวนยางพาราเช่นกัน ผู้ได้สัมปทานปลูกยางพาราทำการโค่นต้นไม้ที่ชาวบ้านใช้ในการหาน้ำมันยางและจ่ายค่าชดเชยเพียงเล็กน้อย โดยที่การเก็บน้ำมันยางเป็นรายได้เสริมจากการทำนาและเป็นการดำรงชีพของชุมชนร่วมกับการทำนา ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนประสบกับปัญหามากยิ่งขึ้น ชุมชนมีการเลี้ยงสัตว์สำหรับครอบครัว เช่น ไก่ หมู วัวและควาย ซึ่งก็ประสบกับปัญหาขาดที่ดินเนื่องจากเอกชนได้ใช้สิทธ์ในการครอบครองเพื่อทำสวนยางพารา ทุนทางการเงิน มีอิทธิพลมากขึ้นกลายเป็นทุนนิยมมากขึ้น เงินตราเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ถึงกระนั้นการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันยังคงมีอยู่

สำหรับทุนทางมนุษย์นั้นเน้นการศึกษาด้านสุขภาพและการศึกษา ซึ่งจากการศึกษาพบว่าสถาบันที่เกี่ยวข้องยังทำหน้าที่ไม่ดีพอในการให้บริการและเป็นการยากในการเข้าถึงบริการต่างๆ ที่จัดให้ ทักษะและความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านถูกลบเลือนและขาดการถ่ายทอดสืบต่อจากรุ่นถึงรุ่น ความรู้สมัยใหม่สำหรับการทำสวนยางพาราได้ถูกแนะนำในชุมชนซึ่งก็มีการจ้างงานในจำนวนน้อย ทุนทางสังคมแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ แนวตั้งและแนวราบ ทุนทางแนวตั้งดัง เช่น ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์แนวตั้งที่มีมาแต่ในอดีต และสืบต่อในปัจจุบัน ระบบราชการก็เป็นแบบแนวตั้งเช่นกัน นอกจากนั้นการเมืองและความสัมพันธ์ส่วนบุคคลมีอิทธิพลอย่างสูงกับแนวทางในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ผู้นำชุมชนมีบทบาทในการเลือกคนเข้าทำงานและเสนอค่าตอบแทนและค่าชดเชยต่างๆ ให้ชาวบ้านเป็นระบบอุปถัมภ์ที่ยึดติดกับอำนาจ ความสัมพันธ์แนวราบเป็นความสัมพันธ์แบบชุมชนที่เท่าเทียมกันเป็นสายใยของชีวิตร่วมกันใน

ชุมชน ความสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับความร่วมมือ ค่านิยม มากกว่าอำนาจ และเป็นส่วนที่มีความสำคัญของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ซึ่งระบบเศรษฐกิจทุนนิยมทำให้ความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลเสื่อมสลายลง และกิจกรรมร่วมก็มีน้อยลงนับแต่มีการให้สัมปทานสวนยางพารา ตัวแปรที่ใช้ชี้วัดความอ่อนแอและความยั่งยืนโดยพิจารณาจากผลลัพธ์ของยุทธศาสตร์การเลือกการดำรงชีพ คือ จำนวนวันทำงาน ความเป็นอยู่ที่ดี ความมั่นคงทางอาหาร ความปลอดภัยและความมั่นคง ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ ทำการเปรียบเทียบชุมชนสองชุมชนพบว่า ที่นา ผู้นำและประชามติ ความทันสมัย ขนบธรรมเนียมและการกีดกัน คุณภาพชีวิต ดูแล้วไม่มีความหวังที่จะพัฒนา เนื่องจากชุมชนสูญเสียที่ดินไปหมด ชาวบ้านต้องการทำงานบนพื้นที่ของตนเองมากกว่าทำให้คนอื่น บางครอบครัวสามารถปรับตัวได้แต่บางครอบครัวขาดแคลนทุนต่างๆ จึงยากที่จะสามารถปรับตัวตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ การทำงานในสวนยางพาราอาจจะทำให้มีงานทำและขาดอิสระและสูญเสียวัฒนธรรมท้องถิ่น อาหารก็ขาดแคลนเพราะไม่มีคนทำนา แนวทางการแก้ปัญหาก็คือ เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและการมีอำนาจของชุมชนในการเลือกการดำเนินชีวิตของตนเอง (Kirkpartick, 2005: 13-30, 42-45, 52-72, 80-135)

เช่นเดียวกันกับ Johnson (2002) ได้ทำการศึกษาในประเทศแอฟริกาใต้โดยใช้การดำรงชีพอย่างยั่งยืนที่พัฒนาโดย Chamber, Conway and Studies (1992) องค์ประกอบหลักคือ สินทรัพย์หรือทุน กระบวนการ ยุทธศาสตร์ ความอ่อนแอ/อ่อนไหว นโยบาย สถาบัน และผลลัพธ์ (Johnson, 2002: 14)

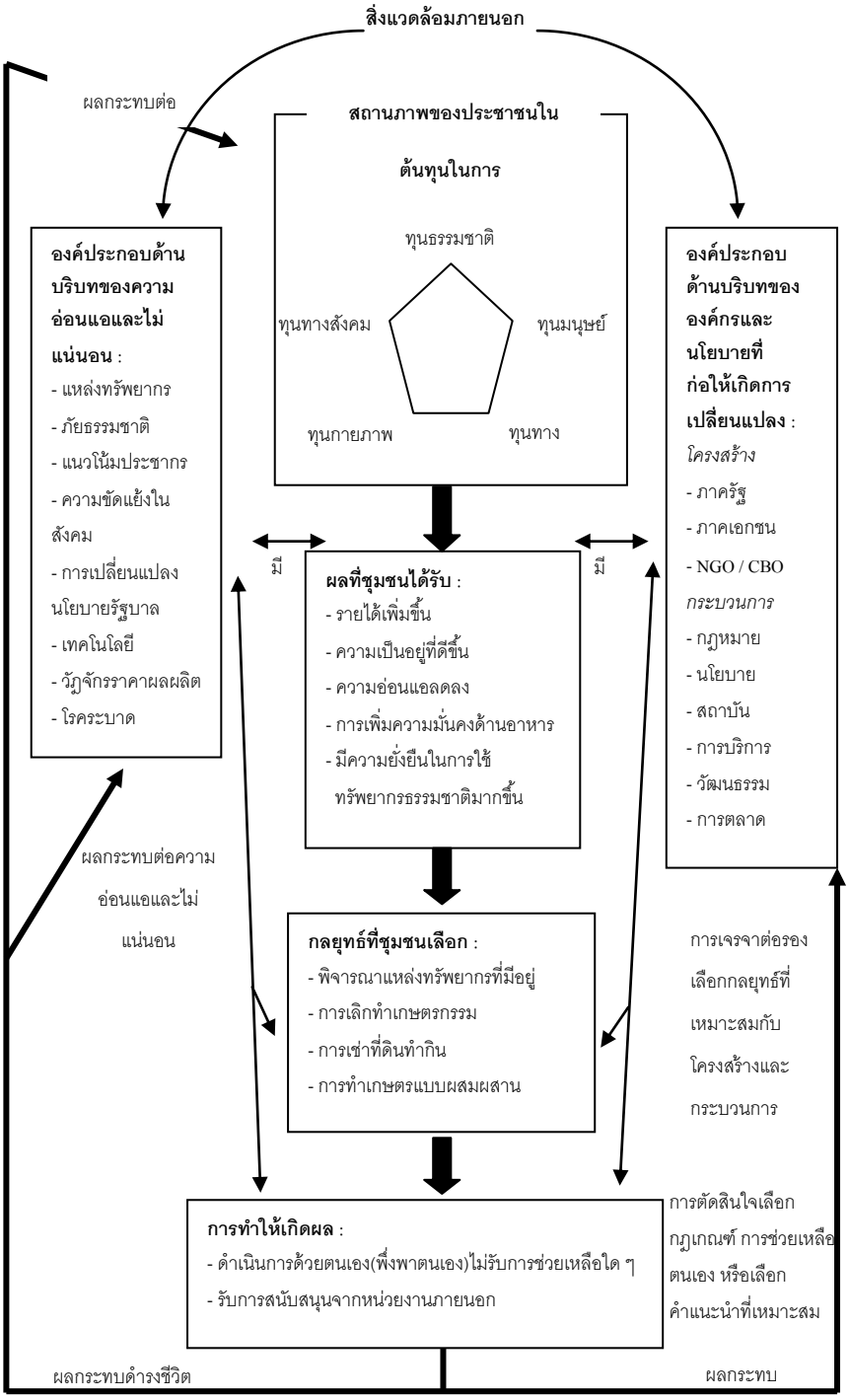

ภาพที่ 2.11 Sustainable Livelihood Framework

แหล่งที่มา: Johnson, 2002: 16.

การเปลี่ยนแปลงอันเนื่องจากผลกระทบภายนอก แรกกดดัน หรือสภาวะวิกฤต รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงในนโยบายหรือการแทรกแซงขององค์กรต่างๆ ทำให้เกิดยุทธศาสตร์ทางเลือกของการดำรงชีพ และส่งผลกระทบถึงวิถีชีวิตของคนในอนาคต การบริหารจัดการที่ดีขึ้นกับความสามารถ (Capability) ของมนุษย์หรือทุนมนุษย์ เช่น ความรู้ การศึกษา เป็นต้น ผลลัพธ์ที่ได้แปรเปลี่ยนไปตามบุคคล ดังนั้นควรศึกษาเข้าใจความต้องการของบุคคลเพื่อใช้ในการประเมินความจำเป็นและเป้าประสงค์ของการทำให้เกิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์ก็ขึ้นกับบุคคลในการเลือกที่จะตอบสนองความต้องการและแรงบันดาลใจ โดยคนเป็นศูนย์กลางไม่ใช่ภาครัฐเป็นผู้กำหนดยุทธศาสตร์ส่วนใหญ่ อาทิเช่น กิจกรรมในฟาร์ม กิจกรรมนอกฟาร์ม ไม่ใช่กิจกรรมของฟาร์ม และการอพยพ ซึ่งทางเลือกควรมีความยืดหยุ่นและมั่นคงในการทำให้ครอบครัวสามารถเผชิญกับแรกกดดันต่างๆ ได้ Vulnerabilities หมายถึง ความอ่อนแอและอ่อนไหวจากแรงกดดันจากภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ เช่น อุบัติภัย การตกงาน ในการศึกษามีการตั้งคำถามเพื่อประเมินความสัมพันธ์ของสถาบันและนโยบาย เช่น ในระดับเล็กมีชุมชนและกลุ่มคนทำการพัฒนาตนเองหรือไม่ ในระดับท้องที่มีการรวมกลุ่มของสาธารณะหรือเอกชนในการให้บริการหรือไม่ ในระดับตำบลมีการประสานงานกันระหว่างชุมชนหรือไม่ ในระดับจังหวัดมีการดูแลส่งเสริม สนับสนุนระดับตำบลหรือไม่ ในระดับประเทศมีนโยบายหรือความร่วมมือที่พึงสังเกตได้หรือไม่ เป็นต้น (Johnson, 2002: 18-22) การศึกษาทำแบบกรณีศึกษาในระยะเวลา 5 เดือน กลุ่มตัวอย่างเป็นหญิง 38 คน เป็นชาย 14 คน การมีส่วนร่วม แบบสอบถามและการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือที่ใช้ ใช้การประเมินชนบทแบบมีส่วนร่วม (PRA) ร่วมกับกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (SLF) ในการหาข้อมูลต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจถึงความต้องการและความสำคัญของแต่ละบุคคลในภาพรวมและความแตกต่างระหว่างกลุ่มในชุมชนบนพื้นฐานของความเป็นปัจจุบันกาล เป็นการศึกษาชีวิตความเป็นอยู่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป้าหมายที่สำคัญ คือ สร้างนโยบายที่สามารถลดความยากจนลงได้ ทำการศึกษาโครงการต่างๆ ตั้งแต่เริ่มจนจบสร้างเส้นเวลา (Time Line) และรายละเอียดของการทำโครงการทั้งการสนับสนุนและกิจกรรม (Johnson, 2002: 42-46) ได้ศึกษากิจกรรมประจำวัน (Daily Activity Wheel) ว่าทำกิจกรรมต่างๆ อะไรบ้างเปรียบเทียบกันและนำไปสู่การประเมินการดำรงชีพอย่างยั่งยืน มีการเสนอโครงการต่างๆ 6 โครงการศึกษาพัฒนาการและความสำเร็จของโครงการ

ตารางที่ 2.2 โครงการที่มีส่วนในการเข้าร่วมศึกษา

ภาพรวมของโครงการ	ผู้หญิง	ผู้ชาย	อายุโดยรวม	เพิ่งทำหรือทำแล้ว	ระดับความสำเร็จ	แหล่งที่มาของเงินทุน	ผู้สนับสนุนโครงการ
การเย็บปักถักร้อย	7	0	ผู้ใหญ่	ทำแล้ว	ประสบความสำเร็จ	สวัสดิการ	สวัสดิการ
การทำรองเท้าแตะ	7	0	คละกัน	เพิ่งเริ่มทำ	กำลังติดตาม	สวัสดิการ	สวัสดิการ
การถักทอ	8	0	คละกัน	เพิ่งเริ่มทำ	กำลังติดตาม	สวัสดิการ/ศูนย์สุขภาพ	สวัสดิการ
เลี้ยงสัตว์ปีก	7	4	ผู้ใหญ่	ทำแล้ว	ประสบความสำเร็จ	สวัสดิการ/การเกษตร	สวัสดิการ
การทำผ้าฝ้าย	1	10	คละกัน	ทำแล้ว	ประสบความสำเร็จ	เงินกู้	การเกษตร
การเลี้ยงหมู	5	1	ผู้ใหญ่	เพิ่งเริ่มทำ	ยังไม่ได้รับทุนสนับสนุน	การเกษตร	การเกษตร
การทำขนม	5	3	คละกัน	ทำแล้ว	ประสบความสำเร็จ	Eskom**	การเกษตร
รวม	40	20					

แหล่งที่มา: Johnson, 2002: 64.

การบรรยายตามแนวทางกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนโดยได้ข้อมูลจากหลายแหล่งทำการบรรยายเปรียบเทียบระหว่างหญิง/ชายในแต่ละปัจจัย เช่น ผลลัพธ์ต่างสนใจในการมีสภาพชีวิตที่ดี มีเสื้อผ้าใหม่ ให้การศึกษาบุตร ปรับปรุงบ้าน เป็นต้น โดยสรุปยุทธศาสตร์ทางเลือก มีข้อแตกต่างเพราะไม่ค่อยใช้โอกาสในการเลือกนัก หญิงทำกิจกรรมเสริมมากกว่าชายแต่สร้างรายได้น้อยกว่า (Johnson, 2002: 85-86)

สำหรับประเทศไทย Kotowicz (2010) ได้ทำการศึกษา 7 หมู่บ้านที่ประสบภัยจากสึนามิ ได้บรรยายถึงสภาพของสาธารณูปโภคของชุมชนและการสื่อสารที่ได้รับความเสียหาย Kotowicz (2010)ได้ศึกษาผลกระทบจากสึนามิและความเสียหายต่างๆ ที่เกิดขึ้น เก็บข้อมูลการรับทราบความเสียหายและแนวทางการฟื้นฟูสภาพความเป็นอยู่ โดยศึกษาตามช่วงระยะเวลาต่างๆ หลังจากเกิดเหตุและเริ่มโครงการ 2 เดือน และหลังจากมีโครงการฟื้นฟูไปแล้ว 18 เดือน ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่เกี่ยวข้อกับความยืดหยุ่นของส่วนบุคคล ครัวเรือน และชุมชน ภายใต้งบประมาณ Kotowicz (2010: 35-41) ใช้การสำรวจและสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลของ มาตรฐานการดำรงชีพ การศึกษา อายุ รายได้ ศาสนา ความตอบรับของการฟื้นฟู แนวทางการฟื้นฟูการดำรงชีพ ตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนศึกษาความยืดหยุ่นของสังคม

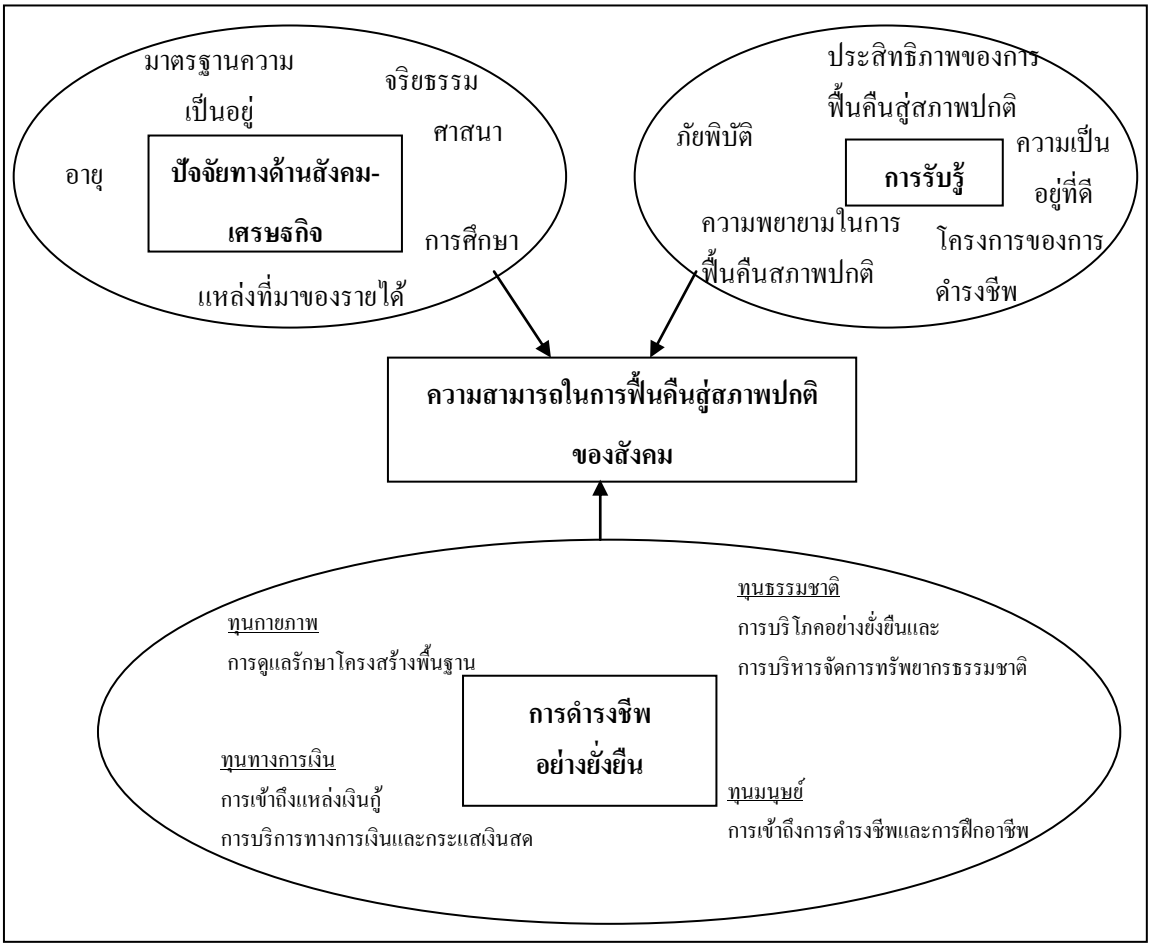

ภาพที่ 2.12 ปัจจัยที่มีผลต่อความยืดหยุ่นของสังคม
แหล่งที่มา: Kotowicz, 2010: 43.

บรรยายชีวิตความเป็นอยู่หลังการเกิดภัย 6 เดือน ว่าสังเกตเห็นสิ่งใดบ้าง การดำรงชีพเป็นอย่างไร ความต้องการการช่วยเหลือมีอะไรบ้าง เช่น น้ำดื่ม พบความไม่ประสานกันระหว่างภาครัฐและองค์การระหว่างประเทศที่มาช่วย เกิดความกลัวและระแวงการเกิดสึนามิว่าจะเกิดขึ้นอีกตลอดเวลา หลังจากเหตุการณ์ 2 ปี แล้วพบว่าสังคมและวัฒนธรรมกลับมาเหมือนเดิม เป็นผลสำเร็จเนื่องมาจากผู้บริหารท้องถิ่นและองค์กรระหว่างประเทศที่ร่วมกันทำโครงการต่างๆ รูปแบบการศึกษาใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ภาพที่ 2.11 ศึกษาทุนของชุมชนทั้งหมด ศึกษาการเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนรูปและกระบวนการ ศึกษาจากองค์กร สถาบันต่างๆ ใช้แนวทางใดในการดำเนินการ เช่น การมีส่วนร่วม การสนับสนุนการดำรงชีพอย่างยั่งยืนโดยต้องการผลลัพธ์ที่ทำให้รายได้เพิ่มขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น มีความมั่นคงทางอาหารมากขึ้น ความอ่อนแอลดลง และใช้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (Kotowicz, 2010: 46-61)

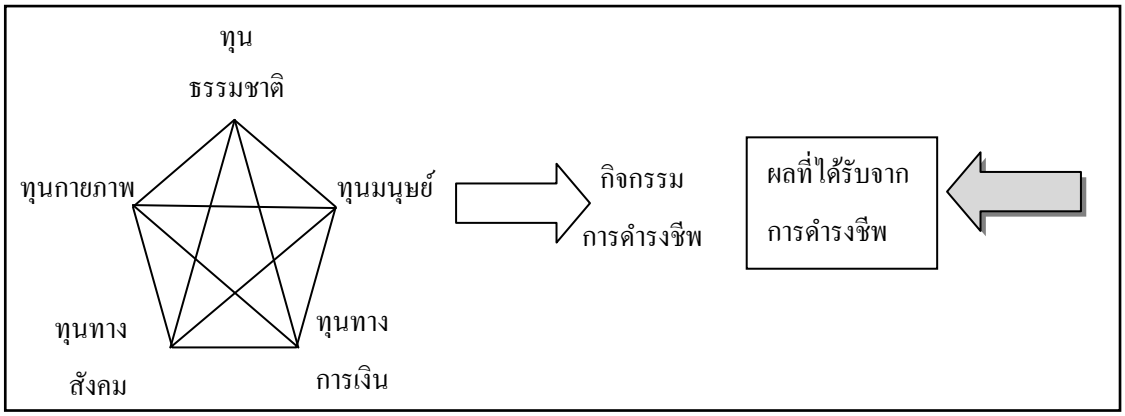

ภาพที่ 2.13 การปรับใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน
แหล่งที่มา: Kotowicz, 2010: 59

ผลที่ต้องการเป็นการนำเสนอเชิงเปรียบเทียบและขึ้นอยู่กับความต้องการของการศึกษา ดูตารางสรุปโครงการต่างๆและการวิเคราะห์การดำรงชีพอย่างยั่งยืนในแต่ละประเด็น (Kotowicz, 2010: 67-68)

ตารางที่ 2.3 สรุปกิจกรรมและผลที่เกิดขึ้น

กิจกรรมของโปรแกรม SCL	ทุนทรัพย์/เปลี่ยนโครงสร้างหรือกระบวนการ	ผลกระทบ
กองทุนหมุนเวียนหมู่บ้าน	บุคคล - การฝึกอบรมในการให้บริการทางการเงินและการจัดการสำหรับผู้รับทั้งหมด	?
	- เงินกู้การลงทุนที่จะเข้ามาทำมาหากินที่ไม่มีประสบการณ์ / ความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปได้	?
	สังคม - กลุ่มความเป็นปึกแผ่นให้ทุนทางสังคมที่เพิ่มขึ้นสำหรับผู้รับเงินกู้	?
	- ความขัดแย้งระหว่าง เจ้าของที่ดิน และผู้รับนำไปสู่การลดอัตราการคืนทุน	+
	ธรรมชาติ - ผู้รับเลือกการลงทุนขึ้นอยู่กับโอกาสในการรับรู้ในตลาด	+
	- ไม่มีการพิจารณาด้านสิ่งแวดล้อมรวมถึงในแง่ของเงินให้กู้ยืม	+
	ทางกายภาพ - กองทุนเงินให้กู้ยืมที่ใช้ในการซื้อวัสดุการผลิตเพื่อการดำรงชีพ	+
	การเงิน - กองทุนเงินให้กู้ยืมแนะนำเงินเข้าสู่เศรษฐกิจท้องถิ่นเปลี่ยนโครงสร้าง	+
	- เงินฝากออมทรัพย์และเครดิตกลไกชุมชนเป็นเจ้าของและมีความเสถียร	+
ลดความเสี่ยงภัยพิบัติโดยชุมชน	บุคคล - ฝึกอบรมในคำตอบแรกของภัยพิบัติและการปฐมพยาบาล	+
	- การฝึกซ้อมการอพยพสำหรับประชาชนที่จะรู้ว่าจะทำอย่างไร / สิ่งที่จะไปในกรณีฉุกเฉิน	?

ตารางที่ 2.3 (ต่อ)

กิจกรรมของโปรแกรม SCL	ทุนทรัพย์/เปลี่ยนโครงสร้างหรือกระบวนการ	ผลกระทบ
	สังคม - พิพิธภัณฑ์สึนามิที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ มีพยานผู้รอดชีวิต	+
	ทางกายภาพ - อเมริกามาอยู่ทั่วชุมชน และทำเครื่องหมายด้วยโพสต์เส้นทางอพยพและทำเครื่องหมายอย่างชัดเจน	+
	กระบวนการเปลี่ยน - แผนตอบสนองภัยพิบัติสร้าง/ได้รับการอนุมัติ	+
การพัฒนาวิถีชีวิตแบบใหม่	บุคคล - ผู้มีส่วนร่วมได้รับวิถีชีวิตแบบใหม่	+
	สังคม - กลุ่มวิถีชีวิตที่เพิ่มขึ้นของเครือข่ายสังคมและการเชื่อมโยง - ความขัดแย้งส่วนบุคคลที่นำไปสู่ความล้มเหลวของกิจกรรมบางกลุ่ม	?
	ธรรมชาติ - พิจารณาน้อยสำหรับโครงการบางอย่างที่สร้างขึ้นและไม่ได้ใช้; เจ้าของมีความไม่แน่นอน	?
	การเงิน - รายได้ที่เพิ่มขึ้นจะช่วยให้ครอบครัวและเศรษฐกิจท้องถิ่นฟื้นตัว	+
การจัดการขยะและการรีไซเคิล	บุคคล - Stud Tours/การแสดงออกของชุมชนในการจัดการขยะเสีย การรีไซเคิลหมัก	+
	สังคม - กรรมการสร้างการรีไซเคิลและขยะมูลฝอยคณะ	+
	ธรรมชาติ - โครงการต่อไปสำหรับการฝังกลบ; การนำของเสียไปรีไซเคิล/หมัก	+
	ทางกายภาพ - ของเสียน้อยลงและเพิ่มการฝังกลบ	+

ตารางที่ 2.3 (ต่อ)

กิจกรรมของโปรแกรม SCL	ทุนทรัพย์/เปลี่ยนโครงสร้างหรือกระบวนการ	ผลกระทบ
	การเงิน - รายได้เพิ่มขึ้นสำหรับการกู้คืนครอบครัว /เศรษฐกิจท้องถิ่น ตลาดสำหรับการรีไซเคิล	+
ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน	บุคคล - สถานที่สำหรับการฝึกอบรมและการศึกษา	+
	สังคม - สถานที่สำหรับการประชุมและกิจกรรมของชุมชนทางกายภาพ	+
	- สถานที่สหกรณ์ออมทรัพย์และเงินกู้ยืม (ที่เกิดขึ้นจาก กองทุนหมุนเวียน)	+
	การเปลี่ยนโครงสร้าง - แผนธุรกิจที่ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมการใช้น้ำมันเชื้อเพลิง/รายได้สำหรับศูนย์	+
การเริ่มต้นของการประมง	บุคคล - การฝึกอบรมชาวประมงในการปฏิบัติที่ดีและความปลอดภัยในทะเล	?
	สังคม - การสร้างบทสนทนาระหว่างผู้แทนของกรมประมงและชาวประมงท้องถิ่น	+
	ธรรมชาติ - บริจาคเรือให้มากกว่าเมื่อก่อนเกิดเหตุสึนามิ	−
	การเงิน - น้ำท่วมตลาด เรือจำนวนมาก และชาวประมง; ลดราคาชาวประมง/กำไร	−
เงินสดสำหรับการทำงาน	บุคคล - การส่งเสริมการดูแลสิ่งแวดล้อม; เพิ่มสุขภาพของประชาชนและความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อม	+
	- ใช้แรงงานในท้องถิ่นและทักษะ	+

ตารางที่ 2.3 (ต่อ)

กิจกรรมของโปรแกรม SCL	ทุนทรัพย์/เปลี่ยนโครงสร้างหรือกระบวนการ	ผลกระทบ
	สังคม - โครงการมักจะแสดงผลอย่างรวดเร็ว และสัญญาณการฟื้นตัวของชุมชน	+
	ธรรมชาติ - การฟื้นฟูที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติที่ถูกทำลายโดยสึนามิ	+
	ทางกายภาพ - โครงสร้างพื้นฐานที่สร้างใหม่หายไปในเหตุการณ์สึนามิ	+
	การเงิน - เงินไหลเข้ามาอย่างรวดเร็วที่จะนำมาใช้เป็นที่ต้องการของคนงาน	+

แหล่งที่มา: Kotowicz, 2010: 67-68.

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกำพวน (Kamphuan Community Learning Center) สร้างตามแนวคิดของ Bill Clinton จัดตั้งศูนย์การเรียนสีเขียว เป็นแหล่งเรียนรู้ มีการทำบ้านพัก (Guest House) เพื่อหารายได้เสริมให้ศูนย์เพื่อที่จะสามารถเลี้ยงตัวเองได้ มีการตั้งกรรมการและผู้ช่วยศูนย์ ศูนย์มีห้องนิทรรศการและมีเครื่องคอมพิวเตอร์สำหรับการเรียนและให้ความรู้เกี่ยวกับสึนามิ รวมทั้งมีอาคารกิจกรรมสำหรับการประชุมหรือการจัดกิจกรรมของชุมชน การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามที่ระบุถึงกิจกรรมความเป็นอยู่ การจัดลำดับความสำคัญ ขนาดของครอบครัว เพศ อายุ ศาสนา การศึกษา อุปกรณ์อำนวยความสะดวก และมีคำถามปลายเปิดกิจกรรม เช่น ประมง เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย ขายแรงงาน งานช่าง เป็นต้น และมีคำถามกับสำหรับมาตรฐานการอยู่อาศัย ใช้การจัดลำดับวัสดุที่ใช่ก่อสร้างเป็นหลัก เช่น ฝาผนัง ฝ้า พื้น หลังคา ฯลฯ มีการนำผลของก่อนและหลังภัยพิบัติมาเปรียบเทียบ Chi-square เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญของการประกอบอาชีพ (Kotowicz, 2010: 85-127)

Phanvilay (2010) ก็ใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในการศึกษา สำหรับจุดประสงค์ของการวิเคราะห์ใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยการวิเคราะห์ทำการศึกษาในประเทศประชาธิปไตยประชาชนลาว แนวทางการลงทุนของการดำรงชีพจะต้องมีการตรวจสอบแนวทางการลงทุนเหล่านี้รวมถึงธรรมชาติ (ที่ดิน ต้นไม้น้ำ ฯลฯ) ทางกายภาพ (การผลิตสินค้า การ

ลงทุน) มนุษย์ (ทักษะ การศึกษา สุขภาพ) ทางการเงิน (เงิน ความประหยัด การเข้าถึงสินเชื่อ) และสังคม (เครือข่ายและการเชื่อมโยง) ตามที่ Scoones (1998) เสนอว่าการดำรงชีพอย่างยั่งยืน เมื่อมันสามารถและรับมือ หรือการกู้คืนจากความเครียดและแรงกระทบ และการรักษาหรือเพิ่มขีดความสามารถของตนและสินทรัพย์ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ในขณะที่ไม่ทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับบริบทนี้มีห้าองค์ประกอบสำคัญของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน สามเรื่องแรกมุ่งเน้นไปที่วิถีชีวิตของการเชื่อมโยงเกี่ยวกับการทำงานและการจ้างงานที่มีความยากจน ลดปัญหาที่กว้างขึ้นด้วยความเพียงพอของการรักษาความปลอดภัย ความเป็นอยู่และความสามารถ สุดท้ายสององค์ประกอบที่เพิ่มมิติความยั่งยืนที่กำลังมองหาแนวทางที่ยืดหยุ่นของวิถีชีวิตและฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีในส่วนที่พวกเขาต้องใช้

Scoones (1998) แสดงส่วนประกอบที่จำเป็นของการวิเคราะห์วิถีชีวิต เช่นดังต่อไปนี้ คำถามที่สำคัญที่จะถูกถามในการวิเคราะห์วิถีชีวิตที่ยั่งยืน คือ ที่กำหนดให้บริบทเฉพาะ (จากการตั้งค่านโยบาย การเมือง ประวัติศาสตร์ เกษตรเชิงนิเวศ (Agro Ecology) และทางเศรษฐกิจและสังคมเงื่อนไข) สิ่งที่รวมกันของทรัพยากรการดำรงชีพ (ชนิดแตกต่างกันของทุน) ผลความสามารถในการปฏิบัติตามสิ่งที่รวมกันของกลยุทธ์การดำรงชีพ (เกษตรแบบเข้มข้น หรือการเกษตรที่ขยายตัว, การกระจายการดำรงชีพ, การย้ายถิ่น) ที่มีผลลัพธ์คืออะไร (Phanvilay, 2010: 13) เกษตรกรพิจารณาความเสี่ยงและช่องโหว่เมื่อการตัดสินใจเพื่อเลือกพื้นที่การเพาะปลูก สิ่งที่ปัจจัยการผลิตที่จะใช้เทคโนโลยีและสิ่งที่จะนำไปใช้มากที่สุดในการดำรงชีพที่มุ่งเน้นความไวต่อการกระทบของสภาพภูมิอากาศ หรือโจมตีโดยศัตรูพืชและโรคพืชและอื่นๆ การเติบโตอย่างยั่งยืนควรจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดีของทุกคนไม่ได้เป็นเพียงกลุ่มชนกลุ่มน้อยของประเทศ ในประเทศลาวมีการส่งเสริมการเจริญเติบโตในทางการเกษตร สร้างผลผลิตโดยการเปลี่ยนแปลงระบบการทำฟาร์มเพื่อการยังชีพไปสู่การทำการเกษตรเพื่อการค้าคู่ไปกับวัฒนธรรมการปลูกพืชเงินสด ดูเหมือนว่าภาครัฐจะส่งเสริมการพึ่งพาต่างประเทศเกี่ยวกับการค้าในขณะที่การมีส่วนร่วมเจริญเติบโตไม่มากนัก นโยบายเพื่อความปลอดภัยของอาหารของคนยากจนที่ผลลัพธ์ไม่ได้ดีเพื่อใช้ประโยชน์จากแต่ก็มีนโยบายเพื่อโอกาสที่การพัฒนานำเสนอไปบางส่วน (Phanvilay, 2010: 45) การใช้ที่ดินและการดำรงชีพมีความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่ง การเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต ระบบสามารถปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดินและเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อไปในรูปแบบของการดำรงชีพทรัพยากรที่ดินอาจลดลงและมีผลกระทบเพิ่มเติมเกี่ยวกับ วิถีการดำรงชีพของมนุษย์ที่ขึ้นอยู่กับแผ่นดิน (European, Initiative for Agricultural Research for Development: EIARD) ชี้ให้เห็นว่าสำหรับการปรับปรุงในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนที่จะเกิดขึ้นได้ มันเป็นสิ่งจำเป็นที่จะอยู่ในที่สำหรับการเข้าถึงได้ สิ่งจำเป็นดังกล่าวได้แก่ 1) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 2) เป็นสภาพแวดล้อมทาง

สังคมที่สนับสนุนและสมานฉันท์ 3) ทรัพยากรทางการเงิน การศึกษาที่มีคุณภาพ 4) การฝึกอบรม ความรู้เทคโนโลยีและสารสนเทศ 5) ทางโภชนาการอย่างเพียงพอ 6) สิ่งอำนวยความสะดวกด้านสุขภาพและ 7) โครงสร้างพื้นฐาน (Phanvilay, 2010: 12-52)

การวิเคราะห์การดำรงชีพที่ยั่งยืนระบุการแลกเปลี่ยนหลักของประเภทของทุน กลยุทธ์ศาสตร์ดำรงชีพและผลการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ความเข้าใจของกลยุทธ์การดำรงชีพและผลที่ได้รับความผ่านคำถามเชิงปริมาณและคุณภาพถูกศึกษาสำหรับครัวเรือน (Phanvilay, 2010: 94-95) ตรวจสอบและทำความเข้าใจกับวิธีการดำรงชีพของลุ่มและเกษตรกรบนพื้นที่สูงในภาคเหนือของลาวเปลี่ยนแปลงเป็นผลจากการที่มีการเจาะตลาดและบูรณาการการตลาดเข้ากับวิถีชีวิต นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อระบุวิธีการกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนที่มีการปรับให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้และบรรดาผู้ที่มีความเสี่ยงมากที่สุด วิถีชีวิตในชนบทและการใช้ประโยชน์ที่ดินรูปแบบที่ซับซ้อนและอยู่ในส่วนที่เกิดจากปัจจัยภายนอก การเปลี่ยนแปลงที่โดดเด่นในเวลานี้คือการเปลี่ยนจากการดำรงชีพไปอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจตลาดทำให้เกษตรกรในชนบทผลิตพืชเงินสดแทนพืชที่ปลูกอยู่เดิม เกษตรกรใน Lomeu ได้เลือกที่จะจัดสรรทรัพยากรของพวกเขาในการผลิตอ้อยและยางพารา ในขณะที่ผู้ที่อยู่ในบ้าน Poung ตั้งใจในการผลิตส้มเขียวหวานและยางพารา การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะอย่างยิ่งถนนและการขยายตัวของตลาดสินค้าโภคภัณฑ์ในประเทศจีนมีส่วนร่วมในการเคลื่อนย้ายของเกษตรกรในชนบทให้ออกห่างจากการเกษตรเพื่อยังชีพตามที่เคยปฏิบัติ เกษตรกรบางคนสามารถที่จะใช้ประโยชน์จากโอกาสทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นใหม่และกระจายความเสี่ยงในการดำรงชีพของพวกเขาและสะสมความมั่งคั่ง ในขณะที่เกษตรกรอื่นๆ ถูกผลักไปชายขอบมากขึ้นและกลายเป็นผู้ที่มีความเสี่ยงทางเศรษฐกิจสูง วิถีของคนยากจนพวกเขามักจะเริ่มต้นจากการมีสินทรัพย์ที่จำกัดและมีข้อจำกัดต่างๆ ในขณะที่ทรัพยากรจะกลายเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับค่าจ้างแรงงานแทนทรัพยากรอื่น (Phanvilay, 2010: 196)

Divakarannair (2007) ทำการศึกษาสินทรัพย์และกลยุทธ์การดำรงชีพอยู่รอดในชุมชนชายฝั่งใน Kerala, อินเดีย ได้ศึกษาถึงวิถีการดำรงชีพที่เป็นวิธีการที่คนทำมาหากิน พบว่าครัวเรือนที่ยากจนยามที่จะปรับสมดุลชีวิตของตนเองด้วยการหาอาหารและรายได้ การวิเคราะห์ตามกรอบการดำรงชีพที่ยั่งยืนใช้มุมมองแบบองค์รวม การระบุและสร้างกรอบในสินทรัพย์ที่มีอยู่ของผู้คน การดำรงชีพประกอบด้วยความสามารถ สินทรัพย์หรือทุน (รวมทั้งวัสดุและทรัพยากรทางสังคม) และกิจกรรมที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพ การดำรงชีพที่ยั่งยืนคือเมื่อมันสามารถรับมือและกู้คืนจากความเครียดและแรงกระทบกระแทก การรักษาให้คงอยู่หรือเพิ่มขึ้นของสินทรัพย์หรือทุนที่มีความสามารถทั้งในปัจจุบันและในอนาคตในขณะที่ไม่ทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ (Divakarannair, 2007: 14)

กรอบแนวความคิดที่ช่วยให้ผู้ใช้สามารถระบุบทบาทของสินทรัพย์หรือทุนในช่วงที่กำหนดของการดำรงชีพ กรอบการดำรงชีพที่ยั่งยืนตระหนักถึงความเป็นนักแสดงของคนที่มีสินทรัพย์และความสามารถที่ทำหน้าที่ในการแสวงหา เป้าหมายของการดำรงชีพ รูปร่างของเพนตากอนหรือรูปห้าเหลี่ยมที่แสดงให้เห็นรูปแบบของผู้คนในการ การเข้าถึงสินทรัพย์ จุดศูนย์ของเพนตากอนที่เส้นตัดกันมีค่าเป็นศูนย์ การเข้าถึงสินทรัพย์ในขณะที่ปริมณฑลนอกการเข้าถึงสูงสุด

สินทรัพย์เหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์กับนโยบายของสถาบันและกระบวนการเพื่อทางเลือกของกลยุทธ์การดำรงชีพ

ทุนมนุษย์ หมายถึง ทักษะของผู้คน ความรู้ ความสามารถในการใช้แรงงานและสุขภาพที่ดีร่วมกันทำให้พวกเขาในการพัฒนากลยุทธ์ที่ดีขึ้นเพื่อคุณภาพของชีวิตที่ดีของพวกเขา

ทุนทางสังคม เป็นทรัพยากรตามที่คนมีในการแสวงหาวัตถุประสงค์ของการดำรงชีพของพวกเขา ทุนทางสังคมยังทำหน้าที่เป็นตาข่ายเพื่อความปลอดภัยอย่างไม่เป็นทางการเพื่อให้แน่ใจว่าการอยู่รอดในระหว่างการ ระยะเวลาของความไม่มั่นคงรุนแรงและชดเชยเมื่อทุนชนิดอื่นๆ ขาดหายไป

ทุนทางธรรมชาติ เป็นทรัพยากรจากการที่คนที่ได้รับมาทั้งหมดหรือบางส่วนของการดำรงชีพของพวกเขา ทุนทางธรรมชาติรวมถึงที่ดิน ป่าไม้ ทรัพยากรทางทะเล ป่า น้ำ และอากาศ

ทุนทางกายภาพ เป็นโครงสร้างพื้นฐานและสินค้า (เครื่องมือและอุปกรณ์) ที่จำเป็นเพื่อสนับสนุนการดำรงชีพ

ทุนทางการเงิน หมายถึง การเงิน แหล่งทุน (เงินสด เงินกู้) ที่ช่วยให้คนเข้าถึงกลยุทธ์การดำรงชีพที่แตกต่างกัน สินทรัพย์นอกจากนี้ยังมีการเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับความสามารถที่คนยากจนมี คนยากจนอาจมีสินทรัพย์หรือทุน แต่อาจจะขาดความสามารถในการใช้ สินทรัพย์ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายของสถาบันและกระบวนการเพื่อทางเลือกของกลยุทธ์การดำรงชีพ เหล่านี้ในการเปิดนำไปสู่ผลลัพธ์การดำรงชีพ ผลลัพธ์เหล่านี้ป้อนกลับเข้ามาในฐานสินทรัพย์ของอนาคต ตัวชี้วัดพื้นฐานของการดำรงชีพรวมถึงระดับการบริโภคของใช้ในครัวเรือน การเข้าถึงสินทรัพย์ระดับของทุนมนุษย์และกระบวนการเช่นความยืดหยุ่นและการปรับตัว ผลลัพธ์ที่เพิ่มขึ้นรายได้และการปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นเป็นการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ความอ่อนแอที่ลดลง การปรับปรุงความมั่นคงทางอาหาร การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนตามธรรมชาติ การเข้าถึงสินทรัพย์และสังคมที่โปร่งใส ผลลัพธ์เชิงลบรวมถึงรายได้ต่ำ ซึ่งเป็นสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่ถูกลิดรอน การลดลงของความเป็นอยู่ที่ดีและสุขภาพที่ไม่ดี ความอ่อนแอที่เพิ่มขึ้น ความมั่นคงของอาหารที่ลดลง ความไม่ยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและการเข้าถึงลดลงหรือไม่มีสินทรัพย์ ข้อมูลจาก

การสัมภาษณ์แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของการประมงที่ชายฝั่งทะเลของประเทศอินเดียมีชุมชนที่มีความซับซ้อนมากเกี่ยวกับความอ่อนแอของพวกเขา (ความไว และความยืดหยุ่น)ได้รับผลกระทบโดยกระบวนการทางสังคมและชีวฟิสิกส์ ความสามารถในการเข้าถึงสถาบันทางการเมืองและเศรษฐกิจจะถูกกำหนดโดยสิ่งแวดล้อมสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่ยังมีการก่อร่างใหม่จะใช้สิ่งแวดล้อมระดับภูมิภาคและท้องถิ่น Oliver (2003) เสนอว่า เมื่อมีคนควบคุมสินทรัพย์ที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นแหล่งข้อมูลทางการศึกษา การเงิน หรือทรัพยากรธรรมชาติที่พวกเขามีความรู้สึกของการเป็นเจ้าของ อำนาจและความหวังสำหรับอนาคตที่ลึกซึ้งส่งผลกระทบต่อวิธีที่พวกเขาดำเนินชีวิต Ford Foundation รายงานว่า กรอบแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืนอาจจะมีประโยชน์มากที่จะแนะนำวิธีการใหม่ๆ ในการที่จะออกนโยบาย การสัมภาษณ์ในเชิงลึกและการอภิปรายกลุ่มมุ่งเน้นที่มีสมาชิกของชุมชนชาวประมงชายฝั่งทะเลของ ชุมชน Ponnani เสนอแนวคิดที่การตัดสินใจในระดับชุมชนที่จะนำไปสู่การตอบสนองมากขึ้นของการบริการสาธารณะ (Divakarannair, 2007: 18-90)

Lewis (2007) ทำการศึกษาการทำฟาร์มของผู้อพยพชาวเม็กซิกันและวิถีชีวิตชนบทที่ยั่งยืนใน Iowa เสนอว่าการดำรงชีพประกอบด้วยความสามารถ และสินทรัพย์ (รวมถึงด้านวัตถุ ด้านสังคม และทรัพยากร) และกิจกรรมที่จำเป็นสำหรับความหมายของชีวิต การดำรงชีพ คือการพัฒนาอย่างยั่งยืนเมื่อมันสามารถรับมือกับและกู้คืนจากความเครียดและแรงกระทบและการดำรงอยู่หรือการปรับปรุงความสามารถและสินทรัพย์ ในขณะที่ไม่ทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ (Scoones 1998: 5 อ้างถึงใน Lewis, 2007: 8) การศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นในการจ้างแรงงานที่อพยพเพื่อการทำฟาร์มเป็นการเลือกในการดำรงชีพ ผู้อพยพชาวเม็กซิกันในการศึกษานี้มีส่วนร่วมในการทำฟาร์มในประเทศของตน และดำเนินการทักษะทางการเกษตรและประเพณีที่บ้านใหม่ของพวกเขาในรัฐไอโอวา ในกรอบชีวิตความเป็นอยู่ทักษะเหล่านี้และประเพณีที่เป็นตัวแทนของทุนมนุษย์และวัฒนธรรมซึ่งรวมกับทุน อื่นๆ (เช่นทุนทางการเงินและสังคม) และสถาบัน (ธนาคาร หน่วยงานและมหาวิทยาลัย) สามารถรวมเข้ากับกลยุทธ์การดำรงชีพที่รวมการทำฟาร์มเป็นหนึ่งในองค์ประกอบ แต่กรอบการทำงานของวิถีชีวิตการดำรงชีพขยายเป้าหมายที่จะรวมถึงผลที่ไม่ใช่การเงินเช่นเพิ่มขึ้นของความเป็นอยู่ที่ดี (สุขภาพทางจิตวิญญาณ อารมณ์และทางกายภาพ) ความมั่นคงทางอาหารและความเสี่ยงที่ลดลง สำหรับการอพยพของชาว Latino ทุนทั้งสี่มีความสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเงิน มนุษย์วัฒนธรรมและสังคม (Lewis, 2007: 16) ทุนทางวัฒนธรรมครอบคลุมค่าบรรทัดฐานและประเพณีที่ส่งผ่านรุ่นต่อรุ่น (Lewis, 2007: 19) บรรดาทุนที่จำเป็นในการสร้างการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ทุนทางสังคมเป็นพื้นฐานเพราะคนเข้าถึงทรัพยากรผ่านการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ แนวคิดที่มีการเชื่อมโยงและสร้างพันธะทุนทางสังคม กระบวนการของสถาบัน เช่น ตลาด นโยบายและระบบการศึกษา เป็นตัวไกล่เกลี่ยการเข้าถึงของแต่ละบุคคลไปยังแหล่งทรัพยากร

กลยุทธ์การดำรงชีพของคนจนในชนบทมีการจัดกลุ่มออกเป็นสามประเภทในกรอบการดำรงชีพในชนบทที่ยั่งยืน การโยกย้ายถิ่น การกระจายความเสี่ยงในการดำรงชีพและการเกษตรแบบเข้มข้น (Intensification) หรือการเกษตรแบบขยายตัว (Extensification) คุณภาพชีวิต นอกจากนี้ยังอาจนำมาซึ่งโอกาสสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจที่เดินทางมาพักผ่อนและการเรียนรู้สุขภาพความสัมพันธ์ความรู้สึกของการรักษาความปลอดภัยและการควบคุมและการทำงานที่มีความหมาย

กรอบแนวคิดที่สร้างขึ้นประกอบด้วย สิ่งที่อ่อนแออ่อนไหวคือ ระเบียบการอพยพเข้าประเทศอเมริกา ข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจของประเทศอเมริกา ทุนที่ศึกษา ทุนการเงิน ทุนมนุษย์ ทุนวัฒนธรรม ทุนสังคม ทุนที่สร้าง ทุนทางการเมือง และทุนธรรมชาติ (ลดทุนทางกายภาพ เพิ่มทุนวัฒนธรรม (สังคม) ทุนที่สร้าง (กายภาพ) และทุนทางการเมือง) ยุทธศาสตร์ทางเลือกหลัก คือ ทำฟาร์มเต็มเวลา ทำกิจกรรมเสริมหลายชนิด (Plural Activity) ผลที่ต้องการคือการอยู่ดีมีสุข (Wellbeing) นอกจากด้านเศรษฐกิจแล้ว ยังมีการศึกษา วัฒนธรรม สุขภาพ ความสามารถ ฯลฯ กระบวนการสถาบัน เช่น ตลาด, นโยบายและระบบการศึกษา, ไกล่เกลี่ย กระบวนการสามารถให้หรือปฏิเสธการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรให้กับบุคคลหรือชุมชนขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์โดยเฉพาะของพวกผู้อพยพกับสถาบันต่างๆ ผู้อพยพชาวลาตินเป็นเกษตรกร เกษตรกรปลูกพืชแถวในภาคตะวันตกตอนกลางที่จะขึ้นอยู่กับกรมวิชาการเกษตรสหรัฐอเมริกา (USDA) เกษตรกรเหล่านี้ยังต้องมีทุนมากและขึ้นอยู่กับซัพพลายเออร์ หน่วยงานเครดิตและตลาดสินค้าโภคภัณฑ์ระหว่างประเทศ (Marsden, 1990) เกษตรกรอีกกลุ่มต้องพึ่งพาสถาบันในท้องถิ่น เช่น ตลาดเกษตรกรและชุมชนได้รับการสนับสนุนทางการเกษตร ปุ๋ยอินทรีย์ฟรีจากฟาร์มใกล้เคียงและการประมูลสำหรับอุปกรณ์ที่ใช้ในฟาร์ม ครอบครัวคนผิวขาวจำนวนมากที่กำลังจะออกอุตสาหกรรมการเกษตรนี้และขายฟาร์มของพวกเขาให้กับแรงงานมากกว่าการส่งผ่านฟาร์มพวกเขาไปยังบุตรหลาน ละตินในอเมริกาตอนนี้ซื้อฟาร์มที่คล้ายกันกับการที่คนงานในฟาร์มกำลังซื้อฟาร์มของนายจ้าง (Lewis, 2007: 9, 20-24, 30-34)

Pluriactive Farming หมายถึง แนวโน้มของครัวเรือนเกษตรกรที่จะเข้าร่วมในการทำงานอื่นๆ นอกเหนือจากการทำฟาร์ม รูปแบบของเศรษฐกิจในครัวเรือนที่มีสัดส่วนที่สำคัญในบางส่วนของสังคมอุตสาหกรรม (Fuller and Bollman 1992: 202) ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างฟาร์มและครัวเรือนก็คือฟาร์มเป็นธุรกิจที่มีเป้าหมายหลักคือการทำกำไร ในขณะที่ครัวเรือนมุ่งมั่นที่จะประสบความสำเร็จในช่วงของสิ่งต่างๆที่รวมถึงความพึงพอใจ เช่น รายได้ การงาน ครอบครัว ศักดิ์ศรีและมีชีวิตที่เงียบสงบ ในแง่การดำรงชีพชนบทอย่างยั่งยืนนั้นเหล่านี้เป้าหมายของใช้ชีวิตในครัวเรือนเป็นองค์ประกอบของการอยู่ดีมีสุข

Pluriactivity สามารถใช้รูปแบบของการทำงานออกจากฟาร์ม (ในงานมืออาชีพหรือค่าแรงต่ำ) หรือการลงทุนใหม่ในฟาร์มและความหลากหลายของกิจกรรม Chambers et al. (1992: 199) เสนอ

ว่าการดำรงชีพชนบทอย่างยั่งยืนนั้น "การวิเคราะห์ ปรับปรุงและการเปลี่ยนแปลงความสมดุลของวัตถุประสงค์ของการพัฒนาเพื่อ สร้างรายได้ การลดความยากจน ลดการกีดกันและ การเสริมสร้างการอยู่ดีมีสุข" (Lewis, 2007: 33)

จากกรอบการศึกษา พบว่า เกิดผลหลายอย่างเกินกว่าการที่สร้างรายได้ ผลที่เกิดขึ้นจาก Pluriactivity เป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพ ผลลัพธ์เหล่านี้กลายเป็นทรัพยากรใหม่ทำให้เกษตรกรบรรลุวิถีชีวิตที่ส่งเสริมสุขภาพทางร่างกายและอารมณ์ของพวกเขาและความสามารถในการช่วยหรือทุนมนุษย์ของกลุ่ม การเป็นเจ้าของฟาร์มจะสร้างโอกาสเพื่อความบันเทิงและการให้และรับความโปรดปรานจึงสร้างทุนทางสังคมมักจะมีบุคคลใหม่และกลุ่มใหม่ สุดท้ายการที่เป็นเจ้าของอาคารและฟาร์มเกษตรเป็นการเพิ่มเพื่อความมั่งคั่งสุทธิของครอบครัวรวมทั้งให้บริการเป็นทุนทางธรรมชาติและทุนที่สร้างขึ้นเพื่อดำเนินธุรกิจการทำฟาร์มต่อไป สาเหตุของการอพยพมาเป็นเกษตรกรเพราะสามารถทำให้บรรลุสิ่งที่พวกเขาหวัง เกษตรกรในการศึกษาครั้งนี้ถูกกระตุ้นไปอยู่ที่ฟาร์มในส่วนที่อาศัยในเขตชนบทแต่ละเป้าหมายมีความชัดเจน ชีวิตชนบทมีการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ และสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกษตรกรต้องการ บางคนชอบที่จะใช้ชีวิตในชนบท เนื่องจากความเป็นส่วนตัวและการเป็นสมาชิกในเมืองเล็กๆ ทำให้ชีวิตมีความสุข ทำงานในที่กลางแจ้งได้รับการผ่อนคลายและพักผ่อน และบ้างก็มีความสุขกับการเลี้ยงดูปศุสัตว์ เกษตรกรจะมีการสร้างแนวปฏิบัติของสมัยเด็กๆ ของพวกพวกเขาได้เก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมของพวกเขาที่เป็นเกษตรกรเม็กซิกันและปรับให้เข้ากับเงื่อนไขของไอโอวา (Lewis, 2007: 80-86)

Huong (2010) ทำการศึกษาชุมชนประมงในประเทศเวียดนามโดยใช้กรอบแนวคิดของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเช่นกัน หงส์เสนอว่าระบบการดำรงชีพได้รับผลกระทบโดยสังคมต่างๆ เช่น ระบบนิเวศ เศรษฐกิจและสถาบัน ส่วนประกอบที่เกิดส่วนใหญ่เป็นความคิดที่ปั่นป่วน การรับมือและการกู้คืนจากความปั่นป่วนเหล่านี้เป็นสิ่งที่เรียกว่า "ความยืดหยุ่น" การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างได้ดำเนินการหกสิบห้ารายและชุดย่อยสิบสี่ครัวเรือนที่ถูกเลือกสำหรับวิเคราะห์การดำรงชีพการเพิ่มเติมข้อมูลในเชิงลึก ส่วนที่สองมุ่งเน้นไปที่โครงสร้างสถาบันและสิทธิในทรัพย์สินมุ่งเน้นการอภิปรายกลุ่มหลายกลุ่มกับกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียที่แตกต่างกันถูกจัดขึ้น ข้อมูลเพิ่มเติมนอกจากนี้ยังถูกเก็บรวบรวมผ่านทางหมายเลขของการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ สุดท้ายซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สามการวิเคราะห์ความยืดหยุ่นที่เกี่ยวข้องกับจำนวนของกลุ่มมุ่งเน้นที่การอภิปราย แบบสอบถามการดำรงชีพซึ่งรวมถึงคำถามความยืดหยุ่นได้ถูกนำมาใช้ (Huong, 2010: 2-5)

ตารางที่ 2.4 แสดงวิธีการที่ได้ข้อมูลและวิธีวิจัย

วัตถุประสงค์	ข้อมูลที่จำเป็น	วิธีการวิจัย
ข้อมูลประวัติความเป็นมา	ระบบนิเวศทะเลสาบ	ข้อมูลทุติยภูมิ
	ระบบเศรษฐกิจและสังคม	ข้อมูลทุติยภูมิ, เข้าร่วมสังเกตการณ์
	ประวัติศาสตร์ชุมชน	ประวัติที่เล่าต่อๆกันปากต่อปาก, การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง,ข้อมูลทุติยภูมิ
	ภาพรวมของอุตสาหกรรมการประมง(การประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ)	ข้อมูลทุติยภูมิ, การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง, เข้าร่วมสังเกตการณ์
สถาบันและสิทธิในทรัพย์สิน	สถาบันเก่าแก่ (กฎในการใช้งาน)	ข้อมูลทุติยภูมิ, การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง, เข้าร่วมสังเกตการณ์, เรื่องเล่า
	สถาบันของรัฐ	แผนภาพเวนน์, การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง
	บทบาทขององค์กรทางสังคม	การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง
	ประเภทของทะเลสาบ	การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง,การสนทนา
	กลุ่มผู้ใช้	การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง,การสนทนากลุ่ม
	สิทธิในทรัพย์สิน	การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง,การสนทนากลุ่ม, ข้อมูลทุติยภูมิ
	การทำมาหากินในชุมชน	ข้อมูลทุติยภูมิ, การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง , แผนภาพเวนน์,การทำแผนภาพแผนที่ทรัพยากร, การสนทนากลุ่ม, ข้อมูลทุติยภูมิ

ตารางที่ 2.4 (ต่อ)

วัตถุประสงค์	ข้อมูลที่จำเป็น	วิธีการวิจัย
การทำมาหากิน	กลุ่มการทำมาหากิน	การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง, สำรวจการทำมาหากิน, การสนทนากลุ่ม, ข้อมูลทุติยภูมิ
	การดำรงชีพของบุคคลและครัวเรือน	สำรวจการทำมาหากิน, การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง
	เครือญาติและสังคม	เข้าร่วมสังเกตการณ์
	การเข้าถึงรายรับ	การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ข้อมูลทุติยภูมิ
	รูปแบบการทำมาหากินตามฤดูกาล	ดูปฏิทินตามฤดูกาล ,การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง
	กลยุทธ์ในการทำมาหากิน	สำรวจการทำมาหากิน, การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง
	การหมุนเวียนของรายได้ในการทำมาหากิน	การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง, สำรวจการทำมาหากิน
	ความเสี่ยงในการทำมาหากิน	การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง,เข้าร่วมสังเกตการณ์, การสนทนากลุ่ม
ความยืดหยุ่น	ผลกระทบจากความกลัวและความเครียด	การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง, การสนทนากลุ่ม, เรื่องเล่า
	กลวิธีในการเผชิญปัญหา	การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง, การสนทนากลุ่ม, เรื่องเล่า
	ตัวชี้วัดของความยืดหยุ่นในการทำมาหากิน	การสนทนากลุ่ม, การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง, เรื่องเล่า

แหล่งที่มา: Huong, 2010: 17.

วิธีการเชิงคุณภาพ : การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างโฟกัสกลุ่มสนทนาปฏิทินตามฤดูกาล ตารางเวลารายวัน การสังเกตผู้เข้าร่วม แผนภาพหรือเวนน์ไดอะแกรม การทำแผนที่มีส่วนร่วม

การเดินภาคตัดขวาง การจัดอันดับความผาสุกในการดำรงชีพ และการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ (Huong, 2010: 16-21) กรอบการวิเคราะห์การดำรงชีพจึงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างห้าองค์ประกอบ: บริบทของความอ่อนแอ กระบวนการสถาบัน สินทรัพย์หรือทุนในการดำรงชีพ กลยุทธ์การดำรงชีพและผลการดำรงชีพ สาธารณูปโภค น้ำประปา ไฟฟ้า เชื้อเพลิง การติดต่อสื่อสาร อนามัย โรงเรียน ที่ดินทำกิน ที่พักอาศัย การเดินทาง ตลาด สถาบัน ระบบการเงิน รายได้/รายจ่าย (Huong, 2010: 102-103)

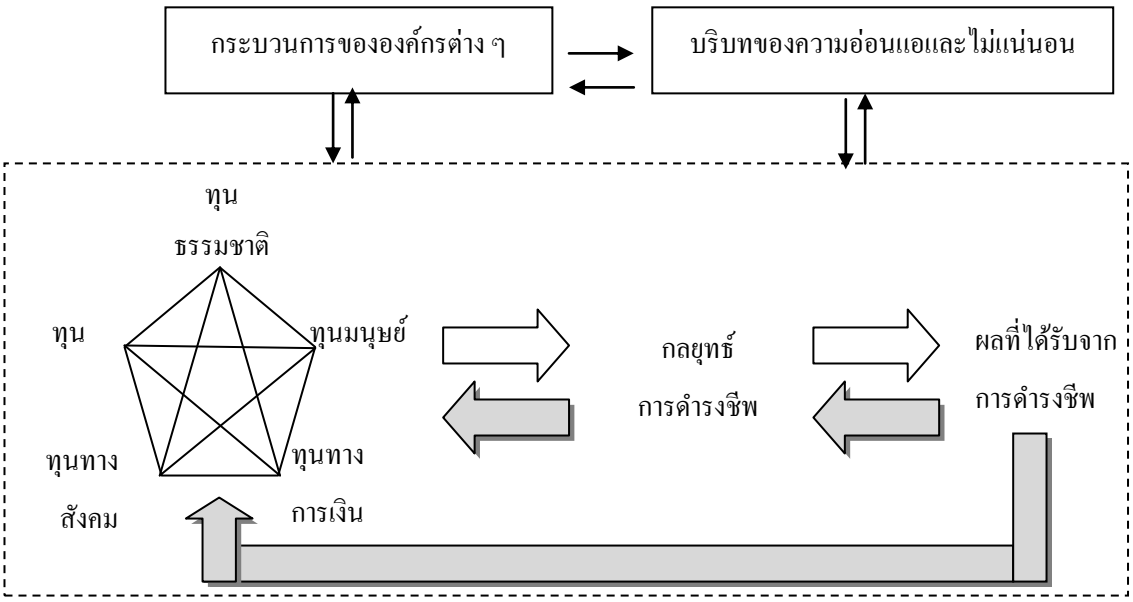

รูปการวิเคราะห์รวบรวม กระแสความสัมพันธ์ และข้อมูลย้อนกลับต่างๆ ร่วมกับกรอบแนวความคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน, ดัดแปลงจาก กรอบแนวความคิด DFID

หมายเหตุ: ตัวขับเคลื่อน ข้อมูลย้อนกลับ กระแสการดำรงชีพ

ภาพที่ 2.14 กรอบแนวคิดที่ปรับใช้ในการศึกษาของชุมชนประมง

แหล่งที่มา: Huong, 2010: 100.

ตารางที่ 2.5 รายละเอียดของลักษณะของครัวเรือนใน 14 หมู่บ้าน Thuy Dien

หัวหน้าครอบครัว	การตั้งถิ่นฐาน	ลักษณะเฉพาะตัว	กิจกรรมการทำมาหากิน	บริเวณที่ตกปลา	อุปกรณ์ตกปลา
Tran Dan	1985	อายุ 44 ปี การศึกษา ชั้นป.5, 8 คน (1 คนกำลังเรียนและอีก4 คนทำงานแล้ว)	เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ, ตกปลา และปล่อยเงินกู้	บ่อดิน,พื้นที่การประมงเปิดและคูน้ำ	อวนติดตา, อวนกางกั้น และอวนรุน
Tran Hied	1985	อายุ 40 ปี การศึกษา ชั้นป.2, 6 คน (2 คนกำลังเรียนและอีก3 คนทำงานแล้ว)	เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ, ตกปลา และ ทำเสื้อผ้า	บ่อดินและปกคลุมไปด้วยแห	กระชังปลา, ทุ่นตาข่าย, อวนติดตา, แสงไฟล่อสัตว์น้ำ
Ho Huong	1987	อายุ 52 ปี การศึกษา ชั้นป.3, 6 คน(1 คนกำลังเรียนและอีก3 คนทำงานแล้ว)	เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ, ตกปลา, ค่าจ้างแรงงาน, ซื้อปลา, และปล่อยเงินกู้	บ่อดินและปกคลุมไปด้วยแห	กระชังปลา, อวนติดตา, แสงไฟล่อสัตว์น้ำ
Ha Loi	1985	อายุ 41 ปี ไม่ได้เรียน,10 คน (2 คนกำลังเรียนและอีก 4คนทำงานแล้ว)	เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ, ตกปลา, ค่าจ้างแรงงาน, และตกแต่งทรงผม	บ่อดินและปกคลุมไปด้วยแห	กระชังปลา, อวนติดตา, แสงไฟล่อสัตว์น้ำ, อวนกางกั้น
NguyenVinh	2000	อายุ 32 ปี การศึกษา ชั้นม.1, 5 คน(1 คนกำลังเรียนและอีก2 คนทำงานแล้ว)	เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ, ตกปลา, ค่าจ้างแรงงาน, และตกแต่งทรงผม	ปกคลุมไปด้วยแห	กระชังปลา, อวนติดตา, แสงไฟล่อสัตว์น้ำ, อวนรุน
Nguyen Lua Sampam	1999	อายุ 35 ปี, การศึกษา ชั้น ป.1, 5 คน (1 คนกำลังเรียนและอีก2 คนทำงานแล้ว)	เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและตกปลา	ปกคลุมไปด้วยแห	กระชังปลา, อวนติดตา,แสงไฟล่อสัตว์น้ำ

ตารางที่ 2.5 (ต่อ)

หัวหน้าครอบครัว	การตั้งถิ่นฐาน	ลักษณะเฉพาะตัว	กิจกรรมการทำมาหากิน	บริเวณที่ตกปลา	อุปกรณ์ตกปลา
Ho Cu	1998	อายุ 27 ปี การศึกษา ชั้นป.3 , 4 คน (2 คนกำลังเรียน)	เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ, ตกปลา, ค่าจ้างแรงงาน, และเลี้ยงสัตว์	ปกคลุมไปด้วยแห	กระชังปลา, อวนติดตา, แสงไฟล่อสัตว์น้ำ
Ho Vo	2000	อายุ 47 ปี การศึกษา ชั้นป.3 , 6 คน(1 คนกำลังเรียน)	เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ, ตกปลา, ค่าจ้างแรงงาน, ค้าขาย, และเลี้ยงสัตว์	ปกคลุมไปด้วยแห	กระชังปลา, ทุ่นตาข่าย, อวนติดตา, แสงไฟล่อสัตว์น้ำ
Tran Manh	2003	อายุ 41 ปี, คนเหมือง(2 คนกำลังเรียนและอีก4 คนทำงานแล้ว)	ตกปลา, ค่าจ้างแรงงานและเลี้ยงสัตว์	พื้นที่การประมงเปิด	กระชังปลา, อวนกางกั้น, อวนรุน
Phan Thi Tuyet	1999	อายุ 36 ปี, ไม่มีการศึกษา, ผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัว, 3 คน(2 คนกำลังเรียนและอีก1คนทำงานแล้ว)	ตกปลา, ค่าจ้างแรงงานและเลี้ยงสัตว์	พื้นที่การประมงเปิด	อวนติดตา
Hoa Xuan Hong	1995	อายุ31ปี ป.5(1 คนกำลังเรียนและอีก2คนทำงานแล้ว)	ตกปลา, ค่าจ้างแรงงาน	พื้นที่การประมงเปิด	อวนติดตา, อวนรุน
Ho Ke	1985	อายุ 43 ปี, ไม่มีการศึกษา, 4 คน(1 คนกำลังเรียนและอีก3คนทำงานแล้ว)	ตกปลา, ค่าจ้างแรงงาน	พื้นที่การประมงเปิด	อวนติดตา, อวนรุน อวนกางกั้น
Ho Boc	1986	อายุ 62 ปี, ผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัว,ไม่มี	ค้าขาย,เลี้ยงสัตว์และการโอนเงิน	ไม่มี	

ตารางที่ 2.5 (ต่อ)

หัวหน้าครอบครัว	การตั้งถิ่นฐาน	ลักษณะเฉพาะตัว	กิจกรรมการทำมาหากิน	บริเวณที่ตกปลา	อุปกรณ์ตกปลา
Nguyen Danh	1985	การศึกษา (2 คน กำลังเรียนและอีก 1คนทำงานแล้ว) อายุ34 ปี,ป.1, 5คน (2 คนกำลังเรียนและอีก2คนทำงานแล้ว)	งานบริการ(คาเฟ่), ค่าจ้างแรงงานและเลี้ยงสัตว์	ไม่มี	

แหล่งที่มา: Sampam, 2010: 100.

สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานใหม่ จำนวนของเด็ก (การทำงานและการเข้าร่วมประชุมโรงเรียน)ระดับการศึกษาหัวหน้าครัวเรือน จำนวนของหญิงม่าย การเข้าถึงที่ดินสำหรับการจับปลาและกิจกรรมการดำรงชีพ (Huong, 2010: 104)

ในการศึกษาหมู่บ้าน Thuy Dien หลักหกประการในกลยุทธ์การดำรงชีพ การเคลื่อนย้าย การเปลี่ยนแปลง ความเชี่ยวชาญ การพาณิชย์ (การค้า) ทำให้เกษตรแบบเข้มข้น และย้ายออกจากถิ่น (Huong, 2010: 127)

ตารางที่ 2.6 การเปรียบเทียบการทำประมง

	การประมงชายฝั่งที่เพาะเลี้ยงด้วยตัวเอง	**การประมงชายฝั่งที่อุปกรณ์ทันสมัย**
การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว	- การประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในทะเลสาป	- การทำประมงเร่ร่อน
ความหลากหลาย	- กิจกรรมหลากหลาย เช่น ตกปลา, เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ,ค่าจ้างแรงงาน, ค้าขายและเลี้ยงสัตว์ - เรือที่มีเครื่องยนต์หลายเครื่อง	- กิจกรรมหลากหลาย เช่น ตกปลา,ค่าจ้างแรงงาน, และเลี้ยงสัตว์ - เรือที่มีเครื่องยนต์หลายเครื่อง

ตารางที่ 2.6 (ต่อ)

	การประมงชายฝั่งที่เพาะเลี้ยงด้วยตัวเอง	**การประมงชายฝั่งที่อุปกรณ์ทันสมัย**
ความเชี่ยวชาญ	- ไม่ปรากฏ	- ไม่ปรากฏ
เชิงพานิช	- การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ	- ไม่ปรากฏ
การเพิ่มขึ้น	- จับปลาได้มากขึ้น	- จับปลาได้มากขึ้น
การย้ายถิ่น	- การย้ายถิ่นตามฤดูกาล	- การย้ายถิ่นตามฤดูกาล

แหล่งที่มา: Huong, 2010: 126.

ปัญหาที่เกิดขึ้นสำหรับแต่ละกลุ่ม ขาดเงิน โรคของสัตว์น้ำ ความผันผวนของตลาด การลดลงทรัพยากร ขาดพื้นที่ทำการประมง ประมงแบบทำลาย และการปนเปื้อนของลากูน ดูสรุปยุทธศาสตร์ตารางที่ 2.5 รายการของแรงกระทบและความเครียดเกิดจาก การขาดการเข้าถึงพื้นที่ทำประมง การลดลงของทรัพยากรในการประมง ประมงแบบทำลาย ความผันผวนของตลาด ความกดดันของการจำกัดแหอวน การเพิ่มจำนวนของชาวประมง การเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลขนาดใหญ่ในกิจกรรมการจับปลา ความเจ็บป่วย โรคของสัตว์น้ำ (Huong, 2010: 139, 153-154)

แรงกระทบ (Shock) ได้แก่ การระบาดของโรค ภัยธรรมชาติ การสูญเสียของเครื่องมือประมง ความเสียหายจากการประมงสุทธิ (Huong, 2010: 254) เครือข่ายทางสังคมท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนครัวเรือนที่มีการการจัดการกับแรงกระทบและความเครียด ครัวเรือนส่วนใหญ่อาศัยในเครือข่ายสังคมและการยืมเงินจากญาติพี่น้องเพื่อนบ้านหรือพ่อค้าคนกลางที่จะจัดการกับแรงกระทบและความเครียด (Huong, 2010: 156-157)

ระบบการดำรงชีพของชุมชนที่มีการอธิบายไว้ตามสี่ประเภทขององค์ประกอบ (CRIC) ที่ประกอบด้วย 1) เอกลักษณ์ ส่วนประกอบที่เป็นนักแสดงที่เป็นมนุษย์และไม่ใช่มนุษย์ 2) ระบบความสัมพันธ์ที่เป็นวิธีการในการที่องค์ประกอบของระบบโต้ตอบหรือพอดีกัน 3) แหล่งที่มาของนวัตกรรมเหล่านั้นเป็นส่วนย่อยของระบบที่สร้างการเปลี่ยนแปลงและความแปลกใหม่ และ 4) แหล่งที่มาของความต่อเนื่องเป็นความสามารถของระบบที่มีการรักษาความสมานฉันท์ของบุคคลผ่านช่องว่างและเวลา ในความเป็นจริงไม่มีระดับที่ถูกต้องเพียงครั้งเดียวสำหรับการวิเคราะห์การดำรงชีพ คือ ในระดับหมู่บ้านหรือชุมชน กลยุทธ์การดำรงชีพเป็นหนึ่งเดียวไม่สามารถนำมาใช้

ได้เนื่องจากครัวเรือนที่แตกต่างกันจะปรับกลยุทธ์แตกต่างกันตามสินทรัพย์ก็เป็นเรื่องเฉพาะของพวกเขาและสถานะของการเข้าถึง ครัวเรือนที่มีกิจกรรมที่หลากหลายในขณะที่สมาชิกในครัวเรือนส่วนบุคคลมีความเชี่ยวชาญในการประกอบอาชีพเดียวที่จะได้รับความมั่นคงและความปลอดภัยมากขึ้นและรายได้สูงขึ้น (Huong, 2010: 171)

Malual (2008: 9) ทำการศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในซูดาน ได้เสนอว่าเครือข่ายสังคมและการติดต่อสื่อสารเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในทุนทางสังคม การสร้างโอกาสที่เท่าเทียมกันในชุมชนจะไม่ฉีกขาดเพียงแต่อำนวยความสะดวกในการซ่อมแซมสายใยทางสังคมและสร้างความไว้วางใจ มันยังสามารถเป็นยานพาหนะสำคัญสำหรับการส่งเสริมของระบอบประชาธิปไตย

ทุนทางการเมือง (องค์กร เสียงและพลัง) เป็นสินทรัพย์ที่สำคัญที่ผู้คนต้องการเพื่อที่จะเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนสำหรับพวกเขา

ทุนทางการเงิน (ออมทรัพย์ เครดิต) นั้นหมายถึงความสำคัญการตลาดและการกระจายความเสี่ยงของสินทรัพย์การดำรงชีพตามความต้องการของผู้คนในเวลาใดเวลาหนึ่งและสถานที่หนึ่ง

ทุนทางกายภาพ (เช่นที่ดิน น้ำฟาร์ม อุปกรณ์ ปศุสัตว์และถนน) เป็นฐานของทรัพยากรการผลิต (Malual, 2008: 10)

แนวคิดของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (SL) เป็นวิธีการสำคัญในการวิเคราะห์และเข้าใจวิธีการของประชาชนที่อาศัยอยู่ในรูปแบบขององค์รวม แนวคิดของการดำรงชีพที่ยั่งยืน เป็นวิธีวิเคราะห์ที่คนเป็นศูนย์กลาง มุ่งเน้นไปที่คนมากกว่าทรัพยากรทางกายภาพ วิธีการเริ่มต้นด้วยความเข้าใจในวิถีชีวิตของผู้คนและการเปลี่ยนแปลงของพวกเขาที่เขาเป็นผู้เลือกเอง ความสนใจเริ่มต้นกับจุดแข็งและความสามารถมากกว่าความต้องการ (Malual, 2008: 12-13) ห้าเกณฑ์ (C1-C5) มีการตรวจสอบความกังวลนี้หลักฐานการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ไม่ว่าพวกเขา

(C1) ได้มีส่วนร่วมในอย่างมีประสิทธิภาพใน เป้าหมายโครงการและการออกแบบ

(C2) ได้รับการฝึกอบรมที่เหมาะสมและการศึกษา

(C3) การตัดสินใจร่วมกันมีความหมายทำให้ความรับผิดชอบในการดำเนินโครงการ

(C4) นำความรู้ของพวกเขาไปใช้และ

(C5) ได้รับผลประโยชน์ที่มีความสำคัญและสอดคล้องกับเป้าหมายชีวิตของพวกเขา

ตารางของกิจกรรมและการบริการของแต่ละหน่วยงานถูกสร้างขึ้นเพื่อตรวจสอบการแสดงตนและการขาดหลักการแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนและหลักการในการปฏิบัติของพวกเขา (Malual, 2008: 18-19) แม้ในกิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพที่องค์กรมีการดำเนินการในทางปฏิบัติอย่างกว้างขวางและมีหลักฐานของการริเริ่มมาจากผลประโยชน์ (Malual, 2008: 33) ความกังวลของ

ชุมชนระหว่างประเทศและความมุ่งมั่นที่จะลดความยากจนและเพิ่มความปลอดภัยทั่วโลกโดยให้ความช่วยเหลือคนยากจนผู้มุ่งมั่นเพื่อให้บรรลุตัวเลือกการดำรงชีพการทำงานได้นี้เป็นสิ่งสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในความขัดแย้งและสังคมที่ผ่านความขัดแย้งที่มีความท้าทายอย่างมากในแง่ของการบริการขั้นพื้นฐานและตัวเลือกการดำรงชีพและการมีความสามารถ (Capability) รัฐบาลในขณะที่ประชากรจำนวนมาก (ผู้ลี้ภัยและผู้พลัดถิ่น) จะกลับไปสู่เงื่อนไขเหล่านี้และการประนีประนอมความยากจนที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยรวม พื้นที่ที่ผ่านความขัดแย้งซูดานใต้ได้รับความช่วยเหลือทางด้านการพัฒนา เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญจากการแก้เหตุฉุกเฉินกลับเป็นเพื่อมุ่งเน้นการให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาระยะยาว การศึกษาครั้งนี้บ่งบอกถึงการรวมตัวกันที่ชัดเจนของแนวคิดของการสร้างขีดความสามารถในการดำรงชีพอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในพื้นที่ของการจัดการ การผลิตทางการเกษตรและปศุสัตว์ ทุกองค์กรที่มุ่งมั่นให้การสนับสนุนการดำรงชีพและขั้นตอนการฟื้นฟูที่สำคัญไปยังส่วนที่อ่อนแอและสร้างความเข้มแข็ง สร้างขีดความสามารถของแต่ละคนคือการเอาชนะเป้าหมายขององค์กรทั้งหมดและได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในกิจกรรมต่างๆ ของการฝึกอบรมทางการเกษตร การแนะนำของเทคโนโลยีของไถวัวและการฝึกอบรมดุแลเรื่องของสุขภาพสัตว์ การกระจายของปัจจัยการผลิตทางการเกษตร อุปกรณ์การประมง การให้แพะแก่ครัวเรือนหญิงที่เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของบทบาทที่มีคุณค่าของการสนับสนุนจากภายนอกในการลบข้อจำกัดที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของคนจนเกษตรกรได้นำเสนอผลิตภัณฑ์และเทคนิคของพวกเขาซึ่งเป็นวิธีที่จะระดมชุมชนและเสริมสร้างทุนมนุษย์โดยการกระจายความรู้ (Malual, 2008: 31-32)

การผลิตอาหารที่เพิ่มขึ้นนี้เป็นข้อบ่งชี้ที่สำคัญของการบรรลุเป้าหมายของการดำรงชีพ โดยกิจกรรมเหล่านี้แสดงอย่างชัดเจนและแสดงให้เห็นถึงการรวมตัวกันโดยปริยายขององค์ประกอบบางส่วนของกรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืน โดยใช้กรอบแนวคิดนี้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง สร้างศักยภาพของชุมชนและเสริมสร้างพลังอำนาจจะเปลี่ยนจากการทำกิจกรรมเพื่อบรรเทาความช่วยเหลือกลายเป็นการพัฒนา ทุนทางสังคมสามารถจะถือว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดเพื่อแก้ไขปัญหาของการรวมทางสังคมเพราะหมายความว่าผู้คนและการวางแผนการทำงานร่วมกันเพื่อเอาชนะความโศกเศร้าที่ผ่านมาของพวกเขาและดำเนินโครงการการวางแผนระยะยาวอื่นๆ ต่อไป (Malual, 2008: 33-37)

ตารางที่ 2.7 กรอบแนวคิดในการศึกษา

การลดความยากจนอย่างยั่งยืน	**การทำมาหากินที่ปลอดภัยและยั่งยืนสำหรับคนยากจน**
การทำมาหากินที่ปลอดภัยและยั่งยืน	มุ่งเน้นไปที่การทำมาหากิน (ทางที่ทำแล้วอยู่สบาย), สร้างทรัพย์สิ(ผลงานที่หลากหลาย), เพิ่มความยืดหยุ่นให้กับช่องโหว่
หลักการ	การรวมตัวทางสังคม,สร้างจุดแข็ง , เพิ่มการเชื่อมโยงสถาบันและดูแลกิจการที่ดี (จุลภาค, ขนาดกลางและมหภาค) และการเชื่อมโยงในการสร้างตลาด, แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว, การดำเนินงานที่มีความยืดหยุ่น
สร้างจุดแข็ง	รับรู้ถึงทรัพย์สิน (Risers) และมีประสิทธิภาพ (ความรู้,ประสบการณ์ , เครือข่ายทางสังคม), ให้ความช่วยเหลืออย่างเหมาะสม(การอบรม, การศึกษา, การเข้าถึงข้อมูล และ ทรัพยากรการผลิต) ขึ้นอยู่กับการจัดลำดับความสำคัญของผู้คน
Social inclusion	การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการกำหนดเป้าหมายการพัฒนา, การตัดสินใจที่มีผลต่อโครงการ , การเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนและประโยชน์จากโครงการโดยไม่คำนึงถึงเพศเชื้อชาติ, หรือสถานะทางสังคม
การเชื่อมโยงสถาบัน	ความรู้ที่ดีของความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับองค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของการศึกษา, ภาคประชาสังคม,และภาคธุรกิจเอกชน
การดูแลกิจการที่ดี	ผู้แทนทางการเมืองมีประสิทธิภาพที่จะดูแลชุมชน; ส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกันของประชาชน ; เป็นเสียงให้กับชนกลุ่มน้อยและผู้หญิง; การลงทุนให้มนุษย์, สังคม, ทุนทางการเมืองและทางกายภาพ ; ช่วยสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันระหว่างกลุ่มให้มีความหลากหลาย; ควบคุมตลาดให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานและค่านิยมที่แพร่หลาย; ความสามารถในการมีอิทธิพลต่อนโยบายสาธารณะ
ความยั่งยืนในระยะยาว	สามารถเผชิญและแก้ปัญหาจากความเครียดและแรงกดดันได้; ไม่มากเกินไปขึ้นอยู่กับการสนับสนุนจากภายนอก ; การผลิตในระยะยาวของฐานทรัพยากรและไม่ส่งผลเสียต่อตัวเลือกการดำรงชีพของผู้อื่น รวมทั้งรุ่นหลังๆ ด้วย

แหล่งที่มา: Malual, 2008: 38.

Leinan (2003: 18-24) ทำการศึกษาวิถีชีวิตที่ยั่งยืนและบทบาทของเมืองเกษตรกรรมการการศึกษาในประเทศคิวบา สินทรัพย์ที่มีตัวตน ธรรมชาติ สินทรัพย์ทางกายภาพและสินทรัพย์ทางการเงิน สินทรัพย์ที่ไม่มีตัวตน สินทรัพย์ที่มนุษย์และสังคมบ้างก็รวมถึงการเมือง ผลสินทรัพย์เหล่านี้ในกิจกรรมการดำรงชีพต่างๆ จะถูกรวมโดยบุคคลหรือครัวเรือนเพื่อสร้างกลยุทธ์ในการดำรงชีพ องค์ประกอบที่สามของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน เป็นสิทธิ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างการควบคุมสินทรัพย์และกิจกรรม แสดงสิทธิในการรับวิธี ทำไมและเมื่อใด ในการใช้ทรัพยากร แนวทางแบบองค์รวมในการสร้างพลังในมิติทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและสังคมของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนได้แก่ 1) การเข้าถึงจุดแข็งของชุมชน 2) ผลกระทบของชุมชนในระดับไมโคร และนโยบายระดับแมคโครบนวิถีชีวิตที่กำลังมองหากลยุทธ์เสริม 3) การเข้าถึงผลงานที่มีศักยภาพของเทคโนโลยีและความสัมพันธ์กับฐานความรู้ท้องถิ่น 4) กลยุทธ์การลงทุนต่อสังคมและเศรษฐกิจที่จะช่วยหรือขัดขวางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน จุดเด่นของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน คือ 1) คนเป็นศูนย์กลาง 2) มีความแตกต่างหลากหลาย 3) มีหลายระดับ 4) การเป็นส่วนร่วม 5) มีความยั่งยืน 6) เป็นพลวัต 7) เป็นองค์รวม 8) มีความแกร่ง

ตารางที่ 2.8 สรุปเรื่องทุนกับเกษตรกรแต่ละประเภท

ทุนทรัพย์ในวิถีชีวิต	**Organoponicos**	**Parcelas**	**Patios**
บุคคล	* โอกาสสำหรับการฝึกอบรมอย่างเป็นทางการและหลักสูตรที่ บริษัท มิกซ์ ครอป จำกัด *การดำเนินธุรกิจของตัวเองจะสร้างทักษะผู้ประกอบการและทุนมนุษย์	*สามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับ UA และความช่วยเหลือจาก Granja Urbana	*สามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับ UA และความช่วยเหลือจาก Granja Urbana *การดำเนินธุรกิจของตัวเองจะสร้างทักษะผู้ประกอบการและทุนมนุษย์
สังคม	*เครือข่ายทางสังคมที่แข็งแกร่งผ่านการเป็นสมาชิกใน Organoponico โอกาสในการและ มี	* เครือข่ายทางสังคมที่สำคัญในการสร้างฐานความรู้, การปรับปรุงความ	*การเชื่อมต่อระหว่างผู้ผลิตน้อยลง แต่ใกล้เคียงเครือข่ายทางสังคมที่สำคัญ

ตารางที่ 2.8 (ต่อ)

ทุนทรัพย์ในวิถีชีวิต	Organoponicos	Parcelas	Patios
	อิทธิพลต่อการตัดสินใจในระดับเทศบาล (แต่จำกัดโดยการตัดสินใจของส่วนกลาง)	ปลอดภัยของอาหารที่ผ่านการแลกเปลี่ยนอาหาร, และปรับปรุงสินทรัพย์ทางกายภาพชุมชนของการลงทุนในบ่อ, กังหัน,การช่วยเหลือการผลิต	
ทางกายภาพ	*การเข้าถึงจุดศูนย์กลาง, ดูแหล่งที่มาและไฟฟ้า *การเข้าถึงจุดศูนย์กลาง, จุดขายนอกสถานที่	* การเข้าถึงน้อยที่สุดเพื่อโครงสร้างพื้นฐานสินทรัพย์ทางกายภาพ *การเข้าถึงการขายบางส่วนเพื่ออำนวยความสะดวกที่เป็นไปได้	*การควบคุมสถานที่ให้บริการ *การเข้าถึงประปา, ไฟฟ้า * รัฐอำนวยความสะดวกที่เป็นไปได้
การเงิน	*การขายของการผลิตและแรงงานผ่าน Organoponico *การเข้าถึงเครดิตผ่าน Granja Cannelloni	* บริการขายอาหารผ่าน Parcela	*บริการขายอาหารผ่าน Patio
ธรรมชาติ	*การเข้าถึงที่ดินและน้ำในเขตเมือง ซึ่งแสดงถึงการเชื่อมโยงปัจจัยการผลิตวัสดุอินทรีย์	*การเข้าถึงที่ดินผ่านมติ 356, โดยทั่วไปสำหรับที่ดินที่เสื่อมคุณภาพ	*การควบคุมสถานที่ให้บริการ
ทางการเมือง	*เชื่อมโยงที่แข็งแกร่งให้กับรัฐเป็นสำคัญ Organoponico กับนโยบายความมั่นคงด้านอาหารและนโยบายความมั่นคงด้านอาหารและแนวโน้มการเคลื่อนไหว	*ขาดทักษะ	*ส่งเสริมการปักผ้าครอสติก/การส่งเสริมการผลิตที่เพิ่มขึ้นอาจเพิ่มการใช้ประโยชน์ทางการเมืองของผู้ผลิต

แหล่งที่มา: Leinan, 2003: 101.

Organoponico เป็นกลุ่มที่เดือดร้อนน้อยจากเฮอริเคน เพราะปลูกผักและพืชล้มลุก จึงสามารถปลูกใหม่ได้ในเวลารวดเร็ว และไม่คิดที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอย่างไร นอกจากเก็บเมล็ดพันธ์และจัดตารางเพาะปลูกให้ดีขึ้น มีบางกลุ่มเลี้ยงหมูเพิ่มขึ้นทำให้ครบวงจรและเพิ่มความยืดหยุ่นในการดำรงชีพ

กลุ่ม Parcelas ได้รับการดูแลจากรัฐบาลน้อยกว่าดังนั้นทุนทางสังคมจึงมีความหมายในการฟื้นฟูมาก และกลุ่มนี้อาศัยการดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวซึ่งปลูกได้ปีละ 2 ครั้งเท่านั้น บ้างก็เปลี่ยนไปปลูกพืชอายุสั้นแทนข้าว

Patios กลุ่มนี้ปลูกไม้ผลเป็นหลักจึงได้รับผลกระทบมาก แต่ได้รับการดูแลจากรัฐบาลน้อย ทุนทางสังคมจึงมีบทบาทมาก แต่เนื่องจากเป็นเกษตรกรรายเล็กจึงสามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตได้ในระยะเวลาอันสั้น เช่น การปลูกผักหรือเลี้ยงสัตว์ชดเชยสิ่งที่สูญเสียไป

หลังจากเฮอริเคนแสดงให้เห็นการปรับตัวและการช่วยเหลือจากภาครัฐบางประการ แต่ส่วนใหญ่ยังดำเนินชีวิตตามเดิม ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีความยืดหยุ่นต่อแรงกดดันและวิกฤตได้ดี (Leinan, 2003: 103-107)

เช่นเดียวกันกับ Nicole (2009) ทำการศึกษาการดำรงชีพจากการทำสวนดอกไม้แบบยั่งยืนใน West Bengal เสนอทุน 5 ประการของการดำรงชีพตามแนวทางของ Chambers, Conway and Studies (1992) และระบุว่าสถาบันเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดการเข้าถึงทุนต่างๆ การกระจายการทำการเกษตรแบบขยายพื้นที่เพาะปลูก (Extensification) และแบบเพาะปลูกแบบเข้มข้น (Intensification) เป็นชนิดของกลยุทธ์การดำรงชีพของเกษตรกร Scoones (1998) แนะนำการกระจายการลงทุนออกจากฟาร์มและการอพยพย้ายถิ่น เป็นตัวเลือกของการดำรงชีพ การฝึกอาชีพของเกษตรกรจะถูกกำหนดโดยความหลากหลาย ตามฤดูกาล การกระจายของพื้นที่และภูมิอากาศ และตัวแปรด้านราคา

ผลการดำรงชีพ = วัดความยั่งยืนของชีวิต

Scoones (1998) ได้พัฒนา 5 ตัวชี้วัดของความยั่งยืนโดยเสนอให้พิจารณาจากตัวชี้วัดดังนี้ 1) สร้างงานรายวัน 2) ลดความยากจน 3) เพิ่มความสามารถในการปรับตัว 4) การปรับการดำรงชีพและความยืดหยุ่น และฐานทรัพยากร และ 5) ฐานทรัพยากร

การใช้กรณีศึกษาสำหรับการวิจัย ที่ วิจัยเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถาม แต่จะอธิบายโดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ (การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม) ที่ใช้ในครัวเรือนเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ แบบสอบถามประกอบด้วยที่ดิน ปศุสัตว์ สินค้าอุปโภคบริโภคประเภทบ้าน การว่างงาน ความไม่มั่นคงทางอาหาร ความทุกข์ต่างๆ พืชผลที่ผลิต ครอบครองที่ดิน

สถาบัน (แทรกแซง) เทคนิคและข้อมูลด้านตลาด เมล็ดพันธ์ ปุ๋ยและเงินกู้ยืม แบบสอบถามยังถามเกี่ยวกับผล การลดปัญหาความยากจน ความเป็นอยู่ที่ดีและความสามารถและความเสื่อมโทรมของดิน แบบสอบถามแบบกึ่งโครงสร้างเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติงานการเพาะปลูก การตลาด เครือข่ายสังคม กลุ่มความสัมพันธ์ แรงงาน การจัดเครดิต การขยายตัวของชนบท ฐานทรัพยากร (ดิน น้ำ) จาก 5 ตัวชี้วัดของความยั่งยืนมีตัวชี้วัดหลายประการที่ทำให้ Nonachak มีความเหมาะสมในการเป็นแหล่งผลิตดอกไม้เพื่อการส่งออก เช่น สนามบิน รถไฟ ระบบถนน เป็นต้น คุณสมบัติเด่นของชุมชนคือการประกอบด้วยผู้ประกอบการอิสระจำนวนมากส่งดอกไม้ทั้งในตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ การทำธุรกิจด้านดอกไม้นั้นช่วยเพิ่มโอกาสในการหารายได้ ดอกไม้สามารถสร้างรายได้ดีกว่าข้าวและสามารถทำเสริมกับธัญพืชได้โดยไม่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร ร้อยละ 75 ของชุมชนทำการปลูกดอกไม้เป็นการแปลเปลี่ยนทางกลยุทธ์ สำหรับผู้ยากจนดอกไม้เป็นทางเลือกที่ดีในการหารายได้ตลอดทั้งปีจากการขายแรงงานในสวนดอกไม้ ซึ่งผู้ที่ยากจนขาดแคลนที่ดินทำกิน ระดับการศึกษาต่ำส่งผลกระทบทำให้รายได้น้อย สำหรับผู้ที่ค่อนข้างมีฐานะจะมีไร่ที่มีขนาดใหญ่และมีทุนทางสังคมมากมีความเกี่ยวพันธ์กับสถาบัน และบางกลุ่มก็มีสิทธิพิเศษในระบบการตลาดเพื่อการส่งออกซึ่งส่งผลให้เกิดช่องว่าระหว่างกลุ่มขึ้น แต่กระนั้นการทำงานในสวนดอกไม้ก็เป็นทางเลือกที่ดีในระดับหนึ่งของการดำรงชีพ สอดคล้องกับแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นทางเลือกเดียวของชุมชนแต่ธุรกิจดอกไม้ก็มีส่วนในการสร้างทางเลือกอื่นๆ อีกเช่นกัน การตลาดต่างประเทศไม่ได้ส่งผลกระทบมากนักสำหรับการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเพราะในชุมชนผลิตดอกไม้เพื่อป้อนตลาดในประเทศมากกว่าการใช้ทรัพยากรน้ำใน Nonachak ก็แสดงให้เห็นความยั่งยืนมีการหมุนเวียนและจัดระบบชลประทานที่ดีทั้งเพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร แต่ปัญหาการใช้ยาฆ่าแมลงยังคงเป็นปัญหาและทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ควรส่งเสริมความรู้ สร้างทุนมนุษย์และทุนทางสังคมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Nicole, 2009: 39-52, 161-164)

Bouahom, Douangsavanh and Rigg (2004) ทำการศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวหรือประเทศลาว สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของประเทศลาวว่าเป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจเกษตรและภาคเกษตรเป็นเชิงยังชีพ แต่ก็มีปัญหาเกิดขึ้นโดย

ปัญหาแรก แม้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่มีความที่ซับซ้อน ครัวเรือนในชนบทมีความหลากหลายระบบนิเวศเกษตรที่มีการเปลี่ยนแปลงและมีความเกี่ยวของกันของภาคการเกษตรกับการดำรงชีพในด้านอื่นๆ (Pluriactive)

ปัญหาประการที่สอง การรวมตลาดมีความหมายว่ากิจกรรมนอกฟาร์มบางครั้งที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของการโยกย้ายที่อยู่มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น อีกนัยหนึ่งการผลิตเพื่อการยังชีพอย่างยั่งยืนทางการเกษตรจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจของตลาดที่ไม่ใช่รายได้จากฟาร์ม ดังนั้น

การศึกษาการดำรงชีพควรให้ความสำคัญกับกิจกรรมนอกฟาร์มด้วย (Bouahom, Douangsavanh and Rigg, 2004: 609)

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตัวอย่างของชุมชนในหมู่บ้านต่างๆ ได้แก่ บ้านโพนไฮ บ้านน้ำอ่าง บ้านแสงทอง และบ้านปักเช็ค จากการศึกษาพบว่าบ้านโพนไฮ กลายเป็นหมู่บ้านของการขาดแคลนข้าวอย่างเรื้อรัง การดำรงชีพที่ได้ก่อตั้งขึ้นอย่างมั่นคงในภาคการเกษตรกลับมีความหลากหลายของกิจกรรมนอกฟาร์มต่ำกลับ บ้านโพนไฮมีดินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์จนไม่สามารถสร้างผลผลิตที่ดีได้ และในที่ลุ่มก็เกิดน้ำท่วมไม่สามารถสร้างผลผลิตได้ดีเช่นกัน ชุมชนต้องอาศัยรายได้จากนอกภาคการเกษตรในการเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวเป็นตัวอย่างการกระจายความทุกข์ของชาวบ้าน สำหรับบ้านน้ำอ่างของการเกษตรมีจุดแข็งด้านอาหารและมีความปลอดภัยในระดับหมู่บ้าน บ้านน้ำอ่างมีระบบชลประทานที่ดีมีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้สามารถดำรงชีพอยู่ภายใต้ภาคการเกษตรได้เป็นอย่างดี บ้านแสงทองมีการติดตั้งปั๊มนำทำให้สามารถทำนาได้ปีละสองครั้ง ทำให้วิถีชีวิตดีขึ้น ชาวนาใช้รถไถนาแทนควาย ประกอบกับการตั้งธนาคารส่งเสริมการเกษตร ทำให้ชาวบ้านเข้าถึงแหล่งทุนได้สะดวกขึ้น มีผลผลิตมากขึ้น รายได้มากขึ้น เป็นผลจากการทำเกษตรกรรมไม่ได้พึ่งพากิจกรรมนอกการเกษตร แต่สำหรับบ้านปักเช็คกลับไม่ต้องการการคมนาคม ชุมชนไม่สนใจถนนเข้าหมู่บ้าน ผลผลิตเริ่มตกต่ำมีปัญหาจากวัชพืช ศัตรูพืชต่างๆ มีการขยายการปลูกผักตามริมตลิ่ง งานทอผ้ากลับกลายเป็นอาชีพหลัก การอพยพเกิดจากการขาดแคลนอาหารและขาดความพอเพียงและไม่สามารถพึ่งตนเองได้ รายได้หลักเกิดจากการรับจ้างทำงานซึ่งไม่แน่นอนและบางครั้งก็น้อยกว่าการทำเกษตรกรรมจนนำไปสู่การอพยพย้ายถิ่นได้ บางครอบครัวมีรายได้จากการที่บุตรไปทำงานในต่างท้องที่แล้วส่งเงินกลับบ้าน บางคนมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมเป็นคนเมืองมากขึ้นและเริ่มจะลืมอดีตที่เป็นชาวชนบท และลืมวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่บางครอบครัวก็ยังคงทำงานในท้องถิ่นถึงแม้จะได้รายได้น้อยก็ตาม จากการศึกษาจึงมีการแบ่งระบบของการดำรงชีพออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) พื้นฐานในหมู่บ้าน ปัจจัยนำเข้าจากภายนอกต่ำ ยั่งยืน และมีการเปลี่ยนแปลง 2) พื้นฐานในหมู่บ้านทำการเกษตรเป็นหลัก เพิ่มปัจจัยนำเข้าจากภายนอก มีความชำนาญเฉพาะทาง 3) พื้นฐานในหมู่บ้านยังชีพทั้งในและนอกภาคการเกษตร ค่าจ้างแรงงานต่ำ และ 4) พื้นฐานในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ทั้งในและนอกภาคการเกษตร เน้นการตลาดและความทันสมัย (Bouahom, Douangsavanh and Rigg, 2004: 610-617)

จากการศึกษาของ Rigg (2006) พบว่า คนทางใต้อาศัยในเขตชนบทและการดำรงชีพของส่วนใหญ่ก็จะดูเหมือนจะขึ้นอยู่กับการทำฟาร์มในทำนองเดียวกันในปัจจุบันและข้อเสนอที่ผ่านมาเป็นแนวทางที่เหมาะสมเพื่ออนาคตหรือไม่ (Rigg, 2006: 181) เพื่อสรุปกระบวนการดังต่อไปนี้และแนวโน้มจะเกิดขึ้นมากกว่า อาชีพและการดำรงชีพในชนบทมีการแปรเปลี่ยนไป อาชีพที่หลากหลายเป็นสิ่งที่สามารถพบได้โดยทั่วไป ความสมดุลของรายได้ครอบครัวแปรเปลี่ยนจากรายได้จากฟาร์มไปเป็นรายได้จากนอกฟาร์ม การดำรงชีพและความยากจนแปรเปลี่ยนจากที่ดิน

หรือฟาร์ม การดำรงชีพมีการเปลี่ยนแปรและเคลื่อนไหวไม่จำกัดเฉพาะในพื้นที่ การได้รับรายได้จากแหล่งอื่นมีความสำคัญกับการเป็นอยู่ของครอบครัวมากขึ้น อายุโดยเฉลี่ยของเกษตรกรมีแนวโน้มสูงขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคมมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีพในแนวทางใหม่

East Laguna Village ในบทสรุปมากกว่าสองทศวรรษผลงานของการทำฟาร์มกับรายได้ในครัวเรือนลดลงจากใกล้กับ 90%-36% ในขณะที่ส่วนแบ่งรายได้ที่ไม่ใช่ฟาร์มเพิ่มขึ้นจาก 13% เหลือ 64% (Rigg, 2006: 183) หกจังหวัดหลักภูมิภาคของประเทศไทยที่ราบภาคกลางจำนวนเจ้าของที่นาอายุ 35 ปี หรือลดลงจาก 24% ในปี 1963 ถึง 17% ในปี 1978 และ 1993 โดยได้ถึงเพียง 12% จำนวนของเจ้าของนาอายุเกิน 55 ปีขณะที่เพิ่มขึ้นจากช่วงเดียวกันของปีจาก 28% เป็น 37% สำหรับประเทศใน Greater Mekong Sub Region เช่น ประเทศลาว ภูมิภาคนี้ได้เปลี่ยนอย่างรวดเร็ว เกิดการเปลี่ยนแปลงชาวนาในบางพื้นที่ การสำรวจครอบคลุม 1,614 ครอบครัว เพื่อให้ได้ภาพที่สมบูรณ์แบบที่สุด ระดับของการเคลื่อนไหวและบางส่วนของเงื่อนไขพื้นฐานและกำลังขับของกระบวนการในการอพยพมาขายแรงงานในประเทศไทย ในบางส่วนของการศึกษา คนในหมู่บ้านการโยกย้ายไปยังประเทศไทย ได้กลายเป็นสิ่งที่เด่นชัดว่ามีการเริ่มที่จะมีอิทธิพลต่อความพร้อมของแรงงานเพื่อการเกษตรแต่ละกรณีเป็นภาวะที่จำเป็นของแต่ละบุคคล แต่แรงขับเคลื่อนก็ดูเหมือนจะมีระดับความรุนแรงของเงินทั่วไปบางส่วนในภาคใต้ในเขตชนบทของประเทศที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศไทย ความสำคัญของการอพยพเพื่อการขายแรงงานแตกต่างกันระหว่างพื้นที่ของประเทศ แรงขับ 5 ประการที่สำคัญได้แก่ (Rigg, 2006: 186)

1) กำไรที่ถูกกัดกร่อนจากผลผลิตในพื้นที่ขนาดเล็ก
2) การเกิดโอกาสใหม่ในการทำกิจกรรมนอกฟาร์มทั้งในและนอกพื้นที่
3) การเสื่อมสลายของสภาพแวดล้อม
4) การขาดแคลนที่ดิน
5) การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและสังคม (Rigg 2006: 187)

นอกจากนี้ยังมีหัวข้อของวรรณกรรมในประเทศลาวและในประเทศอื่นๆ ที่เล็งเห็นความยากจนเป็นส่วนใหญ่ที่ถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการในการพัฒนา มันเป็นเรื่องง่ายเกินไปที่จะเห็นความยากจนแบบ "เก่า" เป็นมุมมองมาตรฐานของหลักคิด ในบริบทของชนบทที่ดำรงชีพที่ก่อตั้งบนพื้นฐานเกี่ยวกับการเกษตรและความยากจนเป็นผลิตภัณฑ์ของความล้มเหลวของการใช้ทรัพยากรและความไม่เท่าเทียมกันและการกระจายผลผลิตของที่ดิน มีการอพยพมาขายแรงงานในประเทศไทยและส่งเงินกลับสำหรับครอบครัวที่ไม่มีที่ทำกิน โดยมีคำพูดว่า "When You Are Poor, You Have To Go" แทนที่จะให้รางวัลกับบุตรหลานของตนที่สืบทอดผลประโยชน์ของเจ้าของแผ่นดิน บางกรณีกลับมีความยินดีในการอพยพยิ่งกว่าการสืบทอดการเกษตรบนที่ดินของตนเอง

สิ่งที่เกิดขึ้นกลับเป็นการจดจำนองที่ดินของตนเพื่อหาทุนเพื่อให้บุตรหลานของตนสามารถหลบหนีจากการทำการเกษตรและไม่คิดว่าการพัฒนาการเกษตรเป็นวิธีที่ดีที่สุดเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชนบท การพัฒนาชนบทวิธีที่ดีที่สุดโดยการเพิ่มรายได้ในชนบทและการปรับปรุงวิถีชีวิต รัฐบาลนี้ต้องใช้หลักการคิดว่าเกษตรกรไม่ได้เป็นเพียงแต่ชาวนา แต่เป็นเสมือนผู้ประกอบการด้านเกษตรกรรม ความท้าทายก็คือเพื่อให้แน่ใจว่าผู้ที่ (ค่อนข้าง) ครัวเรือนไม่กี่คนที่ยังคงอยู่บนที่ดินและสามารถดำรงชีพอยู่ได้ ทำให้การเปลี่ยนจากการเป็นเกษตรกรชาวไร่ชาวนาที่ผลิตส่วนใหญ่เพื่อให้ตรงกับการดำรงชีพของตน ความต้องการที่จะกลายเป็นผู้ผลิตในเชิงพาณิชย์มุ่งที่จะตระหนักถึงความต้องการของตลาด ผลประโยชน์ของตนจะได้รับที่ดีที่สุดจากแผ่นดินโดยเห็นชนบทเป็นอนาคตที่แตกต่างและซับซ้อนด้วย มีหลายลู่ทางที่จะทำให้บรรลุการดำรงชีพอย่างยั่งยืนโดยที่มีมีแนวโน้มมากขึ้นที่จะแยกทางเป็นเฉพาะพื้นที่ และเฉพาะอาชีพ โดยสรุปการดำรงชีพอย่างยั่งยืนไม่จำเป็นต้องยึดติดกับแนวทางการดำรงชีพเช่นเดิมเช่นเกษตรกร แต่ควรใช้กลยุทธ์ทางเลือกในการประกอบอาชีพเสริมเพื่อหารายได้ให้เพียงพอแก่การดำรงชีพ การทำเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวไม่อาจส่งผลให้เกิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนได้ (Rigg, 2006: 1)

2.6 ข้อสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน มีปัจจัยเกี่ยวกับบุคคลในการยอมรับการเปลี่ยนแปลงโดยสามารถแบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้ กลุ่มก้าวหน้า กลุ่มเรียนรู้และกลุ่มเริ่มต้น (วรรณี ทองระย้า, 2549: 122-125) ปัจจัยอื่นที่จะให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา และเสริมสร้างศักยภาพของคนในชุมชนเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืน มีกิจกรรมมีความต่อเนื่องสามารถตอบสนองต่อชุมชนอย่างบูรณาการ มีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องมีความพยายามพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจและภูมิปัญญาท้องถิ่น (บุญนาค อยู่ทองหลาง, 2546: 210-220) ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของ พัทธมน เอี่ยมสุองค์ (2552: 65-116) ที่พบว่าปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงของคนในชุมชนได้แก่ 1) ปัจจัยภายในระดับบุคคล อาทิ พื้นฐานครอบครัวอาชีพ ทัศนคติ 2) ปัจจัยภายในระดับกลุ่ม อาทิ ศักยภาพของผู้นำ ความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่ม และ 3) ปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นความสำคัญของบุคคลและกลุ่มบุคคลในการที่จะทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้สู่วิถีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนและสิ่งที่สอดคล้องกันระหว่างงานของบุญนาค อยู่ทองหลาง (2546); วรรณี ทองระย้า (2549) และ Pretty (1995) ก็คือการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งถือได้ว่าเป็นความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ เช่นเดียวกับ สมชาติ ธรรมขันทา (2550: 93-95) ก็พบว่าการมี

ส่วนร่วมของชุมชนเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตระหนัก และร่วมมือกันค้นหาปัญหาและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน เช่นเดียวกับงานของ ชีวิน อริยะสุนทร (2555: 89-104) ที่พบว่า เกษตรพันธะสัญญาอาจจะไม่ส่งผลดีกับเกษตรกรเสมอไป การรวมกลุ่มร่วมกันเรียนรู้และแก้ปัญหาร่วมกันเป็นแนวทางที่เหมาะสมกว่า สำหรับ Nicol (2000: 13-19) ศึกษาการใช้หลักการของการดำรงชีพอยู่อย่างยั่งยืนมาปรับใช้กับโครงการชลประทาน พบว่าการเน้นกระบวนการทางการเมืองโดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคมมีการทำธุรกรรมหรือปฏิสัมพันธ์กัน การทำธุรกรรมผ่านทางสังคมเป็นหลักโดยสมาชิกของชุมชนและสังคม และข้อจำกัดของทุนมนุษย์ช่วยในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำและการร่วมกันบริหารจัดการน้ำ Reddy et al. (2004: 297-324) ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งน้ำของอินเดียพบว่าการสร้างกิจกรรมการดำรงชีพซึ่งเป็นทางเลือกของครัวเรือน โดยการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งน้ำจะรักษาวิถีชีวิตชนบทถ้าสอดคล้องกับเกณฑ์ความยั่งยืนที่แข็งแกร่งในการเพิ่มทุนหรือสินทรัพย์ทั้งห้าของการดำรงชีพ ส่วน Malual (2008: 9) ทำการศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในซูดาน เสนอว่าเครือข่ายสังคมและการติดต่อสื่อสารเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในทุนทางสังคมซึ่งจะนำไปสู่การดำรงชีพสู่ความยั่งยืน ดังนั้นจะเห็นว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้สู่วิถีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนมีสองประการก็คือ ปัจจัยด้านบุคคลและกลุ่ม ปัจจัยที่สองคือการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยที่ Scoones (1998) ได้พัฒนา 5 ตัวชี้วัดของความยั่งยืนโดยเสนอให้พิจารณาจากตัวชี้วัดดังนี้ 1) สร้างงานรายวัน 2) ลดความยากจน 3) เพิ่มความสามารถในการปรับตัว 4) การปรับการดำรงชีพและความยืดหยุ่น และฐานทรัพยากร และ 5) ฐานทรัพยากร (Leinan, 2003: 32)

งานวิจัยที่ใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ได้แก่ การศึกษาของบัญชา สมบูรณ์สุข และคณะ (2547: 312-322)ได้ศึกษาความยั่งยืนของระบบการทำฟาร์มสวนยางขนาดเล็กโดยอาศัยกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework) พบว่าเกษตรกรใช้ยุทธวิธีการดำรงชีพ ด้วยการผลิตการเกษตรขนาดเล็กและหลากหลาย มีกิจกรรมการผลิตการเกษตรเฉลี่ย 5-6 กิจกรรม กระบวนการในการปรับปรุงการผลิตมีลำดับเป็นขั้นเป็นขั้นตอน ประเมินผลการปรับปรุงการผลิต และดำเนินการผลิตตามระบบใหม่ ปัจจัยต้นทุนที่มีผลต่อความสำเร็จของการปรับปรุงการผลิตการเกษตรที่นำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืน คือความเหมาะสมของดินทำการเกษตร จำนวนพื้นที่ร่องสวนไม้ผล การเปิดรับข่าวสารการเกษตร ศักยภาพความเป็นผู้นำ จำนวนการผลิต และพื้นที่ปลูกพืชฤดูแล้งในนาข้าว ล้วนแต่เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการปรับปรุงการผลิตที่นำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืน ปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงได้แก่การดำเนินโครงการส่งเสริมการเกษตร การรวมกลุ่มเกษตรกร ศักยภาพผู้นำและการเปลี่ยนผู้นำเกษตร และการบังคับกฎหมาย ทำให้เห็นองค์ประกอบของกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่าง

ยั่งยืนเป็นปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรเช่น การเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพ การรวมกลุ่ม สถาบันและนโยบาย รวมไปถึงการใช้ทุนต่างๆ ในการดำรงชีพอย่างเหมาะสม เช่นเดียวกันสำหรับงานวิจัยของ Johnson (2002: 14) ได้ทำการศึกษาในประเทศแอฟริกาใต้โดยใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเพื่อทำความเข้าใจถึงความต้องการและความสำคัญของแต่ละบุคคลในภาพรวมและความแตกต่างระหว่างกลุ่มในชุมชนบนพื้นฐานของความเป็นปัจจุบันกาล เป็นการศึกษาชีวิตความเป็นอยู่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป้าหมายที่สำคัญคือสร้างนโยบายที่สามารถลดความยากจนลงได้ และการศึกษาของ Kirkpartick (2005: 9-12) ที่ทำการศึกษาชาวนาในประเทศกัมพูชาได้ใช้กรอบแนวคิดของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน สำหรับ Butler and Mazur (2007: 604-617) ก็ใช้กรอบแนวคิดของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนและเสนอว่าการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหลากหลายของยุทธวิธีการดำรงชีพและวิธีการที่พวกเขาจะรวมอยู่ในโครงสร้างทางสังคมอาจจะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการพัฒนา กรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนสามารถใช้ในการกระตุ้นให้เกิดนวัตกรรมในท้องถิ่น ผู้ประกอบการและเพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของบุคคลและสถาบัน ซึ่งก็สอดคล้องกับงานวิจัยของ Divakarannair (2007: 14) ทำการศึกษาสินทรัพย์และยุทธวิธีการดำรงชีพอยู่รอดในชุมชนชายฝั่งใน Kerala ประเทศอินเดีย ได้ศึกษาถึงวิถีการดำรงชีพที่เป็นวิธีการที่คนทำมาหากิน พบว่าครัวเรือนที่ยากจนพยายามที่จะปรับสมดุลชีวิตของตนเองด้วยการหาอาหารและรายได้ การวิเคราะห์ตามกรอบการดำรงชีพที่ยั่งยืนใช้มุมมองแบบองค์รวม การระบุและสร้างกรอบในสินทรัพย์ที่มีอยู่ของผู้คน การดำรงชีพประกอบด้วยความสามารถ สินทรัพย์หรือทุน (รวมทั้งวัสดุและทรัพยากรทางสังคม) และกิจกรรมที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพ แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนขึ้นกับการรักษาให้คงอยู่หรือเพิ่มขึ้นของสินทรัพย์หรือทุนที่มีความสามารถทั้งในปัจจุบันและในอนาคตในขณะที่ไม่ทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับ Phanvilay (2010: 12-13) ใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในการศึกษาวิเคราะห์โดยใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยการวิเคราะห์ ทำการศึกษาในประเทศประชาธิปไตยประชาชนลาวเน้นในเรื่องของการใช้ทุนทั้งห้าที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ซึ่ง Huong (2010: 2-5) ทำการศึกษาชุมชนประมงในประเทศเวียดนามโดยใช้กรอบแนวคิดของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเช่นกัน ส่วน กมลทิพย์ กำชัย (2555: 161-182) ก็ได้ศึกษาการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกร กรณีศึกษาของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้การวิเคราะห์แนวทางการดำรงชีพห้าด้านคือ ความไม่แน่นอนในผลผลิตการเกษตรและการดำรงชีพ ความสามารถในการพึ่งตนเองและการควบคุมตนเอง ทุนสำหรับการดำรงชีพ ยุทธวิธีในการดำรงชีพ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการนำเอาแนวคิดของกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมาใช้ในการศึกษาเช่นกัน จากการศึกษาพบว่าปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของเกษตรกรผ่านกิจกรรมทาง

เศรษฐกิจประกอบด้วย 1) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ 2) ปัจจัยทางสังคม 3) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ และ 4) การขาดแคลนน้ำ ซึ่งปัจจัยดังกล่าวก็คือ ปัจจัยด้านทุนของกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนนั่นเอง และสอดคล้องกับงานของ (Kamonthip Kamchai, 2012: 161-180) เช่นกัน ดังนั้น การศึกษาโดยใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเพื่อศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเป็นที่ยอมรับและใช้กันในการศึกษาวิจัยอย่างแพร่หลายซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ก็ใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัย

การเลือกยุทธวิธีในการดำรงชีพเป็นส่วนหนึ่งของกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาไปสู่ผลลัพธ์อันพึงประสงค์และนำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืนของเกษตรกร จากการศึกษาของ นุจนาจย์ เงิดชัยภูมิ และ บุศรา ลิ้มนิรันดร์กุล (2555) พบว่า เกษตรกรขุดบ่อเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้ง ลดต้นทุนการผลิตโดยการลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก เน้นการปลูกข้าวเป็นหลักในการบริโภคและประกอบอาชีพเสริมและมีการเตรียมตัวรับกับการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพซึ่งนำไปสู่การทำการเกษตรและการการดำรงชีพอย่างยั่งยืนได้ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Hussein and Nelson (1998: 3-23) ที่ได้ศึกษาเส้นทางทางเลือกในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนผ่านทางสามยุทธวิธีหลัก อันได้แก่ การเกษตรเข้มข้น การดำรงชีพที่หลากหลายและการย้ายถิ่น เช่นเดียวกับการศึกษาของ Marschke and Berkes (2006) ที่ทำการศึกษาชุมชนชาวประมงในกัมพูชาที่มีการกระจายความเสี่ยงในการทำประมงโดยการทำกิจกรรมอื่นและการส่งเสริมอาชีพของสมาชิกในครัวเรือน เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Iiyama et al. (2008: 393-395) ทำการศึกษาการเลือกยุทธวิธีในการดำรงชีพของชาวแอฟริกัน พบว่าเกษตรกรในแอฟริกาเปลี่ยนยุทธวิธีในการดำรงชีพของพวกเขาผ่านการทำงานในฟาร์มและนอกฟาร์ม มีการทำกิจกรรมตามกลุ่มครัวเรือนตามกลยุทธ์การกระจายความเสี่ยงในการดำรงชีพ ซึ่งแตกต่างจากงานของ (Rigg, 2006: 186) ที่พบว่าอาชีพและการดำรงชีพในชนบทมีการแปรเปลี่ยนไป อาชีพที่หลากหลายเป็นสิ่งที่สามารถพบได้โดยทั่วไป การทำงานนอกภาคการเกษตรมีมากขึ้นแรงขับด้านรายได้ทำให้เกิดการอพยพเพื่อการขายแรงงาน จึงพอจะสรุปได้ว่า ยุทธวิธีการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของเกษตรกรขึ้นกับการตัดสินใจของเกษตรกรโดยใช้กระบวนการของการกระจายความเสี่ยงในการดำรงชีพกิจกรรมความหลากหลายของการดำรงชีพเป็นแนวโน้มที่จะเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาวิถีชีวิตที่ยั่งยืน โดยมีปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมจะเป็นตัวขับหรือแรงผลักดันให้เกษตรกรตัดสินใจเลือกยุทธวิธีในการดำรงชีพ

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน ศึกษากรณีของชุมชนบ้านใจดี เป็นการวิจัยตามแนวทางเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Approach) ในรูปแบบการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ซึ่งการศึกษานี้เป็นการศึกษารายกรณีของชุมชนบ้านใจดี มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจและแสดงรายละเอียดของเรื่องที่ศึกษา พร้อมทั้งบริบทด้านต่างๆ ของชุมชนที่เลือกมา วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้คือ เพื่อศึกษาบริบทภายในชุมชนและบริบทภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชนบ้านใจดี ศึกษาความเปราะบางของสมาชิกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพ และศึกษาผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในชุมชนบ้านใจดี อันส่งผลต่อการปรับตัวในการดำรงชีพ รายละเอียดวิธีการศึกษา สามารถนำเสนอตามหัวข้อดังต่อไปนี้

3.1 กรอบแนวคิดนำในการศึกษา

3.2 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

3.3 ชุมชนและบุคคลเป้าหมาย

3.4 ลักษณะของข้อมูล และแหล่งของข้อมูล

3.5 วิธีการรวบรวมข้อมูล

3.6 การตรวจสอบข้อมูล

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 กรอบแนวคิดนำในการศึกษา

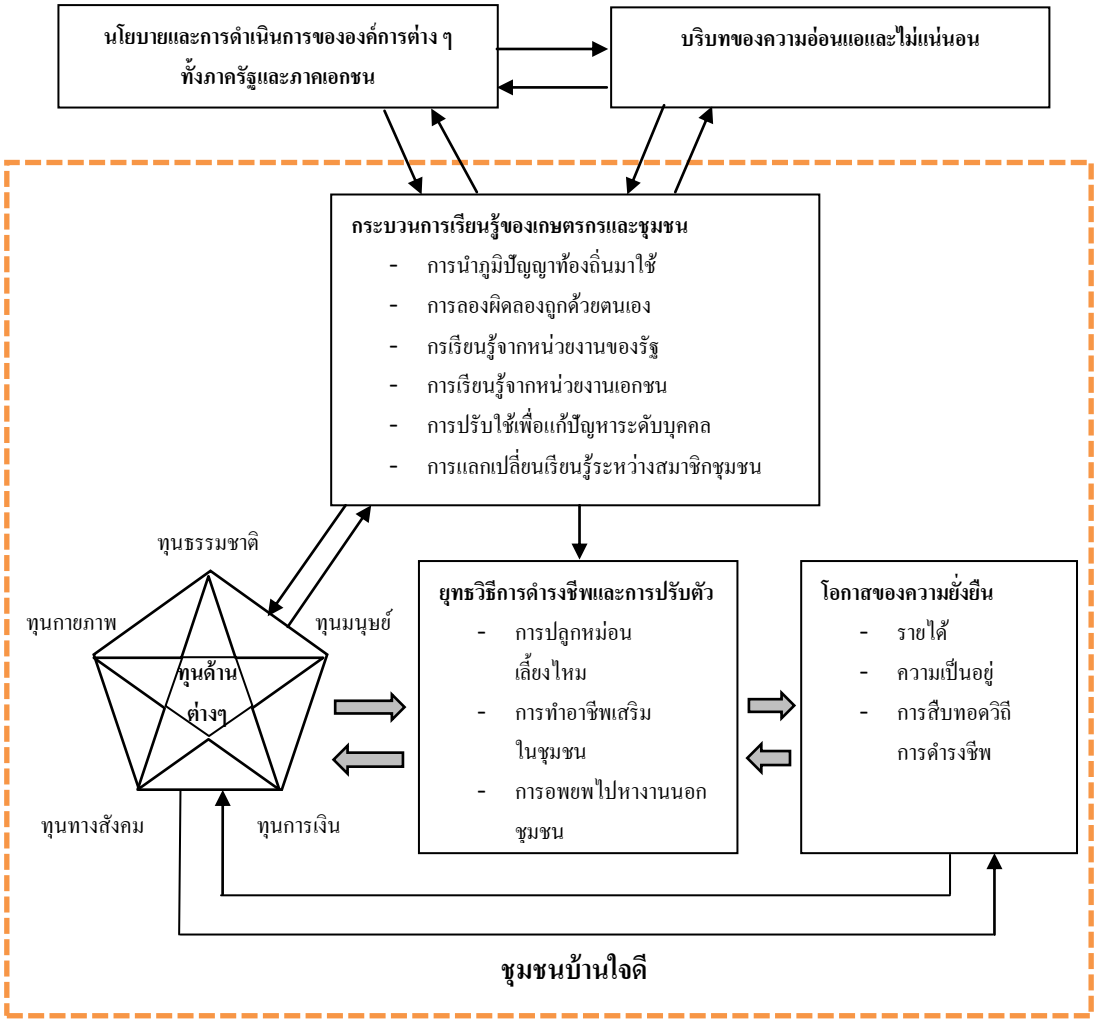

ภาพที่ 3.1 กรอบแนวคิดนำที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษานี้ใช้แนวคิดที่พัฒนาขึ้นมาจากกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในชนบท (Rural Sustainable Livelihoods Framework) ของ DFID (1999) ซึ่งการดำรงชีพอย่างยั่งยืนภายใต้กรอบแนวคิดนี้ พิจารณาถึงความเปราะบางของครัวเรือนในชนบท การครอบครองสินทรัพย์และการเข้าถึงทุนด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพให้บรรลุเป้าหมาย ภายใต้บริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มคนหรือพื้นที่ ตลอดจนสถาบันและนโยบายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนของภาครัฐและภาคเอกชน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกันของเกษตรกรและ

ชุมชนในการแก้ปัญหา พร้อมกับการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาโดยการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง

กระบวนการเรียนรู้และปรับยุทธวิธีในการดำรงชีพในภาวะที่มีความเปราะบาง สะท้อนถึงความพยายามของคนในชุมชน ในการดิ้นรนเรียนรู้และปรับตัวอย่างต่อเนื่องเพื่อความอยู่รอด และพัฒนาต่อโดยจะเริ่มจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่แล้วมาปรับใช้ เมื่อพบกับปัญหาอาจจะมีการลองผิดลองถูก เพื่อบรรเทาปัญหา ในระหว่างนั้นก็จะมีการติดต่อประสานงานจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง หรือบางกรณีอาจเป็นหน่วยงานของเอกชนที่มีผลประโยชน์ร่วม มาให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการ จนนำไปสู่การแก้ปัญหา ทั้งในระดับบุคคล และระดับกลุ่ม ผลของการเรียนรู้และปรับตัวนี้ จะช่วยตอบสนองความต้องการและความปรารถนาอันเป็นเป้าหมายของการดำรงชีวิต ในรูปของรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งในด้านวัตถุ จิตใจ สุขภาพ ความภาคภูมิใจในตนเอง ความเปราะบางที่ลดลง และมีความมั่นคงในการทำมาหากินมากขึ้น

ผลลัพธ์จากการปรับยุทธวิธีในการดำรงชีพช่วยชี้ให้เห็นผลของการตัดสินใจ ในการเลือกและการกระทำของคนในชุมชนในภาวะของความเปราะบาง รวมถึงข้อจำกัดของทุนด้านต่างๆ ตลอดจนเหตุผลในการให้ความสำคัญต่อทางเลือกต่างๆ ที่มีอยู่ ซึ่งส่งผลต่อผลลัพธ์จากการปรับยุทธวิธีของการดำรงชีพที่สะท้อนออกมาในรูปของการปรับยุทธวิธีที่มีอยู่เดิมให้ดีขึ้น หรือการผสมผสานวิธีการทำมาหากินแบบเดิมกับวิธีใหม่ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการดำรงชีพดังที่กล่าวมาแล้ว

3.2 ชุมชนและบุคคลเป้าหมาย

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการเลือกชุมชนบ้านใจดี อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นชุมชนสองวัฒนธรรม ที่มีการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนดั้งเดิมและผู้อพยพหนีภัยแล้งจากจังหวัดบุรีรัมย์ที่เข้ามาอยู่ร่วมกันภายหลัง โดยคนกลุ่มหลังนี้ได้นำวัฒนธรรมและวิถีการดำรงชีพที่สำคัญจากชุมชนเดิมที่จังหวัดบุรีรัมย์เข้ามาสู่พื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งก็คือ อาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้าด้วยมือมาใช้ควบคู่ไปกับการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมของท้องถิ่น คือ การปลูกอ้อยและมันสำปะหลัง

บุคคลเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านใจดี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้อพยพมาจากที่อื่น โดยการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) นอกจากนี้เพื่อให้สามารถตอบวัตถุประสงค์การวิจัยอย่างละเอียด ครบถ้วน และสมบูรณ์ที่สุด ผู้วิจัยจึงได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลรองและกรณีศึกษารายครัวเรือนควบคู่กัน

สำหรับการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลและกรณีศึกษาใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) เพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลและกรณีศึกษาที่มีคุณลักษณะตรงตามที่กำหนดไว้ โดยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 12 ราย ผู้ให้ข้อมูลรองจำนวน 3 ราย และกรณีศึกษาครัวเรือน 3 กรณี โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้มาจาก 2 กลุ่ม คือ 1) ครอบครัวที่ประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมซึ่งมีประสบการณ์สูง และ 2) ปราชญ์ชาวบ้าน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ 1) เป็นผู้ประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมามากกว่า 10 ปี 2) ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพหลัก และ 3) เป็นผู้ที่มีความรู้ และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม สำหรับผู้ให้ข้อมูลรองเน้นบุคคลและองค์กรที่มาจากภายนอกชุมชน ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนได้แก่ ตัวแทนจากองค์กรพัฒนาชุมชน ธนาคาร สหกรณ์การเกษตร และหน่วยงานราชการ ส่วนเกณฑ์ในการคัดเลือกกรณีศึกษาครัวเรือน ได้คัดเลือกจากผู้ที่ประสบความสำเร็จจากการประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่เห็นเป็นรูปธรรมจากการได้รับรางวัลต่างๆ และจากการได้รับการยกย่องจากคนในชุมชน

3.3 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้แบ่งออกเป็นสองประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ การรวบรวมข้อมูลแต่ละประเภทดำเนินการด้วยวิธีการต่อไปนี้

3.3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้มาจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Direct Observation) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview)

3.3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้มาจากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ เอกสารการวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารในรูปแบบอื่นๆ เช่น ข้อมูลสถิติจากฐานข้อมูลที่มีอยู่แล้ว ข้อมูลอิเล็กทรอนิคส์ เว็บไซต์ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม การพัฒนาชุมชน และการดำรงชีพในชนบท

3.4 ลักษณะของข้อมูล และแหล่งของข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ สามารถแบ่งตามประเภทของข้อมูลออกเป็น 3 ส่วน ตามลักษณะของแหล่งข้อมูล ดังต่อไปนี้

3.4.1 ข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญของชุมชน ได้มาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ดำเนินการกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) อันได้แก่ แกนนำของชุมชน

ปราชญ์พื้นบ้าน และผู้มีบทบาทในชุมชน รวมไปถึงการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับผู้ให้ข้อมูลรอง ซึ่งเป็นบุคคลและองค์กรภายนอกชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น ตัวแทนองค์กรพัฒนาชุมชน ธนาคาร สหกรณ์การเกษตร และหน่วยงานราชการ อื่นๆ

3.4.2 ข้อมูลจากการศึกษาครัวเรือน ได้มาจากการเลือกกรณีศึกษาตัวแทนของครัวเรือน (Household Case Study) ที่สามารถให้ข้อมูลที่ต้องการได้อย่างถูกต้องตามประเด็นที่สนใจครบถ้วน มีความสามารถโดดเด่นในการเรียนรู้ และพยายามแสวงหาแนวทางในการดำรงชีพได้อย่างยั่งยืน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์หัวหน้าของครัวเรือน หรือตัวแทนที่สามารถให้ข้อมูลได้ดีและครอบคลุม รวมทั้งการสังเกตโดยตรง

3.4.3 ข้อมูลอื่นๆ ได้แก่ ข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งได้จากการศึกษาเอกสารต่างๆ (Documentary Study) เกี่ยวกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม การพัฒนาชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การดำรงชีพอย่างยั่งยืน รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของพื้นที่ที่ศึกษา และการเคลื่อนไหวของคนในชุมชนตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในอดีต

3.5 วิธีการรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยตนเอง เพื่อการศึกษาบริบทภายในของชุมชน ซึ่งครอบคลุมสภาพด้านต่างๆ ของชุมชน และบริบทภายนอกชุมชน ซึ่งได้แก่องค์กรและสถาบันต่างๆที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน ตลอดจนนโยบายและการดำเนินนโยบายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของคนในชุมชน ในขณะเดียวกัน ยังทำการศึกษาความเปราะบางของสมาชิกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน ด้วยการปรับตัวให้เหมาะกับสภาวการณ์ที่ประสบ สำหรับวิธีการรวบรวมข้อมูล ดำเนินการโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ควบคู่กับการสังเกต กับผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้ให้ข้อมูลรอง และกรณีศึกษาครัวเรือน โดยมีรายละเอียดของเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

3.5.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างตายตัว แต่มีแนวคำถามหลักสำหรับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เลือกขึ้นมา เนื้อหาการสัมภาษณ์ครอบคลุมในประเด็นเกี่ยวกับบริบทภายในชุมชนและบริบทภายนอกชุมชน ความเปราะบางของสมาชิกชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน ลักษณะของการสัมภาษณ์เป็นการสนทนาพูดคุยอย่างเป็นกันเองกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดี

ระหว่างกัน โดยผู้วิจัยเตรียมประเด็นคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ทุกครั้ง เพื่อช่วยให้สามารถสัมภาษณ์ได้ครบทุกประเด็นและทุกรายละเอียดที่ต้องการศึกษา แต่จะไม่นำออกมาอ่าน ลักษณะของคำถามอาจปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ และเป็นคำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลอย่างละเอียดที่สุดตามมุมมองของผู้ให้ข้อมูล (Emic View) เมื่อสัมภาษณ์จบจะทำการสรุปประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์ เพื่อให้สามารถตรวจสอบข้อมูลว่า มีความชัดเจนและตรงตามที่ผู้ให้สัมภาษณ์ตั้งใจหรือไม่ ซึ่งเป็นวิธีการตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของข้อมูลในเบื้องต้นด้วย

3.5.2 การสังเกต (Observation)

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant or Direct Observation) ร่วมกับการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เมื่อสถานการณ์เอื้ออำนวย แต่ไม่ได้กำหนดผู้ที่จะทำการสัมภาษณ์ล่วงหน้า ประเด็นที่สังเกตครอบคลุมบริบทของชุมชนด้านต่างๆ และกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพในชุมชน ตลอดจนพฤติกรรมและปฏิกิริยาของผู้ให้ข้อมูล ทั้งการแสดงออกทางกริยา ท่าทาง สีหน้า บรรยากาศในที่ทำงาน เป็นต้น ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตนี้ผู้วิจัยจะนำมาร่วมวิเคราะห์กับข้อมูลที่ได้ด้วยเทคนิคอื่นๆ ต่อไป

3.5.3 กรณีศึกษารายครัวเรือน (Household Case Study)

ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างตายตัว แต่มีแนวคำถามหลักสำหรับการสัมภาษณ์ครัวเรือนที่ได้เลือกมา ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เนื้อหาการสัมภาษณ์และการสังเกตครอบคลุมประเด็นความเปราะบางของครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ ยุทธวิธีการดำรงชีพ และกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของครัวเรือนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาหาความสอดคล้องหรือสนับสนุนกับข้อมูลที่ได้จากเทคนิคอื่นๆ

3.6 การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมภาคสนาม ดำเนินการโดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.6.1 การตรวจสอบข้อมูลจากหลายแหล่ง (Data Triangulation)

เป็นการตรวจสอบข้อมูลชุดเดียวกันที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากหลายแหล่ง กล่าวคือ เมื่อผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลมาแล้ว ได้ทำการตรวจสอบว่าข้อมูลนั้นถูกต้องหรือไม่ ด้วยการตรวจสอบข้อมูลชุดเดียวกันจากหลายแหล่งที่มาของข้อมูล เช่น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลายคน และข้อมูลที่ได้จากกรณีศึกษาครัวเรือน เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากทุกแหล่งว่า ข้อมูลที่ได้มานั้นเหมือนกันหรือไม่อย่างไร หากเหมือนกันสอดคล้องกัน หรือเสริมซึ่งกันและกัน แสดงว่าข้อมูลมีความถูกต้อง และมีความกระจ่าง หากไม่ตรงกันก็ทำการตรวจสอบหรือหาข้อมูลเพิ่มเติม จนกว่าจะมีความชัดเจน หรืออิ่มตัว

3.6.2 การตรวจสอบข้อมูลจากการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมากกว่าหนึ่งวิธี (Methodological Triangulation)

เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลายวิธีเปรียบเทียบกัน โดยพิจารณาความสอดคล้องของข้อมูลที่ได้จากวิธีการเก็บรวบรวมที่แตกต่างกัน ซึ่งในการวิจัยนี้ข้อมูลบางส่วนใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมากกว่าหนึ่งวิธี คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการศึกษาครัวเรือนเป็นกรณีศึกษา รวมทั้งการค้นคว้าเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงได้พิจารณาตัดสินจากความสอดคล้องของข้อมูลชุดเดียวกันที่ได้มาโดยใช้วิธีการต่างกันเหล่านี้ด้วย

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) การวิเคราะห์พร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล 2) การวิเคราะห์หลังเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จสิ้นแล้ว โดยในส่วนแรก ในระหว่างที่กำลังเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำความเข้าใจกับเนื้อหาของข้อมูลที่ได้รับ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ไปด้วย หากยังไม่มีความกระจ่างก็ทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมให้ครบถ้วน อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ การวิเคราะห์นี้ต้องดำเนินต่อไปจนกระทั่งกระบวนการเก็บข้อมูลสิ้นสุดลง กล่าวคือ ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยไม่แยกกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลออกจากการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างชัดเจน การดำเนินการในลักษณะนี้เอื้อให้สามารถนำมาสร้างสมมติฐานชั่วคราว (Working Hypothesis) ในระหว่างการศึกษา และนำไปสร้างข้อสรุปเทียบเคียงกับแนวคิดทฤษฎีต่อไป เมื่อการรวบรวมข้อมูลทั้งหมดเสร็จสิ้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์อีกครั้งหนึ่ง โดยการวิเคราะห์เนื้อหาเพิ่มเติม ทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูล (Typological Analysis) ตามด้วยการตีความ (Interpretation) และการสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย (Analytic Induction) โดยมีแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

3.7.1 การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing)

โดยปกติแล้วข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาจากภาคสนาม มักไม่อยู่ในสภาพที่พร้อมจะนำไปใช้วิเคราะห์ ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาจัดให้อยู่ในสภาพที่พร้อมจะนำไปวิเคราะห์ได้โดยสะดวก โดยการทำความเข้าใจกับข้อมูลที่ได้แล้วมาจัดระเบียบของข้อมูล ซึ่งเริ่มจากการถอดคำให้สัมภาษณ์และบันทึกจากการสังเกตออกมาพิมพ์ไว้ในรูปแบบของเอกสารแล้วบันทึกไว้ในคอมพิวเตอร์ ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยและสะดวกต่อการอ่านและวิเคราะห์ รวมไปถึงการเรียกมาใช้ในภายหลัง จากนั้นผู้วิจัยจึงทำการอ่านและตรวจทานข้อมูลที่จัดระเบียบแล้วหลายๆ ครั้งเพื่อให้เกิดการซึมซับในข้อมูล และทำการสรุปข้อมูลไว้เพื่อง่ายต่อการเรียกใช้ข้อมูลอีกครั้ง โดยการจัดระเบียบข้อมูล ผู้วิจัยจะทำไปในเวลาไม่นานหลังจากการเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง

3.7.2 การให้รหัสข้อมูล และการแสดงข้อมูล (Coding and Data Display)

หลังจากผู้วิจัยได้อ่านข้อมูลที่จัดระเบียบอย่างละเอียด เพื่อสรรหาข้อความที่มีความหมายตรงประเด็นกับคำถามการวิจัย เมื่อพบข้อความที่มีความหมายตรงประเด็นกับคำถามการวิจัยตามที่ต้องการจะศึกษาแล้ว ผู้วิจัยทำการกำหนดรหัสแทนความหมายของกลุ่มข้อความเหล่านั้น โดยข้อความที่ให้ความหมายในลักษณะเดียวกัน จะให้รหัสเหมือนกัน หลังจากนั้น ผู้วิจัยจึงทำการจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามเรื่องที่กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดการศึกษา แล้วแสดงข้อมูลโดยการนำหน่วยของข้อความที่ให้รหัสเรียบร้อยเป็นเรื่องๆ หรือประเด็น หากมีเรื่องหรือประเด็นใหม่ ก็กำหนดรหัสใหม่เพิ่มเติม หลังจากนั้นจึงนำมาเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องหรือประเด็น รวมทั้งพยายามรวมเป็นกลุ่มของประเด็นในการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นการจัดกลุ่มประเภทของข้อความที่มีความสัมพันธ์กันทางความหมาย และมีความเชื่อมโยงของเนื้อหา

3.7.3 การหาข้อสรุป การตีความ และการยืนยัน (Conclusion, Interpretation and Verification)

หลังจากได้ทำการลงรหัสข้อมูลและจัดทำการแสดงข้อมูลแล้ว ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการลงรหัสไว้แล้ว ที่มีรหัสเดียวกัน มาทำการสังเคราะห์ อธิบายแต่ละประเด็น หาความเชื่อมโยงระหว่างประเด็น และความเชื่อมโยงกับบริษัท หลังจากนั้นจึงนำมาสรุปและตีความ ซึ่งในการวิเคราะห์หาข้อสรุปนี้ ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง จากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์เทียบเคียง อีกทั้งยังนำบริบทต่างๆ มาเชื่อมโยงในการอธิบายข้อค้นพบ แล้วจึงหาข้อสรุป และอภิปรายผลการวิจัย หลังจากนั้นจึงนำมาเสนอเป็นรายงานเชิงพรรณนา (Description)

บทที่ 4

ผลการศึกษา

เนื้อหาในบทนี้จะเป็นการแสดงผลการศึกษาเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านใจดี เพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการศึกษาทั้ง 4 ข้อ อันได้แก่ 1) เพื่อศึกษาบริบทภายในชุมชน และบริบทภายนอกของชุมชนบ้านใจดี ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน 2) ศึกษาความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ 3) ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพในชุมชนบ้านใจดี 4) ศึกษาผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต่อการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในชุมชนบ้านใจดี โดยผลการศึกษานี้ ได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ซึ่งรวบรวมด้วยการสืบค้นเอกสาร และการรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสังเกตบริบทของชุมชน กิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน และการศึกษาครัวเรือนเป็นกรณีศึกษา ผลการศึกษาสามารถนำเสนอโดยแยกเป็นหัวข้อ ดังต่อไปนี้

4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

4.2 บริบททั่วไปของพื้นที่

4.3 ความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ

4.4 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน

4.5 ผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในชุมชน

4.6 กรณีศึกษารายครัวเรือน

4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้สำหรับรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกมีทั้งหมด 12 ท่าน ด้วยกัน ปูมหลังของผู้ให้ข้อมูลสำคัญเหล่านี้มีความใกล้เคียงกัน คือ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมายาวนาน และมีญาติใกล้ชิดทำอาชีพนี้มาก่อนด้วย

นอกจากนี้บางท่านยังประสบผลสำเร็จในอาชีพนี้จนได้รับรางวัลแห่งความสำเร็จจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รายละเอียดปรากฏในตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 ลักษณะทั่วไปบางประการของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลคนที่	นามสมมติ	ระยะเวลาในการทำอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม	สมาชิกครอบครัวที่เคยประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้าง	รางวัลที่เคยได้รับจากการประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม
1.	นาง บุญ	30 ปี	ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ญาติ	เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ ด้านปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ประจำปี พ.ศ. 2557
2.	นาย เดช	3 ปี	พ่อ แม่ ญาติ	เกษตรกรที่เลี้ยงไหมได้ค่าเปอร์เซ็นต์รังไหมสูงสุด พ.ศ. 2555 และ เกษตรกรเลี้ยงไหมดีเด่นของจังหวัดสุพรรณบุรี พ.ศ. 2556
3.	นาย วัน	25 ปี	ญาติ	ไม่มี
4.	นาง จอม	25 ปี	พ่อ แม่ ญาติ	ไม่มี
5.	นาย ฉลอง	25 ปี	พ่อ แม่ ญาติ	ไม่มี
6.	นาย อ่ำ	25 ปี	พ่อ แม่ ญาติ	ไม่มี
7.	นาง วรา	25 ปี	พ่อ แม่ ญาติ	ไม่มี

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

ผู้ให้ข้อมูลคนที่	นามสมมติ	ระยะเวลาในการทำอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม	สมาชิกครอบครัวที่เคยประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้าง	รางวัลที่เคยได้รับจากการประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม
8.	นาง ยุพา	25 ปี	พ่อ แม่ ญาติ	ไม่มี
9.	นาง ฉวี	25 ปี	ญาติ	ไม่มี
10.	นาง ลลิน	24 ปี	ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ญาติ	ไม่มี
11.	นาง จัน	25 ปี	พ่อ แม่ ญาติ	ไม่มี
12.	นาง เจร	25 ปี	พ่อ แม่ ญาติ	ไม่มี

จากข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่ปรากฏในตารางที่ 4.1 แสดงให้เห็นว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่ประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมายาวนานกว่า 20 ปี มีเพียงรายเดียวที่มีประสบการณ์การเลี้ยงไหมเพียง 3 ปี แต่ประสบผลสำเร็จอย่างมากในการทำอาชีพนี้จนได้รับรางวัล ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่ทำอาชีพนี้มาแล้ว สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นคุณปู่ คุณพ่อมาจนถึงรุ่นตัวเองในปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2 รายยังเคยได้รับรางวัล คือ รายที่ 1 นางบุญ ได้รับรางวัลพระราชทานเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ ด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ประจำปี พ.ศ. 2557 จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งได้รับในงานวันพืชมงคล และรายที่ 2 นายเดช เคยได้รับรางวัลที่เกี่ยวข้อง 2 รางวัลด้วยกันคือ เป็นเกษตรกรที่เลี้ยงไหมได้ค่าเปอร์เซ็นต์รังไหมสูงสุด พ.ศ. 2555 และรางวัลเกษตรกรเลี้ยงไหมดีเด่นของจังหวัดสุพรรณบุรี พ.ศ. 2556 โดยได้รับจากบริษัท จล (นามสมมติ, 2557: ภาคผนวก ค) เนื่องในวันประชุมสมาชิกผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมประจำปี พ.ศ. 2555 และ พ.ศ. 2556 จากความสำเร็จในการประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอีกด้วย

จากคุณสมบัติต่างๆ ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เลือกมาเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่สามารถให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นต่างๆ ที่ต้องการศึกษาในครั้งนี้ได้อย่างละเอียด ลึกซึ้ง เนื่องจากทุกคนเป็นผู้ที่มีความเป็นผู้ที่รอบรู้ (Information Rich Case) ในเรื่องเกี่ยวกับเรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ตลอดจนพัฒนาการของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จนเป็นวิถีในการดำรงชีพหลักวิถีหนึ่งของชุมชนในปัจจุบัน

4.2 บริบททั่วไปของพื้นที่

4.2.1 ประวัติและความเป็นมา และลักษณะสำคัญของพื้นที่ศึกษา

"ดินแดนหม่อนไหมงามหรู เฟื่องฟู ไม้ผลงามสะพรั่ง มั่งคั่งโคนม อุดมข้าวขาวดอกมะลิ" เป็นคำขวัญของอำเภอหนองหญ้าไซ ซึ่งเป็นอำเภอที่ตั้งของชุมชนบ้านใจดีที่เลือกทำการศึกษาในครั้งนี้ เป็นคำขวัญที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านในหมู่บ้านใจดีว่าเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงขึ้นมาหลังจากเกิดการรวมตัวกันของแม่บ้านเกษตรกรในปี พ.ศ. 2526 เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ด้วยการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้า โดยที่ชาวบ้านมีความรู้เป็นทุนเดิมอยู่แล้วจากการที่เคยทำในช่วงที่ยังอยู่ในถิ่นฐานเดิม ก่อนอพยพมาอยู่ในชุมชนนี้ เนื่องมาจากประสบปัญหาความแห้งแล้ง การขาดแคลนน้ำ และการไม่มีทางเลือกอื่นที่เด่นชัดในการดำรงชีพนอกจากการเกษตรในพื้นที่เดิม ทำให้มีราษฎรจากบ้านทุ่งน้ำแข็ง (นามสมมติ, 2557: ภาคผนวก ค) ตำบลบ้านคู อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ประมาณ 14 ครอบครัว ซึ่งมีสมาชิกประมาณหนึ่งร้อยคน ได้อพยพมาจับจองที่ทำกินในพื้นที่นี้ เมื่อได้ทราบข่าวว่า ทางราชการจะสร้างอ่างเก็บน้ำกระเสียวที่บ้านปิ่นทอง (นามสมมติ, 2557: ภาคผนวก ค) จึงได้ตัดสินใจละทิ้งบ้านเดิมเดินทางมายังพื้นที่นี้ทั้งหมด โดยได้อพยพมาสร้างบ้านเรือนในเขตบ้านใจดี อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2506-2507

จากการสืบประวัติพบว่า ราษฎรกลุ่มนี้บางส่วนเคยปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าพื้นเมืองด้วยกี่พุ่งจากบ้านเดิม จึงเกิดความคิดที่จะปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทำการทอผ้า และได้ริเริ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าอีกครั้งเมื่อย้ายมาอยู่ที่นี่ ทั้งนี้เพื่อไว้ใช้เองบ้าง ขายบ้าง หรือแบ่งกันใช้ในหมู่ญาติพี่น้องบ้าง ผ้าที่ทอได้ส่วนใหญ่เป็นผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่ง และผ้าขาวม้า นับจากนั้นเป็นต้นมาชาวบ้านบ้านใจดีก็ได้ยึดอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าเป็นอาชีพเสริมควบคู่กับการทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง และไร่ข้าวโพด ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 ได้เกิดการรวมตัวกันของแม่บ้านเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้า ทำให้ชุมชนบ้านใจดีเริ่มมีชื่อเสียงขึ้นมา เมื่อได้มีการรวมกลุ่มขึ้นมาจึงได้มีการรวบรวมองค์ความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการพัฒนาธุรกิจชุมชนทั้งในด้านการผลิต การตลาด และการเงิน นอกจากนี้ยังได้รวบรวมเรื่องราวที่เกี่ยวกับการทอผ้ามาผนวกเข้ากับการพัฒนาบทบาทของแม่บ้านเกษตรกร ซึ่งยังมีกลุ่มที่ทำกิจกรรมอื่นๆ อีกในชุมชนนอกเหนือจากกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม ที่สำคัญได้แก่ กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และกลุ่มอาชีพทอผ้าพื้นเมือง อย่างไรก็ตาม การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และการทอผ้าไหม ถือเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการดำรงชีพที่เป็นฐานสำคัญของการพัฒนาธุรกิจชุมชนในชุมชนนี้ อย่างที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรายหนึ่งได้ให้ข้อมูลว่า "คนสมัยก่อนก็รวมกลุ่มกันปลูกหม่อน เลี้ยงไหม

แล้วก็ทอผ้า... ก็เป็นอย่างนี้เรื่อยมาจนถึงตอนนี้ ” และผู้ให้ข้อมูลสำคัญอีกรายได้กล่าวอย่างสอดคล้องกันว่า “ตากับยายเคยบอกว่า เมื่อก่อนก็ทอผ้ากันจากไหมที่เลี้ยงกันเอง พอมาอยู่แถวนี้ก็เลยทำกันเหมือนเดิม พอเลี้ยงกันไปได้”

ในด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม อาชีพหลักเดิมของคนส่วนใหญ่ในชุมชนนี้ คือ การทำนาและปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ส่วนอาชีพรองที่นิยมทำกันมาก คือ งานทำหัตกรรมทอผ้า ดังในรายงานผลการวิจัยกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรของ เจนณรงค์ เทียนสว่าง และคณะ (2550) ซึ่งได้อธิบายว่า อาชีพหลักของคนในชุมชนนี้ คือ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม อาชีพรองที่พบมากที่สุด คือ การทอผ้า โดยมีรายได้ทั้งหมดเฉลี่ย 237,920 บาทต่อปี ค่าใช้จ่ายทั้งหมดเฉลี่ย 110,860 บาทต่อปี ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ได้กล่าวถึงการทอผ้าว่า “ส่วนใหญ่ก็ทำ ทำกันมาก และก็มีไปรับจ้างเขา บางคนไม่มีที่ ไม่มีนา ไม่มีไร่อะไร ก็ไปรับจ้างเขา” ในทางเดียวกัน นายวัน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ก็เล่าให้ฟังว่า “ก็ทำนากันมาก ทำกันมาหลายรุ่นแล้ว และก็เลี้ยงไหมปลูกหม่อนด้วย ก็ทำกันมาเรื่อย ๆ จนเดี๋ยวนี้ก็ยังทำอยู่” แสดงให้เห็นว่าคนชุมชนนี้ ทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาเป็นเวลานานหลายรุ่น ดังคำอธิบายของ นายเดช (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ที่ยืนยันว่า การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้าเป็นสิ่งที่คนในชุมชนทำคู่กันมานาน “เลี้ยงไหมและก็ทอผ้าไง ก็เยอะนะ เมื่อก่อนรุ่นตายายนี่เยอะเลย ก็มีทำนา”

ปัจจุบัน กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองบ้านใจดีมีสองกลุ่ม คือ กลุ่มของนางบุญ และกลุ่มเลี้ยงไหมและทอผ้าของนางลิดา (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองบ้านใจดีภายใต้การนำของนางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) นั้นมีประวัติการจัดตั้งกลุ่มที่น่าสนใจมาก นั่นคือ สมาชิกกลุ่มเป็นผู้อพยพหนีความแห้งแล้งมาจากจังหวัดบุรีรัมย์ทั้งหมด โดยในระยะแรก แต่ละหลังคาเรือนมักจะทำการทอผ้าด้วยกี่กระตุก ซึ่งดำเนินการแบบ “บ้านใครบ้านมัน” กล่าวคือ ต่างคนต่างทำและแยกกันจำหน่าย ต่อมาได้มีเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเกษตรอำเภอหนองหญ้าไซ มาให้การสนับสนุน เพราะเห็นว่างานหัตกรรมนี้มีความสำคัญ ควรพัฒนาเพื่อยกระดับให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพสูงขึ้น จึงได้เชิญชวนชาวบ้านร่วมกันพัฒนา โดยเริ่มจากการจัดฝึกอบรมการทอผ้าไหมขึ้น จำนวน 20 คน บุคคลเหล่านี้ต่อมาได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มทอผ้าอย่างเป็นทางการขึ้น มีคณะกรรมการบริหารกลุ่ม จำนวน 5 คน มีสมาชิกเริ่มแรก 20 คน ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 126 คน จากประชากรทั้งหมด 1,168 คน มีข้อบังคับของกลุ่ม มีที่ทำการกลุ่ม และทางกลุ่มได้กู้เงินเป็นเงิน 2,000,000 บาท จากธนาคารออมสิน เพื่อเป็นทุนสำหรับการดำเนินการของกลุ่ม กิจกรรมหลักที่ทางกลุ่มทำคือ การปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ย้อมสีและนำมาทอผ้า ส่วนการขายผ้าจะรวมตัวกันไปขายในที่ต่างๆ โดยมีที่ทำการกลุ่มและศูนย์เรียนรู้ของกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาด้วยเงินทุนสนับสนุนของโครงการการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund: SIF) ซึ่งศูนย์

เรียนรู้ของกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการติดต่อซื้อขายรังไหมด้วย การจัดตั้งกลุ่มนี้ส่งผลให้เกิดผลดีหลายประการ ทั้งในด้านเงินทุน การฝึกอบรมให้ความรู้และการตลาด ตามที่นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้อธิบายว่า “ก็เข้ากลุ่มนะ เข้าก็ดี มีเงิน มีประชุม มีการช่วยเหลือแล้วเค้าก็ว่าได้ส่งออก (สินค้าที่ผลิต) คุณภาพดี นกยูงอะไรสักอย่าง” ในปัจจุบัน ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของกลุ่มได้รับตรารับรองคุณภาพ “นกยูง” ซึ่งเป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย ในขณะที่ การขายผ้าไหมของกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตร ให้นำไปแสดงในงานต่างๆ อีกทั้งยังได้รับคำแนะนำเรื่องกระบวนการผลิตผ้าให้มีคุณภาพ ดังที่ นางยุพา (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวว่า “ก็มีเกษตร (เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร) ใช่ไหม เขาเข้ามาดูแล สอนว่าทำอย่างไรให้ทอดีๆ ขายได้เงินมากๆ” นอกจากนั้นทางกลุ่มฯ ยังผลิตผ้าห่มใยไหม รังไหม ดักแด้ สบู่จากรังไหม เป็นผลิตภัณฑ์เสริมด้วย

สภาพการดำเนินการทอผ้าของคนในชุมชนนี้ มีประสบการณ์นานกว่า 20 ปี โดยพัฒนามาจากภูมิปัญญาของท้องถิ่นดั้งเดิมก่อนจะย้ายมาชุมชนนี้ วัตถุดิบที่ใช้เดิมก็มาจากท้องถิ่น ในปัจจุบันส่วนมากซื้อจากนอกชุมชน โดยใช้เส้นไหมประดิษฐ์เพื่อการทอผ้า ไหมประดิษฐ์นี้มีการผลิตขึ้นภายหลัง ใช้แรงงานในครัวเรือนในการทอผ้า โดยมีแรงงานเฉลี่ยครัวเรือนละ 1 คน ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ทุกคนใช้ คือ วิธีการทอผ้าโดยใช้กี่กระตุก ซึ่งเป็นเครื่องมือพื้นบ้านที่มีการใช้มายาวนานในภาคอีสาน ส่วนเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ใช้ คือ การใช้เส้นไหมประดิษฐ์ ซึ่งสั่งซื้อมาจากบริษัทภายนอกชุมชน แหล่งจำหน่ายผ้าที่สำคัญที่สุด คือ ตลาดในท้องถิ่น แหล่งจำหน่ายผ้าไหมแท้ที่พบมากที่สุด คือ ขายให้กับกลุ่มที่เป็นสมาชิก แหล่งจำหน่ายผ้าไหมประดิษฐ์ที่พบมากที่สุด คือ บริษัทร้านรับซื้อและจำหน่ายผ้า ไม่มีการออกร้านการโฆษณา ไม่มีการจัดเกรดผ้า ไม่มีการทำภาชนะบรรจุภัณฑ์และการศึกษาตลาดล่วงหน้า ส่วนการฝึกอบรมนั้น พบว่า เกินครึ่งของสมาชิกกลุ่มไม่มีประสบการณ์การฝึกอบรม ความรู้ในเรื่องการพัฒนาธุรกิจทอผ้าส่วนใหญ่ได้รับคำแนะนำจากเพื่อนบ้านเป็นสำคัญ โดยมีแนวโน้มของการทำธุรกิจทอผ้าไหมลดลง ในขณะที่ราคาผ้าไหมมีการปรับตัวสูงขึ้นตลอดเวลา ในขณะเดียวกันยังทราบว่า มีการผูกขาดโดยบริษัทใหญ่มากขึ้น สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ ได้รับการสะท้อนจากการสัมภาษณ์นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ว่า “พอรวมกลุ่มก็เอาไหมมาทอผ้าทำผ้าห่ม ทำสบู่ด้วย แต่ยังทอผ้านะ ก็ใช้กี่กันเหมือนเดิม แต่บางบ้านก็ใช้ไหมทำ (ไหมประดิษฐ์) ไม่ใช่แบบเลี้ยงก็ต้องซื้อเค้า” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการทอผ้าไหมแบบดั้งเดิมที่ใช้กี่กระตุกยังคงมีทำกันอยู่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงในการผลิตบ้าง โดยเพิ่มผลิตภัณฑ์ที่เป็นของใช้อื่นๆ ด้วย นอกจากนี้ นางลลิน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) และเป็นรองประธานกลุ่มทอผ้าได้ให้ข้อมูลว่า “ทอผ้าก็เหลือน้อยนะ ทั้งที่เขาบอกผ้าไหมนี้แพง” แสดงให้เห็นแนวโน้มของการทอผ้าไหมในชุมชนนี้ว่าลดน้อยลง เนื่องจากผ้าไหมมีราคาแพง

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้และการดำรงชีพของคนในชุมชน มีหลายประการด้วยกัน ประการแรก คนในชุมชนอยู่กันแบบเครือญาติ ซึ่งส่วนหนึ่งมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติทางสายเลือด ในขณะเดียวกัน แม้คนที่ไม่ใช่เครือญาติโดยทางสายเลือดก็มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเสมือนเครือญาติ เพราะมีความผูกพันกันตั้งแต่การย้ายถิ่นจากถิ่นฐานเดิมที่ต้องร่วมกันดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ด้วยการช่วยเหลือพึ่งพากันอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงมีการปฏิบัติต่อกันดั่งเครือญาติ มีการปรึกษาหารือทำกิจกรรมต่างๆ และมีการแบ่งปันสิ่งที่มีอยู่ระหว่างกัน ดังที่ นายฉลอง (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรายหนึ่งได้อธิบายว่า “ที่นี่ก็อยู่กับแบบญาตินะ ใครไปไหนมาไหน ทำอะไรกิน ก็เอามาแบ่งปันกัน... บ้านใกล้ๆ กัน ก็ดีกว่าทำคนเดียวนะ มีอะไรก็มาคุยกัน ก็ช่วยกัน ไม่ใช่ญาติก็เหมือนญาติ” ประการที่สอง นอกจากการรวมตัวกันและปฏิบัติต่อกันแบบเครือญาติแล้ว ยังมีการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีติดตัวมาใช้ในการแก้ปัญหา รวมทั้งการรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะภูมิปัญญาการทอผ้าไหม ดังที่นางจอม (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวว่า “สมัยก่อนทำไหมอย่างไร ตอนนี้ก็ทำอย่างนั้น ผิดถูกก็เรียนรู้กันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าแล้ว ก็ต้องเชื่อเขา ก็ทำตามๆ เขาไป” นอกจากการรวมตัวกันและการถ่ายทอดภูมิปัญญาฯแล้ว ชุมชนบ้านใจดียังมีผู้นำชุมชนที่ดี และมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนการไว้เนื้อเชื่อใจและสามัคคีกัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ส่งเสริมให้เกิดทุนทางสังคม

ลักษณะโครงสร้างสังคมดังกล่าวนี้ของบ้านใจดีมีพื้นฐานมาจากเดิมอยู่กันเป็นครัวเรือนใหญ่ ต่อมามีการแยกออกเป็นครัวเรือนย่อย จึงมีความเป็นเครือญาติพี่น้องที่แตกสาขามาจากครอบครัวใหญ่ แม้บางส่วนจะไม่ได้มาจากครอบครัวเดียวกัน แต่พ่อแม่มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด จากการอพยพมาด้วยกัน ต่อสู้กับอุปสรรคมาด้วยกัน ดังนั้นเมื่อบ้านใดมีปัญหาก็จะรวมตัวเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันเรื่อยมา ด้วยเหตุนี้ เมื่อมีการรวมกลุ่มทางสังคมก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ ดังเช่น ความสำเร็จของกลุ่มผู้เลี้ยงไหมซึ่งเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมตามลักษณะนี้ยังมีส่วนสำคัญให้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวไปในทางเดียวกัน จะเห็นได้จากเดิมที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ปลูกอ้อย แต่มีบางครอบครัวแบ่งพื้นที่บางส่วนเพื่อปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมควบคู่ไปด้วย เพราะรายได้จากการปลูกอ้อยจะได้เพียงปีละหนึ่งครั้ง แต่รายได้จากการเลี้ยงไหมจะได้ทุกเดือน จึงมีหลายคนปฏิบัติตาม โดยนางจัน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้อธิบายว่า “ก็ปลูกอ้อย แล้วก็เลี้ยงไหมด้วย เพราะอ้อยจะได้ปีละครั้ง แต่ไหมนี่ได้ทุกเดือนนะ แล้ววิธีเลี้ยงไหม ปลูกหม่อนทำอย่างไร ก็รู้กันมาอยู่แล้ว ตั้งแต่รุ่นปู่ย่านะ” เป็นการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาใช้ในการดำรงชีพของคนในชุมชนบ้านใจดี เมื่อมีคนเริ่มทำก็มีการบอกกล่าวถ่ายทอดความรู้สู่เพื่อนบ้านและคนรุ่น

ต่อไปให้ปฏิบัติตามด้วย โดยนัยนี้ ภูมิปัญญาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของคนในชุมชน จึงได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นใหม่ อีกทั้งยังมีการสอนการเลี้ยงไหมในโรงเรียนในพื้นที่ชุมชนอีกด้วย โดยมีวิทยากร ซึ่งเป็นผู้อาวุโสในชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและปัจจุบันก็ยังคงปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพ มาเป็นผู้ให้ความรู้ อันเป็นการทำในสิ่งที่พวกเขารักรวมทั้งต้องการสืบสานการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้อยู่กับคนรุ่นใหม่ในชุมชนสืบไป ทั้งนี้ การถ่ายทอดความรู้มักจะเป็นการถ่ายทอดจากประสบการณ์จริงที่สะสมมานาน

ดังนั้นหากพิจารณาถึงปัญหาและบทบาทของกลุ่มแม่บ้านในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าของชุมชนบ้านใจดีแล้วจะเห็นว่า องค์ความรู้ ที่มีอยู่ในชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชนควรเป็นแนวทางที่กลุ่มสามารถพัฒนาและแก้ไขปัญหาของตนเองได้ อีกทั้งการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้านั้นนอกจากจะสามารถยกระดับขึ้นเป็นวิสาหกิจชุมชนแล้ว ยังอาจจะเป็นตัวแบบของการนำการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรน้ำบาดาลอย่างยั่งยืนได้อีกด้วย เพราะการปลูกหม่อนเป็นการเกษตรที่ใช้ปริมาณน้ำจำนวนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับพืชอื่นๆ เช่น ข้าว อ้อย และข้าวโพด ในขณะเดียวกันการเลี้ยงไหมและทอผ้านั้นเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อการสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าให้กับชุมชนได้มากและสามารถทำได้ตลอดทั้งปี

4.2.2 บริบทภายนอกชุมชน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า การเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนบ้านใจดีได้รับการช่วยเหลือและส่งเสริมจากทางภาครัฐมาโดยตลอดเพราะความพยายามในการพัฒนาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนนี้ได้รับความสนใจจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถ จึงเป็นตัวประสานกับหน่วยงานต่างๆ ได้ดี นอกจากนี้ ชุมชนเองยังมีความเข็มแข็ง มีการรวมกลุ่มทางสังคมหลายกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็มีความตระหนักในความเป็นชุมชนและพลังของชุมชนในการพัฒนา ทั้งนี้วัตถุประสงค์สำคัญของการรวมกลุ่มก็คือเพื่อต้องการให้สมาชิกในชุมชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน เมื่อมีการรวมกลุ่มแล้ว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็มาให้ความช่วยเหลือ

โดยในระยะแรกเริ่ม ชุมชนได้รับการการช่วยเหลือด้านการพัฒนาอาชีพจากสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ในลักษณะของการให้ความรู้เรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมตามหลักวิชาการ และการสร้างโรงเรือนเลี้ยงไหมให้ได้มาตรฐาน จากนั้นคนในชุมชนได้พัฒนาเทคนิคด้านนี้ประสบผลสำเร็จจนสร้างชื่อเสียงในเรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ความสำเร็จนี้มีส่วนดึงดูดให้หน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ เข้ามาช่วยเหลือเพื่อพัฒนาเพิ่มเติม นอกจากนี้ หน่วยงานภาครัฐ ที่มีบทบาท

ในการให้ความช่วยเหลืออย่างสำคัญอีกหน่วยงานหนึ่งก็คือ กรมส่งเสริมการเกษตร ซึ่งนอกจากมาให้ความรู้เกี่ยวกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแล้ว ยังให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับการดูแลพืชไร่ที่คนในชุมชนปลูก เช่น อ้อย และมันสำปะหลังด้วย

นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวถึงการสนับสนุนของเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องว่า “เขาก็มาดูว่าโรงเรือนนี้ต้องทำอย่างไร ตั้งแต่เริ่มสร้าง จนเสร็จ เราก็เรียกไม่ถูกหรอกนะ ว่าใครที่มา รู้แต่มีคนมาสอน มาดูแล ก็ดีใจ สิ่งที่เราทำมานาน ก็จะดีขึ้น... ” นอกจากนี้ นางฉวี (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ยังได้กล่าวถึงการสนับสนุนของเจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมการเกษตรว่า “เขาก็ลงมาจากอำเภอนะ มาสอนหลายอย่าง ไม่เลี้ยงไหมก็สอนปลูกอ้อยบ้าง มันสำปะหลังบ้าง ก็เรียนรู้กันไป มากหน่อยก็เกี่ยวกับไหม... ก็มาตั้งแต่สร้างโรงเรือน จนเลี้ยงไหม ว่าทำอย่างไรมันจะดี”

ในส่วนของการให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม มีหน่วยงานอีกหน่วยงานหนึ่งที่เกี่ยวข้องอย่างสำคัญ คือ กรมหม่อนไหม ซึ่งในปัจจุบันได้เข้ามาดูแลกิจกรรมของกลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแทนกรมส่งเสริมการเกษตร โดยให้ความรู้ด้านพันธุ์หม่อนและพันธุ์ไหม รวมทั้งให้ความรู้ด้านโรคพืชและแมลง ตลอดจนวิธีการจัดการศัตรูพืชเหล่านี้ด้วย โดยผู้ให้ข้อมูลหลักรายหนึ่ง กล่าวว่า “ตอนนี้ก็มีใครล่ะ กรมไร หม่อนไหม หรืออย่างไรนี้ ก็มาดูเลย ตั้งแต่เลือกพันธุ์ ทั้งไหมด้วย หม่อนด้วย แล้วก็ป้องกันอย่างไร ฆ่าอย่างไร พวกแมลง พวกหนอน” ในขณะเดียวกัน เนื่องจากพื้นที่บ้านใจดีประสบปัญหาภัยแล้งอย่างต่อเนื่อง เพราะอยู่นอกเขตชลประทาน ปัจจุบันจึงได้รับการช่วยเหลือจากกรมทรัพยากรน้ำบาดาล โดยได้นำชุมชนบ้านใจดีเข้าร่วมในโครงการน้ำบาดาลเพื่อการเกษตร ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาการขาดน้ำในการปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหมของเกษตรกรในพื้นที่ เพราะเห็นว่า การใช้น้ำบาดาลในการทำเกษตรกรรมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเกษตรกรในชุมชนนี้ “บางทีก็แล้งนะ ฝนก็ไม่ตก แต่ก็มีน้ำบาดาลเข้ามานะ ใครล่ะ ที่เขาดูเรื่องน้ำบาดาล นั่นแหละ... ก็ดี ก็ปลูกหม่อนได้ เลี้ยงไหมก็ได้ไปด้วย ” นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าว

นอกจากหน่วยงานภาครัฐแล้ว ยังมีกลุ่มนายทุน ได้แก่ บริษัท จล (นามสมมุติ, 2557: ภาคผนวก ค) และบริษัท จิม (นามสมมุติ, ภาคผนวก ค) ได้เข้ามามีบทบาทในชุมชนอย่างมากเช่นกัน จะเห็นได้จาก ในปัจจุบันที่ส่วนใหญ่คนในชุมชนประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพื่อขายให้กับบริษัท จล โดยบริษัทได้ทำข้อตกลงเกี่ยวกับการจัดหาวัตถุดิบให้ และการรับซื้อสินค้าที่เกษตรกรผลิตในราคาที่กำหนดไว้ ทางบริษัทมีการประชุมใหญ่ในหมู่บ้านทุกปี เพื่อรับฟังความคิดเห็นจากชาวบ้านผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จากการที่ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมสังเกตการประชุมเห็นว่า มีการพูดถึงผลดีของการประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม รวมทั้งการให้ความรู้ที่เป็นนวัตกรรม

การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม มีการรับฟังปัญหาของเกษตรกร และสุดท้ายมีการร่วมกันกำหนดราคาการขายตัวอ่อนและราคารับซื้อรังไหม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางรายได้อธิบายบทบาทของบริษัท จล ว่า “ก็มีประชุมใหญ่ทุกปี ปีละครั้งนะ เขาก็จะถามว่าเลี้ยงไหมเป็นไงบ้าง มีปัญหาอะไรได้ระบาย ได้เล่าให้เขาฟัง” นางฉวี (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) “ก็มีประชุมนะ ก็ได้รู้ว่ากลุ่มนี้ เขาจะช่วยอะไรเราอย่างไร ปีนี้จะขายได้ราคาดีไหม” นายฉลอง (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ในทำนองเดียวกัน บริษัท จิม (นามสมมติ, 2557: ภาคผนวก ค) ได้ดำเนินการเกี่ยวกับการรับสมาชิกที่เป็นเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเหมือนกับบริษัท จล แต่เข้ามาดำเนินการในชุมชนภายหลังเมื่อประมาณ 4-5 ปีแล้ว เพราะแต่เดิมบริษัท จิมไม่ได้มีโรงงานสาวไหมเอง การดำเนินการทุกอย่างเหมือนบริษัท จล กล่าวคือ ดูแลสมาชิกที่เป็นเกษตรกรในเรื่องของการจัดหาตัวอ่อนไหม การขายพันธุ์หม่อน และการขายน้ำยาฆ่าเชื้อต่างๆ ให้แก่เกษตรกร แต่แตกต่างตรงที่บริษัท จิมให้ราคารับซื้อรังไหมสูงกว่าบริษัท จล แต่เหตุผลที่ชุมชนเลือกที่จะเป็นสมาชิกกับบริษัท จล มากกว่า เพราะชาวบ้านได้ทำการค้ากับบริษัท จล มานาน และเชื่อว่าบริษัท จล มีความมั่นคงมากกว่าบริษัท จิม

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ชัดเจนว่า ปัจจุบันกลุ่มบริษัทนายทุนมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นผู้ให้บริการครบวงจรการผลิตทั้งหมด ตั้งแต่การเพาะไข่ไหม ส่งตัวอ่อนไหมให้ชาวบ้านเลี้ยง สนับสนุนด้านยาและอุปกรณ์การเลี้ยง การฆ่าเชื้อโรคและการทำความสะอาดโรงเรือน การผลิตต้นพันธุ์หม่อน ท้ายสุดคือการรับซื้อรังไหมจากชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้บริษัทเอกชนจึงถือเป็นสถาบันที่มีความเกี่ยวข้องและสำคัญต่อการดำรงชีพของชาวบ้านผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในปัจจุบันจำนวนมาก

4.3 ความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสังเกตสภาพพื้นที่ในชุมชน ทำให้สามารถจำแนกความเปราะบางที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของชุมชนบ้านใจดีออกได้เป็น 3 ด้าน คือ ความเปราะบางอันเนื่องมาจากธรรมชาติ ความเปราะบางอันเนื่องจากการกระทำของมนุษย์ และความเปราะบางอันเนื่องมาจากแหล่งเงินทุน โดยมีรายละเอียดของแต่ละด้าน ดังต่อไปนี้

4.3.1 ความเปราะบางอันเนื่องมาจากธรรมชาติ

ความเปราะบางอันเนื่องมาจากธรรมชาติมีสาเหตุเกิดจากความแห้งแล้งของพื้นที่เป็นสำคัญ ขาดแคลนน้ำที่จะใช้ในการปลูกหม่อนให้มีผลผลิตที่เพียงพอต่อการเลี้ยงไหม อันส่งผลต่อการปลูกหม่อน ทำให้ต้นหม่อนออกใบน้อย ไม่พอที่จะเลี้ยงตัวไหมให้อิ่มได้ ผลผลิตไหมจึงตกต่ำไปด้วย นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเรื่องโรคและแมลงศัตรูของทั้งต้นหม่อนและตัวหนอนไหม ที่ทำให้ต้นหม่อนและตัวไหมตาย ส่งผลให้ผู้เลี้ยงประสบกับปัญหาการขาดทุน

ความเปราะบางจากความแห้งแล้ง การระบาดของโรค และศัตรูพืช เป็นปัญหาที่เชื่อมโยงกัน และส่งผลต่อความเปราะบางในการดำรงชีพที่มักจะกล่าวถึงกันมากในชุมชนนี้ เพราะเป็นปัญหาที่ทำให้คนในชุมชนบ้านใจดีประสบกับความล้มเหลวในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในช่วงแรก และส่งผลให้สมาชิกจำนวนมากเป็นหนี้เป็นสิน จนในเวลาต่อมา บางคนถึงกับเลือกทางออกด้วยการไปประกอบอาชีพอื่นที่ทำได้ง่ายกว่า ทั้งปลูกอ้อย ปลูกมันสำปะหลัง และการทำงานนอกภาคการเกษตรด้วยการไปเป็นลูกจ้าง อันเนื่องจากการปลูกหม่อนไม่ได้ผลดี เกษตรกรก็จะมีใบหม่อนไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงไหม และส่งผลกระทบต่อตัวหนอนไหมในวัย 5 ที่พร้อมจะเข้าจ่อทำรัง และต้องการกินใบหม่อนจำนวนมาก หากมีใบหม่อนไม่เพียงพอจะทำให้รังไหมไม่สมบูรณ์ รังไหมจะบางขายไม่ได้ราคา จากการสัมภาษณ์ นาง ฉวี (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดูแลหม่อนว่า

> ...ที่ตายนี้นะ มันเป็นเพราะว่า เราไม่มีความรู้เลยนะ แล้วเรามาจับเลี้ยงนี่ ส่วนหม่อนก็สำคัญนะ ใบหม่อนไม่มีนี่ ไหมมากินก็ไม่มี ไหมก็ไม่ดี

ในทำนองเดียวกันกับ นางวรา (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ที่กล่าวว่า

> สวนหม่อนก็สำคัญนะ คือว่า คนที่ไม่ได้ดูแลสวนหม่อนนี่จะเลี้ยงไหมไม่ประสบความสำเร็จเลย...

สำหรับปัญหาการขาดแคลนน้ำ จำเป็นต้องหาแหล่งน้ำที่เหมาะสมด้วยการขุดบ่อบาดาล เพราะไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติอื่นๆ ในบริเวณหมู่บ้านและบริเวณใกล้เคียง จะเห็นได้จากสมาชิกที่มีบ่อบาดาลเป็นของตนเองสามารถมีน้ำในการบำรุงต้นหม่อนได้ดี แต่สำหรับผู้ที่ไม่สามารถหาน้ำได้เพียงพอแล้ว อาจจะต้องหยุดเลี้ยงไหมไปโดยปริยายในฤดูแล้ง นอกจากนี้ ในช่วงฤดูร้อนยังมีปัญหาหนอนไม่ค่อยกินใบหม่อน จึงต้องมีการติดสปริงเกลอร์พ่นน้ำบนหลังคนโรงเลี้ยงเพื่อลดอุณหภูมิ เพราะอากาศร้อนในช่วงฤดูร้อนทำให้หนอนไหมไม่ค่อยกินอาหาร จึงไม่ค่อยเจริญเติบโต ผู้เลี้ยงบางรายจึงลงทุนติดสปริงเกลอร์บนหลังคาโรงเลี้ยง ใช้ผ้าชุบน้ำห่มไหมอีกทีหนึ่ง อีกทั้งยังต้องเอาน้ำราด เปิดพัดลมให้ เพื่อช่วยลดอุณหภูมิ การปฏิบัติในลักษณะดังกล่าวนี้ สะท้อนถึงความวิตกต่อปัญหาที่เกิดขึ้นอันเนื่องจากการขาดแคลนน้ำ และความจำเป็นที่จะต้องหาแหล่งน้ำในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ซึ่งชาวบ้านจะต้องพยายามอย่างมากในการหาทางแก้ปัญหา มิฉะนั้นจะเกิดความเสียหายมาก และในปัจจุบันได้ค้นพบวิธีการในการแก้ปัญหาบ้างแล้ว ดังที่นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้อธิบายไว้ว่า

> นี่เพิ่งจะทำเสร็จเมื่อวานนี้ จ้างเขามาทำ ... สงสารไหม ก็ติดสปริงเกลอร์ ไปหาช่างมา ... ย่าออกทุนเองบอกมันหาทำให้เสร็จ ... ทีนี้ก็เลยว่าหน้าแล้งนี้ก็ไม่มีปัญหาเท่าไหร่แล้ว แต่หม่อนหน้าแล้งมันไม่ค่อยแตกนะ ไม่เหมือนฝนตก ถ้าฝนตกมาใส่ปุ๊บ มันจะขึ้นยอดขาวเลย

สำหรับนางลลิน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้อธิบายถึงวิธีคลายร้อนให้กับตัวหนอนไหมว่า

> วิธีเลี้ยงเดี๋ยวนี้มันจะดีอย่างหนึ่ง ... แผนใหม่นะ เขาจะเอาผ้ามุ้งน่ะเลี้ยงหม่อน ผืนยาวๆ ไม่ต้องตัดนะ... คลุมโต๊ะนะ ดึงคนละมุมโต๊ะเลย แล้วก็เอาผ้ายาวๆ แบบนั้นเหมือนกัน จุ่มน้ำเอาตั้งไว้คนละมุมข้ามมาเลย ... ถ้าผ้าแห้งเมื่อไหร่มันก็ร้อนใช่ไหม ก็ใช้ไอ้ฟ๊อกกี้ (กระบอกฉีดน้ำ) น่ะฉีดๆ ให้มันเย็น

นอกจากนี้ นายอ่ำ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ยังได้อธิบายถึงวิธีดูแลหนอนไหม ในสภาพอากาศที่ร้อนว่า

> วิธีใหม่นะ วิธีหนึ่งก็ใช้น้ำราดข้างฝา ... แต่ให้แฉะอยู่อย่างนั้นไม่ได้นะ ... ไหมมันไม่ชอบความชื้น พอเราราดลงไปที่พื้นมันนอน ต้องเอาไม้กวาดแข็งกวาดออก ใช้พัดลมพัดอีก… ลดอุณหภูมิเป็นช่วงๆ ประมาณ 10 โมง ถึงบ่าย 2 หลังจากนั้นแล้วก็ใช้พัดลมอย่างเดียวก็พอ ... กลางวันถ้าไม่เอาผ้าคลุม ใบหม่อนมันจะแห้งก่อนเลย แต่ถ้าคลุมไว้อย่างนั้นมันยังชุ่มอยู่ใช่ไหม

ผลกระทบของอากาศร้อนและความแห้งแล้งต่อการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ค่าไฟฟ้า เพราะต้องใช้มอเตอร์ไฟฟ้าสูบน้ำบาดาลเข้ามาช่วยในการปลูกหม่อน โดยเฉพาะในหน้าแล้งที่น้ำผิวดินหรือน้ำฝนไม่มี ทำให้หม่อนไม่เจริญเติบโตดีพอ เกษตรกรจึงต้องเสียค่าไฟฟ้าเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น ผู้ที่จะทำอาชีพนี้ได้ดีในสภาพเช่นนี้จะต้องมีเงินทุนเพียงพอ หรือเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ด้วย ดังที่ นายวัน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ให้ข้อมูลว่า

> ไร่ผมอยู่ตรงคันคลอง แถวๆ นี้ไม่มีไฟกันเลย แต่ก่อนนี้ต้องปั่นบาดาลใช้เครื่องฉุดบ้าง แล้วก็ฉุดใส่อีกที ... เออ แต่เดี๋ยวนี้เอาไฟมา แต่ถ้าไม่มีไฟต้องใช้เครื่องปั่นปั่นมอเตอร์เป็นไฟ ...

สำหรับนางยุพา (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ซึ่งใช้ไฟฟ้าสูบน้ำเข้าไร่หม่อนเช่นกัน ได้อธิบายถึงต้นทุนในการใช้ไฟฟ้าสูบน้ำว่า “ใช้ไฟฟ้าในการสูบน้ำทำการเกษตร โดยเสียค่าไฟฟ้าประมาณเดือนละ 6,000-7,000 บาท สำหรับที่ดิน 80 ไร่” แสดงให้เห็นว่าผู้ที่จะสามารถปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้นั้น ต้องมีการจัดการทรัพยากรน้ำให้เหมาะสม และมีเงินทุนมากพอด้วย เพราะมีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ค่อนข้างสูง

ส่วนความเปราะบางของหนอนไหมอยู่ที่การเป็นโรค ซึ่งโรคระบาดของหนอนไหมสามารถติดต่อกันได้ในเวลาอันรวดเร็ว และวิธีที่ดีที่สุดไม่ใช่อยู่ที่การรักษาไหมที่เป็นโรค แต่เป็นการป้องกันไม่ให้หนอนไหมเกิดโรค ซึ่งโรคที่พบได้บ่อยๆ เช่น โรคมัสคาดีน (Muscardine Disease) ที่เกิดจากเชื้อราพวก Sporophyte โดยสปอร์ของเชื้อราจะแพร่กระจายไปตามอากาศและตกลงบนตัวหนอนไหม เมื่อสภาพแวดล้อมเหมาะสมกับการเจริญเติบโต สปอร์ก็จะงอกเข้าทำลายตัวหนอนไหม โรคนี้จะเป็นกับไหมวัยอ่อนมากกว่าวัยแก่ นอกจากนี้ ยังมีโรคที่เคยระบาดมากในอดีต คือ โรคแกรสเซอรี่ (Grassery) โรคนี้มีชื่อเรียกตามภาษาพื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า “โรคเต้อ” หรือ “โรคตัวเหลือง” เป็นโรคที่ทำความเสียหายแก่หนอนไหมมาก ทำลายหนอนไหมทุกระยะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไหมวัย 5 เป็นระยะที่ติดโรคง่ายที่สุด และมักพบว่าแพร่ระบาดในช่วงฤดูร้อน สาเหตุของโรคเกิดจากเชื้อไวรัส (Nuclear Polyhedrosis Virus : NPV) ลักษณะอาการของโรค ในระยะแรกที่ไหมเป็นโรคจะไม่แสดงอาการผิดปกติ แต่เมื่อเป็นมากขึ้นไหมจะหยุดกินใบหม่อน กระวนกระวาย ผิวหนังมีลักษณะเป็นมันขาว สีของลำตัวจะต่างไปจากตัวที่ปกติ ปล้องและตัวบวม ผิวหนังแตกง่าย ในระยะแรกที่มีอาการบวม หนอนไหมจะไต่ออกข้างนอก เมื่อผิวหนังแตกจะมีน้ำเหลืองไหลออกมา บางครั้งจะพบว่าเชื้อที่เป็นสาเหตุของโรคมีอยู่แล้วในตัวหนอนไหมแต่ไม่แสดงอาการ เมื่อสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมกับการเลี้ยงไหม เช่น ธาตุอาหารและปริมาณใบหม่อนไม่เพียงพอ อุณหภูมิหรือความชื้นที่สูงหรือต่ำเกิดไป สภาพเหล่านี้ ทำให้หนอนไหมอ่อนแอ จึงจะแสดงอาการของโรคให้เห็น นางลลิน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวว่า “ถ้าเป็นโรคไหมก็จะไม่กินใบหม่อน ผิวก็จะเป็นมันขาวๆ ตัวบวม ผิวแตก แล้วก็มีน้ำเหลืองไหลด้วยนะบางที” สิ่งที่เคยเกิดขึ้นในอดีตที่ทำให้สมาชิกกลุ่มบางคนต้องเลิกเลี้ยงไหมก็คือ โรคเต้อ นี่เอง

แมลงศัตรูหนอนไหม เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่มีผลกระทบต่อการเลี้ยงไหม ที่พบในปัจจุบัน คือ แมลงวันก้นขน (Tachinid Fly) หรือ แมลงวันลาย เป็นแมลงที่ทำอันตรายแก่หนอนไหม มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า Tricholyga Sorbillans แมลงวันลายตัวเมียจะวางไข่บนทุกส่วนของลำตัวหนอนไหม โดยเฉพาะบริเวณรอยต่อของปล้อง สามารถวางไข่ครั้งละ 300-500 ฟอง ไข่ฟักเป็นหนอนใช้เวลาประมาณ 36 ชั่วโมง หลังจากนั้นจะเจาะเข้าไปในตัวหนอนไหม กัดกินอวัยวะภายในตัวหนอนและทำให้หนอนไหมตายได้

4.3.2 ความเปราะบางอันเนื่องจากการกระทำของมนุษย์

ความเปราะบางอันเนื่องจากการกระทำของมนุษย์ ได้แก่ การที่พื้นที่ข้างเคียงใช้ยาฆ่าแมลงฉีดพ่นในแปลงอ้อย หรือมันสำปะหลัง ทำให้สารเคมีกระจายไปตกค้างในใบหม่อน ซึ่งปลูกในบริเวณใกล้เคียง เมื่อนำใบหม่อนเหล่านี้ไปเลี้ยงไหม ตัวไหมก็จะตาย นอกจากนี้ หากผู้เลี้ยงไม่ดูแลเรื่องความสะอาดทั้งร่างกายและโรงเรือน ทำให้เกิดโรคกับไหมได้ อีกทั้งยังมีปัญหาขาดแคลนแรงงานก็เป็นความเปราะบางที่จะส่งผลต่อการเพิ่มขนาดในการผลิตและอนาคตของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้เช่นกัน

พฤติกรรมการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชในการเกษตร ถือเป็นปัญหาที่สำคัญของการเลี้ยงไหม เพราะตัวหนอนไหมมีความไวต่อสารพิษต่างๆ มาก ที่ประสบปัญหากันมากก็คือ การที่มีแปลงหม่อนอยู่โดยท่ามกลางไร่อ้อยล้อมรอบ เมื่อชาวไร่อ้อยพ่นสารเคมีฆ่าแมลงหรือสารเคมีฆ่าหญ้า สารเคมีก็จะพัดไปติดและตกค้างในใบหม่อน หากมีปริมาณมากเมื่อนำไปเลี้ยงหนอนไหม หนอนก็จะตายได้ จึงเป็นความเปราะบางที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์เองและไม่สามารถควบคุมได้ง่าย ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ นางจัน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่พบเห็นปัญหานี้ว่า “หนอนไหมนะ ถ้ามีอะไรเป็นพิษมามันก็ตายนะ แค่ยากันยุงยังตายเลย” สอดคล้องกับคำบอกเล่าของ นางยุพา (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) “ถ้ามียาฆ่าหญ้า ฆ่าแมลงติดอยู่นะ แล้วเอาไปเลี้ยงไหม อย่างไรหนอนก็ตาย มันไวไง นิดหน่อยก็ตายแล้ว”

ปัญหาที่เป็นความเปราะบางอันเนื่องจากการกระทำของมนุษย์ประการต่อมาคือ การไม่ระมัดระวังในเรื่องความสะอาดของผู้เลี้ยงและผู้เข้าเยี่ยมในโรงเรือนเลี้ยงหนอนไหม อันส่งผลต่อการระบาดของโรคหนอนไหมได้ ซึ่งในอดีต ชาวบ้านยังขาดความรู้ในเรื่องนี้ว่า เชื้อโรคสามารถติดต่อได้จากคนที่ไปมาหาสู่กัน จึงมักจะไม่ระมัดระวังในการไปมาหาสู่กัน เชื้อโรคก็จะติดตามตัวไปเวลาเดินทางจากโรงเรือนหนึ่งไปยังอีกโรงเรือนหนึ่ง ทำให้เกิดการระบาดของโรค โดยเฉพาะหนอนไหมวัยอ่อนที่ติดเชื้อโรคง่ายมาก

การปลูกหม่อนและการเลี้ยงหนอนไหมเป็นกิจกรรมที่ละเอียดอ่อน ต้องมีความประณีตในการเลี้ยง จึงต้องอาศัยแรงงานพอสมควรในการจัดการ ยิ่งถ้าทำกิจกรรมการเกษตรอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย ความต้องการแรงงานยิ่งมีมาก ดังนั้น ปัญหาแรงงานก็เป็นปัญหาที่เปราะบางสำหรับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเช่นกัน ตัวอย่างเช่น นางยุพา (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกับปลูกอ้อย โดยปลูกอ้อย 70 ไร่ ปลูกหม่อน 10 ไร่ เนื่องจากสามีเจ็บป่วยเลยต้องทำงานคนเดียว โดย นางยุพา กล่าวว่า “มีปัญหา หนักๆ ก็เคยนะ ก็เป็นผู้บุกเบิกการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมพร้อมๆ กับคนอื่น ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มากมายแต่ก็สามารถรอดพ้นวิกฤติมาได้เช่นกัน ... ต่อไปถ้าเลี้ยงไม่ไหวก็คงต้องเลิกเลี้ยง ... ทั้งที่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทำให้ส่งเสียให้ลูกๆ เรียนสูงๆ กันหมด แต่ลูกๆ ก็ไปทำงานกรุงเทพฯ” ทั้งนี้ การดูแลไหมมีข้อจำกัดในการดูแลโดยเจ้าของต้องคอย

ดูแลเองอย่างใกล้ชิด จึงต้องมีกำลังแรงงานเพียงพอ ประเด็นที่สำคัญ คือ การทำความสะอาดของโรงเรือนที่ต้องพ่นยาฆ่าเชื้อด้วยคลอรีน ก่อนเลี้ยงทุกครั้ง ต้องซักเสื้อผ้า ต้องอาบน้ำทุกครั้งที่จะเข้าโรงเรือนโดยเฉพาะโรงเรือนไหมวัยอ่อน ซึ่งต้องเข้าไปให้ใบหม่อน 3 เวลา ต้องเก็บขี้หนอนไหม คอยจับไหมให้เข้าที่ คอยดูไหมที่ไม่สมบูรณ์หรือเป็นโรคออกไป ตลอดจนคอยดูว่าหนอนไหมกินอิ่มหรือไม่ ซึ่งเป็นงานที่ประณีต จึงต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษ การจ้างคนงาน นอกจากจะหายากแล้ว ก็ไม่ได้ผลดีนัก เพราะแรงงานจ้างมักจะไม่พิถีพิถันเพียงพอ เกษตรกรจึงต้องดำเนินการเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำให้มีโอกาสที่จะประสบปัญหาการสืบทอดสู่คนรุ่นใหม่ ที่เมื่อเรียนสูงแล้วมักจะไม่สนใจในงานที่ต้องการการเอาใจใส่อย่างดีเช่นการเลี้ยงไหม

4.3.3 ความเปราะบางจากการขาดแคลนเงินทุน

ความเปราะบางด้านสุดท้าย คือ ด้านการเงิน สำหรับกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพราะเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้ต้นทุนสูงพอสมควร และการเข้าถึงแหล่งเงินทุนสำหรับเกษตรกรในชุมชนทำได้ยาก เนื่องมาจากต้องใช้เงินทุนในการทำโรงเรือนและซื้ออุปกรณ์ ซื้อตัวอ่อน ยา และการลงทุนในการทำไร่หม่อน ทั้งนี้ เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันกับสถาบันการเงิน เนื่องจากที่ดินที่ใช้เป็นที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร ซึ่งได้รับสิทธิประเภทพิเศษ หรือ สปก. ไม่สามารถใช้ในการค้ำประกันเงินกู้จากสถาบันการเงินได้ ต้องพึ่งเงินกู้ประเภทอื่นที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าธนาคาร แม้ในระยะเริ่มต้นของการทำอาชีพนี้ในชุมชน ได้มีธนาคารพาณิชย์แห่งหนึ่งมาให้สินเชื่อโดยใช้บุคคลสามคนค้ำประกันไขว้กัน แต่ปัจจุบัน เกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนบ้านใจดีไม่สามารถดำเนินการกู้ยืมสินเชื่อในลักษณะดังกล่าวได้อีก เนื่องจากนโยบายการให้สินเชื่อของธนาคารเปลี่ยนไป อีกทั้ง การให้สินเชื่อในลักษณะดังกล่าวเคยประสบความล้มเหลว เพราะเกษตรกรในขณะนั้นประสบปัญหาขาดทุนจากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม อันเนื่องจากขาดความรู้ จึงเป็นอุปสรรคต่อการเริ่มต้นของเกษตรกรรายใหม่ที่จะเริ่มต้นเลี้ยง และผู้ที่จะทำการปรับปรุงบูรณะซ่อมแซม ขยับขยายโรงเรือนเพื่อขยายการผลิตให้สูงขึ้นสำหรับเกษตรกรที่ทำอยู่แล้ว เป็นผลให้เกษตรกรบางรายจำเป็นต้องไปกู้ยืมเงินนอกระบบ เมื่อทำการขายรังไหมได้ต้องนำเงินรายได้ส่วนใหญ่ไปใช้หนี้และดอกเบี้ยจากการกู้นอกระบบ ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าที่กฎหมายกำหนดอยู่มาก จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ในปัจจุบัน ชาวบ้านยังประสบกับปัญหาด้านเงินทุนที่ไม่อาจเข้าถึงได้โดยง่าย เนื่องจากไม่มีหลักทรัพย์มาค้ำประกันเงินกู้เพราะที่ดินที่มีส่วนใหญ่เป็นที่ดิน สปก. ซึ่งจำนองไม่ได้ มีหน่วยงานบางหน่วยแนะนำให้ลดปัญหารายจ่าย และควบคุมค่าใช้จ่ายให้รอบคอบ แต่ก็ยากที่เกษตรกรเหล่านี้จะทำได้ ดังที่ นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวว่า “พวกเราก็ไม่รู้ ไม่เคยทำหรอกที่เขาสอนน่ะ ทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายทำไม่เป็น แล้วจะเอาไปจำนอง ไปทำอะไรก็ไม่ได้ ส่วนใหญ่เป็นสปก.”

สำหรับเกษตรกรที่ขยันขันแข็ง แม้ต้องทำงานคนเดียวและมีแผนป้องกันความเสี่ยงด้วยการปลูกพืชหลากหลายชนิด ทำให้มีรายได้สม่ำเสมอ แต่ก็เป็นเช่นเกษตรกรอื่นๆ คือ ที่ดินที่เป็นทรัพยากรสำคัญในการผลิตไม่ได้เป็นกรรมสิทธิ์ เป็นเพียงสิทธิครอบครองหรือทำกินเท่านั้น คือ มีเอกสารสิทธิ์เป็นเพียง ส.ป.ก. 4-01 ซึ่งเป็นเอกสารสิทธิให้ประชาชนเข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ที่มีหลักการสำคัญว่า ที่ดินในเขตปฏิรูปนั้นใช้สำหรับทำเกษตรกรรมได้อย่างเดียวเท่านั้น ทำประโยชน์อย่างอื่นไม่ได้ และผู้ครอบครองทำประโยชน์ในที่ดิน ส.ป.ก. 4-01 จะต้องมีฐานะยากจน เอกสารสิทธิ ส.ป.ก. 4-01 ไม่อนุญาตให้ทำการซื้อขายที่ดิน หากมีการซื้อขายในขณะที่เอกสารสิทธินี้ยังมีผลอยู่จะเป็นโมฆะ แต่สามารถโอน แบ่งแยกและตกทอดทางมรดกให้แก่ทายาทได้ สถาบันการเงินจึงไม่สามารถจะรับเป็นหลักประกันได้ การกู้เงินโดยใช้บุคคลค้ำประกัน แม้จะทำได้บ้างกับบางธนาคาร เช่น ธกส. แต่ก็ได้วงเงินน้อย อีกทั้งระบบของธนาคารให้คืนเงินกู้ทุกปีพร้อมดอกเบี้ย เมื่อถึงกำหนดเวลาเกษตรกรก็ต้องหาเงินมาจ่าย (ปิดบัญชี) แล้วก็กู้ออกมาใหม่ ซึ่งก็เท่ากับว่าเป็นหนี้ไปตลอด มีเกษตรกรบางรายก็ใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน เช่น รถยนต์ไปค้ำประกันและส่งผ่อนเป็นรายเดือน ซึ่งพิจารณาแล้วภาระจะน้อยกว่าวิธีเดิมๆ

ปัญหาเกี่ยวกับเงินทุนอีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ ค่าใช้จ่ายสูง เพราะต้นทุนการผลิตไหมนั้นจัดว่าสูง วัตถุดิบที่ใช้นับตั้งแต่ไข่ไหม ตัวไหม อาหารและยาสำหรับหนอนไหม จำเป็นต้องไปซื้อโดยตรงกับบริษัทซึ่งอยู่ไกลและต้องใช้ความระมัดระวังในการขนส่ง จึงทำให้เสียค่าใช้จ่ายสูง ต้นทุนการผลิตสูง ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจึงมีราคาสูงตามไปด้วย อีกทั้งยังต้องขายให้กับบริษัท ซึ่งเป็นผู้กำหนดราคารับซื้อรังไหม โดยที่ผู้เลี้ยงไม่สามารถต่อรองราคาได้เต็มที่นัก ดังที่ นายฉลอง (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวว่า “... ขาดอำนาจต่อรอง ราคาซื้อวัตถุดิบก็ราคาแพง เราก็ไม่รู้จะว่าไง”

4.4 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ทำให้ทราบว่า กระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนบ้านใจดีนั้น เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ใช้เวลายาวนานนับสิบปี หลังจากที่ประสบปัญหาในการเลี้ยงไหมอย่างรุนแรง โดยเป็นการเรียนรู้จากการอบรมของเจ้าหน้าที่ในเบื้องต้นก่อน หลังจากนั้นจึงเป็นการเรียนรู้จากการลงมือทำ ในลักษณะของการลองผิดลองถูก จนกระทั่งในปัจจุบัน สมาชิกที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนนี้สามารถปรับตัวเพื่อดำรงชีพอยู่ได้อย่างดี ในกลุ่มผู้ที่พยายามปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยได้รับข้อมูลว่า โดยเฉลี่ยแล้วเกษตรกรในชุมชนมีรายได้จากการเลี้ยงไหมประมาณกล่องละ 10,000 บาท

ในระยะเวลา 15 วัน เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วจะได้กำไรประมาณกล่องละ 8,000-9,000 บาท หากทำ 2 รอบ จะได้เงินเป็น 2 เท่า และหากมีกำลังสามารถเลี้ยงได้ 2 หรือ 3 กล่องต่อรอบ ก็จะยิ่งมีรายได้เป็น 2-3 เท่า ซึ่งโดยปกติแล้วเกษตรกรจะเลี้ยงครั้งละ 1 กล่อง ถึง 1 กล่องครึ่ง มีบางรายที่ขยันและมีพื้นที่ปลูกหม่อนมากพอ อาจเลี้ยงถึงครั้งละ 2 กล่อง ดังคำอธิบายของ นายอ่ำ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ดังนี้

> ... จะได้กล่องละ 10,000 บาท บางเดือนก็ 8,000 บาท บางเดือนก็ 9,000 บาท บางเดือนก็ 11,000 บาท บางเดือนก็ 13,000 บาท อะไรอย่างนี้ มันไม่แน่นอน ... สำหรับผู้ที่มีกำลังและขยันก็จะเลี้ยงประมาณ 2 กล่องต่อครั้ง โดยต้องมีพื้นที่ปลูกหม่อนประมาณ 5-6 ไร่

คำอธิบายนี้ สอดคล้องกับ นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ที่ว่า “เลี้ยงไหมทอผ้านี่ดีนะ ทำได้ทั้งปี ต่อเนื่องกันไปเลย รุ่นหนึ่งก็ 15 วัน ได้กล่องละ 10,000 บาท ก็อยู่ได้”

กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ดำเนินไปเป็นเวลากว่า 20 ปี ทำให้เกษตรกรมีความรู้และสามารถตัดสินใจในการปฏิบัติว่า ควรเลี้ยงหนอนจำนวนพอประมาณกับสภานะ และข้อจำกัดของตัวเกษตรกรเอง ในลักษณะที่เรียกว่า “พอดูแลไหว” ถึงแม้จะมีพื้นที่ปลูกหม่อนหลายไร่ แต่จะไม่มีประโยชน์เลยหากตัดใบหม่อนให้หนอนไหมกิน ถ่ายรังไหม และเอาเข้าจ่อไม่ทัน ดังเช่น นางฉวี (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้อธิบายไว้ว่า

> วัย 5 ตอนเริ่มกินวัย 5 ... กินตลอด 6-7 วัน ... คือเราต้องตัดมาเยอะๆ นะ ... มันก็ทำให้เราทำไม่ทัน ถ้าไม่ทันก็ไม่ได้ผลประโยชน์อะไรใช่หรือไม่ ผลก็ไม่ดีขึ้นมา ไม่ทำดีกว่า ... ถ้าให้ไหมกินไม่ทันไหมก็จะอ่อนแอเป็นโรค

เช่นเดียวกับ นางจัน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ที่ยืนยันถึงการที่ต้องคำนึงถึงความพอดีว่า

> เราก็ทำเฉพาะแรงที่เราทำได้ดีกว่า ทำไหว ทำทัน ... แบบเรามาถ่ายขี้ไม่ทัน ขยับขยายไม่ทันใช่ไหม ไหมก็จะอ่อนแอ ไหมก็จะเป็นโรค ไม่สม่ำเสมอ ไม่ดี เราต้องทำเฉพาะเท่าที่แรงเรามีเป็นสิ่งสำคัญ

ภายใต้สภาพการณ์ที่มีความเสี่ยงของการเลี้ยงไหมอันเนื่องมาจากปัญหาความเปราะบางของอาชีพนี้ ส่งผลให้ เกษตรกรส่วนใหญ่พยายามเรียนรู้ที่จะสร้างภูมิคุ้มกัน โดยการทำไร่อ้อยควบคู่ไปกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ซึ่งการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมสามารถเป็นรายได้ประจำเดือน ทำให้มีเงินใช้จ่ายในระดับที่ทำให้ชีวิตมีคุณภาพที่ดี สามารถส่งลูกๆ เรียนหนังสือในระดับที่สูงๆ ได้ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นก็กลายเป็นว่า “ยิ่งเรียนสูง ยิ่งไปไกล” บุตรหลานไม่มีความสนใจในการสืบทอดธุรกิจ ดังเช่นที่ นางฉวี (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้กล่าวไว้ว่า

> ไม่มีลูกคนไหนสนใจ อีคนเล็กบอกว่า หนูจบแค่ ม.3 ก็พอนะลูก มาทำไร่ทำนา ... ลูกบอกว่า แม่ หนูไม่เอา พี่เรียนได้หนูก็ต้องเรียนได้ ... ว่าไปอย่างนั้นอีก ไม่เอาเออ ไม่เป็นไรหรอก ถ้ากูทำไม่ไหวเดี๋ยวขาย (ที่ดิน) กิน

สอดคล้องกับ นางวรา (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ที่กล่าวถึงลูกที่ส่งเรียนสูงแล้ว แทนที่จะกลับมาช่วยทำกิจการของครอบครัว ก็หันกลับไปทำงานอื่นว่า

> ส่งลูกเรียนจบแม่โจ้สองคน บางทีลูกก็มาอยู่ ก็มาช่วยบ้าง ทำงานอยู่ที่เกษตรนี้คนหนึ่ง แล้วก็ไปทำงานโครงการหลวงคนหนึ่ง ... ลูกชายจบแม่โจ้ กลับมาบวชก็มีเมียเชียงใหม่ แล้วอีกคนหนึ่งก็ทำงานของมันอยู่ที่บ้านผัวมัน สอนอยู่ที่น้ำร้อน เขาไม่มาช่วยเลยสักคน

กระบวนการเรียนรู้ในการเลี้ยงไหมซึ่งต้องต่อสู้กับโรคระบาดถือเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญลักษณะหนึ่ง เนื่องจากในอดีต ผู้ที่ประสบความล้มเหลวมาจากการระบาดของโรคไหมที่ไม่สามารถแก้ไขได้ และต่อมาพบว่า เกิดจากการขาดความใส่ใจและระมัดระวังในเรื่องความสะอาดของผู้เลี้ยงและโรงเรือน ตลอดจนการไม่ระมัดระวังในการไปมาหาสู่กันระหว่างผู้เลี้ยง อันส่งผลให้เกิดการติดต่อของโรคระบาดได้ง่าย จนเกษตรกรบางรายขาดทุนและเลิกการเลี้ยงไหมในที่สุด ดังเช่นประสบการณ์ของ นางฉวี (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ที่เล่าถึงเหตุการณ์การระบาดของโรคว่า

> ... สมัยก่อนโน้นนะ เราไม่รู้เรื่องใช่ไหม โรงโน้นเก็บก็ไปช่วยกันเก็บ โรงนี้เก็บก็ไปช่วยกันเก็บ แล้วเวลาไหมสุกน่ะ ไหมมีเชื้อโรคทั้งนั้น ... เราก็เข้าไป ไม่ได้สระผม มานอนที่นอน พอเช้าก็ไปทำโน้นทำนี้ ทำเกี่ยวกับไหมก็พาเชื้อโรคไปด้วย ถึงได้ตายกันแบบนี้

เมื่อได้พบปัญหา หัวหน้าชุมชนในขณะนั้นได้ติดต่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งในขณะนั้นก็คือ กรมส่งเสริมการเกษตร ร่วมกับศูนย์หม่อนไหม ที่จังหวัดนครราชสีมา มาให้คำแนะนำจนเกษตรกรได้เรียนรู้จากการแนะนำของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังกล่าว จึงได้มีการปรับวิธีเลี้ยงด้วยการพยายามปฏิบัติตามหลักการเลี้ยงที่เหมาะสม จนในที่สุดสามารถปรับวิธีเลี้ยงให้สามารถแก้ปัญหานี้ได้ ดังคำอธิบายของ นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ที่กล่าวถึงการปรับเปลี่ยนวิธีเลี้ยงไหม เพื่อป้องกันการระบาดของโรคไหมว่า

> เดี๋ยวนี้แยกกันเอาคนละที่ แล้วก็เวลาเลี้ยงก็จะไม่เข้าไปยุ่งกันเลย จนกว่าไหมจะสุก ถึงจะเข้าไปเตรียมของกันในโรง...

ตามหลักการเลี้ยงที่ถูกต้อง ผู้เลี้ยงต้องรักษาความสะอาดของตนเองและโรงเรือนเป็นที่สุด ประมาณว่าหากจะต้องเข้าโรงไหมแต่ละครั้ง นอกจากต้องใช้คลอรีนล้างเท้าแล้ว ยังต้องอาบน้ำสระผมทุกครั้งด้วย และการไปเยี่ยมเยียนขอดูโรงไหมของผู้อื่นเป็นสิ่งที่ควรหลีกลี่ยงอย่างยิ่ง นายฉลอง (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ก็ต้องระวังนะ ระวังไว้ดีที่สุด กันไว้ดีกว่าแก้ ... เพราะถ้าเป็นอะไรมานี่ไปหมดเลยนะ”

นอกจากนี้ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เลี้ยงไหมหลายรายเกี่ยวกับความพยายามในการแก้ปัญหาจนสามารถแก้ปัญหานี้ได้ ด้วยวิธีการที่เหมาะสม และเกษตรกรมีการปรับตัว ที่แสดงถึงความเข้าใจในสาเหตุของปัญหาและวิธีปฏิบัติ ดังที่ นายวัน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้อธิบายว่า

> ก็ดีกว่า ไม่ต้องถี่ถ้วนมากมาย แต่เราก็ต้องระวังนะ เผลอก็ไม่ได้ ถ้าเผลอเราทำไหมตาย ... ถ้าเราเห็นว่ามันเป็นโรคมานี่ เที่ยวนี้ได้ 5 ตัว เที่ยวหน้าต้องเพิ่มเป็น 20-30 ตัวนะ มันจะทวีคูณนะ

คำอธิบายข้างต้น แสดงให้เห็นว่าผู้เลี้ยงไหมต้องมีความใส่ใจ หากพบไหมเป็นโรคต้องรีบจัดการ มิฉะนั้นก็จะเกิดการระบาดของโรคเป็นทวีคูณ ทำให้ไหมตายหมด ถือเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงในการป้องกันการระบาดของโรค ดังคำอธิบายของนายฉลอง (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ที่มีวิธีจัดการกับโรคระบาดว่า

> เราต้องถี่ถ้วนขึ้น ต้องระมัดระวังตัวเอง ระมัดระวังที่หลับที่นอน หวีผมอะไรเนี่ย ที่อยู่ของเรา รองเท้าก็สำคัญ ... ต้องถี่ถ้วน หรือถ้าแก้ปัญหาไม่ตกจริงๆ ต้องหยุด 1 รุ่น ต้องหยุดไปเลย 1 รุ่น แล้วจัดการให้เรียบร้อย ... ฆ่าเชื้อซ้ำๆ

สิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ทำให้ผู้เลี้ยงไหมปรับตัว คือ การไม่ปลูกอาคารโรงเลี้ยงใกล้บ้าน การแยกโรงเลี้ยงไหมวัยอ่อนกับไหมวัยแก่ออกจากกัน ที่สำคัญ คือ การไม่ไปมาหาสู่ช่วยเหลือกันในการเลี้ยงไหม เพราะจะทำให้เกิดการระบาดไปทั่วทั้งหมู่บ้าน ณ ปัจจุบันจึงเป็นที่เข้าใจกันว่า ไม่ควรเข้าโรงเลี้ยงของผู้อื่น ควรดูแลเฉพาะโรงเลี้ยงของตนเองจึงจะปลอดภัย จะไม่เกิดการระบาดของโรคเต้อ ดังที่ นายฉลอง (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้กล่าวถึงสาเหตุการระบาดของโรค ว่า

> สมัยนั้นผมยังเด็กอยู่เลย เลี้ยงกันเยอะ พ่อผมก็เลี้ยง เลี้ยงกันเป็นแถว หลังบ้านนี้ก็เลี้ยง…เลี้ยงกันเยอะ ... เวลาคนโน้นเลี้ยงคนนี้เลี้ยง วันนั้นป้าตรงโน้นเขาบอกว่าของเขาตายหมด รุ่นที่แล้วๆ เขาก็เดินวิ่งมาหาผมเลย ก็ไม่รู้จะว่าอย่างไร… แล้วแกก็เดินนิ่งๆ มาเข้าโรงไหมผม แล้วแกพูดว่าไหมเขาตายหมด ไม่รู้เป็นอะไร ... เพราะไหมแกเป็นโรคขึ้นมา แกมาหาฉัน ... อันตราย อาจารย์บอกว่าถ้าอย่างนั้นมึงต้องบอกเขาเลยไม่ต้องเข้ามา

ตามหลักวิชาการ การป้องกันกำจัดโรคก่อนและหลังการเลี้ยงไหม สามารถทำได้โดย ฉีดสารเคมีทำลายเชื้อที่ตกค้างอยู่ในห้องเลี้ยงไหมทุกชนิด ด้วยการใช้ฟอร์มาลีน 3% หรือคลอรีนละลายน้ำ ห้องเลี้ยงไหมควรมีการถ่ายเทอากาศได้ดี โดยเฉพาะไหมวัย 5 อุณหภูมิในห้องเลี้ยงไหมไม่ควรเกิน 30 หรือต่ำกว่า 20 องศาเซลเซียส และความชื้นไม่สูงกว่า 90 % ให้ใบหม่อนที่มีธาตุอาหารและปริมาณเพียงพอ เพื่อให้ไหมแข็งแรง ระวังไม่ให้ตัวหนอนไหมเป็นแผล เก็บหนอนไหมที่แสดงอาการเป็นโรคออกและนำไปกำจัดทิ้ง ทำความสะอาดวัสดุอุปกรณ์ในโรงเลี้ยงไหม ไม่ควรเลี้ยงไหมหนาแน่นเกินไปและปรับปรุงพันธุ์ไหมให้มีความต้านทานต่อเชื้อ NPV (กรมหม่อนไหม, 2556)

นางวรา (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้กล่าวถึงการดูแลโรงเรือนว่า “ต้องระวังนะ อย่าให้หนอนเป็นแผล ... แล้วล้างทั้งโรงเลย แล้วก็เลี้ยงไหมแบบห่างๆ ” จะเห็นได้ว่า การเลี้ยงไหมต้องใส่ใจดูแลเป็นอย่างมาก หากเกิดโรคขึ้นต้องรีบจัดการ และการรักษาความสะอาดเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการเลี้ยงไหม เนื่องจากไหมอ่อนไหวต่อโรคเป็นอย่างมาก

นอกจากที่กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ ยังมีการปรับตัวในการปฏิบัติเพิ่มเติมอีก คือ เกษตรกรต้องทำโรงเรือนที่กรุด้วยมุ้งไนลอน และมีความระมัดระวังในการเข้าออก เพื่อป้องกันแมลงวันลายทั้งโรงเลี้ยงไหมวัยอ่อนและวัยแก่ มดและสัตว์ตัวเล็กๆ ก็เป็นศัตรูที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งที่ทำความเสียหายแก่หนอนไหม มดจะกัดกินไข่ไหม ทำให้ไข่ไหมไม่สามารถฟักออกเป็นตัว เกษตรกรจะใช้ยาฆ่ามดโรยโดยรอบโรงเรือน นอกจากแมลงวันลายและมดแล้ว จิ้งจก จิ้งเหลน ตะกวด และหนูก็เป็นศัตรูสำคัญของไหม เช่นกัน สัตว์เหล่านี้จะทำลายหนอนไหมโดยการกัดกินเป็นอาหาร และจะทำลายมากขึ้นเรื่อยๆ ถ้าปล่อยทิ้งไว้ ดังนั้น เกษตรกรต้องหมั่นคอยดูแลและเรียนรู้โดยใช้จารบีทาทั่วเสาและคานของโรงเรือนป้องกันไม่ให้สัตว์เหล่านี้เข้าได้

ในส่วนของปัญหาขาดแคลนแรงงาน เนื่องจากเกษตรกรบางส่วนมีอายุมากขึ้น ในขณะที่แรงงานวัยหนุ่มสาวไม่ค่อยสนใจงานลักษณะนี้ มีแนวทางการแก้ไขที่มีผู้พยายามปรับนำมาใช้ โดยการจ้างแรงงานมาตัดหม่อนให้ จับใส่จ่อให้ ถึงแม้จะทำให้ต้นทุนสูงขึ้นกว่าคนอื่นที่ใช้แต่แรงงานในครัวเรือน แต่ก็ยังสามารถมีรายได้ดี เฉลี่ยอยู่ที่กล่องละ 8,000 บาท หลังหักค่าใช้จ่ายแล้ว ซึ่งเป็นรายได้ที่ดีกว่าการปลูกอ้อย (เปรียบเทียบการปลูกอ้อย 70 ไร่ กับปลูกหม่อน 10 ไร่)

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปถึงขั้นตอน และลักษณะของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมชุมชนบ้านใจดีได้ว่า แต่เดิมก่อนอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยในชุมชนบ้านใจดี ชาวบ้านได้เรียนรู้ว่าการดำรงชีพที่ขาดแลนทรัพยากรนั้น ทำให้ไม่สามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคง จึงตัดสินใจเลือกที่จะอพยพย้ายถิ่น เข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อทำมาหากินในชุนชนบ้านใจดี และได้ยึดอาชีพการเกษตรตั้งแต่บัดนั้นเรื่อยมา แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะของกิจกรรมเพื่อความหลากหลายในทางเลือก และเพื่อเพิ่มภูมิคุ้มกันในตนเอง โดยอาศัยภูมิปัญญาเดิมผนวกกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ จนกระทั่งมีการรวมตัวกันตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชน ทำการผลิตเพื่อการค้า แต่อาศัยฐานความรู้เดิม ผนวกกับขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้เข้ามาอบรมให้ความรู้ที่ถูกต้องในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้ประสบความสำเร็จ แต่ก็มีปัญหาอุปสรรคเกิดขึ้นระหว่างทางมากมาย โดยเฉพาะการเกิดโรคระบาดในหนอนไหม ประกอบกับเกษตรกรขาดความรู้ที่จะบริหารจัดการกับปัญหาอย่างถูกต้อง จึงได้ลองผิดลองถูก มีการสอบถาม และสังเกตเห็นตัวอย่างของเพื่อนบ้านที่สามารถจัดการกับปัญหาได้ จึงได้ปรับตัวด้วยการปรับวิธีเลี้ยงไหมให้ถูกหลักวิชาการ จนสามารถก้าวข้ามผ่านปัญหาต่างๆ ไปได้ จากเหตุการณ์ในครั้งนั้น แม้จะทำให้เกษตรกรบางรายขาดทุน เป็นหนี้สินกับธนาคารอย่างมาก และบางรายถึงกับกลัวที่จะเริ่มต้นใหม่ ตัดสินใจที่จะเลิกอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมไปเลย และผันตัวเองเข้าสู่ตลาดแรงงานในภาคอุตสาหกรรม หรือบางรายก็หันไปเพาะปลูกพืชชนิดอื่น ก็ยังคงมีเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมหลายรายที่พยายามหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆ จนประสบความสำเร็จในปัจจุบัน

โดยมีขั้นตอนการเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม ร่วมกันแก้ปัญหาให้ผ่านสำเร็จลุล่วงไปด้วยกัน สำหรับผู้ที่ประสบความสำเร็จก็จะเป็นแบบอย่างให้เพื่อนสมาชิกและคนรุ่นหลังต่อไป

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนบ้านใจดี แบ่งได้ 2 ยุค โดยในยุคแรกที่เป็นยุคบุกเบิก เกษตรกรจะมีลักษณะการเรียนรู้ ด้วยการลงมือกระทำจริง (Learning by Doing) เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง เผชิญปัญหาและสร้างทางเลือกให้กับตนเอง มีการแสวงหาความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องบ้าง แล้วนำหลักการเลี้ยงที่ถูกต้องมาปรับใช้ ยุคหลังเป็นยุคของคนรุ่นใหม่ และเป็นยุคของคนที่ล้มเหลวได้เลิกการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมไประยะหนึ่ง แล้วตัดสินใจเริ่มต้นใหม่ มีลักษณะการเรียนรู้โดยอาศัยตัวแบบที่ประสบความสำเร็จ เพราะตัวแบบเหล่านั้นได้ผ่านการเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูกมาก่อนเป็นแหล่งข้อมูลความรู้ที่มีคุณภาพ

ในปัจจุบัน ผู้เลี้ยงไหมสามารถอยู่รอดและมีคุณภาพของชีวิตที่ดีกว่าการทำการเกษตรอื่นๆ โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับการทำไร่อ้อยซึ่งเป็นกิจการที่เก็บเกี่ยวได้เพียงปีละครั้ง หากราคาอ้อยดีก็จะมีรายได้ไร่ละประมาณ 10,000 บาท อีกทั้งตลาดอ้อยยังต้องผ่านตัวกลางเพื่อขายเข้าโรงงานเท่านั้น จะติดต่อขายโดยตรงไม่ได้ แต่มีนายทุนสนับสนุน ทำให้เกษตรกรไม่ต้องใช้เงินทุนมากนัก ทั้งปุ๋ยและยา ทางนายทุนหามาให้ เวลาขายก็จ้างคนมาตัด ซึ่งส่วนใหญ่จะทำการเผาไร่เพื่อให้ใบอ้อยที่แห้งหมดไปจะได้ตัดได้สะดวก เพราะใช้แรงงานคนในการตัด ในขณะเดียวกัน การเผาไร่ก็ทำให้อ้อยที่ตัดเสื่อมคุณภาพและดินที่ได้รับความร้อนสูญเสียธาตุอาหารและสารอินทรีย์ในดินบางส่วน ทำให้ธาตุอาหารที่สำคัญจืดจางลงเรื่อยๆ ชาวไร่จึงต้องลงทุนในการใส่ปุ๋ยมากขึ้นเรื่อยๆ อย่างไรก็ตามรายได้จากอ้อยเป็นภูมิคุ้มกันให้กับเกษตรกร ทำให้มีความยั่งยืนในการดำรงชีพมากขึ้น

จากที่อธิบายมาทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพที่ดี ทำรายได้สูง มีอิสระ ไม่ต้องเป็นลูกจ้างใคร ไม่มีใครเป็นเจ้านาย และทำงานอยู่ในพื้นที่ได้ โดยไม่ต้องเดินทางไปทำงานนอกหมู่บ้าน ขยันก็ออกทำ ไม่ขยันก็หยุด เช่น ช่วงฤดูร้อนเกษตรกรหยุดเลี้ยงไหมกันหลายครอบครัว เพราะไหมไม่ค่อยเจริญเติบโตเหมือนในฤดูหนาว เป็นต้น นอกจากนี้ รอบการเลี้ยงสั้น จึงมีโอกาสทำกำไรได้มาก หากดูแลไหมได้ดี แต่น่าเสียดายที่คนรุ่นไหม ซึ่งเรียนจบปริญญาตรีมักจะไม่สนใจทำไร่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กลับไปสนใจทำงานเป็นลูกจ้างในภาคอุตสาหกรรมหรือรับราชการ ซึ่งก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่เป็นอุปสรรคให้ผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในปัจจุบันไม่สามารถขยายกำลังการผลิตได้ เนื่องจากการขาดแคลนแรงงาน โดยเฉพาะในช่วงที่หนอนไหมกำลังอยู่ในวัยจะสุก ไหมจะกินจุมาก หากตัดหม่อนมาให้ไม่เพียงพอ เก็บขี้ไหมไม่ทัน ก็จะทำให้ผลผลิตรังไหมไม่ดี รวมทั้งการต้องมีแรงงานช่วยจับไหมที่สุกเข้าจ่อซึ่งก็เป็นงานหนัก หาก

ทำไม่ทัน ผลผลิตก็เสียหายเช่นกัน ซึ่งกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของบ้านใจดีได้ผ่านประสบการณ์ต่างๆ ทั้งดีและร้ายมาหมดแล้ว จึงเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เหล่านี้มาใช้ในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพ จนได้ผลเป็นที่น่าพอใจในปัจจุบัน ดังที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไป

ปัจจุบันมีผู้รู้ ผู้ประสบความสำเร็จระดับจังหวัดอยู่ในบ้านใจดี ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้แบบปากต่อปาก ใครทำแล้วได้ผลดีก็บอกกันต่อๆ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ผลสำเร็จในการถ่ายทอดความรู้จากผู้ที่กระทำแล้วประสบความสำเร็จ ส่งต่อความรู้ให้กับผู้อื่นให้มีการปรับวิธีการเลี้ยงที่เหมาะสม เช่น หน้าหนาวหม่อนจะเจริญเติบโตดี ไหมจะโตดี กินดี เปลือกรังหนา สามารถเลี้ยงติดต่อกันได้สองรุ่น แต่ในหน้าร้อนไหมจะไม่ค่อยกินและมักเป็นโรคตาย เช่นเดียวกับในหน้าฝนอากาศชื้น ตัวไหมจะบวมและตายง่าย อาจหลีกเลี่ยงการเลี้ยงหรือเลี้ยงน้อยลง เพื่อที่จะได้ดูแลได้นั้น นอกจากนั้น ยังมีการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา เช่น การจะให้ไหมดี หม่อนที่ใช้เลี้ยงก็ต้องดี มียอดอ่อนๆ ใบใหญ่ๆ หม่อนที่เป็นเพลี้ยควรตัดทิ้งทำลายไป เมื่อตัดแล้วจะแตกใบอ่อนใหม่ ตามด้วยการให้น้ำมากกว่าปกติ โรงเรือนต้องไม่อยู่ติดบ้าน โล่ง โปร่ง มีมุ้งรอบ ควรแยกโรงวัยอ่อนกับวัยแก่ และต้องมีการรักษาความสะอาดร่างกาย เสื้อผ้า ผม แม้กระทั่งที่นอน โดยก่อนจะเข้าโรงเลี้ยงจะต้องอาบน้ำสระผมให้เรียบร้อย รองเท้าต้องฆ่าเชื้อโรคอย่างดี ซึ่งการปฏิบัติปรับตัวให้เหมาะกับช่วงเวลาดังที่กล่าวมา ล้วนแล้วแต่เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงของผู้เลี้ยงไหมที่ประสบความสำเร็จ แล้วถ่ายทอดต่อๆ กัน จนทำให้แนวทางการเลี้ยงไหมในชุมชนนี้ ในปัจจุบัน เป็นแนวทางการดำรงชีพที่มั่นคงมากขึ้น มีรายได้ต่อเนื่องเป็นประจำและมากพอที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้ ซึ่งหากมีการจัดการให้เหมาะสมยิ่งขึ้นก็จะช่วยพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนได้

4.5 ผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในชุมชน

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 แนวทางคือ 1) เลิกทำการเกษตรและหันไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร (Off-Farm) 2) ยังคงยึดมั่นทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างมั่นคงตลอดเวลาประมาณ 20 ปี และ 3) ยังคงทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมควบคู่กับการทำกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อสร้างรายได้ในครัวเรือน โดยให้สมาชิกในครัวเรือนบางส่วนออกไปทำงานนอกภาคการเกษตร ในขณะเดียวกัน ก็แบ่งเวลาบางส่วนทำกิจกรรมทางการเกษตรอื่นๆ นอกเหนือจากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม โดยจะสามารถอธิบายรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพทั้ง 3 แนวทาง ดังต่อไปนี้

เกษตรกรที่ประสบปัญหาโรคระบาดในตัวหนอนไหมจากเหตุการณ์ในอดีต และไม่สามารถแก้ไขได้ดีในขณะนั้น บางส่วนประมาณหนึ่งในสามของเกษตรกรที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชน ได้เลิกทำการเกษตร โดยได้หันไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรเพื่อดำรงชีพแทน ทั้งนี้เนื่องจากประสบปัญหาการขาดทุนจากการลงทุนเพื่อปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แล้วไหมตายหมด จึงมีหนี้สินกับธนาคารจำนวนมาก จากการกู้สินเชื่อเพื่อนำมาลงทุนเริ่มต้นในการสร้างโรงเรือนและซื้อวัสดุอุปกรณ์ทั้งหมด เหตุการณ์ในครั้งนั้น ทำให้เกษตรกรเหล่านี้ถอดใจและไม่กล้าเสี่ยงที่จะทำการเกษตรอีกต่อไป โดยบางรายถึงขนาดต้องขายกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้กับผู้อื่นเพื่อนำมาใช้หนี้ แล้วหันไปประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปทั้งภายในและภายนอกชุมชน ในขณะที่ บางรายก็หันไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม และประกอบอาชีพค้าขายแทน

จากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับคนในชุมชนรายหนึ่ง ซึ่งประกอบอาชีพขายก๋วยเตี๋ยวอยู่ภายในหมู่บ้าน ได้รับทราบข้อมูลว่า เดิมทีตนก็ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเช่นกัน แต่ประสบปัญหาโรคระบาดในหนอนไหมจนเกิดภาวะขาดทุน สิ้นเนื้อประดาตัว เป็นหนี้เป็นสินมากมาย แต่ปัจจุบันได้ใช้หนี้หมดไปแล้ว โดยกล่าวสั้นๆ ว่า “เข็ดกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม” จึงได้ไปลองขายอาหารในชุมชนแทน ซึ่งมีความเสี่ยงน้อยกว่า พร้อมกับกล่าวเพิ่มเติมว่า “มีลูกมีหลานก็ไม่อยากให้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพราะมีความเสี่ยงสูง” โดยที่สถานที่ที่เป็นร้านในปัจจุบันนี้ก็คือโรงเรือนเก่าสำหรับเลี้ยงไหม อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลรายดังกล่าว ยังให้ข้อมูลเชิงตั้งข้อสังเกตเป็นประเด็นที่น่าสนใจเพิ่มเติมว่า “ปัจจุบันเห็นราคาไหมดี คนทำก็รวยขึ้น ไหมไม่ตายแล้ว อยากกลับไปทำอีกก็ทำไม่ไหวอายุมากแล้ว”

สำหรับเกษตรกรที่ยังคงยึดมั่นทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างมั่นคงตลอดเวลากว่า 20 ปี ซึ่งมีสัดส่วนประมาณสองในสามของเกษตรกรที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชน ได้ฝ่าฟันอุปสรรคจนประสบความสำเร็จ และสามารถเป็นแบบอย่างให้เกษตรกรรุ่นใหม่ได้เรียนรู้แนวทางการดำรงชีพได้ ซึ่งเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ว่านี้บางรายเป็นทายาทของเกษตรกรบางส่วนที่ได้เลิกทำการเกษตรในครั้งที่ประสบปัญหาโรคระบาดในหนอนไหมในอดีต แต่เห็นโอกาสในการสร้างรายได้ด้วยการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม หลังจากที่ปัญหาต่างๆ สามารถแก้ไขได้ด้วยวิธีการที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ อีกทั้งยังเห็นว่าการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมช่วยให้สามารถอยู่อาศัยในชุมชนเพื่อดูแลบิดามารดาได้อีกด้วย ทั้งนี้ เหตุผลสำคัญที่เกษตรกรกลุ่มหนึ่งยังคงยึดมั่นทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างมั่นคงตลอดเวลากว่า 20 ปี คือ เรื่องของผลตอบแทน และโอกาสของความยั่งยืนในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ซึ่งสามารถสร้างรายได้ดี มีรายได้ทุกๆ 15-20 วัน หากมีไร่หม่อนและมีโรงเลี้ยงอยู่แล้วก็ทำกำไรได้ค่อนข้างสูง โดยมีข้อมูลที่ได้รับจากผู้ที่มีประสบการณ์บางราย สนับสนุนเหตุผลนี้ กล่าวคือ การเลี้ยงไหม 1 กล่องประมาณ 22,000 ตัว จะขายได้เงินประมาณ 10,000 บาท ต่อรอบการเลี้ยง 1 รุ่น ซึ่ง

ใช้เวลาประมาณเวลา 15-20 วัน โดยใช้ต้นทุนโดยประมาณเพียง 2,000 บาท ต่อไหม 1 กล่อง เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ผู้เลี้ยงจะต้องขยันลงแรงและเอาใจใส่ดูแลไหมให้ดี จึงจะประสบผลสำเร็จ ตัวอย่างเช่น กรณีของนายเดช (นามสมมุติ) ที่พึ่งจะเลี้ยงไหมและก็ประสบความสำเร็จอย่างดี ได้อธิบายว่า “ทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาประมาณ 3 ปี ได้ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจ ได้รับรางวัลเกษตรกรเลี้ยงไหมดีเด่นของจังหวัดสุพรรณบุรี จากบริษัท จล (นามสมมุติ, 2557: ภาคผนวก ค) ... กำลังจะมีอีกสามครอบครัวที่จะเลี้ยงไหม” เช่นเดียวกับนายฉลอง (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวถึงการเลี้ยงไหมในปัจจุบันว่า “เขา (เจ้าหน้าที่จากบริษัท) ก็ยังบอกว่าให้เลี้ยงกันเยอะๆ ราคาไหมดี เขาบอกราคาไหมในตลาดโลกดี” สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากนางฉวี (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ที่กล่าวว่า “ตอนนั้นเป็นโรค เขาก็เลิกกัน เลี้ยงกันได้ไม่เท่าไหร่เองเลิกกัน นี่เริ่มกันอีกล่ะเลี้ยงกันอีก...” สำหรับ นางจัน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวถึงประสบการณ์ที่ผ่านมาว่า

> เราก็ปลูกทั้งหม่อน ทั้งเลี้ยงไหม มาประมาณ 20 ปี ก็เจอมาหมด ทั้งโรค ทั้งแมลง ก็แก้ปัญหากันไป ก็ผ่านมาได้นะ ... เขาก็สนใจกันเยอะนะตามบ้านนี่ เขาก็สนใจกันเยอะเลยล่ะ กำลังถามๆ กันอยู่ ... เมื่อก่อนไหมมันตาย เดี๋ยวนี้มันไม่ตาย เดี๋ยวนี้เขาเห็นที่เราเลี้ยงได้ราคาดี แล้วก็มันไม่เป็นโรคเหมือนแต่ก่อนที่เขาเคยเลี้ยงแล้วก็หยุดกันไป ปัญหามันเยอะ ... อยากจะเลี้ยงกัน ตรงนี้เขาก็จะเลี้ยง ก็ยังศึกษากันอยู่

เช่นเดียวกับสมาชิกของกลุ่มที่เชื่อมโยงกับบริษัท จิม (นามสมมุติ, 2557: ภาคผนวก ค) นายอ่ำ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มก็แจ้งว่า กำลังมีผู้สนใจเลี้ยงไหมเข้ามาใหม่ 2 คน ที่สนใจทำภายใต้ข้อตกลงกับ บริษัท จิม โดยนายอ่ำเป็นผู้ดูแลและเป็นคนกลางประสานในการแจกจ่ายตัวอ่อนของหนอนไหม ยา และอุปกรณ์ต่างๆ ให้แก่เกษตรกร ซึ่งเป็นนโยบายของบริษัท จิม ด้วยที่ต้องการผู้เลี้ยงไหมเพิ่ม โดยนายอ่ำ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวว่า “อย่างน้อยๆ คุณก็ต้องหาสมาชิกอย่างน้อย 15 คน เขาพูดอย่างนี้ แต่ตอนนี้ผมมี 7” ทั้งนี้นายอ่ำ เป็นผู้เลี้ยงไหมรุ่นแรกๆ เหมือนอดีตผู้ใหญ่ และประสบกับปัญหาต้นหม่อนและหนอนไหมตายมาแล้ว แต่ก็ผ่านวิกฤติต่างๆ มาได้จนมาถึงปัจจุบัน ซึ่งเดิมทำภายใต้ข้อตกลงกับบริษัท จล การที่นายอ่ำแยกกลุ่มเนื่องจากราคาซื้อรังไหมที่บริษัท จิมให้สูงกว่าบริษัท จล (บริษัท จิมให้ราคารังไหมสูงสุดกิโลกรัมละ 220 บาท แต่บริษัท จลให้ไม่เกินกิโลกรัมละ 200 บาท) แต่กระบวนการเลี้ยงและอุปกรณ์ต่างๆ ไม่แตกต่างกัน นอกจากนี้ นายอ่ำ ยังมีประสบการณ์การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมากว่า 20 ปี ส่วนที่นายอ่ำประสบนี้ สามารถเทียบได้กับกรณีของนางจอม (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ซึ่งเป็นรุ่นบุกเบิก แต่ยังคงอยู่กับบริษัท จล ตั้งแต่ต้นจนปัจจุบัน

ซึ่งขณะนี้มีอายุ 61 ปี มีสามีอายุ 66 ปีแล้ว และได้มีการปรับการดำรงชีพ ด้วยการเลี้ยงหนอนไหมน้อยลง เนื่องจากอายุมาก เธอได้อธิบายว่า เคยเลี้ยง 3-4 กล่อง แต่ปัจจุบันเลี้ยงอยู่เพียง 1 กล่องถึง 1 กล่องครึ่ง เนื่องจากอายุมากและไม่มีแรงงานเพียงพอ แต่ยังสามารถปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้ นอกจากการเลี้ยงไหมแล้ว นางจอม (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ยังขายใบหม่อนให้กับผู้ผลิตใบชาในราคากิโลกรัมละ 2-3 บาท อีกด้วย การปฏิบัติและปรับตัวดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมว่า สามารถปรับบางส่วนต่อเนื่องไปเป็นผลิตภัณฑ์อื่นได้ เพื่อทำเป็นรายได้เสริม จนนางจอมสามารถส่งเสียบุตรให้เรียนจบมหาวิทยาลัยได้ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับคำอธิบายของอดีตผู้ใหญ่บ้าน คือ นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ที่ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับรายได้จากการเลี้ยงไหม เทียบกับอาชีพขายเนื้อหมูที่ตลาดนัดของญาติห่างๆ ที่มีศักดิ์เป็นหลาน โดยนางบุญได้ว่าจ้างให้หลานช่วยเลี้ยงไหมให้ ซึ่งนางบุญเป็นผู้ลงทุน พร้อมทั้งถ่ายทอดภูมิปัญญาที่สั่งสมมา บอกเล่าประสบการณ์และสอนวิธีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้ทั้งหมด ส่วนหลานเป็นผู้ลงแรง เมื่อขายรังไหมได้ นางบุญจะแบ่งรายได้จากการขายให้หลานครึ่งหนึ่ง ดังนี้

> มันเรียกฉันย่านะ ฉันบอกลองเลี้ยงไหมดูสิ ว่ามันจะดีกว่าขายหมูไหม หมูนี่มันได้เป็นรายวัน อันนี้มันได้เป็นราย 14-15 วัน มันมาเลี้ยงรุ่นแรกน่ะ... เลี้ยง 2 กล่อง... ไหมสุก 14 วัน 15 วัน ก็ขายละ มันได้กล่องละ 10,500 บาท แบ่งกันก็ได้คนละ 10,500 บาท โหมันดีใจ ไม่ต้องลงทุนอะไร ลงแรงอย่างเดียวได้เยอะแยะ เดี๋ยวนี้มันก็กลับมาเลี้ยงไหมเป็นถาวรนะ

เมื่อพิจารณาสภาพการณ์ต่างๆ จนถึงวันนี้ อาจกล่าวได้ว่า วิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมชุมชนบ้านใจดี ที่เป็นปัญหาไม่ใช่มาจากผลตอบแทนที่ไม่ดีและแก้ปัญหาวิธีการเลี้ยงไม่ได้ แต่เป็นปัญหาการขาดผู้สืบทอดกิจการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพราะลูกๆ ที่เรียนสูงๆ มีการศึกษาดีมักไม่อยากทำงานในไร่ที่เหนื่อยและเป็นงานหนัก สิ่งที่ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สนใจปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เนื่องจากเป็นงานที่ต้อง “ลงทุนและลงแรง” ไม่ใช่นั่งโต๊ะทำงานสบาย ๆ แต่รายได้ของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นสิ่งที่น่าสนใจ อีกทั้งยังเป็นอาชีพอิสระ เป็นกิจการของตนเอง จะมีรายได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความขยันของตนเอง ดังที่นางวรา (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวว่า

> งานอย่างโน้นไม่ต้องลงทุน ลงแรงอย่างเดียวก็ได้ตังค์นี่... ไม่โดนแดด ผิวขาวสวยงาม แต่กับเรานี่มอมแมม ต้องลงทุนเอง ... โอ๊ย ได้ดีกว่าแยะ... อืม เงินเดือนลูกสาวหมื่นเดียว แม่เลี้ยงไหมเดี๋ยวเดียวก็ได้ละ... แต่แม่ก็มอมแมมนะ ลูกก็นั่งอยู่ในร่มกันแล้วเนอะ

แม้จะเป็นงานที่ต้องลงทุนและลงแรง แต่ผู้ที่มีใจรักในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมีแนวคิดที่เป็นบวกกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เช่น นางฉวี (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ก็ยังมีความหวังว่าจะมีผู้สืบทอดกิจการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพราะลูกหลานของคนในชุมชนบางรายอาจกลับมาทำอาชีพนี้อีก หลังจากทำงานเป็นลูกจ้างนอกชุมชนมาระยะหนึ่ง โดยตั้งข้อสังเกตว่า

> ... พวกเด็กๆ เขามีที่นั่ง ก็นั่งไป เมื่อมันเบื่อทำงานเป็นลูกจ้างเขา เดี๋ยวมันก็ต้องกลับมา มันจะดีกว่าไปทำอย่างโน้น ต้องให้เด็กมันมีหัวคิดหน่อย ตอนนี้มันเพิ่งอายุ 18-19 นี่ มันก็อยากไปสนุกสบายใช่ไหม

นางฉวี (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ซึ่งเป็นผู้ที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมภายใต้ข้อตกลงกับบริษัท จล ได้แสดงความเห็นถึงความเชื่อมั่นต่อบริษัท จล ว่า บริษัทมีความมั่นคง และทำงานตามปนิธานของผู้ก่อตั้ง คือ ทำอย่างครบวงจร และให้เกษตรกรมีส่วนร่วม อีกทั้งบริษัทมีประวัติการดำเนินการอันยาวนานกว่า 70 ปี ผ่านประสบการณ์มาแล้วนับไม่ถ้วน ธุรกิจการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของบริษัทมีความสม่ำเสมอด้วยดีตลอดมา ในขณะที่บางบริษัทมีบางช่วงที่งดการรับซื้อไหม ทำให้เกษตรกรในกลุ่มนี้ไม่ค่อยสบายใจนัก แม้ว่าการให้ผลตอบแทนจากการขายรังไหมจะต่ำกว่าบริษัทอื่น จนทำให้มีสมาชิกจำนวนหนึ่งลาออกไปทำข้อตกลงกับบริษัทอื่น ก็ถือว่าเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของกลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่มีบริษัทรับซื้อรังไหมเพิ่มขึ้น

จากการสัมภาษณ์หัวหน้ากลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของอีกบริษัทหนึ่ง ก็ได้รับทราบความเห็นต่อผลตอบแทนและความมั่นคงในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมว่า

> รายได้ 30,000 กว่าบาทต่อเดือน มันก็อยู่ได้แล้ว ส่งลูกเรียนจบปริญญาตรี 2 คนแล้ว... ส่วนหลักๆ เราก็ทำอ้อยไป อ้อย 20 กว่าไร่ หม่อน 7-8 ไร่ แล้วก็เลี้ยงไหมให้กับบริษัทเป็นรายเดือน เหนื่อยเราก็หยุด ไม่ต้องไปดิ้นรนอะไรมากนะ

เช่นเดียวกับ นายเดช (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ซึ่งปลูกหม่อนเลี้ยงไหมควบคู่กับการทำไร่อ้อย ได้แสดงความเห็นถึงความมั่นคงของการทำกิจกรรมสองอย่างควบคู่กันว่า

> ตีรายปีเป็นอ้อยไป 200,000 กว่าบาท ไอ้ส่วนรายเดือนก็มีค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าลูกเรียน นี้ถ้าลูกเรียน 2 คน ก็สบาย เราจะได้ไม่ต้องดิ้นรนแล้ว (สำหรับไหม) เลี้ยงก็ได้เงิน ไม่เลี้ยงก็ไม่ได้เงิน เหนื่อยก็หยุด ชีวิตก็ประมาณนั้น

นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) อดีตผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มนำอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเข้ามาในชุมชนเป็นครั้งแรก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 โดยเลี้ยงไหมพันธุ์ที่ทางราชการส่งเสริม แล้วปรับเปลี่ยนมาเลี้ยงไหมในระบบอุตสาหกรรม ภายใต้ข้อตกลงกับบริษัทในภายหลัง เพื่อขายรังไหมให้กับบริษัท ตลอดจนเป็นผู้นำกลุ่มเลี้ยงไหมระบบอุตสาหกรรม เป็นผู้นำเกษตรกรในการเจรจาต่อรองเรื่องราคาและผลประโยชน์ของเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม อดีตผู้ใหญ่บ้านได้มีการนำแนวคิดเรื่องของเสียเหลือศูนย์ หรือ Zero Waste มาใช้ในการประกอบอาชีพหม่อนไหม และได้อธิบายถึงระบบ Zero Waste ว่า เป็นระบบที่พยายามใช้ประโยชน์จากสิ่งต่างๆ ที่เกิดจากการเลี้ยงไหมไม่ให้เหลือ โดยการนำรังไหมที่จำหน่ายไม่ได้หรือใช้สาวเส้นไหมไม่ได้มาใช้ประโยชน์ นำไปผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายชนิด เช่น นำไปทำสบู่ก้อน สบู่เหลว แชมพู และโลชั่นจากโปรตีนไหม ผ่านวิธีการที่มีการจัดอบรมขึ้นมา ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ง่ายและมีคุณภาพดี นอกจากนี้ นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ยังได้อาสาเป็นครูสอนเทคนิควิธีการที่เหมาะสมในการประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม รวมถึงเป็นผู้นำที่ปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างและชี้แนะให้สมาชิกทุกคนได้เห็นว่า อาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพที่ดี ทำให้ครอบครัวมีรายได้ที่มั่นคง สามารถสร้างความอบอุ่นให้ครอบครัวและมีรายได้ที่แน่นอนและมั่นคง จนได้รับการคัดเลือกให้เป็นเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ประจำปี พ.ศ. 2557 จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จากผลของการทุ่มเททำงานอย่างไม่ย่อท้อ

ปัจจุบัน นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้ติดต่อไปที่กรมหม่อนไหม เพื่อให้ช่วยเหลือนำหม่อนทานผลพันธุ์เชียงใหม่มาปลูกในชุมชน โดยประมาณการไว้ว่าหนึ่งไร่ปลูก 100 ต้น ให้ผลผลิตต้นละหนึ่งกิโลกรัม ใช้เวลาประมาณ 2 เดือนจะได้เก็บผลหม่อนได้ครั้งหนึ่ง โดยเฉลี่ยราคาขายผลหม่อนสดประมาณกิโลกรัมละ 100 บาท พอเก็บผลเสร็จจะตัดแขนงให้แตกใบอ่อนสำหรับเลี้ยงไหมต่อไป รายได้ที่ได้จากการขายผลหม่อนจะได้สองเดือนครั้ง ซึ่งจากการสัมภาษณ์ ทำให้ทราบว่าการเก็บผลหม่อนไปขายจะทำให้มีรายได้เฉลี่ยไร่ละหมื่นกว่าบาทต่อการเก็บเกี่ยวหนึ่งครั้ง (สองเดือน) เหมือนกัน แต่สำหรับการเลี้ยงไหมจะได้เงินดีกว่า เพราะเลี้ยงเพียง 15 วันก็สามารถขายได้แล้ว และได้เฉลี่ยเดือนละสองหมื่นบาท แต่ก็เป็นงานหนักกว่า เพราะจะต้องมีการดูแลหนอนไหมตลอดเวลา สำหรับการปลูกหม่อนทานผลถือเป็นเป็นทางเลือกที่ นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ต้องการทดลองทำเป็นตัวอย่างให้คนในชุมชนได้เห็น โดยนำเสนอให้ปลูกกันคนละ 1-2 ไร่ ก็เพียงพอจะได้ไม่เหนื่อยมาก โดยเกษตรกรสามารถนำผลหม่อนไปขายสด ในขณะที่ใบหม่อนก็สามารถนำมาให้ไหมกิน ทำให้ได้ประโยชน์สองต่อ

สำหรับอาชีพการทอผ้าไหมนั้น นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้ให้ความเห็นว่า คุณภาพผ้าของชาวบ้านสู้ของโรงงานหรือบริษัทไม่ได้ เพราะบริษัทมีการใช้เครื่องจักร

และการสาวไหมที่มีคุณภาพกว่าการที่ชาวบ้านสาวไหมเอง เส้นไหมที่ชาวบ้านทำจะเป็นเกลียวไม่เสมอ ในขณะที่โรงงานใช้เส้นไหมยืนที่ดีกว่า เวลาทอออกมาเป็นผ้าจึงสวยกว่า อย่างไรก็ตาม บางบ้านก็ยังคงรักษาการสาวไหม และการทอผ้าอยู่บ้าง โดยเปลี่ยนไปเป็นการทอผ้าฝ้ายบ้าง ผ้าขาวม้าบ้าง โดยการซื้อวัตถุดิบเส้นใยฝ้ายจากชุมชนอื่นที่เป็นเครือข่ายกับนางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) เพราะตลาดผ้าไหมของหมู่บ้านไม่ใหญ่มากนัก ยังพอขายได้ก็เนื่องจากมีการซื้อไปเป็นของขวัญผู้ปลดเกษียณ ซื้อไปสำหรับตัดใส่ไปงานแต่งงาน งานบวช หรืองานเทศกาลอื่นๆ ผู้ที่มาซื้อส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่ชุมชนใกล้เคียง คนในชุมชนก็พอมีบ้าง และบางครั้งได้มีโอกาสไปออกร้านขายในกรุงเทพฯ โดยการสนับสนุนจากภาครัฐ อาทิเช่น กรมหม่อนไหม กรมการพัฒนาชุมชน ฯลฯ ดังนั้น นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) จึงพยายามนำเสนอทางเลือกในการดำรงชีพนอกเหนือจากการทอผ้าไหม โดยมีแนวคิดการพัฒนาผลผลิตที่แปรรูปจากหม่อนว่าควรทำควบคู่กับกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวเนื่องกัน จะได้ให้เกษตรกรมีงานทำอย่างต่อเนื่อง และมีรายได้จากหลายช่องทาง ดังนี้

> ปลูกหม่อนนี่ ปลูกหัวไร่ไป ปลูกข้างบ้านบ้าง ...ไม่เป็นไร เขาเลี้ยงไหมนี้ล่ะเราไปปลูกน่ะ คนนี้มันจะอยากหารายได้อีกทางหนึ่ง ... เลี้ยงไปด้วยกัน ก็ช่วยกันช่วยกันดูแล ช่วยกันคิดว่าจะทำอย่างไรบ้าง เออ ของเราจะต้องแปรรูปเองบ้างนะ ... ก็จะให้วิทยากรมา ... ทางกรมเขาอาจจะส่งกันมา อันนี้เขาเรียกโครงการส่งเสริมหม่อน ไหมครบวงจร ทำน้ำ (จากผลหม่อน) พร้อมดื่ม ผลหม่อนอะไรพวกนี้ ... เป็นแยม ... ทำขนมเค้กจากหม่อนอะไรพวกนี้ คราวนี้มีเด็กที่ทำเก่งอยู่คน เวลามีแขกมาก็ให้มันทำ ... ขนมเค้กลูกหม่อน แล้วก็คุกกี้ลูกหม่อนอะไรอย่างนี้...

นอกจากนี้ นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ยังมีแนวคิดที่จะจัดทำศูนย์การเรียนรู้ควบคู่กับการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยกล่าวว่า “ฉันเองนะเป็นคนติดต่อ ให้ประสานทางกรมไหมเขา ต่อไปก็จะทำเหมือนแบบหมู่บ้านท่องเที่ยว ... เพราะว่าต้องมีฐานสัก 4-5 ฐานอะไรนี่” แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ของอดีตผู้ใหญ่บ้านในวัย 78 ปีนี้ว่า ยังมีความกระตือรือร้นในการพัฒนาเพื่อสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนหลายช่องทางและให้เพียงพอ จากการสังเกตตั้งแต่ผู้วิจัยเริ่มลงพื้นที่ประมาณปีเศษพบว่า อดีตผู้ใหญ่บ้านยังคงมีความกระฉับกระเฉง ขยันในการทำกิจกรรมต่างๆ ทำงานรับใช้สังคมอย่างต่อเนื่องไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย โดยเฉพาะการเป็นวิทยากร ซึ่งเขาได้อธิบายเพิ่มเติมว่า

> แต่ฉันนี่ช่วยเหลือสังคม ก็ใช้เงินตัวเองเวลาไปสอน บางทีไม่มีรายได้หรอก เขาให้ไปเป็นวิทยากรไปบรรยายทำสบู่แชมพูอะไรนี่ก็ไป บางทีไม่มีค่าวิทยากรให้ ก็ไปอย่างหมู่บ้านของ กศน. นี่นะ เงินเดือนค่าตอบแทนมันน้อยนะ ... บางทีไปแล้วได้เงินมาก็ยกให้กลุ่มเขาไป เอาไปเถอะฉันไม่เอา เขาบอกแม่ใหญ่เวลาไปสอนใครให้ชวนเขาไปด้วยนะ

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในบ้านใจดีเป็นกระบวนการแบบพื้นบ้าน ใช้วิธีการบอกต่อและฝึกปฏิบัติร่วมกัน ใครทำได้ดีก็บอกเล่าประสบการณ์ให้ผู้อื่นฟังเพื่อนำไปทดลองปฏิบัติ การที่ประสบการณ์ในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของกลุ่มมีมามากกว่า 20 ปี ซึ่งต้องประสบกับปัญหามาทุกรูปแบบแล้ว ทำให้ในปัจจุบันพอจะมีแนวทางการแก้ปัญหาทุกแนวทาง จึงทำให้การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของบ้านใจดีประสบความสำเร็จจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ในขณะเดียวกัน คนในชุมชนส่วนหนึ่งเรียนรู้ที่จะเข้าร่วมทำการเกษตรแบบมีข้อตกลงโดยมีบริษัท จล และบริษัท จิมเป็นกำลังหลักในการสนับสนุนอย่างครบวงจร ตั้งแต่ไข่ไหม หนอนไหม แป้งยาโรยตัวไหม ยาฆ่าเชื้อ ไปจนถึงกิ่งพันธ์หม่อน อีกทั้งยังรับซื้อผลผลิตอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่นำไปสู่ความยั่งยืนได้พอสมควรของอาชีพนี้

4.6 กรณีศึกษารายครัวเรือน

ข้อมูลกรณีศึกษารายครัวเรือนได้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกของตัวแทนครัวเรือน จำนวน 3 ครัวเรือน โดยเลือกจากครัวเรือนที่มีลักษณะน่าสนใจในการดำรงชีพ คือ 1) ครัวเรือนของนางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) มีลักษณะที่น่าสนใจ คือ เป็นแกนนำในการประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนบ้านใจดี และประสบความสำเร็จจนได้รับรางวัลพระราชทานเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ ด้านปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ประจำปี พ.ศ. 2557 จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 2) ครัวเรือนของนายวัน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) มีลักษณะที่น่าสนใจ คือ นายวัน เป็นเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในยุคแรกๆ ที่ประสบปัญหาโรคหนอนไหมระบาด จนล้มลุกคลุกคลาน แต่ไม่ย่อท้อ ยังคงยึดมั่นในอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และได้รับการคัดเลือกเป็นหัวหน้ากลุ่มเกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบข้อตกลงกับเอกชน ซึ่งก็คือบริษัท จล (นามสมมติ, 2557: ภาคผนวก ค) อีกทั้งยังเป็นผู้สอนวิธีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้กับคนในชุมชนบ้านใจดีอีกด้วย และ 3) ครัวเรือนของนายเดช (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) มีลักษณะที่น่าสนใจ คือ นายเดช เป็นเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมรายใหม่ และเป็นคนรุ่นใหม่ที่ประสบความสำเร็จอย่าง

มาก จนสามารถได้คว้ารางวัลเกษตรกรที่เลี้ยงไหมได้ค่าเปอร์เซ็นต์รังไหมสูงสุด พ.ศ. 2555 และเกษตรกรเลี้ยงไหมดีเด่นของจังหวัดสุพรรณบุรี พ.ศ. 2556 จากบริษัท จล (นามสมมติ, 2557: ภาคผนวก ค) และยังเป็นตัวแบบที่สร้างแรงบันดาลใจให้เกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมรายใหม่ๆ เข้ามาสู่อาชีพนี้อีกด้วย จุดเน้นของการสัมภาษณ์เชิงลึกรายครัวเรือนนี้ก็เพื่อทำความเข้าใจถึงกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนในระดับครัวเรือน โดยมีรายละเอียดที่น่าสนใจ ดังนี้

4.6.1 ครัวเรือนของนางบุญ

ในอดีต นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ประกอบอาชีพครูอยู่ที่จังหวัดบุรีรัมย์ สามีประกอบอาชีพนักหนังสือพิมพ์ ได้อ่านชีวประวัติบุคคลสำคัญ คือ กำนันจุล คุ้นวงศ์ ผู้บุกเบิกไร่กำนันจุล ซึ่งเป็นผู้พลิกผันตนเองมาเป็นเกษตรกรจนประสบความสำเร็จ จึงเป็นแรงบันดาลใจในการเป็นเกษตรกร โดยได้อธิบายความเป็นมาของครัวเรือนของตนว่า

> ก่อนหน้านี้เป็นครู ... แฟนเป็นนักหนังสือพิมพ์ แล้วก็เพ้อฝัน อ่านประวัติคนสำคัญอย่างกำนันจุล มาเห็นที่ตรงนี้มันเยอะแยะ มันเป็นป่าเป็นดงด้วย ก็เลยอยากจะมาทำไร่ มาบุกเบิกเหมือนกำนันจุล จริงๆก็ไม่มีทุนและประสบการณ์ ทำไม่สำเร็จหรอก ก็กลับไปอยู่กรุงเทพฯ ลาออกเลยนะ มาอยู่ตรงนี้ทีแรกลาป่วยเลย ลาป่วยไป 3 เดือน ก็ได้ลาออกเลย มาแล้วป่วยจริงๆ ด้วย แล้วก็พอมาอยู่ที่นี้แล้วก็ไม่ประสบผลสำเร็จ มาทำทุกอย่าง มาทำเพราะว่าอ่านตำราทำไง ทำข้าวโพด แล้วก็ปลูกถั่วดำไปด้วย ถั่วดำนี้ ของคนในตำรานะ โอ้โห เราไม่เคยทำ เคยปลูกข้าวโพดแล้วมาปลูกถั่วดำ ถั่วนี้มันโตไว มันพันเป็นคลุมข้าวโพดไม่ได้ผล แล้วก็มาทำไร่อ้อย จ้างเขาฟันมาทำไร่อ้อย 20 ไร่ แต่ 20 ไร่ ก็เยอะนะ ก็เขาก็ต้องฟันตั้งแต่เดือน 11 นะ เดือน 11, 12 นี้ หมดฝนแล้ว เขาก็จะเผา พอมันแห้งแล้วก็จะเผา มันฟันเป็นหน้าเดียวไปหมดเลยนะ จ้างเขาฟันของคนนั้นอยู่ตรงนี้ ของคนนี้อยู่ตรงนี้ ก็ฟันๆ ไป แล้วก็ต้นเล็กก็ฟันให้ขาด แต่ต้นใหญ่ก็พุ่มอยู่หลังมันจะทับกันเป็นหน้ากองอย่างนี้เลยนะ คนที่นี้เขาก็ฉลาดเหมือนกันนะ เขาดูทิศทางว่าไม้มันไปทางไหน ลมมันไปทางไหนอย่างนี้ เสร็จแล้วเรามาทีหลังมาที่ไร่เดือน 12 นี่ เดือน 12 เดือนอ้ายนี่ ปรากฏว่าฟันไปฝนตก เผาไหม้ได้ไม่มาก ล้มลุกคลุกคลานก็เลยไปอยู่กรุงเทพฯ อีก

ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นประสบการณ์ของการพลิกผันเข้าสู่อาชีพเกษตรกรของ นางบุญ ซึ่งมีแรงบันดาลใจจากตัวแบบที่สำคัญ คือ กำนันจุล แต่ไม่ประสบความสำเร็จในช่วงแรก เนื่องจากไม่มีทุนและประสบการณ์ ได้แต่เรียนรู้จากตำราเท่านั้น จากนั้นก็เข้าสู่วงการตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นเวลาสิบปี โดยนางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวว่า

> ก็พอดีมีบริษัทเย็บผ้าติดต่อมา เขาชวนกัน ... มีความรู้เรื่องเย็บผ้า ... แล้วก็ไปเย็บผ้าบริษัท ... บริษัทมาจากฟิลิปปินส์เย็บโกเต๊ก ... เย็บของรายวัน ก็ไม่ได้กี่บาทหรอก แต่แฟนเขาทำหนังสือพิมพ์ ออกจากตรงนั้นอีก พอไปตรงนั้นก็มีคนมาบอกว่า พี่บริษัทนั้นเขาจะส่งเสื้อต่างประเทศนะ พี่ลองไปสมัครดู ก็ไปสมัครอีกบริษัทนี้เขาก็ดีนะ เออ ก่อนที่จะไปสมัครตรงนั้นนะเขาให้เย็บที่นอนๆ ฟองน้ำนะ เย็บๆ แล้วตัดที่นอนอย่างนี้ๆ เราเย็บเป็นอยู่แล้ว ก็ลองเย็บดู ... วันหนึ่งได้ 2 หัวๆ ละ 9 บาท ... พอนั่นมาเขาแนะนำว่าเย็บเสื้อต่างประเทศตัวละ 26 อะไร ก็ไปๆ ลองไปที่ไหนเขาไม่ถามหาใบประกาศนียบัตรหรอก เขาจะถามว่า เย็บเป็นไหม ทำเป็นไหม “เป็น” ลองงานเลยเขาให้ลองงานเลย ก็ไปลองวันแรกเขาบอกใช้ได้ ก็เย็บเสื้อโปโลชุดยาวชุดนอนก็ทำได้ เขาบอก “วันไหนจะมา” ก็ตอนนี้ยังไม่ได้ลาออกจากโรงงานนะ เผื่อไปไม่รอด ก็เลยไปทำที่นั่น ไปทำที่นั่นจนกระทั่ง 10 ปี อยู่ตรงนั้น

จะเห็นได้ว่า นางบุญ มีประสบการณ์ในการตัดเย็บเสื้อผ้าและสิ่งทอเป็นเวลานับสิบปี แต่แล้วชีวิตก็พลิกผันอีกครั้ง เนื่องจากสามีถูกยิงเสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ. 2518 จึงได้อพยพมาอยู่จังหวัดสุพรรณบุรีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 และได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านในปี พ.ศ. 2526 ซึ่งตอนนั้น นางบุญคิดไว้ว่า การเป็นผู้นำต้องมีอาชีพที่มั่นคง เป็นแบบอย่างให้ลูกบ้าน จึงตัดสินใจศึกษาอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และต้องการส่งเสริมให้คนในชุมชนสามารถมีรายได้โดยใช้เวลาไม่นาน ซึ่งการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมนี้ เป็นวัฒนธรรมดั่งเดิมในท้องถิ่นบุรีรัมย์ จึงคิดจะนำมาเผยแพร่ในจังหวัดสุพรรณบุรี โดยนางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวว่า

> เลี้ยงเป็น นี่หัวเท่ากำปั้นก็รู้จักไหมมาแล้ว เกิดมาก็รู้จักไหมมาเลย .....แล้วก็ต่อมาก็มาเป็นผู้ใหญ่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2526 มาเป็นผู้ใหญ่บ้านนี่ จริงๆ แล้วฉันอยากลบคำสบประมาทที่เขาว่า ... ผู้หญิงทำไม่ดี ... ลองสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้านดูสิว่าจะเป็นได้ไหมหนอ ก็ไปศึกษาเรื่องกฎหมายปกครองท้องถิ่นนะ ก็พอเป็นผู้ใหญ่บ้านมันก็คิดแล้วว่า เออ ถ้าเราจะไปเหมือนผู้ชายนะ ไปกินเหล้าเสเพลอะไร เราทำไม่ได้ เรา

ต้องหาอาชีพ ... เอาเรื่องอาชีพก่อน เอาเรื่องเศรษฐกิจก่อน ทำไงให้มีอาชีพเป็นระยะสั้นๆ เป็นรายเดือน ก็มาศึกษาเรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

แต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของนางบุญ ก็ไม่ได้ราบรื่น ในช่วงปีแรกประสบปัญหาขาดทุน เพราะไหมตาย เนื่องจากขาดความรู้ทางวิชาการในการเลี้ยงไหม เพราะพันธุ์ไหม และสภาพแวดล้อม ต่างจากท้องถิ่นเดิม ทำให้นางบุญเกิดความท้อถอยจนเกือบจะหนีจากชุมชนและละทิ้งตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน โดยได้เล่าให้ฟังว่า

จากนั้นมาก็เลยมาเลี้ยงไหมขาดทุนปีหนึ่ง พอตอนหลังมานี้ก็เอาให้เจ้าหน้าที่ศูนย์เข้าส่งเสริมดู ฉันก็เล่า ฉันจะหนีแล้วนะ ... หนีไปอยู่ที่อื่นไม่ให้ใครรู้หรอก เพราะเป็นหนี้มาก ตำแหน่งก็ไม่เอาแล้ว ทำงานไม่ประสบผลสำเร็จ เขาถามว่า ผู้ใหญ่มีปัญหาอะไร ... ฉันเลยบอกว่าฉันเลี้ยงไหมขาดทุนอยู่ปีหนึ่ง ... เขาถามต่อว่าจะให้ช่วยเหลืออะไร ... ไม่ต้องช่วย เอาคนที่เก่งที่สุดมาสอนฉัน 1 เดือน หาคนให้ฉันได้ 20 คน ก็ได้นะ จากนั้นมาลองเลี้ยงเมื่อก่อนก็เลี้ยง 6 กล่อง จ้างคนอีก 2 คน ... ทีนี้ฉันก็มาขาดทุน ไปอีก ... ก็มาทบทวนว่าเอาธรรมะเข้าข่ม ปัญหาเกิดอยู่ตรงไหนต้องแก้ตรงนั้น ฉันไม่ไปไหน ตั้งเป้าไว้ 3 อย่าง 1) เข้ากรุงเทพ 2) จะไปเหนือสุดเลย 3) ไปใต้ ไกลที่ไหนก็จะไปๆ ใต้ก็ไปทำการเกษตร ไปเหนือก็ไปทำการเกษตร แต่ไปกรุงเทพจะไปค้าขาย จะได้เงินสักหมื่นหนึ่งขายผักสักตะกร้า 2 ตะกร้าก็จะเอา หรือไม่ได้จริงๆ นะ รับจ้างล้างจานก็เอา ... ขอให้ลูกเรียนจบ นี้ก็พอดีไปพอดีมาเล่าให้เขาฟัง เขาบอกว่าจะให้ช่วยอะไร ก็เลยเอาขออาจารย์ที่ศูนย์วิจัยหม่อนไหมมาอบรมให้ 1 เดือน ฉันก็หาคนได้ 20 คน รุ่นนั้นไหมเป็นโรคทุกชนิดเลย ... ล้มเหลวสิ ไหมพันธุ์นี้พันธุ์ที่เขาพัฒนา ... ไหมญี่ปุ่น ซึ่งมันเส้นใยมาก ไหมจีนก็เส้นไหมรองจากไหมญี่ปุ่น ก็ 3 สายพันธุ์ กับไหมไทยมาผสมกัน มันก็ยังอ่อนแออยู่นั้นล่ะ มันต้องเลี้ยงให้ถูกวิธี ขออาจารย์มา ... เอาคนเก่งที่สุดในหม่อนไหมโคราชมาสอน 1 เดือนได้ไหม เขาก็ให้ล้างโรงไว้เลยนะ ฉันก็ล้างโรงแล้วก็เขาเอาไข่ไหมมาให้ทันทีเลย เขานำมาเลยนะ มาเลี้ยงปรากฏว่ารุ่นนั้นไหมเป็นโรคทุกชนิดที่มันเป็นมาก่อน มารู้เอาตอนนั้นนะ มาเรียนจบไหมตรงนั้นเอง ... มันเป็นเพราะอะไร ก็ทบทวน ... หาสาเหตุ อาจารย์บอกว่าสาเหตุ 1) ตั้งแต่เริ่มต้นเลยนะ ผ้าที่ปูรองนี้ก็กลับไปกลับมาเชื้อโรคมันอยู่ตรงนั้น 2) อบรมไม่ถูกวิธี ข้อนี้สำคัญมาก อาจารย์ เขาก็ให้ล้างโรงล้างไปเลย เชื้อโรคมันก็ไหลไปอยู่แถวนั้นน่ะ ไปกองกันอยู่แถวข้างโรงไม่ตาย ... ก็เอาผ้าเอาอะไรลงไปแช่คลอรีนก่อน

นะ ใส่คลอรีน แล้วบริเวณนี้เรากวาดๆ แล้วก็เผ่า เอาขยะนี่นะไปฝัง หรือไปเผา แล้วก็ฉีดให้หมดเลยนะ 3) จ้างคนเลี้ยง ต้องเอาคนประจำ ไม่ต้องไปเอาหลายคน ผู้ใหญ่กล้าลงทุนไหม ตัดเสื้อมาเลยคนละ 2 ตัว แขนยาวตัวหนึ่ง แขนสั้นตัวหนึ่ง ... ฉันลงทุนหมดเลย ตอนนั้นฉันกู้เงินพัฒนาชนบทมา ฉันลงทุนตัดเสื้อให้มัน 4 ตัว 2 คน ซื้อผ้าใหม่หมดเลยนะ ซื้อผ้าดิบนี่ซื้อมาม้วนหนึ่งเลย ซื้อไม้รวกมา 2 มัด ไม้รวกตัดปักหลักเลยนะ ... ปักยาวเหยียดเลยนะ ... เขียนป้ายติดไว้เลย ห้ามผ่านเด็ดขาด ... คนเลี้ยงไหมชอบดูของกันเข้าไปดูนะ เอาเชื้อโรคมาให้ อาจารย์บอกอย่างนี้ ... เราเลี้ยงรุ่นนั้นนะเลี้ยงไหม 2 กล่อง ได้ 6,500 อุ๊ย ไม่เคยได้ขนาดนั้นสักที ... จากนั้นมา โห ทวีคูณ

ตามที่ได้อธิบายมาจะเห็นว่าการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ต้องใช้ความรู้ความชำนาญเป็นอย่างมาก ซึ่งนางบุญ ก็ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากศูนย์วิจัยหม่อนไหมโคราช เป็นตัวแบบในการปฏิบัติ จึงสามารถหลุดพ้นจากความเปราะบางด้านโรคของไหมได้ ทำให้เพิ่มรายได้จากเดิมที่ได้กล่องละ 2,500 บาท มาเป็นกล่องละ 6,500 บาท จึงทำให้เห็นว่า อาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมสามารถทำให้เกษตรกรดำรงชีพอยู่ได้ และจากการที่นางบุญ เป็นเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่ได้ฟันฝ่าอุปสรรคที่ยากลำบากในอดีต จนกระทั่ง ปัจจุบันคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ส่วนราชการต่างๆ ก็นับถือ และได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรไปบรรยายตามชุมชนต่างๆ มากมาย ดังที่นางบุญได้เล่าให้ฟังว่า

เราเคยผิดหวังมาแล้ว ฉันบอกคนที่จะเลี้ยงไหมต้องมาสมัครเป็นสมาชิก ต้องเอาคนที่นี่ไปสอนเท่านั้น ถ้าไม่อย่างนั้นไม่รับ เพราะไม่อยากให้ผิดหวังไง เราผิดหวังมามากแล้วนะ ไม่อยากให้คนอื่นผิดหวัง ... คนอยู่มโนรมย์เป็นทำงานธนาคารกรุงเทพ ลาออกจากธนาคารมาเลี้ยงไหม โดยอ่านตำราเลี้ยง มีอย่างที่ไหน มันก็ไปไม่รอดหรอก อ่านตำราเลี้ยงนะ ไม่เป็นท่าเลย ... ไม่รู้จริงบางทีอากาศไม่ดีมันจะไม่นอนก็ได้ใช่ไหม ใบหม่อนเหี่ยวมันก็ไม่นอน มันกินหม่อนไม่สม่ำเสมอ แบบนี้มันเจ๊งๆ เลยนะ... ต้องเรียนรู้โดยประสบการณ์ เขาบอกให้ฉันไปบรรยายเกี่ยวกับพวกอะไร ฉันโกหกบอกว่าจบแค่ ป.4 แล้วมาบรรยายมีความรู้อะไร บอกผู้ชำนาญการไม่ใช่นักวิชาการ

แต่ปัจจุบันนโยบายและสถาบันทางภาครัฐไม่ได้ให้การสนับสนุนเกษตรกรเท่าที่ควร ทำให้ผู้ปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมมีทางออกทางเดียว คือ ขายให้กับบริษัท ซึ่งบริษัทเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิตและสามารถกำหนดราคาผลผลิตโดยบริษัทเอง เกษตรกรส่วนมากจึงมาทำข้อตกลงกับบริษัท ดังที่นางบุญ ได้เล่าถึงการทำข้อตกลงกับบริษัท ซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อเสีย แต่เกษตรกรต้องจำยอมเพราะมีทางเลือกน้อยว่า

จล (ชื่อบริษัท) ให้ความรู้ทุกอย่าง ... เขาได้เทคนิคอะไรเขาก็จะมาบอกเรา เขาจะบอกมาสอนเรา แต่ถามว่าจลนะเขาทำผ้าห่มไหม เขาทำใยไหมสวยไง ของจลทำแล้วมันสวยเลย ทั้งที่เราทำยังไม่เป็น ... ฉันอยู่กับจลมาหลายปี สิ่งที่ฉันได้จากจลคืออะไร คือ ต้นหม่อน พูดเหน็บนะ อย่างนั้นน่ะ มันน่าจะเอามาเป็นที่ปรึกษาก็ยังดีนะ เราจะทำอะไรก็ไม่ให้ทำ ... รังไหมที่เกษตรกร มันก็มาสอยเอง เขาไม่ให้เยอะหรอก มันเห็นเรา ตรงนั้นขอไปดูแลเองนะ เขาก็แยกไปเขาก็ไม่ให้ มันเหลือไม่กี่คน ... เราเสียค่าสมาคม 200 บาทต่อปี ... เขาบอกว่าเป็นกองทุนเพื่อช่วยเหลือเวลามีไฟไหม้ น้ำท่วม อะไรอย่างนี้ ... ฉันว่ามันไม่ถูกอย่างนี้ มันต้องทำระบบสหกรณ์เมื่อออกจากเลี้ยงไหมต้องคืนเงินเขาใช่ไหม ฉันล่ะต้องต่อสู้อยู่อย่างนี้ตลอดล่ะ ... ไม่งั้นจลก็จะให้ไข่ไหมน้อย อ้างขาดทุน บริษัททำไหมขาดทุนอย่างนั้นอย่างนี้ บริษัทอื่นให้ราคากิโลกรัมละ 200 กว่า แต่ของจลนี้ 180-190 มันเป็นข้อแตกต่างนะ ... ฉันก็ไปรายงานมาให้เขารู้เหมือนกันว่า ถ้าไม่พัฒนาอีก ชาวบ้านก็จะไปอยู่กับอีกบริษัทหนึ่งแล้ว ... แต่ฉันไม่เอาหรอก ฉันจะอยู่กับจลไปตลอดเพราะอะไร เพราะมันจะดูหน้ากันไม่ได้ คบกันมาตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2528 น่ะ จนป่านนี้ถ้าเราหันไปอย่างนั้นนะ เหมือนเราขายตัวไป ... เพราะว่าคบกันมานานแล้ว ฉันถึงไปจากจลไม่ได้ เพราะว่าฉันยังเป็นนายกสมาคมผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ถ้าเปลี่ยนจากจลไป เขาก็ว่าฉันนี่ไปขายตัวให้บริษัทโน้นบริษัทนี้ มันเสียหายนะ ฉันสร้างชื่อเสียงมานานแล้ว ส่วนราชการเขาก็เชื่อถือ

นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) เป็นผู้นำและต่อสู้ในเรื่องของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาตลอด แต่ด้วยวัยที่สูงอายุขึ้นทำให้นางบุญไม่สามารถประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้เหมือนเดิม แต่ด้วยความรู้ความสามารถแม้จะอยู่ในวัยหลังเกษียณนางบุญ ก็ยังสามารถบริหารจัดการอาชีพนี้ด้วยการลงทุนให้คนอื่นที่สนใจไปทำ โดยการแบ่งผลประโยชน์คนละครึ่งดังนี้

ไม่จ้างแล้ว แบ่งครึ่งหนึ่ง รุ่นที่แล้ว ก็ได้แค่คนละ 6,000 บาท 14 วันนะ รุ่นนี้คงจะได้คนละ 4,000 รุ่นนี้ไหมเป็นโรคเยอะ บางคนถอดใจเรื่องไหมเป็นโรค บอกกูจะเลี้ยงให้มึงดู ให้มึงหยุดไปก่อนรุ่นหนึ่ง ... มันต้องอยู่ที่ตัวเราด้วย จะไปโทษแต่ไข่ไหม จะโทษไอ้โน่นไอ้นี่ ... เลี้ยงไหมมันอยู่ที่ตัวเราอันดับ 1 เลยล่ะ ถ้าเราไม่สะอาดพอไม่ได้หรอก ...ให้คนอื่นเลี้ยง เหมือนปลูกขายใบหม่อนก็ได้ หญ้าฉันก็ไม่ต้องถาง เอารถพรวนนี้ล่ะ 300 บาท ใส่ปุ๋ยลงไปอีกกระสอบก็ประมาณ 200 กว่าบาท ปุ๋ยชีวภาพนะก็ตก 500 ก็แค่นั้น ให้น้ำ เดี๋ยวนี้เขาวางสายน้ำหยดแล้ว ก็

> ขายอย่างเดียว ได้เท่าไหร่ก็ช่างมันก็อยู่ได้แล้ว ... แปลงที่หม่อนเป็นโรครากเน่า ต้องยกร่องสูงปลูกบนร่อง ฉันก็จะเอาข้าวโพดไปหยอด ไว้กินไว้ขาย

จากคำอธิบายดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมีอุปสรรคพอสมควรในเรื่องของโรคหนอนไหม และโรคของต้นหม่อน ซึ่งนางบุญ ก็สามารถปรับตัวและเรียนรู้สร้างความคุ้มกันโดยการปลูกพืชอื่นทดแทน เช่น ชะอม มะลิ หม่อนทานผล ฯลฯ อย่างไรก็ดี รายได้จากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมก็ถือว่าเป็นรายได้หลัก อย่างไรก็ดี นางบุญ ก็ได้ผ่านวิกฤติชีวิตมากมายจนสามารถประสบความสำเร็จดำรงชีวิตอยู่ด้วยความยั่งยืนจากการประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม โดยนางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวว่า

> อ๋อ ก็นี่ล่ะมาทำไร่ไม่ประสบความสำเร็จก็ไปอยู่ที่นี่ไง 10 ปีนะ จนเหมือนเป็นคนกรุงเทพฯ เลย ออกมานี้ก็หวังว่าจะมีที่ดินสักแปลง แต่ได้ที่นิคมเขาขายจากตรงนี้พี่สาวซื้อไว้ ตอนนั้นเป็นของพี่สาวนะ ซื้อเงินผ่อน ก็มาเอาเงินไหมผ่อนไปด้วย กว่าจะหมด 5 ปี ใช้หนี้ธนาคาร ใช้หนี้พี่สาว แล้วยืมเพื่อนมาอีก 30,000 ใจถึงนะ หนสุดท้ายก็ใช้หนี้เขาให้ทุกคน กว่าจะหมดนะมาทำด้วยลำแข้ง ... อันนี้ถือว่าประสบผลสำเร็จ ปลูกบ้านได้หลังหนึ่ง ... ฉันมาอยู่ตรงนี้นะฉันมาจากกระเป๋าเสื้อผ้าใบเดียว แต่ก่อนนี้ไม่มีบ้านสักหลังหนึ่ง ตอนนี้มีที่ มีรถ เดี๋ยวนี้มีประจำอยู่ 2 คัน ก็ของลูกสาว ตัวเองขับไม่เป็นหรอก ไปไหนต้องหาคนขับให้

จากประสบการณ์ในการดำรงชีพในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของนางบุญและความทุ่มเทในการต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ เพื่อให้การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมสามารถใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของชุมชน ทำให้นางบุญได้รับการคัดเลือกให้เป็นเกษตรกรดีเด่นระดับชาติ สาขาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ได้รับรางวัลพระราชทานในวันพืชมงคล ประจำปี พ.ศ. 2557 จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่ง นางบุญ (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ให้ข้อมูลว่า

> ได้รางวัลเกษตรกรดีเด่นนี้นะ ผลิตนะ แปรรูปครบวงจร ต่อยอดทุกกรณี รังไหมก็มาทำดอกไม้ มาทำผ้าห่ม มาทำอะไร คือ ๆ อย่างหนึ่งฉันก็ว่าที่ฉันมาปลูกหม่อนกินลูกนี้เพราะอะไร เขาซื้ออะไรนะเบอรี่อะไร จากต่างประเทศเข้ามากิโลหนึ่งหลายบาท แล้วเขาก็มาวิจัยหม่อนไทยเรานี่มันพอๆ กับผลไม้ที่ซื้อมาจากต่างประเทศ ฉันถือว่าทำเพื่อทดแทนการนำเข้า ... ฉันก็มองดูว่าใจคนมันต้อง

เปลี่ยนบ้างใช่ไหม เรานี่ช่วยชาติโดยทางอ้อมนะ ... คิดเองนะว่า ทดแทนการนำเข้า อย่างน้อยเขาเคยซื้อมาปีละ 10 ตัน ก็อาจจะลดลงมาเหลือเดือนละ 5 ตัน 6 ตัน เพราะลูกหม่อนนี้มันเทียบเท่ากับที่เราซื้อเขามา

4.6.2 ครอบครัว นายวัน

จากการสัมภาษณ์ครอบครัว นายวัน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ทราบว่าได้อพยพย้ายถิ่นมาจับจองพื้นที่ในบริเวณชุมชนนี้เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2520 ในอดีต ตอนที่อพยพมาใหม่ๆ ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปและทำเกษตรกรรมทั่วๆ ไป ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ต่อมาเมื่อนางบุญ (นามสมมุติ, ภาคผนวก ค) ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านและได้ชักชวนสมาชิกลูกบ้านให้มาปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพื่อให้มีรายได้เป็นรายเดือน จึงเข้าร่วมและได้ดำรงชีพด้วยการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาเป็นเวลาทั้งสิ้น 25 ปีแล้ว และได้รับการคัดเลือกจากบริษัท จล ให้เป็นหัวหน้ากลุ่มเพื่อประสานงานกับสมาชิกทำหน้าที่คอยให้คำแนะนำช่วยเหลือแก่สมาชิกรายอื่นๆ ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ดังนี้

> 25 ปี เลี้ยงตลอด มันไม่รู้จะไปไหน ... ไม่รู้จะไปทำอะไร จะไปค้าขายอะไรก็ไม่รู้จะขายอะไร...พี่ลลิน ((นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค)) พี่ยุพา ((นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค)) นี่เลี้ยงรุ่นเดียวกัน เลี้ยงกันมารุ่นเดิม ... เราก็อยู่บ้านเรา ... คนรุ่นใหม่ๆ ก็เริ่มเยอะแยะ ล้มลุกคลุกคลานกันแบบนี้ล่ะ

นายวัน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้ประสบปัญหาหนอนไหมตายเพราะโรคระบาดเช่นเดียวกับเกษตรกรรายอื่น แต่ก็ไม่ท้อถอย ยังคงต่อสู้ร่วมกับสมาชิกคนหลักๆ จนประสบความสำเร็จ สามารถเป็นผู้ถ่ายทอดเทคนิคการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้กับสมาชิครุ่นใหม่ๆ โดยใช้การเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ที่ยาวนาน ผ่านการลองผิดลองถูกมามาก

> ... ฟังจากคนอื่นบ้าง ก็ เออ ก็เลี้ยงไหมฟังบ้างอย่างนี้ แล้วก็คิดไปเองบ้าง ฟังเขาพูดกันบ้างอะไรอย่างนี้ ... ก็รู้จากคนโน้นบ้างคนนี้บ้าง ไม่เคยผ่านการอบรมเลยนะ... ลองทำดู แล้วมันก็ได้ผล ... ก็เรียนรู้กันเอา ... นอกจากนี้ เราจะแนะนำว่า ... ไอ้ห่าแกลองแบบนั้นสิ ... ก็เท่านั้นล่ะ ถ้าเราผิดพลาดเขาก็บอกว่า อันโน้นน่ะดี แกลองมองไปนะ เราก็ เออ ก็แบ่งปันกันไป ไม่ได้แบบว่าสั่งสอนแบบ มันบรรยายไม่ถูก...ไม่มากมายจนถึงกับโล๊ะโรงอะไรอย่างนี้ เคยตายนะคุณ ตายเหลือกล่อง

> ละ 12 โล ... แต่เราก็คิดนึกคิดอย่างนี้ คิดเองบ้างฟังคนอื่นพูดบ้างอะไรอย่างนี้ เวลาพวกบริษัทเขามาประชุมเราก็ฟังคนอื่นบ้าง เขาจะมีแค่นี้ แผ่นชีตแผ่นอะไรให้เราอ่าน

ทั้งนี้ นายวัน (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) มักจะให้ความรู้กับสมาชิกใหม่ ด้วยการให้มาฝึกช่วยเลี้ยงตลอดทุกขั้นตอน เพื่อให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงไหม ตัดหม่อน เช้าตื่นมาต้องไปสวนหม่อน จากนั้นกลับมาอาบน้ำเข้าสู่โรงไหมเพื่อเข้าไปทำความสะอาดตรวจจับตัวที่ป่วยทิ้ง และเตรียมนำใบหม่อนให้ไหมรับประทาน โดยให้มาร่วมเลี้ยงเป็นเวลาประมาณ 1 เดือน ปัจจุบันนายวันถือได้ว่าเป็นอาจารย์ให้กับสมาชิกใหม่ในชุมชนก็ว่าได้ใช้วิธีการสอนแบบ Learning by Doing คือ การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ เพื่อให้สมาชิกได้ปฏิบัติจริง ประสบปัญหาจริง ซึ่งเชื่อว่าจะแก้ปัญหาได้ เขาได้อธิบายวิธีการสอน ดังนี้

> เขาก็อยากเลี้ยงบ้าง แล้วก็มาช่วยรุ่นหนึ่ง มาเรียนรู้รุ่นหนึ่ง ก็รู้ ก็ค่อยๆ เลี้ยง ไหมนี้นะมันจะมีปัญหา ไม่ใช่มีปัญหาเดิมๆ ... ก็ค่อยๆ แก้ไขไป เพราะโรงเรือนทุกตารางทุกพื้นที่อะไรใช่ไหม แล้วก็ตามบริเวณบ้าน รักษาความสะอาดที่หลับที่นอน ผ้าเช็ดตัว หวีอะไร ... มันก็มีหนังสือนะ หนังสือให้อ่านที่บ้านนี่ ... มีคู่มืออ่าน กล่องหนึ่งจะกี่ตารางเมตร แต่ว่านั่นมันบริษัททำให้ ... เปิดตำราทำเห็นเดช ((นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค)) บอกว่าเจ๊งมาหลายรายล่ะ เรื่องแบบนี้มันต้องผ่านประสบการณ์ ... ตอนนี้ระวังมากนะ ... ใครมาสุ่มสี่สุ่มห้าแบบว่ามาเดินเข้าโรงเพ่นพ่านนะ ก็ เหมือนกัน สมัยก่อนนะคุณเรียงกันทั้งแถว โอ้โห ฉันดูไหมแก แกดูไหมฉัน เดินเข้าเดินออกกัน โอ้โห ไม่รู้เรื่องเลยคุณ ไหมของแกตาย ฉันก็มาจับไหมของแกอะไรอย่างนี้ ... เราก็ช่วยสั่งไข่ไหมให้เขา คืนไข่ไหมบ้าง บอกวันรับไหม บอกวันขายไหม แล้วใครขาดเหลืออะไรที่เรามี หยิบยืมกัน คนโน้นไม่มียาเรามี เราก็ให้ยืม ถ้าเราไม่มีไปยืมคนโน้นเขาก็ให้เรายืม ... ก็ยืมแบบคนแถวเดียวกันไง ... ก็ญาติพี่น้องกันแถวนี้ ก็ผลัดกัน แต่ของนั่นก็ของที่บ้านสุกก็เก็บช่วงเช้า ของเดชนั้นสุกน้อยหน่อยก็เก็บช่วงบ่าย เปลี่ยนกัน ของไอ้พินนั้นสุกชอบสุกเช้ามืด

จากความพยายามดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ปัจจุบันครอบครัวนายวันสามารถดำรงชีพได้อย่างมั่นคง จากการทำอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ที่สามารถส่งลูกเรียนจนจบได้ 2 คนและยัง

ถ่ายทอดความรู้ให้กับลูกหลานและสมาชิกใหม่ในชุมชนให้สมาชิกในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และประสบความสำเร็จอย่างที่เขาได้ทำมา ซึ่งเขาได้กล่าวอย่างภูมิใจว่า

> รายได้ไหมนี้ล่ะส่งลูกเรียนหมด ... 2 คน คนนี้จบสาธารณสุข อีกคนจบพยาบาล ... เมื่อก่อนนี้ตอนที่อยู่ ม.1 อยู่ตั้งแต่เล็กๆ ยัน ม.6 อย่างนี้นะ ก็ช่วยกันทุกวันเลย พอไปทำงานอยู่มหาวิทยาลัยอยู่อะไรนั่นนะ ไปอยู่หอแล้วก็ไม่ทำงานนะ เหมือนขี้เกียจ ... ใช่ มันงานหนัก ตอนอยู่ ป.6 ก็ตัวดำปี๋ ช่วยทุกวันเลย ช่วยแบกของวิดน้ำอะไรนี่ ช่วยให้น้ำช่วยเลี้ยงไหม

4.6.3 ครอบครัวนายเดช

จากการสัมภาษณ์ครอบรัวนายเดช (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) เป็นสมาชิกใหม่ที่เข้ามาประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เดิมพ่อและแม่เคยปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาก่อน แต่ได้เลิกไปเนื่องจากเกิดโรคระบาดในหนอนไหมครั้งใหญ่ พอโตขึ้นและเรียนจบได้ไปทำงานโรงงานน้ำตาล แต่เห็นว่าการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมน่าจะได้รายได้ดีกว่า จึงหันมาปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและยังได้อยู่บ้านดูแลพ่อแม่ จึงได้ไปเรียนรู้การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกับครอบครัวนายวัน แต่นายเดชมีทุนความรู้เกี่ยวกับการตัดแต่งต้นหม่อนอยู่ก่อน เพราะเคยรับจ้างตัดแต่งต้นหม่อนให้กับสมาชิกในชุมชน นอกจากนั้นยังมีพื้นฐานความรู้ที่ดีจบการศึกษาระดับปริญญาตรี แต่ก็ตัดสินใจประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหม โดยนายเดชได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้ตนและภรรยาหันมาประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมว่า

> สมัยนั้นผมยังเด็กอยู่เลย เลี้ยงกันเยอะ ผมพ่อก็เลี้ยงๆ เป็นแถว หลังบ้านนี้ก็เลี้ยงเลี้ยงกันเยอะ สมัยก่อนเด็กยังไม่รู้ เห็นอาจารย์บอกมันโรค ... ไปทำงานที่ในเมืองมา แต่ก็กลับมาอยู่บ้าน ไปทำงานโรงงานครับ แฟนก็เรียนอยู่ เรียนคนละที่เขาเพิ่งจบ พอแต่งก็ไปทำงานโรงงาน พอกลับมาก็มาทำทุกอย่างครับ รับจ้างอยู่บ้าน ทำไร่ ซื้อวัวมาเลี้ยงก็ทำ ไม่ประสบความสำเร็จ ... หม่อนมันใช้พื้นที่ไม่เยอะ 7-8 ไร่ ก็พอเลี้ยงเป็นปีล่ะ ในช่วงหน้าฝน ผมเลี้ยงไหมรอบละ 2 กล่อง ก็ตกเดือนละ 4 กล่อง มันไม่ค่อยร้อน ถ้าช่วงหน้าแล้งก็เดือนละ 2 กล่อง เพราะว่าหน้าแล้งเขาจะมีให้เดือนหนึ่งรุ่นเดียว เพราะหม่อนไม่ค่อยโต รอบละกล่อง บางทีก็กล่องครึ่ง

จากการสัมภาษณ์นายเดช (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และการดำรงชีพอื่นๆ โดยดูจากอาจารย์ซึ่งคือ นายวันเป็นตัวแบบ มีการแบ่งพื้นที่ไว้บางส่วนเพื่อปลูกอ้อยควบคู่กับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเช่นเดียวกับนายวัน นอกจากนี้ภรรยานายเดชเป็นคนขยันเอาจริงเอาจังกับการเลี้ยงไหมมาก สามารถเรียนรู้เทคนิคต่างๆ จากนายวันได้ดี โดยนายเดชกล่าวถึงภรรยาว่า

> ไปเรียน แฟนผมไปรุ่นเดียว อย่างรุ่นหน้าผมสั่งไว้แล้วนะ รุ่นหน้าไหมจะมา รุ่นนี้แฟนผมก็ไปอยู่กับอาจารย์เลย พอวันศุกร์ไหมมาพอดี ก็ได้เลี้ยงเลย แค่นี้รู้กันล่ะ อาวัน (นายวัน) เขาบอกว่าเขานั่งดู เออ อีคนนี้เลี้ยงได้ ดูมันขยัน ดูมันจำ มันสนใจดี เลี้ยงได้ เพราะบางคนดูเท่าไหร่ก็ไม่เข้าใจ สอนหลายหน แต่ก่อนเลี้ยงรุ่นแรกหน้าหนาวด้วย ตอนเช้าตี 4 ลุกอาบน้ำล่ะ อาบน้ำแล้วก็ไปหาเขา

นายเดชเล่าถึงการปลูกอ้อยปลูกมันสำปะหลังไว้เป็นอาชีพเสริมว่า "... พื้นที่ก็แบ่งทำอ้อยบ้าง ทำมันบ้าง ทำหม่อน หม่อนมันพอเลี้ยงไหมอยู่ประมาณนี้ อ้อยที่ทำนี่ก็ 3 ไร่ มัน 10 กว่าไร่" แต่รายได้หลักของนายเดชก็อยู่ที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ซึ่งประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำทำให้ต้นหม่อนไม่โตเลี้ยงไหมได้น้อยลง โดยนายเดช (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) กล่าวว่า

> ทำหม่อนดีกว่า ก็ผมก็ว่าจะต่อไปข้างหลังอีกสักห้องหนึ่งก็เลี้ยงได้ล่ะ กล่องครึ่งสองกล่อง ก็เลี้ยงได้ แค่นี้ก็สุดกำลังล่ะ ถ้าเลี้ยงมากกว่านี้ไม่ไหวล่ะ อาวันเขาก็ถ่ายจากอ้อยมาปลูกหม่อน แต่เขาก็ยังเหลืออ้อยไว้หน่อยหนึ่ง เขาก็บอกว่าอ้อยนะทิ้งล่ะไม่เอาล่ะ ปลูกไม่ไหว เอาน้ำมาให้หม่อนดีกว่า ... เขาก็จะเลี้ยง 2 กล่อง 2 กล่องครึ่ง 3 กล่อง แล้วเขาจะหยุดเลย เขาจะเลี้ยง 3 กล่อง 3 กล่อง แล้วก็หยุดไปเดือนหนึ่ง พักโรงเขาบอก เพราะเขามี 9 ไร่ ปีที่แล้วผมเลี้ยงกล่องครึ่งบ้าง 2 กล่อง แต่เดี๋ยวนี้ตลอด แล้วอย่างปีนี้ต้องหยุดเพราะมันแล้งๆ มาก แล้งกว่าทุกปีเลย ผมเกิดมาไม่เคยเจอที่มันแล้งขนาดนี้ อย่างน้อยมันต้องตกบ้าง แต่นี้ไม่ตกมันทิ้งนานจัดปกติน้ำคลองตอนนี้มันต้องมีอยู่ไม่แห้งอย่างนี้หรอก...มีเป็นบางที่ อย่างๆ บ้านตรงนี้ใกล้ๆ บ้านอาวัน เขาพบน้ำ เขาจะมี 2 บ่อ เอาไว้กินน้ำที่เขากินมาตั้งแต่โบราณแล้วนะ น้ำบ่อนี้จะแห้งแล้ว ผมก็คือแห้ง อาวันเขาก็ไปขอน้ำเขาหน่อย

นอกจากนี้ นายเดช ให้สัมภาษณ์ถึงการช่วยเหลือกันภายในกลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ที่ช่วยเหลือกันด้วยความเอื้ออาทรต่อกัน ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนนี้ มีความเป็นอยู่ที่ดีไปด้วยกันร่วมกันคิดร่วมกันแก้ปัญหา ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ดังนี้

ถ้าใบหม่อนไม่พอ ก็ถามไถ่กันได้ ใบหม่อน ยา แต่ก็มีนะอาวันเขาบอกเดี๋ยวคนโน้นไม่พอมาขอแบ่ง ... ถ้าเขาเหลือเขาก็ให้ ... เวลาไปรอรับไหม เวลาไปนั่งรอไหมก็คุยกัน คุยกันอยู่แล้ว ใครมีปัญหาอะไรก็นั่งคุยกัน ใครเป็นโรคบ้าง ใครโดนยาเขาก็นั่งคุยกัน ... ก็อยู่กลุ่มไหมเดียวกับพวกผมนี้ล่ะ หม่อนเยอะ เวลาใครไปขอเขาก็ให้ เขาไม่เคยเอาของใคร เขาขายกิโลละ 2 บาท คือเขาทำหม่อนใบชาอยู่ ถ้าขายทีเขาได้ 3.50 บาทต่อกิโล แต่คนเลี้ยงไหมมาเขาเอา 2 บาท ก็นี้ล่ะทีแรกผมตั้งใจจะปลูกหม่อนเพื่อขายใบชา แฟนบอกไม่ต้อง ปลูกเลี้ยงไหมไปเลย

นายเดช (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ถือเป็นคนรุ่นใหม่ที่ได้เข้ามาปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้เพียงสองปีกว่า แต่กลับประสบความสำเร็จมาก สามารถปลดหนี้ได้บางส่วน ท้ายที่สุดด้วยความที่นายเดช มีความมานะ อุตสาหะ ตั้งใจในการยึดอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างจริงจังทำให้นายเดชได้รับรางวัลจากบริษัท จล คือ เกษตรกรที่เลี้ยงไหมได้ค่าเปอร์เซ็นต์รังไหมสูงสุดใน พ.ศ. 2555 และ เกษตรกรเลี้ยงไหมดีเด่นของจังหวัดสุพรรณบุรี โดยนายเดช (นามสมมติ, 2555-2557: ภาคผนวก ค) ได้เล่าถึงประสบการณ์ตั้งแต่เริ่มต้นเลี้ยงไหม ดังนี้

งวดแรกผมได้ 20,000 รุ่นนั้นน่ะ มีเงินใช้เลย ... ตอนนั้นมีคนที่เลี้ยงได้ดีอยู่คนหนึ่งเลี้ยงแบบน้าดมนะ พี่จำเนียงนะ ... นี่รุ่นที่ผมขายได้กล่องละ 15,000 เขาว่าตัวเยอะ หม่อนหมดเลย ... รุ่นที่ผ่านมาผมเลี้ยงกล่องครึ่ง ได้ 23,000 มีคนสั่งแล้วไม่เอากล่องนึง บริษัทเลยให้ฟรี ผมเอามาแบ่งครึ่งกับอาวัน (นายวัน) อาวัน นี้ร้องเลยตะโกนเลย “เหนื่อยจังโว๊ย” เขา 2 กล่องครึ่ง เต็มเลยโรงเขา จ่อมายืมผม ... บอกไม่เคยเจอเหมือนกัน ผมก็ไม่เคยเจอเหมือนกัน แทบไม่มีที่จะเดินนะ ได้ตัวเยอะ... รถปิ๊กอัพส่งเดือนละหมื่น ผมมีหนี้อยู่ด้วย ที่หมดคือหนี้ชาวบ้าน (หนี้นอกระบบ) หนี้ชาวบ้านก็ใช้หมดด้วย ดอกร้อยละ 3 ใช้หมด แล้วก็เหลือของน้องผม 100,000 ยังไม่ได้ใช้ หนี้ ธกส. 200,000 กว่าก็ยังไม่ได้ใช้ ผมเป็นหนี้อยู่เพราะรับหนี้พ่อพ่อผมกู้อยู่ก่อน ผมก็เอาเงินเขามาลง ซื้อที่เขาก็ซื้อให้ ผมก็รับใช้หนี้แทน ที่ว่ากำลังทำนี่ของพี่เมียผมนี่ เฉพาะโรงเลี้ยงซื้อไม้มาเกือบหมื่น ซื้อไม้มะพร้าวไปราวๆ 7,000-8,000 มั้ง เขาเห็นผม ตอนแรกๆ เขาก็โดนห้ามเลี้ยงเหมือนกัน แต่เขาก็ยังมานะไม่ฟัง ฉันจะเลี้ยง รายได้ดีด้วย

โดยนายเดชคาดว่าอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่เขาได้ทำอยู่นี้จะมีความยั่งยืน อีกทั้งเขายังเป็นแรงกระตุ้นให้คนรุ่นใหม่ๆ ในชุมชนหันมาปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน ศึกษาเฉพาะกรณีของชุมชนบ้านใจดี มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 4 ข้อ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาบริบทภายในและบริบทภายนอกของชุมชนบ้านใจดี ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน 2) ศึกษาความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดี ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ 3) ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพในชุมชนบ้านใจดี 4) ศึกษาผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในชุมชนบ้านใจดี

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบการศึกษาเฉพาะกรณีของชุมชนที่น่าสนใจ เกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวในการดำรงชีพ โดยได้เลือกชุมชนบ้านใจดีเป็นกรณีศึกษา เพราะเป็นชุมชนที่มีลักษณะการปรับตัวเกี่ยวกับการดำรงชีพหลังจากที่ประสบปัญหาอย่างหนักในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แต่ได้มีความพยายามในการเรียนรู้อย่างเป็นกระบวนการ จนสามารถปรับตัวได้สำเร็จเป็นที่ยอมรับ อย่างไรก็ตาม การปรับตัวดังกล่าวนี้ ยังไม่ได้มีการศึกษาอย่างเป็นระบบ ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับกระบวนการเรียนรู้และผลต่อการปรับตัวในการดำรงชีพ โดยทำการรวบรวมข้อมูลเชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีการคัดเลือกอย่างเฉพาะเจาะจง ร่วมกับการสังเกตและการศึกษาเฉพาะกรณีของครัวเรือน แล้วนำมาวิเคราะห์เนื้อหา การจัดหมวดหมู่ข้อมูล การวิเคราะห์เหตุผลเชิงตรรกะ และการสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย เนื้อหาในบทนี้จะแสดงสรุปผลการศึกษา รวมทั้งการอภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ โดยมีรายละเอียดแยกเป็นหัวข้อ ดังต่อไปนี้

5.1 บริบททั่วไปของชุมชนบ้านใจดี

5.2 ความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดี ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ

5.3 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน

5.4 ผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในชุมชน

5.5 อภิปรายผล

5.6 ข้อเสนอแนะ

5.1 บริบททั่วไปของชุมชนบ้านใจดี

ชุมชนบ้านใจดี ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นหมู่บ้านที่มีการอพยพมาตั้งรกรากของเกษตรกรกลุ่มหนึ่งที่หนีภัยแล้งมาจากจังหวัดบุรีรัมย์ แล้วได้ทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้า ซึ่งเป็นกิจกรรมการดำรงชีพที่คุ้นเคยมาจากถิ่นฐานเดิม แต่เมื่อทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาระยะหนึ่งกลับประสบปัญหาในการเลี้ยงหนอนไหม จึงได้พยายามหาทางแก้ปัญหาด้วยการรวมตัวกันของแม่บ้านเกษตรกรเป็นกลุ่มกิจกรรมขึ้นในปี พ.ศ. 2526 เมื่อได้มีการรวมกลุ่มขึ้นมา จึงได้มีการรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการทอผ้ามาบวก กับความรู้ด้านการพัฒนาธุรกิจชุมชน อีกทั้งยังมีการตั้งกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต นอกจากนี้ คนในชุมชนยังทำไร่อ้อยและไร่มันสำปะหลังควบคู่ไปด้วย

จุดแข็งของชุมชน คือ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง ขยันขันแข็ง ทำงานเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ เนื่องจากการอพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาด้วยกัน และมีวัฒนธรรมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเหมือนๆ กันทำให้มีความใกล้ชิด และมีความเอื้ออาทรต่อกัน จึงจัดได้ว่าเป็นชุมชนที่ทุนมนุษย์และทุนทางสังคมบนฐานของความเป็นเครือญาติสูง ผู้คนมีความไว้วางใจกัน มีสายใยความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงาม ผู้นำชุมชนที่มีประสบการณ์และมีจิตสาธารณะพร้อมที่จะช่วยเหลือสมาชิกชุมชน ในการต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ที่ชุมชนประสบ

ข้อจำกัดของชุมชนนี้ คือ พื้นที่ตั้งของชุมชนมีความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำ สภาพของดินเสื่อมเนื่องจากการทำการเกษตรไม่ถูกวิธี เช่น การปลูกมันสำปะหลังซึ่งเป็นพืชที่ดูดใช้ธาตุอาหารสูง หรือการเผาอ้อยก่อนการเก็บเกี่ยว ทำให้ทรัพยากรดินเสื่อมโทรม และที่ดินที่ถือครองเป็นที่ดินที่มีสิทธ์จำกัดภายใต้กฎหมายปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (สปก.) จะนำไปขายหรือทำนิติกรรมค้ำประกันเงินกู้ไม่ได้ ในขณะเดียวกัน ในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมซึ่งเป็นอาชีพสำคัญของคนในชุมชนนี้ เกษตรกรยังต้องพึ่งพาต้นทุนที่กู้มาจากนายทุน ซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูง และพึ่งพาปัจจัยการผลิตเกือบทุกอย่างจากภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นบริษัทเอกชน เช่น หนอนไหม แป้งโรยตัวไหม และยาฆ่าเชื้อฯ โดยที่บริษัทดังกล่าวนี้ ยังเป็นผู้รับซื้อรังไหมและกำหนดราคาในการขายรังไหมของเกษตรกรด้วย นอกจากนี้ ครัวเรือนในชุมชนที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมยังมีปัญหาขาดแคลนแรงงาน เนื่องจากคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาไม่สนใจอาชีพเกษตรกรรม ทั้งๆ ที่เป็นอาชีพที่พ่อแม่ทำ

และสามารถส่งเสียจนเรียนจบการศึกษา ดังนั้น นับวันเกษตรกรมีอายุสูงขึ้น จนไม่อาจทำการเกษตรได้ดี และไม่มีคนสืบทอดมากพอ

สำหรับบริบทภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน ที่สำคัญคือ ชุมชนบ้านใจดีได้รับการช่วยเหลือและส่งเสริมการพัฒนาและแก้ปัญหาเกี่ยวกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจากทางภาครัฐและภาคเอกชนมาโดยตลอด เนื่องจากมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการติดต่อประสานงาน และคนในชุมชนมีความสามัคคี มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทางสังคมหลายกลุ่ม อันเป็นฐานสำคัญของการพัฒนา หน่วยงานของรัฐที่ให้การสนับสนุนที่ผ่านมา ได้แก่ กองพัฒนาอาชีพ สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) กรมส่งเสริมการเกษตร กรมหม่อนไหม กรมทรัพยากรน้ำบาดาล นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนายทุนที่ได้เข้ามามีบทบาทในชุมชนอย่างมาก คือ บริษัท จล (นามสมมติ, 2557: ภาคผนวก ค) และ บริษัท จิม (นามสมมติ, 2557: ภาคผนวก ค) สถาบันเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนา อีกทั้งยังกระตุ้นให้เกิดการเจรจาต่อรองทางสังคมตามแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ดังที่ Scoones (1998: 12-13) ได้อธิบายไว้ว่า สถาบันดังกล่าวอาจจะเป็นได้ทั้งสถาบันในระบบและสถาบันนอกระบบ มีรูปแบบหรือไม่มีรูปแบบ ซึ่งสามารถกำหนดนโยบายที่เหมาะแก่การดำรงชีวิต และอาจใช้กลยุทธ์ที่แตกต่างกันเพื่อการดำเนินงานที่ตอบสนองเป้าหมายของเกษตรกรแต่ละกลุ่มให้เกิดการเรียนรู้และการปรับตัวของคนในชุมชนบ้านใจดี ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์กับสถาบันเหล่านี้

5.2 ความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดี ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ

ความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ มีความเชื่อมโยงกับบริบทที่เป็นข้อจำกัดของชุมชนดังกล่าวมาแล้ว จนกลายเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีพของสมาชิกชุมชน โดยเฉพาะการดำรงชีพด้วยการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมซึ่งเป็นกิจกรรมการดำรงชีพที่สำคัญ ดังนี้

1) ความเปราะบางอันเนื่องมาจากธรรมชาติ ความเปราะบางด้านนี้ที่สำคัญคือจากความแห้งแล้ง เนื่องจากการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติด้านน้ำมีจำกัด อีกทั้งสภาวะทางภูมิสัณฐานของชุมชนบ้านใจดีค่อนข้างจะเป็นปัญหา เนื่องจากพื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ด้านล่างของเขื่อนกระเสียวทำให้ขาดแคลนน้ำภายใต้สภาพเช่นนี้ ผู้มีทุนทรัพย์มักจะใช้การเจาะบ่อบาดาลเพื่อสูบน้ำมาใช้ในการทำการเกษตร ซึ่งทำให้สมาชิกที่มีบ่อบาดาลของตนเองสามารถมีน้ำในการบำรุงต้นหม่อนได้ดี แต่ก็เป็นส่วนน้อย สำหรับผู้ที่ไม่มีน้ำเพียงพอซึ่งเป็นส่วนใหญ่ ต้องประสบปัญหาอย่างหนัก บางรายถึงกับต้องหยุดปลูกหมอนเลี้ยงไหมไปโดยปริยาย แสดงให้เห็นความสำคัญของการขาดแคลน

น้ำจนเป็นอุปสรรคที่ยากต่อการแก้ไขด้วยตนเอง ในขณะเดียวกันน้ำถือได้ว่าเป็นทุนทางธรรมชาติที่เกษตรกรที่นี้ขาดแคลน และมีผลกระทบทางลบต่อการดำรงชีพ

นอกจากนี้ยังมีปัญหาทางธรรมชาติที่นำมาซึ่งความเปราะบางอีกประการหนึ่งคือ ความอ่อนไหวของหนอนไหมต่อสารพิษ โรค แมลง และสัตว์ศัตรู จนทำให้การดูแลในการเลี้ยงต้องอาศัยเทคนิควิธีการที่มีความประณีต เกษตรกรต้องมีความรู้เกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงและการดูแลตามหลักวิชาการ รวมทั้งปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ผลจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของเกษตรกรในเรื่องนี้ทำให้ครั้งหนึ่งเกิดโรคระบาดในหนอนไหมจนเสียหายหนักมาแล้ว

2) ความเปราะบางอันเนื่องจากการกระทำของมนุษย์ เกิดจากการที่คนในชุมชนขาดความรู้ที่แท้จริงในการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม ประกอบกับตัวหนอนไหมมีความไวต่อสารพิษต่างๆ เมื่อมีสารเคมีสำหรับฆ่าแมลงหรือฆ่าหญ้าติดและตกค้างในใบหม่อน และนำไปเลี้ยงหนอนไหมทำให้หนอนตายได้ นอกจากนี้ ยังพบการเป็นโรคระบาดในหนอนไหม ได้แก่ โรคเต้อ และการระบาดของแมลงศัตรูหนอนไหม การขาดความรู้ในเรื่องการจัดการดูแลหนอนไหมซึ่งต้องรักษาความสะอาดอย่างมาก เช่น ต้องอาบน้ำสระผมทุกครั้งที่จะเข้าโรงเลี้ยง หรือการไปมาหาสู่กันก็อาจนำโรคระบาดได้ รวมไปถึงความรู้เรื่องการอบฆ่าเชื้อและพักโรงเลี้ยง ซึ่งก็เป็นปัญหาที่เคยพบก่อนที่จะมีการเรียนรู้อย่างจริงจัง จนทำให้การเลี้ยงไหมในชุมชนนี้เคยเกิดวิกฤติมาแล้วครั้งหนึ่ง

ปัญหาที่เป็นความเปราะบางอันเนื่องจากการกระทำของมนุษย์อีกประการ คือ การขาดแคลนแรงงาน ปัจจุบันทุกครัวเรือนใช้กำลังแรงงานของตนเป็นหลัก ในการดูแลหม่อนไหม ทำให้ผลิตผลได้จำกัด อีกทั้งคนรุ่นใหม่ที่สนใจมีน้อย จึงอาจขาดผู้สืบทอดการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในอนาคตได้ ทั้งๆ ที่เป็นอาชีพที่มีอิสระ สามารถทำอยู่กับบ้าน และสร้างรายได้พอสมควร

3) ความเปราะบางอันเนื่องมาจากการขาดแหล่งเงินทุน ปัญหาด้านการเงินในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เกิดจากข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีหลักทรัพย์ที่จะใช้ในการกู้เงิน เนื่องจากที่ดินที่ทำกินถึงจะมีคนละหลายไร่ แต่ก็เป็นเพียงที่ดินที่มีสิทธิทำกินในเขตการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (สปก.) ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ตามกฎหมายทั่วไป เช่น โฉนด หรือ น.ส.3 จึงนำไปค้ำประกันการกู้เงินจากสถาบันการเงินไม่ได้ ได้เพียงใช้ทำกินไปชั่วลูกชั่วหลานเท่านั้น ในขณะที่ การใช้เงินกู้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ที่ใช้บุคคลค้ำประกันก็มีข้อจำกัดที่ต้องจ่ายคืนเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยให้หมดทุกปีก่อนที่สามารถกู้รอบใหม่ได้ เกษตรกรจึงต้องไปหาแหล่งเงินกู้นอกระบบมาปลดหนี้ก่อนแล้วก็ทำการกู้ใหม่ ซึ่งเท่ากับว่าเกษตรกรก็ต้องเป็นหนี้แบบถาวร เพราะเมื่อใช้หนี้แล้วก็ต้องกู้ใหม่ ยอดหนี้จึงไม่ลดลง แต่เกษตรกรต้องเสียดอกเบี้ยสองแหล่ง จึงเป็นปัญหามาก โดยเฉพาะผู้ที่เริ่มต้นปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจะประสบกับปัญหาเงินทุนมาก เพราะต้องใช้เงินทุนในการทำไร่หม่อน ทำโรงเลี้ยงไหม ซื้ออุปกรณ์การเลี้ยงหนอนไหม และการลงทุนซื้อพันธุ์หนอนไหม รวมแล้วต้องใช้เงิน

จำนวนมาก การเข้าถึงแหล่งเงินทุนจึงส่งผลกับการดำรงชีพของเกษตรกรผู้ที่ต้องการเลือกการดำรงชีพแบบนี้

ความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นความแห้งแล้ง โรคระบาดและแมลง การขาดแหล่งน้ำ การขาดความรู้ และการขาดแหล่งเงินกู้ที่เหมาะสม เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้านใจดีประสบกับความล้มเหลวในช่วงแรก และทำให้สมาชิกจำนวนมากเป็นหนี้เป็นสิน และเลือกทางออกด้วยการประกอบอาชีพอื่น ทั้งปลูกอ้อย ปลูกมันสำปะหลัง ที่มีอุปสรรคน้อยกว่า หรือไปเป็นลูกจ้างทำงานนอกภาคการเกษตรที่ไม่ต้องลงทุนอะไรเลย โดยเฉพาะหากพื้นที่นั้นมีข้อจำกัดทางธรรมชาติด้วยแล้วก็ยิ่งจะเห็นปัญหาชัด ปัญหาที่เป็นความเปราะบางลักษณะนี้ มักจะเห็นได้ในสังคมเกษตรกรไทยโดยทั่วไป ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ บัญชา สมบูรณ์สุข และคณะ (2547) ที่ได้ศึกษาความยั่งยืนของระบบการทำฟาร์มสวนยางขนาดเล็กโดยอาศัยกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework) พบว่า ปัญหาสำคัญ คือ ปัญหาเงินทุนและปัญหาโรคและแมลงศัตรูพืชระบาด ที่แก้ไขได้ยาก หากเกษตรกรขาดความรู้ และไม่ได้มีนโยบายของรัฐสนับสนุนเพียงพอ

5.3 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืน โดยเฉพาะเกษตรกรที่ดำรงชีพด้วยการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนบ้านใจดี มักจะเป็นในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ ผ่านการพูดคุย ถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง แบบเล่ากันปากต่อปาก และมีการฝึกปฏิบัติจากการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ทั้งนี้เนื่องจากธรรมชาติของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนนี้มีลักษณะเรียบง่าย ไม่พิธีรีตองอะไรมากในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน มีความใกล้ชิดสนิทสนมเหมือนญาติ มีการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เป็นสิ่งที่ทำกันมาแต่ดั้งเดิม อาจมีการปรับรูปแบบบ้าง การถ่ายทอดความรู้ในสภาพเช่นนี้ จึงเป็นไปโดยธรรมชาติและสมัครใจทั้งของผู้สอนและผู้เรียน กระบวนการเรียนรู้ลักษณะนี้มีความเหมาะสมกับสังคมชนบทที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และมีการปฏิสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ และมักจะมีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม ดังสะท้อนให้เห็นในงานวิจัยของ Masae and Charoenjiratrakul (2013) ที่อธิบายถึงการเรียนรู้งานหัตถกรรมจักสานจากกระจูดในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่พรุควนเคร็งในภาคใต้ โดยมีรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ผ่านการสังเกต การทำร่วมกันในครอบครัว และในกลุ่มที่รวมตัวกัน

อย่างหลวมๆ อันเป็นฐานของการพัฒนาต่อยอดและปรับจนเป็นกิจกรรมการดำรงชีพที่สำคัญในการลดปัญหาความยากจน

อย่างไรก็ตาม การที่กลุ่มจะสามารถมีการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง ต้องมีการผลักดันจากผู้นำกลุ่ม ที่ช่วยกระตุ้นให้สมาชิกเห็นความสำคัญของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหา พร้อมๆ กับการพยายามปรับตัวและหาแนวทางการดำรงชีพใหม่ๆ อันจะช่วยยกระดับให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้นได้ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านใจดีอาจแยกย่อยออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

1) กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ เกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนบ้านใจดีบางคนเป็นผู้มีประสบการณ์ในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมากกว่า 30 ปี และได้รับการถ่ายทอดวิธีการเลี้ยงจากบรรพบุรุษในถิ่นฐานเดิมทำให้สามารถเริ่มต้นได้ไม่ยาก เมื่อเกิดปัญหาก็มีการลองผิดลองถูกพร้อมกับการสังเกตผล จนพบแนวทางในการแก้ปัญหา และส่งผลให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ทั้งผู้ที่ปฏิบัติอยู่แล้ว และผู้ที่สนใจจะปฏิบัติรายใหม่ การเรียนรู้ของชุมชนบ้านใจดีมีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิด Learning by Doing ซึ่งเป็นหลักการที่ผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้จากประสบการณ์และสิ่งแวดล้อม เป็นไปตามหลักการเรียนรู้ตามทฤษฎี Constructionism คือ การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง โดยให้ผู้เรียนลงมือประกอบกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือได้ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกอย่างมีความหมาย ซึ่งรวมถึงปฏิกิริยาระหว่างความรู้ในตัวของผู้เรียนเองประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมภายนอกชุมชน การเรียนรู้แบบนี้จะได้ผลดีถ้าหากว่าผู้เรียนเข้าใจในตนเอง มองเห็นความสำคัญในสิ่งที่เรียนรู้และสามารถเชื่อมโยงความรู้ระหว่างความรู้ใหม่กับความรู้เก่า (รู้ว่าตนเองได้เรียนรู้อะไรบ้าง) และสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา อีกทั้งยังสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (อรทัย ศักดิ์สูง, 2543)

2) กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดความรู้จากตัวแบบ “แบบปากต่อปาก” กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของบ้านใจดีได้ผ่านประสบการณ์ต่างๆ ทั้งดีและร้ายมามากพอสมควร เมื่อเกิดปัญหาและพบวิธีการแก้ จึงเป็นประสบการณ์ที่ดี ทำให้ปัจจุบันมีผู้รู้ ผู้ประสบความสำเร็จระดับสูงอยู่ในชุมชนบ้านใจดี จึงเกิดการถ่ายทอดความรู้แบบปากต่อปากกันไปใครทำแล้วได้ผลดีก็บอกกันต่อๆ เช่น หน้าหนาวหม่อนจะเจริญเติบโตดี ไหมก็จะโตดี กินดี เปลือกรังหนาสามารถเลี้ยงซ้อนกันได้สองรุ่น แต่หน้าร้อนไหมจะไม่ค่อยกินและมักเป็นโรคตาย เช่นเดียวกับหน้าฝนอากาศชื้นไหมจะบวมและตายได้ง่าย ฯลฯ กระบวนการเรียนรู้ลักษณะนี้ พบได้มากในชุมชนนี้ เพราะเป็นรูปแบบที่เหมาะกับบริบททางสังคมของชุมชน ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกอย่างใกล้ชิด ใครประสบผลสำเร็จก็จะเป็นที่รับรู้กัน ผู้ที่สนใจหรือประสบปัญหาก็จะสอบถามและปรึกษาแบบตัวต่อตัวได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

ของ Bandura (1977) ที่กล่าวว่า พฤติกรรมของคนเราส่วนมากเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกต (Observational Learning) หรือการเลียนแบบจากตัวแบบ (Modeling) และเน้นไปที่ความรู้และความเข้าใจที่เกิดขึ้นจากการได้รับสื่อ ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสื่อที่มีต่อการสร้างพฤติกรรมของผู้รับสื่อและจะส่งผลของการกระทำตามมา

3) กระบวนการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา เช่น การจะให้ได้เส้นไหมที่ดี ใบหม่อนที่ใช้เลี้ยงต้องเลือกส่วนที่เป็นยอดอ่อนๆ และใบมีขนาดใหญ่ หม่อนที่เป็นเพลี้ยต้องตัดทิ้งทำลายเพื่อให้แตกใบอ่อนใหม่ด้วยการให้น้ำมากกว่าปกติ เป็นต้น การเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหาตามสถานการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ มักจะเกิดจากการสังเกต และมีการบอกเล่าระหว่างผู้เลี้ยงด้วยกัน ผู้ที่ประสบปัญหาย่อมต้องหาแนวทางที่จะแก้ไขให้ได้ โดยมุ่งไปที่เฉพาะปัญหาที่กำลังเกิด จึงสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) ที่กล่าวว่าผู้ใหญ่พร้อมที่จะเรียนรู้เมื่อเขาต้องเผชิญกับสถานการณ์ ในชีวิตจริงที่มีความจำเป็นบีบบังคับ ให้ต้องรู้หรือสามารถทำบางสิ่งบางอย่างให้ได้ เพื่อทำให้เกิดผลงานที่มีประสิทธิผล และน่าพึงพอใจมากขึ้น

5.4 ผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในชุมชน

ผลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญจำนวน 12 ราย พบว่า ผลลัพธ์ของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนทำให้เกิดทางเลือกในการดำรงชีพ 3 แนวทาง ดังต่อไปนี้

1) ชาวบ้านบางส่วนเลิกทำการเกษตรและหันไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร (Off-farm Work) เช่น ค้าขาย ลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และไปทำงานรับจ้างอื่นๆ เป็นต้น เนื่องจากได้ประสบปัญหาที่เป็นความเปราะบางในการทำการเกษตรจนได้รับความเสียหายอย่างมาก และไม่สามารถหาทางออกได้

2) เกษตรกรบางส่วนยังคงยึดมั่นทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างมั่นคงตลอดเวลาประมาณ 20 ปี อันเป็นผลจากการเรียนรู้และปรับตัวในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดกับการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม รวมทั้งพยายามปฏิบัติตามสิ่งที่ได้รับการแนะนำและสนับสนุนจากทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องและบริษัทเอกชนที่มาสนับสนุนและส่งเสริมอาชีพนี้ จนทำให้ปัญหาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้รับการแก้ที่ละขั้น และพัฒนาต่อจนประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ

3) การทำกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อสร้างรายได้ในครัวเรือน แนวทางนี้พบเป็นส่วนใหญ่ เกษตรกรกลุ่มนี้ได้เลือกที่จะทำการเกษตรอื่นๆ ที่ไม่ต้องการการดูแลเอาใจใส่มากนัก เช่น ทำไร่มันสำปะหลัง ทำไร่อ้อย ควบคู่กับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม่ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อกระจาย

ความเสี่ยง เนื่องจากการปลูกพืชดังกล่าวไม่จำเป็นต้องดูแลอย่างละเอียดมากนัก เมื่อครบกำหนดก็สามารถเก็บผลผลิตได้ การปลูกพืชเหล่านี้เมื่อทำควบคู่กับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม นอกจากจะช่วยเสริมรายได้แล้ว ยังจะช่วยลดความเสี่ยงได้อีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีการทำกิจกรรมอื่นๆ ที่พัฒนาขึ้นมาสืบเนื่องจากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เช่น ทอผ้า ทำสบู่และแชมพู จากรังไหม แล้วนำไปจำหน่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ควบคู่กับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่เป็นอาชีพหลัก

ผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพในชุมชนบ้านใจดี มีข้อสังเกตที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม มีส่วนกระตุ้นให้คนรุ่นใหม่ที่สนใจอาชีพนี้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าในอดีตมาก การเรียนรู้ของคนในชุมชนที่มีรูปแบบไม่เป็นทางการเป็นส่วนใหญ่ ผ่านการปฏิสัมพันธ์ที่เป็นมิตรและเอื้ออาทร เมื่อนำไปประกอบกับความสัมพันธ์เชิงเรือญาติที่มีอยู่สูง อาศัยความไว้เนื้อเชื่อใจกัน ส่งผลให้มีถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีในตัวให้แก่กันในลักษณะของการบอกกล่าวควบคู่การปฏิบัติจริง มีความสำคัญมากในชุมชนชนบท ที่สามารถปรับใช้ในการยกระดับการดำรงชีพให้มีความยืดหยุ่นและมีพลวัตร ซึ่งมีความหวังที่จะสร้างความยั่งยืนได้ เพราะเกษตรกรจะหาทางออกผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปฏิบัติตามกัน และปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหา อันนำไปสู่การปรับปรุงวิธีการดำรงชีพจากฐานเดิมที่ทำอยู่แล้วหาเทคนิคใหม่มาเสริมเพิ่มเติม ทำให้สามารถรักษาวิถีเดิม ควบคู่กับการนำกิจกรรมใหม่ที่สร้างรายได้มาเสริมอย่างเหมาะสม ช่วยให้มีงานทำอย่างต่อเนื่องและมีความยืดหยุ่นเหมาะกับบริบทการใช้ชีวิตในชุมชนชนบท

5.5 อภิปรายผล

จากการสรุปผลการศึกษา มีประเด็นที่น่าสนใจที่สมควรมาอภิปรายดังนี้

จากการศึกษาบริบทของชุมชนบ้านใจดี พบว่า มีองค์ประกอบที่เกี่ยวกับทุนหรือสินทรัพย์ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ ประกอบไปด้วย 3 ประการ ได้แก่ 1) ทุนทางสังคม กล่าวคือ สมาชิกของชุมชนบ้านใจดีส่วนมากมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ที่พึ่งพาอาศัยกันอย่างเอื้ออาทร 2) ทุนทางด้านองค์ความรู้ โดยมีการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่จากถิ่นเก่าติดตัวมาใช้ในการแก้ปัญหาในชุมชน 3) ทุนมนุษย์ ทั้งนี้ในชุมชนมีผู้นำชุมชนที่ดีและมีปราชญ์ชุมชนที่มีด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม พร้อมกันนี้ยังได้รับการช่วยเหลือและส่งเสริมจากทางภาครัฐและภาคเอกชนมาโดยตลอด สภาพการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงพลังของทุนที่ชุมชนมีและความสอดคล้องของนโยบายและสถาบันที่เกี่ยวข้อง อันเอื้อประโยชน์ต่อการปรับตัวและบรรเทาปัญหาที่นำไปสู่ความเปราะบางของครัวเรือนที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในช่วงแรก จนในที่สุดปัญหาส่วนใหญ่ได้รับการแก้ไข ในขณะที่บางปัญหาได้บรรเทาลง แม้ว่าไม่ใช่ทุกครัวเรือนได้รับประโยชน์ทันเวลาจากองค์ประกอบต่างๆหล่านี้ แต่ก็

ช่วยให้มีการปรับยุทธวิธีการดำรงชีพให้เกิดความสมดุลมากขึ้น ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนที่กล่าวถึงบทบาทของทุนและสถาบันรวมถึงนโยบายต่างๆ ต่อกระบวนการพัฒนาและการปรับตัวในการดำรงชีพของครัวเรือนในชนบท ดังคำอธิบายของ Ellis (2000: 10 อ้างถึงใน Swan (2005: 310) ที่กล่าวว่า การที่ครัวเรือนชนบทจะดำรงชีพอยู่ได้ดีเพียงใดนั้นเกี่ยวข้องกับประกอบที่เป็นสินทรัพย์ด้านต่างๆ ทั้งทางธรรมชาติ ทางกายภาพ ทางมนุษย์ ทางเงินทุน และทางสังคม ทั้งที่ครัวเรือนครอบครองเองและมีความสามารถในการเข้าถึงสิ่งเหล่านี้ นอกจากนี้ ด้วยการเกื้อกูลของสถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ร่วมกันกำหนดการมีชีวิตตัวบุคคลหรือครัวเรือน จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อการแก้ปัญหามากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในการศึกษานี้ได้พบว่ามีองค์ประกอบใหม่เพิ่มเติม คือทุนความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมีส่วนในการริเริ่มกิจกรรมการปลูกหม่อนเลี้ยงใหม่ในช่วงแรก แต่ทุนความรู้นี้ยังไม่เพียงพอสำหรับการปรับตัวเมื่อย้ายมาอยู่ในที่ใหม่ที่มีสภาพแวดล้อมต่างกัน โดยมีระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเข้ามาแทรกแซงเยอะ การเข้ามามีบทบาทค่อนข้างมากของบริษัทเอกชนสองบริษัท และดูจะมีบทบาทเด่นกว่าหน่วยงานของรัฐซึ่งมาช่วยด้านวิชาการอยู่มากพอสมควร ส่วนหนึ่งเป็นเพราะบริษัทเอกชนมาทำหน้าที่ที่เชื่อมกับระบบตลาดได้ดีกว่าหน่วยงานของรัฐ อีกทั้งยังมีการปรับตัวในการปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านได้ดีกว่า

ความเปราะบางของสมาชิกชุมชนบ้านใจดี ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ พบว่า ชุมชนบ้านใจดีมีความเปราะบางอยู่ 3 ประการ คือ 1) ความเปราะบางอันเนื่องมาจากธรรมชาติ เพราะมีภูมิสัณฐานในพื้นที่แห้งแล้ง ประกอบกับขาดแคลนแหล่งน้ำ 2) ความเปราะบางอันเนื่องจากการกระทำของมนุษย์ ได้แก่ การขาดความรู้ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และการขาดแคลนแรงงาน 3) ความเปราะบางอันเนื่องมาจากการขาดแหล่งเงินทุนที่เหมาะสม ความเปราะบางเหล่านี้ทำให้อาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชนบ้านใจดีล้มเหลวมาครั้งหนึ่งแล้ว ส่วนหนึ่งเป็นเพราะทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องกับการลดความเปราะบางเหล่านี้มีไม่มากพอ รวมทั้งนโยบายและสถาบันต่างๆที่มีอยู่ทั้งที่เป็นของรัฐและของเอกชน ยังไม่เอื้อดีพอ ตัวอย่างเช่นกรณีของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ที่ไม่สามารถจัดระบบการบริหารสินเชื่อที่ช่วยแก้ปัญหาอย่างครบวงจร สงผลให้เกษตรกรต้องพึ่งพาเงินกู้นอกระบบควบคู่ไปด้วย ในขณะที่ปัญหาการขาดแคลนน้ำเป็นข้อจำกัดทางธรรมชาติที่บรรเทาได้ยาก หากไม่มีแหล่งน้ำอยู่ในพื้นที่ และไม่มีระบบชลประทานที่ออกแบบเพื่อบริการกิจกรรมการดำรงชีพที่เกษตรกรทำโดยตรง แม้จะมีหน่วยงานอย่างกรมทรัพยากรน้ำบาดาลมาช่วยในการขุดบ่อ แต่ระดับของความช่วยเหลือยังไม่เพียงพอและทั่วถึง เกษตรกรบางรายจึงปรับตัวด้วยการไปปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยกว่า เช่น ปลูกอ้อย ปลูกมันสำปะหลัง ควบคู่กับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม สภาพการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาที่มุ่งหวังจะสร้างแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืนควรเน้นการทำความเข้าใจมิติของความยากจน ความอ่อนแอหรือความเปราะบาง (Vulnerability) โดยมุ่งศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดวิกฤตการณ์อันนำไปสู่ความอ่อนแอ และลดทอนความเข้มแข็งของบุคคล

และครัวเรือนในการอยู่รอด (Ellis, 2000) การเข้าใจเรื่องนี้ดีพอ ตั้งแต่เริ่มมีปัญหา และทำการออกแบบโครงการแก้ปัญหาอย่างครอบคลุมเป็นสิ่งจำเป็น มิฉะนั้นเกษตรกรต้องดิ้นรนหาทางออกเอง เพื่อชดเชยส่วนที่ขาด หรือหลีกเลี่ยงปัญหา ในการลดทอนความเปราะบาง จะเห็นได้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านชุมชนบ้านใจดีที่เกษตรกรเลือกยุทธวิธีในการแก้ปัญหาต่างกันขึ้นอยู่บนพื้นฐานของความสามารถในการเข้าถึงทรัพย์สินต่างๆ ของครัวเรือนแหล่านี้ ดังนั้นปัญหาความเสมอภาค และความยั่งยืนจึงยังพบเห็นอยู่ว่า มีความแตกต่างระหว่างครัวเรือน รวมถึงความสามารถในการเผชิญกับแรงกดดัน และการความตระหนักถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ภายใต้การแข่งขันและผลกระทบจากภายนอก นโยบายที่จะทำให้เกิดการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนควรเป็นไปเพื่อการสนับสนุนความสามารถในการเข้าถึงแหล่งทุนหรือทรัพยากรต่างๆ อย่างทั่วถึงมากขึ้น อันจะช่วยปรับปรุงความไม่เสมอภาค และเพิ่มโอกาสในการสร้างความยั่งยืน ดังที่ Chambers, Conway and Studies (1992) ได้เสนอแนะไว้ ทั้งนี้ สถาบันและนโยบายที่จะช่วยส่งเสริมการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนในชุมชน ควรยึดหลัก 3 ประการคือ ความสามารถ (Capability) ความเสมอภาค (Equity) และความยั่งยืน (Sustainability)

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพในชุมชนบ้านใจดี พบว่า ชาวบ้านในชุมชนบ้านใจดีมีกระบวนการเรียนรู้ในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพ 3 ประการ คือ 1) กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ มีลักษณะลองผิดลองถูก ทำไปเรียนรู้ไป สอดคล้องกับแนวคิด Learning by Doing 2) กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดความรู้จากตัวแบบที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) ของ Bandura (1977: 3) 3) กระบวนการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหาตามสถานการณ์นั้นๆ สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ของ Knowles (1984) จากที่กล่าวมาข้างต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ Butler and Mazur (2007: 604-617) ที่พบว่าการใช้แนวทางขององค์กรแห่งการเรียนรู้จะสามารถช่วยเพิ่มขีดความสามารถของกลุ่มเพื่อให้บรรลุการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนได้อีกแนวทางหนึ่ง

ผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต่อการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพสู่ความยั่งยืนของครัวเรือนในชุมชนบ้านใจดี พบว่าผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านใจดีทำให้ชาวบ้านใจดีตัดสินใจปรับตัวเพื่อเลือกทางเลือกในการดำรงชีพ 3 ทางเลือก คือ 1) ชาวบ้านบางส่วนได้เลิกทำการเกษตรหันไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร 2) เกษตรกรบางส่วนยังคงยึดมั่นทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างมั่นคง 3) เกษตรกรเลือกการทำกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อสร้างรายได้ในครัวเรือนเพื่อลดความเสี่ยง การเลือกยุทธวิธีในการดำรงชีพเป็นส่วนหนึ่งของกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาไปสู่ผลลัพธ์อันพึงประสงค์และนำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืนของเกษตรกร จึงสอดคล้องกับ Scoones (1998) ได้พัฒนา 5 ตัวชี้วัดของความยั่งยืน โดยเสนอให้พิจารณาจากตัวชี้วัดดังนี้ 1) สร้างงานรายวัน 2) ลดความยากจน 3) เพิ่มความสามารถ

ในการปรับตัว 4) การปรับการดำรงชีวิตและความยืดหยุ่น และฐานทรัพยากร 5) ฐานทรัพยากร นอกจากนั้น Scoones (1998) แนะนำการกระจายการลงทุนออกจากฟาร์มและการอพยพย้ายถิ่น เป็นตัวเลือกของการดำรงชีพ (Leinan, 2003: 32) ซึ่งกลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของชุมชนบ้านใจดีมีการเรียนรู้และปรับตัวสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืนสอดคล้องกับแนวคิดของ Scoones (1998) แนวคิดของการดำรงชีวิตที่ยั่งยืน (SL) เป็นวิธีการสำคัญในการวิเคราะห์และเข้าใจวิธีการของประชาชนที่อาศัยอยู่ในรูปแบบขององค์รวม คนเป็นศูนย์กลาง มุ่งเน้นไปที่คนมากกว่าทรัพยากรทางกายภาพ วิธีการเริ่มต้นด้วยความเข้าใจในวิถีชีวิตของผู้คนและการเปลี่ยนแปลงของพวกเขาที่เขาเป็นผู้เลือกเอง โดยปัจจุบันสมาชิกกลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของชุมชนบ้านใจดีได้พัฒนาองค์ความรู้ในการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมจนสามารถดำรงชีพอยู่ได้ โดยบางครอบครัวมีอาชีพเสริมเป็นแนวป้องกันภัยอีกชั้นหนึ่งหรือบางครอบครัวมีลูกหลานทำงานภายนอกภาคการเกษตรซึ่งคอยจุนเจือช่วยเหลือครอบครัวได้เป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ความพยายามปรับตัวเพื่อการดำรงชีพของครัวเรือนผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพหลัก สามารถเข้าใจได้จากการพิจารณาถึงความเปราะบางของชุมชน การดิ้นรนเพื่อบรรเทาความเปราะบาง และการเลือกยุทธวิธีในการดำรงชีพ ด้วยการใช้ทรัพย์สินต่างๆที่มีอยู่อย่างจำกัด ตั้งแต่เมื่อครั้งที่คนในชุมชนนี้ได้อพยพจากถิ่นฐานเดิม เพราะความแห้งแล้ง ขาดเงินทุนและความรู้ที่เหมาะสม ประกอบกับสภาพแวดล้อมของการดำรงชีพในที่ใหม่นี้แตกต่างจากที่เดิม จากการที่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้น เกษตรกรเหล่านี้จึงต้องดิ้นรนต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ และเกิดกระบวนการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ ผนวกกับการเข้ามาช่วยเหลือของสถาบันต่างๆ ที่มีนโยบายเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการดำรงชีพที่เกษตรกรเหล่านี้ทำอยู่ การปรับตัวจึงเกิดขึ้นไปในทางที่มีความหวังพอสมควร โดยเกิดผลดี ในรูปของรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อันสะท้อนถึงความสำเร็จในการรับมือกับวิกฤติต่างๆ ได้ดีพอสมควร ในขณะเดียวกันยังพยายามมองถึงโอกาสที่จะมีความยั่งยืนต่อไปในอนาคตด้วย โดยเลือกที่จะกระจายความเสี่ยงในการดำรงชีพ โดยการทำกิจกรรมที่มีความหลากหลาย เพื่อลดความเสี่ยง อีกทั้งยังมีความหวังว่าแนวทางที่มีปรับและพัฒนาขึ้นนี้ มีแนวโน้มที่ยั่งยืน เพราะเห็นคนรุ่นใหม่บางคนสนใจที่จะเดินตาม และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นจากคนที่เบื่อจาการใช้ชีวิตเป็นแรงงานในเมืองระยะหนึ่ง แล้วกลับมาอยู่ในชุมชนเพื่อแสวงหาชีวิตที่สงบสุข ด้วยการอยู่พร้อมเพรียงกัน และทำมาหากินอย่างอิสระที่มั่นคงพอสมควร

5.6 ข้อเสนอแนะ

5.6.1 ข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

1) ควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ในครัวเรือนและในชุมชนให้มากขึ้น โดยให้สมาชิกในครัวเรือนร่วมกันปลูกฝังให้ลูกหลานเห็นคุณค่าของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมากขึ้น

2) ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวข้องในการจัดการความรู้ รวมทั้งพัฒนาระบบการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบของเอกสารฐานความรู้ในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้มากขึ้นเพื่อให้สมาชิก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชน เกิดการตระหนักถึงคุณค่าและมีความภูมิใจในการทำการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพที่สามารถกำหนดเองและสามารถปรับตัวให้ดำเนินต่อไปในอนาคตให้มีความมั่นคงในการดำรงชีพได้

3) ควรมีการพัฒนาผู้นำกลุ่มรุ่นใหม่ๆ ให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในด้านการจัดการให้มากขึ้น และเกิดความต่อเนื่องในการบริหารพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปรับยุทธวิธีการดำรงชีพ เนื่องจากผู้นำกลุ่มเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันและขับเคลื่อนให้เกิดประสิทธิผลของการผลิต รวมทั้งเป็นพลังในการเจรจากับบริษัทและหน่วยงานภาครัฐฯให้มาช่วยเหลือกลุ่มได้อย่างความเหมาะสม

4) หน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐฯ ที่เกี่ยวข้องควรมีการประสานงานกันในการสนับสนุนและช่วยเหลือเกษตรกรในด้านของปัจจัยการผลิต ความรู้เกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักวิชาการอย่างครอบคลุม ทั้งในเรื่องของพันธุ์หม่อนไหม โรค แมลงศัตรูพืช และตลาด รวมไปถึงการสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่มกันพัฒนากองทุนที่เกิดจากการร่วมกันออมเพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ง่ายขึ้น อีกทั้งยังได้รับประโยชน์จากการจัดสรรกำไรกลับมาสู่คนในชุมชนด้วย

5.6.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

1) ควรมีการศึกษาปัจจัยทางจิตพฤติกรรมศาสตร์ของเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่ประสบความสำเร็จ เพื่อให้ได้ผลการศึกษาในอีกด้านหนึ่ง ในเชิงปริมาณที่สามารถชี้ให้เห็นปัจจัยเชิงสาเหตุของการปรับตัวในการดำรงชีพ เพื่อนำมาประกอบการส่งเสริมพัฒนาการดำรงชีพเกษตรกรให้สามารถอยู่ได้ท่ามกลางการแข่งขันในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด

2) ควรทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อหาทางพัฒนาทุนด้านต่างๆ ที่ยังขาดอยู่ โดยเฉพาะทุนทางการเงิน ซึ่งน่าจะพัฒนาได้ด้วยการรวมกลุ่มตั้งกองทุนผ่านการออมของสมาชิกชุมชน

บรรณานุกรม

กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์. 2523. **จิตวิทยาการศึกษา (Educational Psychology).** กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

กรมหม่อนไหม , กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2556. **โครงการอบรมเชิงปฏิบัติการโรคและแมลงศัตรูหม่อนไหม เอกสารแนะนำโรคและแมลงศัตรูหม่อนไหม**. ค้นวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 จาก http://qsds.go.th/newqsds/file_upload/2013-12-26-course5_2.pdf

กรมหม่อนไหม , กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2557. **เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ**. ค้นวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 จาก http://qsds.go.th/newqsds/file_news/418.pdf

คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและวัฒนธรรมชุมชน. ม.ป.ป. **เส้นทางสายไหมสายใยแห่งวัฒนธรรมชุมชน.** สุพรรณบุรี: ศูนย์การเรียนรู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและวัฒนธรรมชุมชน.

เจนณรงค์ เทียนสว่าง, เอมอร อังสุรัตน์, จุฬารัตน์ วัฒนะ และอนุพร สุวรรณวาจกกสิกิจ. 2550. **บทบาทแม่บ้านเกษตรกรในการพัฒนาธุรกิจชุมชน: กรณีศึกษากลุ่มทอผ้าบ้านทุ่งแสม ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ชีวิน อริยะสุนทร. 2555. เกษตรพันธะสัญญากับการปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและชุมชน: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ตำบลท้ายตลาด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี. **วารสารวิทยบริการ.** 23 (พฤษภาคม-สิงหาคม): 89-104 .

ชูทิตย์ ปานปรีชา. 2537. อารมณ์ความเครียดและการปรับตัว. ใน **เอกสารการสอนชุดจิตวิทยาทั่วไปหน่วยที่ 8-15.** มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาคหกรรมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 6. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ดุษณี แก้วกำเนิด. 2533. สังคมกับพฤติกรรมของคนในสังคม. ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาจิตวิทยาและสังคม วิทยาพื้นฐานเพื่อการแนะแนว หน่วยที่ 9-15**. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาจิตวิทยา. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ทิศนา แขมมณี. 2548. **ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 4 ฉบับปรับปรุง ed.).** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นุจนาจย์ เงิดชัยภูมิ และ บุศรา ลิ้มนิรันดร์กุล. 2555. การปรับตัวของเกษตรกรรายย่อยในการลดต้นทุนการผลิตข้าวนาน้ำฝน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. **วารสารวิทยาศาสตร์เกษตร**. 43 (2): 245-248.

บัญชา สมบูรณ์สุข, ปริญญา เฉิดโฉม, ปรัตถ พรหมมี และรจเรข หนูสังข์. 2547. การปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรชาวสวนยางในระบบการทำฟาร์มสวนยางพาราขนาดเล็กเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจครัวเรือนในภาคใต้ประเทศไทย . ใน **รายงานการสัมมนาวิชาการระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 3: สู่ระบบการผลิตอาหารที่ปลอดภัย สร้างมูลค่าเพิ่ม และใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน .** ระหว่างวันที่ 9-11 พฤศจิกายน 2547 ณ โรงแรมปางสวนแก้ว จังหวัดเชียงใหม่. หน้า 95-109.

บุญนาค อยู่ทองหลาง. 2546 **กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเครือข่ายองค์กรธุรกิจชุมชน.** วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.

พัทธมน เอี่ยมสุองค์. 2552. **แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงตำบลป่าสัก อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

วรทัศน์ อินทรัคคัมพร. 2540. **การประเมินผลโครงการส่งเสริมการเกษตร.** เชียงใหม่: คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วรรณี ทองระย้า. 2549. **กระบวนการจัดการความรู้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีของเกษตรกร : กรณีศึกษา โรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริบ้านหลั่น หมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมชาติ ธรรมขันทา. 2550. **กระบวนการจัดการทรัพยากรประมงอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกี๋ยง.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2551. **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ 8 (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักข่าวแห่งชาติ.กรมประชาสัมพันธ์. 2557. **เกษตรกรดีเด่นสุพรรณบุรี น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สร้างครอบครัวอบอุ่น.** ค้นวันที่ 20 มิถุนายน 2557 จาก http://thainews.prd.go.th/centerweb/news/News Detail?NT01_NewsID=TNSOC5705100010060

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2544. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ .** ค้นวันที่ 20 ธันวาคม 2554 จาก http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=62

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554. **สรุปแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ .** ค้นวันที่ 20 ธันวาคม 2554 จาก http://www.nesdb.go.th

สำนักงานเทคโนโลยีสารสนเทศ. 2554. **สถิติคดีอาญา.** ค้นวันที่ 12 พฤษภาคม 2554 จาก http://statistic.police.go.th/dn_main.htm

สำราญ สะรุโณ. มปป. **Yesterday Today Tomorrow "Help Them to Help Themselves".** ค้นวันที่ 21 มีนาคม 2554 จาก www.samrancom.com/yesterday.pdf

สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ. 2548. **แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย Competency Based Learning.** กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.

อรทัย ศักดิ์สูง. 2543. **การวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างทฤษฎี แอนดราโกจี (Andragogy) ของ มัลคัล โนลส์ กับวิธีการสอนในหลักสูตรผู้บริหารสถานศึกษาระดับสูง ของสถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาชัญญา รัตนอุบล. 2542. **เงื่อนไขการเรียนรู้ของผู้ใหญ่และแนวทางการสอนผู้ใหญ่.** กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (อัดสำเนา)

Allen, N.J. and Meyer, J.P. 1990. The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization. **Journal of Occupational Psychology.** 63 (1): 1–18.

Arkoff, A. 1968. **Adjustment and Mental Health.** New York: McGraw-Hill Book.

Atreya, K., Sitaula, B., Johnsen, F. and Bajracharya, R. 2010. Continuing Issues in the Limitations of Pesticide Use in Developing Countries. **Journal of Agricultural and Environmental Ethics**. 24: 49–62.

Bandura, A. 1977. **Social Learning Theory.** Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.

Bebbington, A. 1999. Capitals and Capabilities: A Framework for Analyzing Peasant Viability, Rural Livelihoods and Poverty. **World Development**. 27 (12): 2021-2044.

Biddle, W. W. and Biddle, L. J. 1965. **The Community Development Process : The Rediscovery of Local Initiative.** New York: Holt, Rinehart and Winston.

Bouahom, B., Douangsavanh, L. and Rigg, J. 2004. Building Sustainable Livelihoods in Laos: Untangling Farm from Non-Farm, Progress from Distress. **Geoforum.** 35 (5): 607-619.

Butler, L. M. & Mazur, R. E. 2007. Principles and Processes for Enhancing Sustainable Rural Livelihoods: Collaborative Learning in Uganda. **International Journal of Sustainable Development & World Ecology**. 14 (6): 604–617.

Charles Darwin. 1980. **Expression of Emotions in Man and Animals.** New York: St. Martin's Press.

Chambers, R., Conway, G. R. and Studies, U.S.I.D. 1992. **Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st Century.** Sussex: Institute of Development Studies, University of Sussex.

Davies, S. 1997. **Livelihood Adaptation.** Paper for workshop Making Livelihoods work – women, men and children in Rajasthan. mimeo, Brighton: IDS.

DFID. 1999. **Sustainable Livelihoods Guidance Sheets, Numbers 1–8**. Retrieved 20 December 2012 from http://files.ennonline.net/attachments/871/dfid-sustainable-livelihoods-guidance-sheet-section1.pdf

Divakarannair, N. 2007. **Livelihood Assets and Survival Strategies in Coastal Communities in Kerala, India.** India: University of Victoria.

Ellis, F. 2000. **Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries.** Oxford, Oxford University Press.

Fouracre, P. 2001. Transport and Sustainable Rural Livelihoods. **Rural Travel and Transport Program**. 5 (3a): 1-9.

Fuller, A. and R. Bollman. 1992. Pluriactivity Among Farm Families: Some Western European, U.S. and Canadian Comparisons. **Contemporary Rural Systems in Transition**. 2 (13): 201-212.

Grasha, Anthony F. & Kirschenbaum. Daniels. 1980. **Psychology of Adjustment and Competence.** Massachusetts: Winthrop.

Huong, T. T. T. 2010. **Resource Access and Livelihood Resilience in Tam Giang Lagoon, Vietnam.** Manitoba: The University of Manitoba,

Hussein, K., & Nelson, J. 1998. **Sustainable Livelihoods and Livelihood Diversification.** Institute of Development Studies Working Paper, 69.

Iiyama, M., Kariuki, P., Kristjanson, P., Kaitibie, S. and Maitima, J. 2008. Livelihood Diversification Strategies, Incomes and Soil Management Strategies: a Case Study from Kerio Valley, Kenya. **Journal of International Development.** 20 (3): 380.

Johnson, B. C. 2002. **An Exploration of Sustainable Livelihoods and Gender Analysis in the Context of Project Participation in Rural South Africa.** Guelph: University of Guelph.

Kamonthip Kamchai. 2012. The Analytical Study on Living Balance and Behavioral Adjustment of the Farmers: Case Study of Chiang Mai Sufficiency Economy Community Learning Centers. **Silpakorn University Journal of Social Sciences, Humanities, and Arts.** 12 (2): 161-182 .

Kirkpartick, C. J. 2005. **A Farmer without Land Can't be Called a Farmer: Natural Resource Commercialization and the Impacts of Restricted Land and Forest Access on the Livelihoodsof Rural People in Tumring Commune, Cambodia.** Halifax: Dalhousie University.

Knowles, Malcolm S. 1980. **The Modern Practice of Adult Education : From Pedagogy to Andragogy.** Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Kotowicz, D. M. 2010. **Building Resilience to Coastal Disasters: An Assessment of Social Resilience During recovery After the Indian Ocean Tsunami in Thailand.** Rhode Island: University of Rhode Island.

Lefton, L. and Valvatne, L. 1992. **Mastering Psychology.** 4th ed. Boston: Allyn and Bacon

Leinan, V. A. 2003. **Sustainable Livelihoods and the Role of Urban Agriculture as a Policy and Household Strategy in Cienfuegos, Cuba.** Guelph: The University of Guelph.

Lewis, H. K. 2007. **Haciael Ranchito: Mexican Immigrants, Farming and Sustainable Rural Livelihoods in Iowa.** Ames: Iowa State University.

Malual, J. D. 2008. **Sustainable Livelihoods Analysis of Post-Conflict Rural Development in Southern Sudan.** Ames: Iowa State University.

Marschke, M. J. and Berkes, F. 2006. Exploring Strategies that Build Livelihood Resilience: a Case from Cambodia. **Ecology and Society**. 11 (1): 42.

Marsden, D. 1990. **The Meaning of Social Development.** In Evaluating Social Development Project. Development Guideline 5.ed. Oxford.Oxfam

Masae, A. and Charoenjiratrakul, S. 2013. Structural Change and Natural Resource-based Livelihood Adjustment among Wetland Settlers in Southern Thailand. **International journal of Science Commerce and Humanities**. 1 (4): 57-67.

Mohamed, N. and Dodson, B. 1998. Sustainable Rural Livelihoods? Evaluating the Potential of Small-Scale Aquaculture in the Western Cape. **Development Southern Africa**. 15 (1): 103-121.

Morris, Charles G. 1990. **Psychology : An Introduction.** 7 th ed. Englewood Cliffs. N.J.: Prentice-Hall International.

Nicol, A. 2000. **Adopting a Sustainable Livelihoods Approach to Water Projects: Implications for Policy and Practice.** Working Paper-Overseas Development Institute.

Nicole Latulippe. 2009. **The Sustainability of Floriculture as a Livelihood Activity in West Bengal, India**. Canada: University of Guelph .

Oliver, M. L. 2003. **Building Assets: Another Way to Fight Poverty**. Washington: Ford Foundation Report.

Oulu University Library. 2003. **The Paradigms of E-Education: An Analysis of the Communication Structures in the Research on Information and Communication Technology Integration in Education in the Years 2000–2001.** Retrieved February 25, 2011 from http://herkules.oulu.fi/isbn9514272463/ isbn9514272463.pdf

Phanvilay, K. 2010. **Livelihood and Land Use Transition in Northern Laos.** Manoa: University of Hawai.

Pretty, Jules N. 1995. Participatory Learning for Sustainable Agriculture. **World Development.** 23 (August): 1247-1263,

Raphael. n.d. **School of Athens.** Retrieved August 20, 2011 from http://www.penwith.co.uk/ artofeurope/raphael_school_of_athens.jpg

Ratna Reddy, V., Gopinath Reddy, M., Galab, S., Soussan, J. and Springate Baginski, O. 2004. Participatory Watershed Development in India: Can it Sustain Rural Livelihoods?. **Development and Change.** 35 (2): 297-326.

Reddy, M.S., Chhar N.V.V. 2004. **Management of Lakes in India: Detailed Project Report (DPR) - Conservation and Management Plan for Dal and Nagin Lakes**. India: Ministry of Water Resources, Government of India. Pp. 297-324.

Reed, M. S.; Fraser, E. D. G., & Dougill, A. J. 2006. An Adaptive Learning Process for Developing and Applying Sustainability Indicators with Local Communities. **Ecological Economics.** 59 (4): 406-418.

Rigg, J. 2006. Land, Farming, Livelihoods, and Poverty: Rethinking the Links in the Rural South. **World Development.** 34 (1): 180-202.

Salam SAAB, F. A. O. U. N. 2009. **Sustainable livelihood Approach in Rural Development.** Beirut: Economic and Social Council, United Nations.

Scoones, I. 1998. **Sustainable Rural Livelihoods: a Framework for Analysis**. Sussex: Institute of Development Studies.

Scoones, I. 2009. Livelihoods Perspectives and Rural Development. **Journal of Peasant Studies.** 36 (1): 171-196.

Shivakoti, G. P.; Axinn, W. G.; Bhandari, P., & Chhetri, N. B. 1999. The Impact of Community Context on Land Use in an Agricultural Society. **Population & amp; Environment.** 20 (3): 191-213.

Swan, J. G., D. 2005. Overcoming Factors of Unsustainability and Overexploitation in Fisheries: Selected Papers on Issues and Approaches. International Workshop on the Implementation of the International Fisheries Instruments and Factors of Unsustainability and Overexploitation in Fisheries. **FAO Fisheries Report.** 782: 352.

Van Doren, C. L. 1992. **A History of Knowledge : Past, Present, and Future.** New York: Ballantine Books.

Wikipedia. 2011a, 23 February 2011. **Albert Bandura.** Retrieved February 25, 2011 from http://en.wikipedia.org/wiki/Albert_Bandura

Wikipedia. 2011b, 22 February 2011. **Ivan Petrovich Pavlov.** Retrieved February 24, 2011 from http://en.wikipedia.org/wiki/Ivan_Petrovich_Pavlov

Wikipedia. 2011c. **Livelihood.** Retrieved April 15, 2011 from http://en.wikipedia.org/wiki/Livelihood

Wikipedia. 2011d. **Operant conditioning.** Retrieved April 15, 2011 from https://en.wikipedia.org/wiki/Operant_conditioning#References

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก

แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์……..
ที่อยู่……..
……
วันที่สัมภาษณ์……..

คำถามเกี่ยวกับการดำรงชีพ

1. ปัจจุบันท่านทำอาชีพอะไรบ้าง
2. ท่านได้ประกอบอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาเป็นเวลาเท่าไร
3. ท่านได้เข้าสู่การประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้อย่างไร เหตุใดจึงตัดสินใจประกอบอาชีพนี้
4. ขั้นตอนและวิธีดำเนินการในแต่ละขั้นตอนเป็นอย่างไร

สถาบันและนโยบายที่เกี่ยวข้อง

1. มีหน่วยงาน หรือใคร หรือโครงการอะไร ที่ส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้าง และส่งผลต่อการประกอบอาชีพของท่านอย่างไร
2. ระเบียบ กฎหมาย หรือ ข้อปฏิบัติ ที่นำเข้ามาบังคับปฏิบัติ มีอะไรบ้าง ส่งผลต่อการประกอบอาชีพของท่านอย่างไร

ทุนหรือสินทรัพย์ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ

1. ท่านมีหรือขาดแคลนทรัพยากร (ทุน) ใดบ้าง ที่ส่งเสริมการประกอบอาชีพของท่าน เช่น ทุนมนุษย์ แรงงาน องค์ความรู้ ทุนทางทรัพยากร แหล่งน้ำ ทุนทางด้านการเงิน การเข้าถึงแหล่งเงินทุน ทุนทางสังคม เพื่อนบ้าน กลุ่มทางสังคม เป็นต้น
2. ท่านขาดแคลนทรัพยากร (ทุน) ใดบ้าง ที่เป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพของท่าน เช่น ทุนมนุษย์ แรงงาน องค์ความรู้ ทุนทางทรัพยากร แหล่งน้ำ ทุนทางด้านการเงิน การเข้าถึงแหล่งเงินทุน ทุนทางสังคม เพื่อนบ้าน กลุ่มทางสังคม เป็นต้น

ความเปราะบางที่ส่งผลต่อการดำรงชีพ

1. ภัยธรรมชาติที่ทำความเสียหายต่อการประกอบอาชีพ เคยมีอะไรบ้าง เกิดขึ้นเมื่อใด ส่งผลต่อการประกอบอาชีพของท่านอย่างไร และท่านมีวิธีการในการปรับตัวของท่านให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไร

2. เหตุการณ์ที่ทำให้เกิดการล้มเหลวในการประกอบอาชีพ เคยมีอะไรบ้าง เกิดขึ้นเมื่อใด ส่งผลต่อการผลิตการประกอบอาชีพของท่านอย่างไร และท่านมีวิธีการในการปรับตัวของท่านให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไร

3. การระบาดอย่างรุนแรงของศัตรูพืช/สัตว์ เคยมีหรือไม่ มีอะไรบ้าง เกิดขึ้นเมื่อใด ส่งผลต่อการผลิตการประกอบอาชีพของท่านอย่างไร และท่านมีวิธีการในการปรับตัวของท่านให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไร

กระบวนการเรียนรู้ในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพ

1. เมื่อท่านได้ประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ ท่านทำอย่างไร ท่านมีวิธีการในการรับมือกับปัญหาอย่างไรบ้าง

2. เมื่อมีการแนะนำ ส่งเสริมวิธีการแก้ปัญหา หรือมีเทคนิคแบบใหม่จากที่ท่านเคยปฏิบัติในการประกอบอาชีพ ท่านเคยมีการปรับแผนการผลิตหรือไม่ มีอะไรบ้าง เกิดขึ้นเมื่อใด ลักษณะการเรียนรู้เป็นอย่างไง ส่งผลต่อการผลิตการเกษตรของท่านอย่างไร และท่านมีวิธีการในการปรับปรุงการผลิตของท่านอย่างไร

ผลของกระบวนการเรียนรู้ในการเลือกยุทธวิธีการดำรงชีพ

1. ท่านคิดว่าลักษณะการประกอบอาชีพของท่านในปัจจุบันมีความยั่งยืนหรือไม่ อย่างไร

2. ท่านคิดจะปรับแผนการประกอบอาชีพของท่านในอนาคตหรือไม่ และจะมีลักษณะอย่างไร

ภาคผนวก ข
รางวัลเกษตรกรดีเด่นสาขาอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม
ประจำปี พ.ศ. 2557

รางวัลเกษตรกรดีเด่นสาขาอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ประจำปี พ.ศ. 2557

เกษตรกรดีเด่นสุพรรณบุรี น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สร้างครอบครัวอบอุ่น

เกษตรกรดีเด่นสาขาอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ประจำปี พ.ศ. 2557 น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สร้างอาชีพ สร้างรายได้และสร้างความอบอุ่นในครอบครัวอย่างยั่งยืน

นางบุญช่วย กรอบไธสง นายกสมาคม ผู้ปลูกม่อนเลี้ยงไหม กล่าวภายหลังการเข้ารับพระราชทานโล่รางวัล เกษตรกรดีเด่นสาขาอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมระดับเขต ในงานพระราชพิธีพืชมงคล จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประจำปี พ.ศ. 2557 ณ พลับพลาที่ประทับมณฑลพิธีสนามหลวง เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคมที่ผ่านมาว่า ยังความปลื้มปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งที่ผ่านมาไม่คาดหวังว่าจะได้รับรางวัล หวังเพียงว่า การสร้างกลุ่มปลูกม่อนเลี้ยงไหม จะเป็นองค์กรที่เข้มแข็งด้วยการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ทำให้ประชาชนสามารถต่อสู้ปัญหาและอุปสรรคต่างๆพร้อมทั้งช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ ทุกคนในครอบครัวมีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน เป็นการสร้างความรักความอบอุ่นในครอบครัวอย่างยั่งยืน

นางบุญช่วย กรอบไธสง กล่าวเพิ่มเติมว่า กรมหม่อนไหม เดิมเรียกว่า "กรมช่างไหม" ก่อตั้งในปี พ.ศ. 2446 โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในอดีตให้ความสำคัญเรื่องไหมเป็นอย่างมาก แต่ในระยะต่อมาได้มีการยุบกรมดังกล่าวเข้ารวมเป็นกอง ในสังกัดกรมกสิกรรม จนกระทั่งเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2552 ตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงได้มีการยกฐานะสถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในขณะนั้นสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดตั้งเป็น "กรมหม่อนไหม" ขึ้น เพื่อการอนุรักษ์ ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาในเรื่องของหม่อนไหมและเส้นใยต่างๆ นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานที่ตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคประกอบด้วยสำนักงานหม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ 5 สำนัก และ ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ 21 ศูนย์ ทั่วประเทศ

ข้อมูลข่าวและที่มา

แหล่งที่มา : สวท.สุพรรณบุรี

วันที่ข่าว : 10 พฤษภาคม 2557

ผู้สื่อข่าว : เฉลียว อินยิ้ม

Rewriter : อาทิตยา เจียรวัฒนวงศ์

สำนักข่าวแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์ : http://thainews.prd.go.th/centerweb/news/News Detail?NT01_NewsID=TNSOC5705100010060 สืบค้นวันที่ 20 มิถุนายน 2557

ภาคผนวก ค

นามานุกรม

นามานุกรม

ชื่อ	ระยะเวลาที่เก็บข้อมูล	ที่อยู่
นางฉวี (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	ที่อยู่ 157 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240
นายฉลอง (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	ที่อยู่ 56 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240
นางจัน (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	เจ้าของคุ้มร่วมใจพัฒนา ที่อยู่ 40 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240
นางเจร (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	ที่อยู่ 40 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240
นางจอม (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	ที่อยู่ 25 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240
นายเดช (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	ที่อยู่ 159/1 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240 โทร. 0805790603
นางบุญ (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	เป็นอดีตผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันเป็นนายกสมาคมผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ที่อยู่ 628 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240 โทร. 0870672297

ชื่อ	ระยะเวลาที่เก็บข้อมูล	ที่อยู่
นางยุพา (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	ที่อยู่ 56 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240 โทร. 0899934277
นางลลิน (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	ที่อยู่ 153/3 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240
นางวรา (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	ที่อยู่ 159/1 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240 โทร. 0805790603
นายวัน (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	ที่อยู่ 157 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240
นายอ่ำ (นามสมมติ)	1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 ถึง 31 มกราคม พ.ศ. 2557	ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ที่อยู่ 686 หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี 72240 โทร. 0861690954
บ้านใจดี (นามสมมติ)	10 มกราคม พ.ศ. 2557	บ้านทุ่งแสม หมู่ 9 ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี
บ้านทุ่งน้ำแข็ง (นามสมมติ)	15 มกราคม พ.ศ. 2557	บ้านทุ่งบ่อ หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านคู อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์
บ้านปิ่นทอง (นามสมมติ)	18 มกราคม พ.ศ. 2557	บ้านทุ่งนาตาปิน หมู่ 3 ตำบลด่านช้าง อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี
บริษัท จล (นามสมมติ)	25 มกราคม พ.ศ. 2557	บริษัท จุลไหมไทย จำกัด 443 หมู่ 3 ต. วังชมภู อ.เมือง จ. เพชรบูรณ์ 67210
บริษัท จิม (นามสมมติ)	31 มกราคม พ.ศ. 2557	บริษัท จิม ทอมป์สัน (อุตสาหกรรมไหมไทย) จำกัด 96 ซอยพึ่งมี 29 ถนนสุขุมวิท 93 แขวงบางจาก เขตพระโขนง กทม 10260

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาวณัฐฑิณี รตานนท์
ประวัติการศึกษา	เศรษฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่สำเร็จการศึกษา 2544
	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่สำเร็จการศึกษา 2548
ประสบการณ์ทำงาน	ปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งนักทรัพยากรบุคคลปฏิบัติการ ส่วนบริหารทรัพยากรบุคคล สำนักบริหารกลาง กรมทรัพยากรน้ำบาดาล กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม